

3 1761 08121512 1

STADIUM

I R T A

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN

1831 - BEN.

Stadium fittlendés

KIADTA

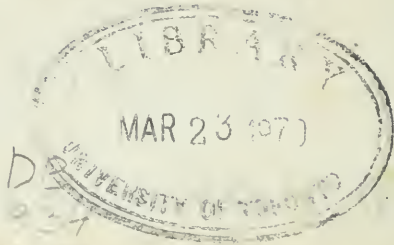
Z * * * *

1833 - BEN.

Stadium fittlendés
I. RÉSZ.

LIPCSÉBEN, 1833

W I G A N D O T T Ó N Á L.

D
937
S 88
7e52 /

Megint's megint — szünetlen.

MAGYARORSZÁG

KÉPVISELŐIHEZ.

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

Komoly méltósággal int az Idő elfogultlan barátságos tanácskozásra; érkezett azon időszak, mellyben azon kevesek meghasonlása, kiknek kezeikben van helyezve egy fejledező nemzet jövő sorsa, még sokkal veszedelmesebb és így kárhozandóbb lenne mint egyébkor; — most, midőn az esetek sebessége sürget, 's egy bájoló hajnal mögött, melly egykori halhatatlan nemzeti nagyságot ígér, fenéktelen sötétség táton, mellyből az oda egyszer elsüllyedt nemzetiség, szabadság, becsület tan soha, soha többé fel nem merül.

“Az emberiségnek egy nemzetet megtartani,” ez, és nem kevésb forog most kérdésben, 's rajtunk áll ennek szerencsés eszközlése. Feleljünk meg — Istenért — e' diszshivatásnak. Fialat és régi, nemes és nem-nemes, catholicus és nem-catholicus fogj kezet most, 's hiu szenvedelmidnek, kislelkű viselkedésidnek ne áldozd fel honod nemcsak javát, de valóban még létét is. Mentsd meg

tenmagad azon keserű epedések fulánkitul, mellyek még siron tul is kinoznák boldogtalan lelkedet, ha gyengeségid közt anyádat, a' hazát, gázolni tudnád, most, midőn rokonérzés által egyesítve nemcsak ura lehetnél az azt fenyegető veszélyeknek, de Hunniát eddig alig sejdített magasságra is emelhetnéd.

Nagy számmal tódultak a' nemzetek hősei hajdan Palaestina szirtei közé, 's bár földkép sikeretlen lön hevült képzelődés- okozta fáradozások, még sem maradt a' tiszta lélek sugalma minden haszon nélkül; mert a' sok veszély, együtt türt nyomoruság, egy okért ontott vér, szorosabban köté egymáshoz az egysorsuakat, közelebb hozá a' szolgát urához; 's így midőn szelidült, nemesült az emberiség, nem juta ugyan a' Megváltó koporsójának birtokába, de közelebb emelkedék egy élő Istenhez.

Legyünk mi most nem bajnoki egy keresztnek, melly csak az emberiségért istenül

szenvedett kin symboluma, de szolgáljuk a' legfőbb Jót az által, hogy teremtvényét, az embert, akármilly alacsony helyzetben lépett volna is ez élet színére, olly magasra emeljük, mint azt tulajdoni 's erényi engedik. 'S ha a' régiek elégedésteli néztek mult napjaik sorára vissza, mert szent földön folyt vala vérök, ne kételkedjünk: mi még nyugottabban 's éde- nibb érzésekkel fogjuk akármilly zivatarok közt is élni azon édes pillanatinkat, mellyeket magunknak az által készítünk, ha elszánt baj- noki felemelkedéssel, 's ha kell, sajátunk vesz- tével, sőt szív-vérünkkel is víjuk ki minden hontársinknak *az emberiség jusait*.

Hevítsük megint fel a' közép kor daliás lelkesedését; de ne hogy várainkba elzárkozva egymást üldözzük, 's a' polgárosítás legnagyobb gátai legyünk; hanem hogy az ember mint ember érhesse el a' disz legmagasb fokát, 's ezentul nem egyedül a' vak véletlen, de a' szép lélek, kicsinosult ész, éjjel nappali szor-

galom 's férfiúi állhatatosság váljanak azon legbátrabb 's legbiztosb lépcsökké, mellyeken mind égi mind földi magasságra jutni lehessen.

Áldozzuk magunkat fel, ha kellene; de nem mint Zarándok eldődink egy pusztá képzeletért, hanem az örökön élő, soha nem változó, 's csak a' hiu embertül homályba burkolt, el nem ismért 's annyiszor félreértett Valóért! Karunk soha ne legyen felfegyverkezve alacsonyabb helyen álló hontársink elnyomatása végett — — — nem, nem, mert ő is hazankfia; de használjuk kifejtése végett inkább minden tehetségünket, hogy a' már kicsinosult ugy mint mi, szívdöbögve 's örömteli harsoghassa fel az egekbe "Nekem is van hazám!" — — — az állati soron álló pedig, ki nem kevesebbé földink, láboljon ki végre a' halhatatlan embert undokító baromi körből.

Fenyíték többé már nem biztos kapocs, melly egy ország lakosit egybekötné; 's most,

midőn az emberiség gyermekkorát már elhagyá, a' sértő privilegium jó sikerrel többé nem vihat a' természet törvényei ellen; 's végre bizonyára nagy sirhalom alá dűl egy fejledező nép virága, ha a' felekezetek örökké mint ellenségek 's nem mint barátok állnak szemközt egymással.

Nemzetiség, hazaszeretet azon titok, melly mindent egyesít. Az elsőt lehetőségig kifejteni, a' másodikat minden anyaföldünket-lakja kebelben lehetővé tenni, 's így egy háborítlan 's csendes, de életteli jövendőt virasztni hazánkra nekünk nemeseknek, polgároknak; birtokosoknak mint Magyarország képviselőinek legszentebb tisztünk.

'S ha szerencsétlen eleinket a' még tisztára ki nem fejlett korok előitéleti, természetes vadságok, belső irigykedés 's külső fondorkodások örök meghasonlásokra ingerelték, 's ők sokszor, ugy szólván, a' hon megrontására esküdtek össze: kössünk mi ujabbak, művelteb-

bek már valahára egy szebb frigyet, melly alatt nem egyesek haszna 's előmenetele lap-pang, hanem a' közjó melegítő sugára fényle-dez. Üljük már valahára az ész, igazi ér-dem 's halhatatlan erény diadalmának ün-nepét, 's minden esetre soha ne felejtsük, hogy

“Szakadozva felette gyengék vagyunk, egy szivüek, egyakaratuak pedig óriási erő” — 's ne felejtsük, Istenért, mert mindenre van al-kalmas idő, hogy

“A' mi ma háladatos köszönettel fogad-tatnék 's csudákat művelne, az holnap sem-mibe vétetni és tán csak boszontani fog” — — 's hogy:

“Nincs nagyobb kin, mint néhai boldog napokrul emlékezni magunk-okozta nyomo-ruságban”.

KIADÓNAK ELŐSZAVA.

Midőn Gróf Széchenyi István e' munkáját kézre bocsátom, kötelességemnek tartom mindenek előtt itt kijelentem, hogy arra sem a' tisztelt Szerző által felhíva, sem egyenesen meghatalmazva nem vagyok. A' mit cselekszek . . . egyedül saját akaratombul 's elhatározásombul forr —. Kettő volt azomban, mit szorosán szemben 's figyelemben tarték, midőn e' munka kiadására szánám el magamat; t. i. milly Joggal bitorlom a' Szerző sajátját? . . . 's valljon helyesen cselekszem e, ha illy messzeható 's felrázó munkát most segíték elő 's bocsátok ki? . . . A' mi az elsőt illeti — bátran mondhatom, sőt bizonyos vagyok, régi ismértség 's némi összeköttetésünk következtetésében, hogy az érdemes Gróf nem fogja neheztelni, ha e' munkáját a' Község kezeiben látandja —. A' második iránt pedig tökéletes meggyőződéssem; miként kárt semmit, de hasznot sokat fog e' munka szülni.

Szüükséges egyébiránt az egésztest némi történetek által felvilágosítani, a' mi fog mostoha állásunkra is egy kis világot vetni.

A' tisztelt Szerző — kinek noha felhalmozott tuda-

mánját, temérdek tapasztalásit, éles combinatióit 's virágzó előadását határon túl soha bámulni nem tudtam . . . mert vannak hazánkban tudományosb elméü és szerencsésb szozatu férfiak is — egyben még is minden hízelkedést félre téve, mint hazafi valóban magasan áll; mert ő volt szinte első, ki nemes elszánással homlokkal rohant az előitéletek árjának 's ollyasokat mert kimondani bátran — mellyeket érze ugyan a' műveltebb rész — de csak keblében hordá . . . Illy elszánás azomban, bár nem akarom kevesíteni az érdemet . . . könnyebb vala egy olly férfitul, kit mind születése, 's vagyona, mint nőtelenége 's tisztviseletlensége honunk legfüggetlenebb polgári sorába iktata. Érzette is ezt a' Gróf, a' mit sokszor magátul hallék . . . 's így lön Lovakruli, Hitel, Világ 's Játékszíni munkáinak csak rövid idő alatt egymás utáni közrebocsátása.

Milly nehézségek közt munkált a' gyakorlatlan ujoncz Iró 's kívált milly bajjal tudta egy kis rendbe szedni . . . mind azt . . . a' mi nagy mennyiségben 's tömegekben feküdt lelken, annak látogatásim alkalmával, többszeri tanuja valék . . . midőn nekem is, mint sok másoknak, még irtaközben, munkáinak némi darabjait felolvasta — mellyekben soha nem az előadás sárazsága vagy ideák szüke — de annál inkább azoknak kinemfejlettsége és néhai szinte összenemférhetősége, 's kapcsoló gondolatok átugrása ötlött szemeimbe . . . azomban minden lángész különös ösvényen szokott járni —.

Voltan továbbá tanuja azon sokas nehézségeknek,

mellyeket . . . a' Censurát illetőleg . . . kelle a' Szerzőnek víni. — Nem ritkán elkeseredve veté el irótollát, vagy szakítá el probáit, — midőn egy él helyett . . . mellyel Magyarországban írni szabad . . . itt ott ígazság 's nagyobb értelmesség okáért két él tűnék elő . . . melly elég, hogy nálunk munka soha ne jelenjen meg — — 's ha a' kimaradt . . . a' mi lehetetlenítette volna a' kiadást . . . 's minden súnára, egy oldalura és az által sok helyen érthetetlené reszeltett már oda haza . . . még akkor volt hátra a' Censor fűrésze 's hárdja, melly . . . itt ott . . . valóban irgalmatlanul csonkított — . Sokszor a' Szerző az illyes amputatiók közt keserű, de elfojtott érzéssel minden lelki rugósságát látsza elveszteni, és én most is csudálom, miként az első munkának kibocsátása után . . . nem hagyott örökre fel az irói pályával. Egykor mondám: 'Valljon miért nem nyomtatatja, mivel nálunk a' Censura olly sok galibát tesz, munkáit külföldön?' . . . Mire ő: "Ézt nem akarom tenni, mert így a' kormány rendelését kerülném ki, a' mit feudalis alkotmányunkban tenni . . . hol csak privilegium van, de szabadság nincs — tanácsosnak nem tartom — 's illyeshen példát adni nem kívánok — . Tudom, hogy a' Kormány csak önkénye szerint tesz — , de valljon nem a' természet elleni Constitutio kényszeríti e arra némileg?"

Én viszont: 'Sajto-szabadság vagy inkább féketlenség, sem megelőző korlátok, sem követő sujtó törvények nélkül nem lehet, akármelly szerkezetű legyen is a' Status alkotása, és habár köztársaság volna is. — Azomban olly constitutionalis Monárchiákban, mellyeknek alkotása az

Uralkodó és Rendei közt kötött szerződésen alapul . . . a' Sajto - Jogot is közösen kell elhatározni; hol pedig azt csak az egyik rész teszi, ott nem lehet rossz névül venni, ha az alul magát a' másik kivonni igyekszik.'

De már lássuk a' Szerzőnek közelebbi bajait a' Censurával . . . D * * ur Pesten volt az, ki a' fenemlített négy munkát censurálta, izetlensége azért nem volt . . . sőt hihető, megdicsértetett . . . mert mit bánta a' kormány, hogy egy az ő szemében exaltált hazafi magának legnagyobb kárára végkép megszóllamlott, és a' honi hibákat 's hátramarádásokat a' Magyarok nyakába vetette, kik eddig mindig a' kormányt vádolták azzal —. Való, sok új ideák discussioba jövének —, sok megpendítetett, a' mit az előtt kérdésbe sem szabad vala venni 's a' t.

Lettek Gróf Széchenyinek számos ellenségi, némi csekély jóakorói is . . . de a' min eléggé csudálkozni nem tudtam, az volt: hogy A-tul Z-ig mindenki kárhoztatá egy élű írásmódját . . . mintha nálunk a' kormány ellen is lehetne írni — ! — és senki sem látta át . . . hogy a' munkáknak csak így lehetett megjelenni vagy éppen nem. —

Illy körülállások közt . . . rendelgette el a' tisztelt Gróf nem csekély provisióinak tömegibül az itt előttünk fekvő Stadium első részét . . . és sok kihagyások és elsímitások után vitte D * * urhoz, ki tán némi informátiók következtében — mert igen sokáig volt nála az íromány — számos kitörlések után . . . imprimaturját . . . végkép ránta. Kötést tett ennek utánna Landerer könyvnyomtatóval a' Gróf . . . 's előre 800 f. pengőt fizete a' nyomtatás fejében.

'S így minekutánna télen 's tavaszon által sokat fáradozott könyvével, 's nyáron Angliába utazni igyekezett . . . nyakra főre sürgeté annak kiadását. Rövid idő alatt el is készült tizenegy ív, midőn egyszerre a' nyomtatványok felsőbb hatalom által zár alá tétettek, a' kéziratul a' rendes Censornak inprimaturja kitörültetett — a' Szerzőnek pedig szinte felsőbb helyről . . . szép 's dicsérő szavakkal tudtára adatott: "hogy ő kötelességének (?) mint író eleget tett, mivel be-mutatá a' Censornak manuscriptumát — de a' Censor hágta "át hatalmát —. Korán sem arrul van szó, hogy a' könyv "megtiltassék . . . de inkább a' Szerző hasznára (?) fogatott "fel a' könyv, mert neki így módja leszen azt igazi (?) utján "censura alá bocsátni — a' mi által a' Szerző netalántani al-"kalmatlanságokat legbiztosabban kerüli el 's a. t." — Erre a' Szerző írásban esdeklett a' könyve kinyomtatása engedelméért . . . A' mire szintolly szép szavak nyujtatának, mint az első írás vala, mellyeknek értelmét egyébbiránt csak az foghatja fel . . . ki tudja, milly útra idéztetik a' Magyar Szerző olly alkalommal, hol a' Censor nem mer aláírni — vagy aláírását eltörli törvényeken nem alapult magasb hatalom.

Beadatik illy esetben az íromány a' Kir. Helytartó Tanácshoz . . . ott . . . átolvassa vagy átnemolvassa azt a' tanácsnak szinte minden tagja . . . nem ritkán még a' Con-cipistákat se véve ki . . . Ha végkép fél vagy egy esztendő is lefolyt . . . in pleno discussióba vétetik elvégre a' könyv . . . midőn azon idő közben a' Szerző szinte egy bünösnek szerepét játsza . . . kinek hajlongni, sollicitálni kell — 's

némellykor ki előtt — hogy biráit jó kedvben tartsa . . . 's könyve sajto alá bocsátassék . . . Ha visszaveti az írományt ezen Tanács . . . vége a' dolognak . . . ha pedig jórá hagyja, akkor még semmi sincs megnyerve, mert a' Kancelláriához lépdel a' kézirat . . . hol az éppen most említett forgásban újra keringel . . . onnan a' Kabinetbe megy . . . míg végre valami Oubliettebe esik! . . .

Hogy a' Szerző hát nem adta bé írományát még egyszer, igen jól tette; mert sok futkározás, idővesztés, előszabaiság 's több efféle méltatlanságok után csak ott állna, hol ma áll, t. i. írományával kezében! . . .

Mennyire érzé a' Szerző ezen rajta elkövetett méltatlanságot, e' szavakból, mellyeket tőle hallék mondani, bőven kitűnik —: “Minek utánna az egész hazát ellenem felhívtam, és sokan bonczoltak is . . . most megkötvé lelem lábaim 's kezeimet, hogy ne védelmezhessem magam! Minekutánna felébreszték sokakat 's új ideáknak magvát annyiakba elveték, nem engedtetem systemáim rendesb kifejtésére átmennem. S' így valljon mi bátorságban bírjuk sajátunkat? Ezek után én nem fogok csudálkozni, ha magtáromat felvereti az erőszak, mert mi gárantiánk van a' tulajdonunk iránt? . . . Nekem nem veszedelmes, ha 800 f. pengőt, mellyeket a' munka kinyomtatására adtam, elvesztem. . . de sok másnak az tán mindene volna, és ha nem respectáltatik az intelligentiának mezeje . . . akkor költözzünk inkább odébb . . . Buza-földeimet apáimtul vettem át . . . a' mit tudok, izzadságom 's fáradságottnal szerzém . . . 's minekutánna csak

kevésnek lehet életesháza, de mindenki művelheti lelki mezejét . . . ezen utolsó sokkal szentebb tulajdon az elsőnél . . .”

Én pedig más szempontból sajnálom a' Szerzőt; ő a' fentebbi munkáiban sokakat kényelmes szendergésikbül irgalmatlanul felrázott, sokakon mély sértéseket 's vágásokat ejtett 's ha én néha méltó kiméllést tanácslek, felelete volt: 'hogy valóban neki is fáj, de kéntelenségbül teszi, mert teljésen meg van arrul győződve, hogy ha csak az elevenére nem szúr, metsz, vág; elegendő figyelmet nem fog gerjeszteni 's annyi sok új kérdések 's nézetek fejtegetés és vita alá nem jövendenek. Tudja, az által magának sok ellenségeket támaszt, de azok gáncsait békével türendi, csak nyerjen a' haza. Majd ha felébresztetik a' vizsgálmae, 's divatolnak észbeli zsurlodások, jó rendbe hozott 's zordonitul kisímított munkáival ismét remélli megengesztelni a' publicumot . . .’ 'S ime midőn ezt tenni kezdeni akará, gátoltatik . . .

Később tudom . . . kérte legalább pénze visszaadatalát . . . mellyet meg is kapott ugyan . . . de az most mint mondják, a' Censor fizetésébül royatik le, ki szük állapotban lévő gyermekes egy ember; ugy hogy végkép csak ugyan a' Szerző lesz kéntelen viselni a' kárt . . . Valóban egy igen ügyes mód a' lakosok jó kedvét fentartani . . . a' rendszerető embereket 's kik a' Kormány mellett írnak, megjutalmazni 's a' Censurával megbékültetni — .

Illy körülmények közt kaptam magától a' Szerzőtül

a' Stadium első részének egy példányát ajándékol, félig nyomtatva — néhány ívek megmentetvén, félig pedig írva ... 's midőn kérdém, mi fog azzal végkép történni? 's tehetek e vele, a' mit akarok? Ezt kaptam válaszul: "Tegyen vele, a' mit akar . . . ó bár a' Község közt volna most, mellynek mint látjuk (:1833 országgyűlés:) ó fájdalom — liberalis gondolkozás végett . . . valóban nem kell annyira kantár, mint inkább sarkantyú — —".

Ezek valának szavai . . . és én csak azzal végzem bé e' sorokat, hogy a' munkát szórul szóra úgy adom, mint azt D ** ur censurálta; mert ámbár a' kitörüléssel eredt hiányokat tán módomból volna, mint reméllem, a' kézirat eredeti textussából kipótolni . . . azt bizonyval a' Szerző nem jó szemmel látná; mert ő, legyen katonai szokásból, legyen principium szerint . . . mindig nagy tisztelettel viseltetik a' kormány rendelési iránt . . .

Nem kell mind ezek után elfelejteni . . . hogy e' munka érdeke már szünni kezd, midőn az országgyűlés előtt, mint időalkalmi írás — tán némi részvételt szüült volna! —

T A R T A L O M.

Előszó	lap 1
Tizenkét Törvény	— 30
Hitel	— 46
Aviticitas	— 71
Fiscalitas	— 91
Jus proprietatis	— 103
Törvény-előtti egyenlőség	— 145
Törvényes Pártvéd	— 172
Vizek, utak, belvámok	— 223
Monopoliunok, czéhek, limittaiók	— 264
Végszó	— 292
Magyarizatok	— 297

E L Ő S Z Ó.

Négy kis munkát bátorkodtam öt esztendő forgása alatt a'Közönség elibe terjesztni. Mindegyiknek legfőbb irányzata 'figyelem-gerjesztés 's annak megmutatása volt, hogy mind alkotmányunkban, mind szokásinkban, mind polgári helyzetinkben tetemes javításokra legsürgetőbb szükségünk van, — mert az *előrehaladás* és *helybenmaradás* közt forog nemzeti életünk 's halálunk; 's hogy feltámodásunkat, regeneraciónkat mimagunk, csak mimagunk eszközölhetjük értelmi sulyunk nagyobbítása 's magyar nemzetiségünk *nemes* kifejtése által.

A' legáltalibb ember sem maradhat többé veszteg, ha egyszer tisztán látja át és isméri el nyomorúlt álláspontját, 's kellő világu tükörben szemléli milly hátra van mindenben, 's milly szerencsétlen selejtességben sorvadoz mind lelkére mind testére nézve. A' tökéletesbet szomjuzó vágy, melly lelkünk legfőbb tulajdona, 's annak halhatlanságát olly világosan bizonyítja 's érezteti velünk, oka ezen előhaladási nemes ösztönnek, melly tán egyedül emel minket felül minden állaton 's tul annyira, hogy biztosan remélhetjük lelkünk egykori csudálatos erőre fejlődő hatalmát. Ezen ösztönnek józan irányzata — a' mi semmi egyéb mint a'

szép, jó, igaz, való, nemes és dicsőnek mindenütti 's mindenkori szorgos keresése — határozza el az emberek 's nemzetek alacsony vagy magas létét; 's mintán, mint mondom, azon nemes vágy, melly minket szüntelen a' tökéletesb felé ellenállhatlanul ösztönöz, mincünk embereknek azon egyedüli tulajdonunk, mellyért örülhetünk, mert csak az köt minket hatalmasb lényekhez — — magához az Istenhez, — ugy hiszem: éppen azon egy isteni tulajdon kifejtését magunkban, micinkben, honosinkban, embertársinkban gátolni, vagy minden tehetségünk szerint előmozdítani, azon tett, melly által halálunkat vagy halhatlanságunkat leginkább határozzuk el; 's így — mert lenni még is tán kellemesb mint nem lenni — mindenkinek lehető legjózanabb cselekedete nem lehet más, mint magának 's másoknak szüntelen olly tükröket készíteni, melyekben mind lelki mind testi homály 's moesok hathatósan szembetűnő.

Magam, honosim 's hazám számára illy tükröket készíteni azóta szüntelen foglalatosságom, midta gondolkozva élek; 's ha csak kevés év előtt mutatám be azoknak legelső próbáit, az azért történt, mert illy tükrök készítése előtt sok idő kelle az azokhoz szükséges szerek gyűjtésére. De kötelességem érzete közt azokkal tüstént előállottam, midőn körülállásim 's némi kis tapasztalásim azok készítésére sürgetének — — nem gondolván azzal 'mikép fogadandják majd a' tükör-művészt, 's nem készítnek e számára viszont olyanokat, melyekben ön képe olly rutul fog tűnni fel, hogy egy rém jelenése sem lehetne annál tán undokapp; hanem ugy mint az első készséggel eszközlém, mert honosnak nem parasitja vagyok ki — midőn annak javaival él — mindig csak dicsér, de hű barátja ki igaz, ugy

szívesen szánám el magamat a' legkeserűbb önismértetési pillanatokra is; mert tudtam, hogy azokbul az ember, valamint egy nemzet bármi fájdalmasak lettek volna is, mindig tisztábban szokott lábolni ki, mint azelőtt vala. 'S ha meg-gondoljuk, miért áll a' Magyar szinte minden keresztény nemzetek mögött, szomorú hátramaradása legfőbb okát tán annak fogjuk tulajdonítani, hogy részint országa fekvése, részint körülállási hátráltaták néha néha egy szép hosszú tekintetet vetni azon jótévő tükröbe, melly ugyan, mint mon-dám, rendszerint felette keserü 's kellemetlen érzéseket tá-maszt, de mind nemzeteket mind embereket magokkal me-gismértetvén, végre mindig áldott következéseket szül; vagy pedig, ha honunk fekvése 's körülállási ezt nem hátrál-tatták volna is, tán azért, mert senki vagy igen is kevesen szánták magokat el 'ön-'s körülmény-isméreti tükrök ké-szítésére.'

Azon hatalmak, mellyek Magyarországot dolni akarták vagy dulták is, inkább a' hízkelés mint a' való szózatját választák; mert ki hódítani, fogni, rabba tenni akar, inkább 's biztosabban jut célhoz, ha tömjénez, mézet nyujt 's virá-gokkal fűzi békóit körül, mint ha a' mindig annyira ijesztő valóval akarná a' sziveket megnyerni. 'S így történt, hogy századokon keresztül a' Magyar hízkeléshez megszokott, a' mibül honosink nagy részének önmaga tulbecsülése, gögje 's hiusága támada; az igaz, egyenes szótul pedig elsokott, a' mibül megint soknak azon teljes meggyőződése vevé ered-tét, hogy Hunniát, mint dicsőségtil ragyogót, 's lakosit, mint magas helyen állókat, a' világ bámulja 's ingyli, melly két adatbul azon következésnek kelle elvégre folyni, hogy mi maiak, ha hideg vérrel fontolgtatjuk állásinkat 's azt más nemzetekéivel hasonlítjuk össze, fájdalomteli mellet leszünk

kénytelenek nyomorult álláspontunkat megvallani — — —
 mellynél még alacsonyabban állni alig lehető!

Már hogy tükreim jók e, hamisak e, azt nem vitatom; hanem valamin az tartom — én legalább — igazi hű barátomnak, ki nemcsak bizonyos nagyobb hibáimat hozza szemem elibe, de azokat is érinti, melyeket bennem feltesz, 's így nekeu alkalmat ad javítani vagy menteni magamat — — úgy én is az által hiszem egyesekhez 's a' magyar Közönséghez köteles 's vonzó hív barátságomat valódiilag teljesíteni, ha olly szinekkel festem álláspontunkat, mibenlétiünket, tulajdoninkat, mint azok szívem 's lelkem előtt mutatkoznak.

Én azt hiszem 'minden a' mi bizonyos mértéken tul nő, hibás, 's hogy kivétel nélkül mindennek az egész ropant világi egyetemben időszakként reformáltatni, vagy pedig veszni kell.' 'S minekutána látjuk, hogy Istengondolta napsystemák is bizonyos revolútiók alá vannak vetve, eleinket kárhozzatnunk kellene, ha egy még az emberiség gyermekkorában szendergő scythia csoport által összehalmozott 's egymásra rakott alkotmányon időjáráttával némi némüképen nem segítettek volna, — 's hogy eppen ez okbul nem annyira dicséretre, mint inkább szánuakozásra méltók, hogy változásikat nem mindig és annyira a' természet örök törvényire állíták, mint inkább ön 's felekezethelieik közel hasznát keresni törekedtek; 's ekép, midőu elmulaszták az igazi szabadságnak 's nemzeti létnek talpkövéét rakni, melyeken egy erőtüil pezsgő fiatal nemzetnek dicső férfi kora halhatatlan magassággal emelkedett volna fel — — —, mi élők most, sok század lefolyta után, azt tapasztaljuk, hogy létünk talpkönélküli, 's azon veszélyben vagyunk, hogy annyit ígérő fiatalságuunkbul, minden férfiodás nélkül, unalmas

kis ingadozások közt — mellyek más nemzeteknek ha nem kerüli el figyelmöket, csak szánakozását gerjesztik —, egyenest egy becstelen 's megvetésre méltó agg korra jussunk.

Ha alkotmányunkban, melly nemzetiségünkre, szokásinkra annyira behatott és hat — mert a' törvény életet vagy halált okozhat — nyolczszáz és annyi esztendeig éppen semmi nem javított 's változtatott volna, és eleink makacson 's homlokkal álltak légyen a' hatalmas időjárásnak ellene, akkor teljes meggyőződéseim szerint most már nem is volna polgári létünk, 's tán még mélyebb helyre süllyedve nézné a' világ a' Magyarat, mint a' Bolgárt, Serbust 's a' t. mellyeknek szintugy valának régibb időkben fényvillanás-pillanati; de más részről azt is hiszem erősen, ugyan különb helyt foglalnánk a' nemzetek sorában ma, ha ősi törvényhozóink 's országos embereink az értelmi súly nagyobb kifejlődése 's a' magyar nemzetiség valódibb felemelkedése 's terjesztése által ösztönözve, időszakként, nem mindig csak felszínleg 's palliativkép reszelgettek 's foltozgattak volna törvényinken, 's nem mindig jobbára csupa régi teoriákba merülve, vagy mindig csak idegen kéztül 's másoktól várván üdvességöket, ugy szólván egy helyt veszteltek volna: hanem ha gyökeres 's a' czélnak megfelelő reformációk által, 800 ezernyi súlyu talpkő helyett lassanként 10 millionyi súlyut raktak, latán teoriák helyett velünk élő, de régibb 's több tapasztalásu alkotmányos nemzetek praxisával élni akartak, 's idegen gratia, gyámul és segítség-koldulás helyett, saját nemzetiségökben, ön keblökben — — — 's az ország minden lakosi felszabaldításában biztak volna.

De ugy történt, hogy mind ezt bizony elhibázták, 's azért most csak az a' kérdés: el akarjuk e magunkat végkép töröltetni a' nemzetek sorából a' nélkül, hogy a' világ évrájiban a' Magyar legalább elhunytá után egy fényes lapot foglaljon; el akarunk e annyira korcsosulni, hogy a' jövőendő még valahai létünket is kérdésbe hozza, 's mi mint Magyarok egykori sírhantunk fölött soha ne érdemeljünk e a' később élendő nagy nemzetek emlékezetében néhai nagyságunknak egy érdem-*emlékét* is? vagy ezentul is csigakép akarunk mindig mászni, 's örökké azt állítván "népünk semmi polgári létre nem érett még" jövőendő 800 évek alatt is olly bágyadtan emelkedni a' tökéletes felé, mint eddig alig emelkedénk? — Ha eltöröltetésre szántuk magunkat el — minthogy sok hazánkfia ugy látszik, arra el is szánta már magát, mert nem törődik mi lesz a' honbul, csak életén keresztül meleg kályha mögött pénzes ládáján ülve, cum otio — — — sed sine dignitate, nyugalomban élhesse állati örömit, és szíhassa egy kis hivatalutáni tömjénét —; vagy ha törpeségünket 's legübb nemzetek-előtti ismételten vagy csekély becsben tartott létünket annyira imádjuk, hogy az azokbuli kilábolástul rettegünk, oh akkor kövessük törvényhozásinkban 's alkotmányi rendezkedésinkben jobbadán 'közvetlen' eleink példáját: hagyjuk el mi is nemzeti nyelvünket, kisdudinket 's kivált leányinkat arra ne tanítsuk, ugy hogy ők is, mint a' maiak, kerüljék a' hoi hangot, 's annak természetes ellenségi legyenek, mit nem értenek; látán bilincsekbe szorítsuk mi is hazai érzésinket, ugy hogy azok soha ne engedjék telküink egész felemelkedését, magyarságunk tökéletes kifejtését; küszöböljük mi is ki a' gymnastika minden ágazatit — quia gravitas decet virum — és szolgáltsuk lassanként mint ők egy bágyadt testbe

lelkeinket rabbá; vastagítsuk mi is végnélkül törvényköny-
veinket fekete és fehér parancsokkal, úgy hogy az ügyes an-
nak tekervényi közt megfoghassa a' becsületeset; — — — —

opponáljunk kormányunknak csak mi is jobbadán akkor,
mikor törvényes uton jár — — — — —
köszönjük mi is, midőn törvényesen kívánni lehetne, 's
éljük viszont legilletlenebb szavakkal 's módokkal, mi-
dőn köszönni kellene; ne tanuljunk mi is sokat, vagy
ha már tanulunk valamit, semmi egyebet ne tanuljunk,
mint konyhadeákságot vagy rabulistai fogásokat; mi se
utazzunk mint ők, és semmit sem látván, 's így miben-
létünket 's állásunkat soha józanul össze nem hasonlít-
hatván 's így soha el nem ismérhetvén becsüljük tul
minden intézetinket, 's puffadozva kiáltozzuk 's harsog-
tassuk Magyarország dicsőségét; keserítsük türhetetlen gö-
günk által polgárinkat, és szorítsuk az adófizetőt mindig
mindig szorosb korlátok közé; regulázzuk őket, 's vigyük
el néha néha a' házi pénztárt, de a' nemesi tolvajt ép-
pen ne vagy csak gyengén büntessük; készítsünk szép
utakat, de azokért ne fizessünk 's a' t., 's a' t., 's a' t.
Eszközöljük csak mind ezt egy darabig még; oh akkor,
ne kételkedjünk, minden bizonnal elérjük a' dicső czélt!!!
t. i. a' magyarság vég-elhunytát, vagy legszerencsésb eset-
ben annak még néhány évig marasimus - közti tengé-
sét — — —!

Ha ellenben közészerűség közt sorvadozni nem
akarunk, hanem törvényes Királyunk székét erősíteni, sa-
ját bátorságunkat 's jó-létünket határ nélkül emelni, min-

den anyaföldünk-lakja embertársunk sorsát boldogítani, szóval: mind Isten mind emberek előtt valódi bel- 's külbecsünket 's így 'szerencsénket' emelni kívánjuk, ohajtjuk; akkor más módokhoz kell nyulnunk mint eddigi törvényhozóink 's országos embereink legnagyobb része! Legnagyobb része mondom, mert hogy voltak 's vannak honosink közt az 'Emberiségnek 's hazájoknak igaz baráti és szószólói' — — — azt jól tudom, 's a' magasbra indultaknak áldom hamvait, midőn a' most élöket üdvözlöm — de azok szavai jobbadán sivatagban zengének el, mint a' pusztában kiáltozóé, minden siker 's nyomos viszhang nélkül; mert ezek, ha legalább az eddigi határozásokat tekintjük, a' köz lárma közt ugy némultak el, hogy végkép az 'örökös réginél megmaradás' kívánsága, a' 'mindigi foltozgatás' és 'sohai gyökeres segítség' következésében, alkotmányunknak nem theoriája, azt nem mondom, mert abban felette sok jó van, de praxisa most valóban nem egyéb 'mint egy, számtalan abususból egymásra halmozott, az idő szellemétől bizonyosan 's könnyen sarkából kifordíthatandó gyenge rakvány.' Más módokhoz kell tehát nyulnunk — — de itt fekszik a' megakadási pont, mert valyon mi az a' más mód?

Hogy ezt némi igazsággal elhatározhassuk, meg kell leghelsőben is a' fentebb említett tükör principiuma szerint ismernünk 'milly felette hátra vagyunk minden keresztény nemzetek mögött'; mert mikép lehetne józanul csak képzelni is, hogy olly tárgyakra egyesíthetnök a' hon számos lakosát, mint p. o. vizeink tökéletes rendbehozása, Pest-Budának a' feketetengerrel gőzhajókkal rendes 's úgyszólván mindennapi összeköttetése 's a' t. mellyeknek végbevételére Nemzet kell, — minekelötte nyomorult alacsony-

ságunkrul tökéletesen meggyőződve nem vagyunk; 's milly alapokon nyugodnék minden előmeneteli vágyunk; és így egész előmeneteli hihetőségünk mindaddig, míg nagy és kicsi nemcsak nem pirul hona alacsony mibenlétén, de a' legszámosb rész hátramaradási és szégyenei közt még pajkoskodik 's fel is fuvalkodik!

El kell tökéletesen hinnünk továbbá, hogy ferfi korunkat soha nem értük el még 's nagyok még soha nem válánk; mert ha elértek volna már legfényesb pontunkat 's egykor valóban nagy Nemzet lettünk volna, akkor nem emelkedhetnénk 's nagyok sem lehetnénk soha többé, mint-hogy semmi, se nemzet, sem ember sem egyéb kétszer soha nem élt; 's így éppen azért, mert némi nagysági pillanatok már több század előtt villanának honunkon keresztül, ha azok culminatióink pontjai lettek volna, most bár akarnók bár nem, már közel állnánk a' koporsóhoz — —; 's ekép ha valóban keresztül éltük vala *nemzetiségünk életét*, minden iparkodásunk ezután csak gyáva fáradozás lenne, 's mi józanabbul tennénk, minden szorgalom és előre törekedés helyett nemzetiségünkön egyenesen feladni, honi dolgainkba többé nem avatkozni, mint pályavégzők, egy pár évi csendes élet 's rólunk való gondoskodásért esedezni, némi élethosszabbító szerekkel éldegelni, 's végóránkat csendesen várva bé, vesztég üldögelni.

Arrul kell végre meggyőződve lennünk, hogy nem a' kormány valódi oka elnyomatásunk 's hátramaradásunknak, hanem értelmi sulyunk fejletlensége 's így parányisága, a' miből természet szerint fakad: káros intézetink nevetséges magasztalgatása; hazaszeretet 's a' közhasznót előmozdítani törekedő nemes ösztön helyett, kis privilegiumink bálványzása, 's ön *legközelebb* hasznunk nyomorult vadászata: he-

lyzetünk, mibenlétünk 's igazi hasznunk sohai el nem ismerése, 's így minden előmeneteli 's nemesülni vágyásnak tökéletes hija; a' miből megint viszálykodásink, rokonatlanságink s' nemzetitlenségünk veszi szükségképi eredetét, s' ebből megint végső elkorcsosulás, közlét ingadozása, személyünk és sajátunk veszedelme, 's egy mindent elpusztító anarchia fog mulhatlanul következni.

Ezeket mindenek előtt tökéletes világosságra kell — vagy legalább *kellene* hozni, míg arrul lehet vagy lehetne szólni 'milly módokhoz kelljen tehát nyulni egy szép, bátorságos és dicső jövő-készítésre'; mert ha ugy is jól van minden, és semmi convulsióktul vagy elnyomatástul félnünk nem kell, akkor maradjunk a' réginél; ha Mohácsnál valóban meghalt már nemzetünk; akkor feküdjünk mi is szép elszánással (!) — mellyhez egyébiránt semmi sem kell mint apathia, vis inertiae és restség — nemzeti sirgördünkbe; 's ha igaz, hogy valami más tart fogva, akkor görbedezzünk tovább is lánczaink alatt — — — — —.

Már én némileg kimutatám vélekedésem szerinti hátramaradásink 's hibáink néhányait; 's habár azokat, hazaszeretésemtil elragadtatva — melly Magyarban közepszerüt és alacsonynt nem türhet — tán igen vastag ecsettel festém is, a' minthogy azt hányák közönségesen szememre; vagy ha ítélő 's okot kereső eröm gyengesége vezetete félre a' józan utbul 's bonyolíta tekervényekbe: tudom mind a' mellett, még is némi hasznot tettem honomnak csak az által is, hogy olly tárgyakat pendíték meg, mellyekrül nálunk, mint valaha Attikában a' színházi pénztár másra fordításáru; ezelőtt halálos veszedelem nélkül csak szólni 's okoskodni sem volt szabad. De azt itt egyenesen megvallom, hogy annak korántsem mondtam ki még ötöd-

részét is, a' mit hiányink elismértetésükre lassanként közre bocsátni kívánkoztam. Szándékom im ez volt: füleimet bedugva, szemeimet behunyva, fogaimat összeszorítva, derekamat megfeszítve, minden lárna, sárral - dobás, kövekkel - hajigálás, 's vágás ellenére is rettenetlenül 's egyenest menni céloimhoz, melly — az élő Isten látja — semmi egyéb, mint lelkemből kivonni végre azon fájdalommas tövist, mellyet honom nyomorult álláspontja döfe oda, 's melly mind addig — 's érzem még siromon tul is — fogja azt keserü kinnal epeasztai, mig a' Magyar nem emeli Királyát 's magát hozzá illő dicsőségre. Előreszámításom szerint vagy husz kötet lett volna szükséges mind annak némi 's rövid előadására, a' mit 'közönség-bresztői, figyelmeztetői, — ha szabad mondani — boszontói, 's ekép elkészítői tárgynak' itéltem. Munkának egy tengere állott előttem — 's ez most is áll — de atul nem ijedék vissza, mert Herder mondása — ki egyéb-iránt nemzetünk elhunytát jövendölé, a' mit neki szivesen megbocsátok, mert reméllem szavai csak hosszu dicső századok után teljesülnek, a' mit most ő is mint a' nemzetiség angyalinak megdicsőült rokona bizonyosan forrón kíván — Herder mondása volt mindig előttem: *éljen az ember, mintha örökön élne, de mindennap meg is halhatna* — ; 's így napról napra egy egy lépéssel közelíték a' kitett célhoz, melly egyébiránt csak stadiuma volt egy magasb czélnak 's úgy folyvást; stadiuma mondom, mert a' husz kötet után azt reméltem, hogy ámbár *legszámosb* hazámfia nekem tán hátat fordítand is, végre a' nagy közönség azt fogja mondani "Ez az ember csak felforgatni, rontani akar mindent, mindent ócsárol, mindenben gáncsot talál — 's ez nem nehéz, ebben mindenki

mester. — Igaz hogy alkotmányunkat javítani kell — — a' szellemnek engedni — — — de ő semmit sem állít a' helyett, a' mit kiforgatni ohajt, 's ha célja nemes is jó is, methodusa türhetetlen és hasztalan. „

Ezt vártam; mert ítéletem szerint illy érzésnek közönségesnek kell előbb lenni, minekelőtte hathatós javaslatokru! jó sikerrel szólni lehessen. Ha valaki, teszem, borait, étkeit jó izüknek akarja találtatni, azon van: vendégei jól szomjazzanak 's éhezzenek meg előbb; ha csekély tapasztalásival 's némi felszínes tudományival érdekelni akarja béketürő hallgatóit, akkor előbb ujság-szomjokat és tudni-vágyokat iparkodik felingerelni 's a' t. — 's ekép, ha honunk pusztáit disztelenségibül kivetkeztetni, undok mocsárinkat szárítani és számtalan efélé! eszközteni ohajtok, előbb tehetségem szerint festem valaha még éktelenebb országoknak ész, jó systema és szorgalom-utáni virágzásokat, mert reméllem a' honfi az által életre 's vetélkedésre gyul; ha anyaföldem hátramaradtát türni nem tudom, 's az, mint kigyó, legszebb éltemen rágódik — más nemzetek nagyságát említem, 's mind azon akadályokat, mellyekkel azoknak is vüni kelle, mert ugy hiszem: földim nem fogja szenvedhetni többé, hogy teszem Dunáján csak egyetlenegy szegény gőzhajócska uszkáljon, midőn azoknak százados mennyiségétül Britanniát környező tengerek habzanak — 's még Törökök közt is már Bosphorus, Euphrates és Tigris a' levegő expansiójának hatalma alatt nyögnek; ő sem fogja továbbá élhetni napjait kardugva 's resten, ha meggondolja, hogy állóhidja még egyetlenegy sincs hosszú Dunája derekán, midőn Temze vizein csak Londonon keresztül 6 hidnál több köti össze a' roppant város két partmellékét; 's ő sem fog

visszarettenni ezernyi akadálytul, de magában bizni 's a' t.; ha végkép honom felemelkedéséhez 's a' Magyarok nemzetek sorába iktatásához kívánok járulni kis tehetségem szerint, Istentül kérek ügyességet 's erőt hazánk elaljasodását 's nyomorult kis nemesi privilegiumink és --- népünk - közti szánakozásgerjesztő mibenlétünket olly elevenen, égetően 's türelhetlen szinekkel festeni, hogy némi elaludt *nemtelen* nemesekben és tán még számosabb 's *nemtelenebb* magnásokban halálos kinnal rázódjék fel a' lélek, 's ők tág tükörben szemléljék nyomorult személyiket; mert azt hiszem, hogy hazánk nemesb 's annyival több fiai, kik hercegi székben, valamint nemesiben és szántóvetői helyzetben, honosság és hazafiság által egyesítve vannak, nem engedendik többé azon előítéleti sáfárok 's önhaszon-vadászó kontárok által magokat örökké minden felemelkedéstül visszarántatni, kik rák gyanánt mindig hátra akarják tolni a' Magyarok egykori sötét időszakára, — hanem azokat a' Nemzet sorából átokkal vetvén ki, mint egy nemesb század fiai a' Magyarok egy pyramist állítani, mellynek legfelsőbb pontján biztosan fénylik a' Király, mert az építvény örök alapra van állítva, mint-hogy annak talpköve a' selszabadított Nép — — — 's minden sorsu, alábbi vagy fentebbi, mint a' halhatatlan nagy Építőmester akará, nyugalomban 's biztosan várhatja bé az idők változó esetit, az élet külön fergetegit!!!

'Szántani akartam előbb mintsem vessek'; 's im ez eddigleni kis próba - munkáimnak egész apologiája! Ha honunkban csupa előítéletnélküli ember élne; ki minden józan javításra fogékony, akkor egyenest tisztára rostált mag elvetésével kezdetem volna meg a' munkát, 's tán ugy cselekvém, ha azon kis kört tekintetem vala, mel-

lyben csekély nemzeti intelligentiánk concentrálva van — — de szívügyaim megvallom magasbra hatának 's oda czélzottak 'bár tudnám honunk számosb, 's ha lehetne, leglőbb lakosit az önbecsületökre, hasznokra 's bátorságokra vezető utakkal megismértetni.' De ez felette bajos, 's a' kinek czélja ez, legkellemetlenebb nehézségekbe bonyolítja magát; mert a' nagy közönségnek 's kivált nálunk politikai dolgokrul jó sikerrel irni szinte lehetetlen. Ki e' részben sokat tud, annak minden előadás hosszadalmas, 's az csak ráépítményekért sürget; — ki pedig keveset tud, annak még husz kötetű készülmény 's talpkő sem elég; 's ekép sokszor éppen azon könyv egy olvasónak semmi egyéb; mint régen ismért antiquitások egymásra halmozása, melly egy más olvasónak megint soha nem hallott ujságok tára. Egyik azt hiszi bona fide "Árpád alkotmánya minden változás nélkül ránk jutott" — 's így a' legkisebb előrelépést is, mellynek hirtelenségén még egy józan csiga sem bámulna, salto mortalenak taksálja; másik ellenben franczia, angol, sőt éjszakamerikai kaptára akarja rögtön huzni a' magyarhont, 's ekép minden nem tüstént szembetűnő, de leggyökeresb javitást halálos apathiának nevez. Egyik mindent az időtől vár, 's minden alkalommal azt mormolja "még kora"; másik azt hiszi: elvitt az idő már mindent, 's ekép mindig "már késő, már későt" kiált!

Lovakruli munkámban 'a' nyereség lehetőségét' tettem ki fő themául; a' Hittelben a' 'vagyoni bátorságot'; a' Világban — melly tán egy kissé időelőtti volt, mint-hogy feltett ösvényemből kellemetlenül rántattam ki — 'az értelmi súly és nemzetiség kifejtésének 's egyesülésnek világozás-pontjait'; Játékszini értekezésemben, mellyet pa-

rancsbul irtam, 'az egyesületeknek fő oszlopit'; — mostan dunai utazásomról vala szándékom egy kis *zavarékot* összeállítani — minthogy rendest csekély dilettant létemre összeszerkeztetni nem igen vagyok képes —. Ezen most említett próbának főváza annak megmutatása lett volna, hogy azon nemzetet, mellyben erős lélek van, soha és semmi körülállások közt idegen hatalom nemcsak nem nyomhatja el, de óriási előmenetelében sem hátráltathatja, 's minden veszély, melly érheti, kirekesztőleg csak tulajdon keblében t. i. elégtelen ismeretiben, természetelleni talpkövekre rakott intézetiben, 's az ezekből szükségkép következő egyenetlenségiben 's vizálgodásiban veheti valódi eredetét; 's hogy viszont nincs olly bölcs kormány, nincs olly proféta, ki egy lelketlen korcs népet valóságos dicsőségre felhevíteni 's igazi halhatatlanságra feltüzelni tudna! 's ekép Dunánk csak kiöntési átkunk, és soha más nemzetekkel egybekötő civilisatiói csatornánk nem lehet — — — míg azon a' magyar nemzetiség erős lelke nem segít 's a' t. Itt a' feltámadás mindenre! — — — Összeszerkeztettem volna ennekutána egyéb illy nemü értekezéseket, mellyekben hasonlókép lett volna tán itt ott egy kis hasznos mag, — a' mit állítani bátorkodom, mert azokat nem képzeletimben, nem theoriai combinatióimban, hanem régibb nemzetek azon felette hasznos tapasztalási fájáruul szedegettem, mellynek magja józanul elvetve valóban több boldogságot hozna hazánkra, mint számos országos emberinknek jobbadán mindig csak hazai antecákban való halászata, vagy zavaros kis ismeretek utáni experimentálgatása. Minden kis értekezésemben előhoztam volna tehát legnagyobb generalitásban némi igazságot, a' miket t. i. én tartok azoknak, 's mellyek diadal-

mas megczáfolások által hamisságokká, diadalmatlanok után ellenben mindenkitül, vagy legalább igen soktul elismért igazságokká váltak volna 's a' t. — — de csak a' 12-dik kötetben szándékozáim minden praemissák után az igazi vetéshez kezdeni, 's azon módokat némi rendben adni elő, mellyeknek lábraállítása következésében, saját vélekedésem szerint, a' Magyaroknak szép, bátor és szerencsés jövendője viradna.

Azonban most meg akarom fordítani előadásom sorát, és minden további előzmény nélkül tüstént új rendelkezési javaslatom legelső stadiumát terjesztendem a' közönség elé; mert sürget a' hatalmas idő — honunk állapota megmozdult, hogy ne mondjam 'ingados', élttem hanyatlak 's csekély tehetségim gyengülnek.

Olvasóim egy része felette idő-előttinek, más része pedig igen homályosnak fogja tartani ezen systemai próbát — úgy hiszem legalább — 's így előre el vagyok tökéletesen készülve *most* szinte egyedül maradni vélekedésem mellett; *most* mondom, mert idő folytával vagy én, ha életem van, vagy mások bizonyosan meg fogják mutatni, 's világosan mindenkinek szeme elibe tenni, hogy a' természet örök törvényinek engedelmeskedni, 's a' mindenható Istent felebarátink boldogságára czélzó munkálódásink által imádni, soha sem időelőtti! A' mit tehát előre bocsátni kívántam, azt utána küldeni; a' mivel pedig némileg végezni akartam, azzal most úgy szólván kezdeni fogok. Elkészülve a' mondandókra a' közönség ninesen — — munkám nagy sikerét nem várom — — — de bizom nemzetünk geniusában, ki felettünk lebeg, nem fogja engedni, hogy tisztá lelkü szavaim minden legkisebb

haszon nélkül örök csendbe vagy feledékbe bangozzanak el; 's ez nekem elég jutalom!

Honunk minden lakosit *politikai gondolkodás-módjokra*, vagy is inkább 'tendentiájokra' nézve — mert igen számosan, 's itt egy rendet sem veszek ki, éppen semmit sem gondolkoznak — elhatározólag két részre osztom. Egyik osztály — 's pedig alig látszik hihetőnek hogy egyesek is illy vaknál vakabbak lehessenek — de valósággal egy jó nagy osztály azt hiszi "Alkotmányunkban 's polgári rendelkezésinkben semmi legkisebb változás nem kell, 's kivált most, mert mindennek vége lenne, ha csak egy talpnyit engednénk is." A' másik osztály pedig — 's ez a' sokkal nagyobb — arrul van tökéletesen meggyőződve "Valanit csak ugyan kellene tennünk már."

A' mi a' fentebbi örökké egy helyt-álló philosophusokat illeti — kiket tán 'Sohamozdiknak' lehetne nevezni — azok szánára írni nem tudok, mert ők nemcsak az én csekély, de, merem állítani, minden írói tehetségen magasan túl lebegnek, 's tudatlanság-gőgi álmuokbul semmikép sem ébresztethetnek fel — — mint mechanikai argumentumok által — — — — — — — — — — 's így ezeket solidabb szerzőknek hagyom át; midőn az Ur Istent arra kérem: adjon mind azoknak, kik mint én csak a' Valónak ereje által akarunk győzni, ha nem mi találtuk is fel azt, de annak feltalálására némi okot nyujtánk, elég tehetséget 'szelidebb okoskodásink segítségével honunkra máskép elmulthatlanul borulandó gyásznapok eleit venni'.

Egy igen szomorú időszakon csak most estünk ke-

resztül, 's alig van köztünk csak egy is, kinek karjai közül barátot, rokont ne ragadott volna ki a' halál; 's még most is vérzik a' közönség emberének - publicanus - szive a' nagy áldozat fölött melly az ugy is olly igen gyér rendeinkből került ki, 's most halmozva nyugszik szomoru Hunnia földé alatt. De valamint a' legnagyobb szerencse is egy pillanatban kinná válhatik, ugy fakadoznak néha néha a' legkeserűbb nyomoruság éjéből az örömnök legvilágosb 's legsűrűbb napjai. És így ha fekete gyászba borítá is egy láthatatlan hatalom szegény hazánk legtöbb vidékét, ne kétkedjünk — mert él a' Magyarok Istene — legnagyobb hasznunkra fordulhat még a' mult és mulandó sanyar. Nincs már köztünk senki, ki csak félig meddig lát 's józan ésszel bír, ki nem vette volna észre, hogy azért, mert néhány hónap közt egy kissé több embernek szaporábban folyt le élete mint közönségesen, szinte megállt az öreg erőmű, 's a' kis királyság számos kicsi királyságokra szakadott — — — 's általában véve sok, igen sok volt a' parancsoló, 's kevés, felette kevés a' szófogadó. Meg van köztünk már győződve a' nagyobb 's igazán nemesb rész, hogy egy régi recsegő feudalis machinával az idők dicsőségi közt, midőn minden életre gyult 's a' tökéletesb felé vevé indultát, ezentul is biztosan haladni, 's annak paizsa alatt továbbá is szerencsérül 's bátorságrul álmodni akarni, semmi egyéb, mint tompa eszü pium desiderium 's szánakozásra méltó nevetséges képtelenség. El vannak ugyan ideig óráig oltva honunk némi szerencsétlen részeiben az ott fellobbant lángok — — de az nem elég, mert nemcsak a' lángot kell oltani, hanem mind azt gyökerestül irtani ki, a' mi éghetne. Ezt azonban nem eszközölhetni börtönnel, hóhér-

pallossal — — — bizonyára nem; mert minden, a' legártatlanabb, még a' viz, sőt a' levegő is iszonyu erőre nevededik 's maga körül mindent parányokká tör, ha természeti elasticitásán túl nyomatik — ezt Hazánkért, Nemzetiségünkért ne felejtjük el! — — — de van egy más bizonyosb mód, legerősb a' világon, melly szeliden munkálódva biztosan éri el a' czélt, 's midőn mind azon szert, melly emberben könnyen gyúl, megsemmisíti, a' tömlőczöket üresekké, vesztőhelyeket szükségtelenekké teszi. Ez a' nagy nemzetek vég tendentiája, használjuk mi is — — — és semmi egyéb mint a' felebaráti szeretetnek, egészséges főnek, nemes szívnek 's igazságos léleknek, el nem romlott, szokás által el nem fásult, 's nevelés által ki nem facsart--- *sugalma*. Fejdelné a' királyszék, a' főhatalom, ugy mindenkié az, a' mivel a' sors megajándékozá; hanem azért, mert egyik a' legelső, sokan magas helyen állók 's a' legszámosbak utolsó, azért vannak még is az egész emberiségnek bizonyos köz jusiai, mellyeket még soha nem lehet büntetlen megsérteni, 's mellyeknek elnyomatása, végre mindig a' legvéresb bosszút szülté.

Nem akarom soha hinni, hogy a' hazánkat ébresztő közelebbi kettős szomoru leczke minden haszon nélkül sülyedt volna el az idők tengerébe, 's hogy annyi kint, epedést hijába küldött volna a' népek legfőbb Ura az emberiségre; mert ha az ugy lenne, akkor valóban irigyleni kellene a' sirba - dülteket, hogy annyi gyávaságnak ők többé nem leendnek tanui — — de ez lehetetlen! 's tudom sok felébrede 's igen megijede! — — ennek haszna nem maradhat el; 's ha az észnélküli nemtelen, ki veszély közt legtöbbet remegett, 's most bátorságban me-

gint nagy vitéz, már mindent el is felejte, 's még makacsabbá lön: nem úgy az eszes nemes, ki elszánással tekinte a' viharok közé, de most, 's nem annyira saját mint hona javát szomjazván, igen jól látja át, hogy valamint jobb a' Duna úját kijelelni mint azt keresztgáttal felfogni akarui; jobb a' villám ellen mennykőhárítót állítani, mint azt fallal kirekeszteni próbálni 's a' t. úgy sokkal józanabb, az idő szellemének irányt adni, mint az által hajtatni; mód nélkül józanabb annak parancsolni, mint végre kénytelenül engedni 's a' t.

Fel akarom tenni tehát mind ezek következésében, hogy mindnyájan — kiknek azon szerencsénk vagy szerencsétlenségünk (?) van: gondolkozás nélkül olly keveset létezhetni mint levegő hijával — abban tökéletesen kezet fogunk, hogy mind polgári intézetinkben, mind törvényinkben némi javításokra 's változtatásokra legsürgetőbb szükségünk van; 's ha ez áll, úgy látszik semmi egyéb hátra nincs, mint tanácskozás és szóvesztés helyett, cselekedni 's tenni. Azonban ezen osztály megint szinte annyi felekezetekre oszlik, mint a' mennyi a' fő; 's annak tisztába nem hozása: hogy valyon mi az a' Valami, a' mit mindenik említ; oka a' legszerencsétlenebb viszátkodásoknak, mellyek ha eleinte nem nagy következésűek is, végkép — mint a' szomorú tapasztalás mindenütt mutatja — a' leghatalmasb országokat is gyökereikből döntik ki.

Azonban, valamint sokszor magokban felette kised tárgyak iránt legnagyobb figyelemmel tanácskozunk: mikép javítónk házunkat, jobbadán milly maggal vetnök, bé telkeinket, utunkat merre 's milly módon vinnök, jövedelminket mire fordítónk 's mikép költenök, 's így

vég nélkül, a' mi felette dicséretes; valóban soha sem lenne megbocsátható, ha ma, midőn legközelebbi hasznunkról, bátorságunkról, sőt nemzeti létünkriül 's becsületünkriül van szó, nem állnánk meleg érzéssel de egyzersmind hideg vérrel össze 's nem tanácskoznánk arról, a' mi legközelebbiről illet, minden kesert elenyésztő bárársággal, hanem képesek lennénk, semmi figyelmeztetésre 's felvilágosításra nem ügyelni, vagy teoriáinknak nemcsak a' közjót, hanem saját létünket is féláldozni, — vagy mint gyermekek csak közel szenvedelmi tárgyinkra tekintvén, a' sebes idők szárnyain közelítendő veszélyek előtt szemünket hunyni bé! Valóban ha illy, nemcsak saját hasznunkat, de a' közjóét is felejtök lehetnénk, méltán állíthatná nemünkriül egy magasb hatalom "Oh ember milly szánakozásra méltó vagy! Tenmagadnak legnagyobb ellensége, soha nem látod, milly közel áll hozzád ten valódi javad!"

Tanácskozzunk tehát nemcsak gyűlésinkben — mert oda előkészület kell — *hanem kisebb köreinkben is*, ott kell értenünk már egymást; 's ne mulasszuk el ezen időt, melly soha vissza nem jön, 's melly mind a' kormányt mind a' nemességet legnagyobb egyességre int, — mert Istenen kívül csak ő kezeikben van helyzetve az ország Jövendője.

Az egész dolog veleje abban áll 'Mit kelljen tehát javítani, mit változtatni törvényinkben, mert azok adják a' köz erőműnek az impulsust — —.' 'S ennek vizsgálata leend az előttem fekvő próba - munka tartalma. A' tárgy fontossága, de kivált szövevényessége azonban némi állításinnak tán egészen sötétben maradását fogja szülni; mert egyszerre csak egy kötetet bocsáthatván közre, szinte

legtöbbet csak felszínleg, igen röviden, 's így korántsem kimerítőleg leszek képes érintni.

Mult tavaszkor egy igen jó barátomnak vevém levelét, mellyben ezt írja "Összejöttem e' napokban több Vármegye - urakkal, kikre az országos küldöttségnek az Urbariale körül tett javaslati rostálása vala bizva. *Én* így 'No kedves Uraim 's hát gondolkoztak e a' szegény adófizető sorsáru! — — — — — kell e azon segíteni — 's mikép 's a' t.' *Ők* pedig így "Gondolkoztunk bizony 's már tagadhatlan, valamit ugyaucsak kell tennünk, 's mi azt találtuk, hogy őtet semmi annyira nem nyomja, mint némelly földesurak kegyetlensége, melly szerint nekik robot közt nyugvásra 's evésre soha egy óránál több nem engedtetik — — — ennek exasperálni kell — — — 's így mi azt javasoltuk, hogy ezentul nekik törvényesen két óra engedessék; mivel azonban azt sem kívánhatni, hogy a' földesur károsittassék, 104 napi gyalogrobot helyett 113 - mat projectáltunk!" Tegnap ellenben N. látogata meg, ki mindig csak a' sajtószabadságrul ábrándoz — — — és így ülök eféle *igen alant s' igen fent* héjázó javaslók között, csendes lélekkel várván be, mit hoz az idő 's a' t."

Minap megint egy társaságban vala két felette külön szabásu reformatorral találkozni szerencsém. Az első így "Én azt hiszem a' méz dézmáját el kell engedni, mert a' méhek természet szerint nemcsak az uraság telkein, de a' jobbágyokéin is kalandoznak, minthogy nekik parancsolni nem lehet." A' másik pedig így "A' Ministerek Responsabilitása — — — mindennek talpköve."

Már illy okoskodók közt, kik az '*igen kevés*' és '*igen sok*' vagy a' '*szinte keső*' 's '*még kora*' között végzetetlen mezőnek határ - kövei, valyon kinek van igaza? Itéletem

szerint mindegyiknek; mert a' szántóvetőnek evésre egy óra helyett kettőt engedni igen helyes, kivált ha van rágni valója; a' méheket szabadon hagyni igen józan, mert más-kép nem készítnének mézet, 's így igazságos tőlök dézsmát nem venni; a' sajtó szabadsága az intelligentiát rögtön több századdal mozdítja elő, 's minden bizonytalansággal egy kifejlett szabad nemzet közt mód nélkül több hasznot mint kárt okoz; úgy bizonyos végkép, hogy annak, ki más pénzérről dispónál, akármi legyen neve is, végre számolni kell. Csak az a' különbség, hogy valamint egy cigánykodó népnek, melly nem igen különb a' baronnál, henyélésre 's falatozásra egy kissé hosszabb időengedés már nagy nyereség, 's egy remete tán igen meg fogja köszönni, ha kassaibul nem viszik el a' dézsmát: úgy vanak megint népek, mellyeknél a' sajtói szabadság 's a' ministerek responsabilitása időelőttiéknél voltának, — minthogy náluk még az olvasás sincs divatban, és semmi köz administratio 's minister sincsen. Minden népnek van bizonyos lépcsője, mellyen áll; 's csak ez határozhatja el valódi szükségét, józan kívánságát — — — Ezen lépcső magasságát keresni 's némileg meghatározni azonban nem könnyű, 's azt egy két sorral elvégezni lehetetlen; 's így ezen értekezést összeszedvén éppen azon dilemmában vagyok — az igen hosszú 's felette homályos közt — mint a' millyen zavarban minap valék, midőn némi boszantó okoskodásim után, egy jó ismerősem így kiálta fel "Ad rem, ad rem — ne mindig generalitásokban csak; 's mondja már hát mit kell tenni!" a' mi által úgy meg valék lepve, hogy eleinte nem tudtam egy szót is felelni, míg végre azt válaszoltam 'hogy mit kelljen hazánkra nézve tennünk, azt most hamarjában bizony nem mondhatom meg; de ha azt akarja tudni az Ur mit kellene magának magára nézve tenni, azt

megmondom: Legelsőben is — minden okoskodás előtt — vagy 300 kötetet, mellyeket, ha szabad, ki fogok jelezni, nagy figyelemmel átolvasni, 's az azokban lévő tárgyakat jól megemésztetni, egyszersmind pedig a' külön helyszínekre menni — hol practice láthatni — 's ott tovább élni 's a' t. szóval: tanulni előbb, tapasztalást szerezni, 's aztán gáncoskodni, tanítani 's a' t.!

Mennél többen fogják ezen tanácsomat fogadni — 's azokra hivatkozom kik ébren utaztak — annál nagyobb mértékben fognak kevesedni azon ezernyi árnyékozatok, mellyek honosink kezeletli oceanjából a' pygmaeus reformatoroktól kezdve a' gigásokig végnélkül ötledeznek fel, 's minden közlélek 's egyakarattal létét megsemmisítvén, a' publica opiniót ezernyi részre aprítják 's így azt felette gyengítik.

Most igen soknak köztünk — 's ezekből a' tudósoknak tartottakat sem veszem ki — némi külföldi tárgyakra még opiniójok sem lehet, mert az csak látott és ismert tárgyakon alapulhat; ők pedig, merem állítani, sőt a' mi több, megmutatni is, nemcsak a' legszükségesebb tudnivalókat nem látták, 's felőlök tiszta ideájok sincs, de még csak azon rőffel sem bírnak, mellyel nemzeti nagyságot mérni lehessen, 's külfödről való tudományok semmi egyéb mint egy valóságos olla putrida — — — . Ezeknek pedig mit mondjak röviden? — megvallom szinte nem tudom hol kezdjem meg reájok nézve munkánkat, mert mindenek előtt éretlen 's főtlen ismeretük árját kellene eligazítani; addig is azonban, míg az idő, szelidebb 's alaposb argumentumok 's a' t. tán helyre igazítják annyi temérdekben kibicezent vagy inkább 'soha a' Valóba még belé nem bicezent' véleményüket, im e' néhány sorokat akarom eleikbe terjeszteni: car soit qu' une

constitution ait été arrachée à un prince faible par la force des armes, soit qu' elle ait été librement accordée par le souverain, le peuple n' en jouira jamais bien, tant que le sol sur lequel on veut l' implanter, n' est pas préparé. L' Angleterre par exemple ne profita de son excellente charte, que lorsque la puissance féodale des barons fut annéantie et la nation plus éclairée.

E' néhány sor után nyilván láthatja az Olvasó egész tendenciámat; de hogy azért mi vagyok, pygmaeus vagy gigas reformator e, t. i. olyan e, ki csak egy hüvelyknyit akar mozdulni minden században, vagy olyan ki egy pillanatban egészen új alkotmányt akar előbújajolni, azt azért tán még sem tudja, 's nem is tudhatja soha, bár én principiumimban igen megállapodtam — míg nem határozza tökéletesen el, mi ő maga. A' sajtószabadságos, vagy minsterkorlátozó pygmaeusnak, a' két órát 's mézdézsmát engedő ellenben, gigasnak fog tartani; de nem mert én változom, hanem éppen azon okbul, melly szerint egy tölgyfa, ha gondolkozni tudna, az embert igen alacsonynak, egy vakondok pedig igen is magasnak itélné.

Után a' közép, egyenesen kimondom; 's ámbár ez igen remeteféle sétáló az életben — mert az emberek általában véve mindig tulságokban szoktak élni — ugy hiszem koporsóig az lesz. Azon reputatio "se hideg se meleg" melly annyiak előtt fertelmes, nekem legkellemesb; mert semmiben nem szeretem sem a' polust sem a' zona torridát, 's a' megfagyásnak éppen olly ellensége vagyok mint a' megégésnek; melly okbul sem a' kormánynak mindigi organuma vagy öröki oppouense, sem a' honi mocskok mindenütti pártolója, vagy a' józan magyarság kifejtésének mindenkori ellensége — mint köztünk fájdalom igen számosan

— soha nem leszek; a' kormányi önkényt ugy restellem, mint a' hazai rozsdát gyűlööm 's a' t. 'S valamint sem azt nem hiszem, hogy aristokratia nélkül nem lehet lenni, sem azt hogy a' szabadsági 's egyformasági ittasság más legyen mint képtelen theoria, — két szóban concentrálom az egész emberiség jusait:

“Szabadság és bátorlét”

Az embernek kora, temperamentuma 's testalkotása határozza el kirekesztőleg mikép, 's mivel kelljen neki élni; a' bor teszem egynek méreg, a' másiknak gyógyszer: éppen ugy csak a' fekvés, sajátság 's civilisatiói magasság jelelheti ki némi határozottsággal azon kormány-nemet — reginent — melly nemzetekre nézve leghasznosh. Éppen azon egy ember teszem például felette consequens lenne, ki mint Török 'egész mibenlétének gyökeres megváltoztatását' szomjuzná; mint Gallus 'alkotmány körül számtalan theoriai experimentálgatások' megszüntét; mint Angol 'némi kis elsőségeknek megsemmisítését' 's a' t. Ellenben nyers eszüi volna, ha mint Török sajtói szabadságra, mint Francia a' pairek eltöröltetésére, 's mint Angol kirekesztőleg demokratikai alapokra állítná reformatiói systemája talpkövéit. A' dolgokat valódi fekvésében látó, ítéletem szerint, mindig a' lakosok nagyobb részének értelmi sulya után szerintezi — conformálja — munkálódását, 's így noha ötet a' török nép ultraradicalnak, az angol nép pedig hihetőleg ultratorynak tartaná — ámbár ő mindig csak egy — sem azoknak sajtói szabadságot mint legelsőt nem kívánna, kik közt csak minden századik tud olvasni — — 's így még valami praecedens is van t. i. az olvasás tanulása; sem azoknak pairnélküli alkotmányt, kik még az aristo-

cratikai repraesentatio systemára sem érték tökéletesen meg, sem azoknak republikai kormányt, kik minden elsőségik mellett, arra szükségkép megkivántató intelligentiával 's abbul fakadó mérséklettel sem bírnak még. Elérik valaha a' nemzetek az erkölcsiség 's értelmességnek azon magasságát, bizom a' perfectibilitas szellemében, midőn egy nemzeti familiának minden tagja a' szerencse 's dicsőség templomátul egyenlő távolságra helyeztetve, abba mindegyik beléphet, ki belbecse által oda felemelkedhetik, 's midőn némi alkotmány még egy pyramisnál erősebb golyóhoz lesz hasonló, melly, mint a' csillagok milliard évekig bomlatlan forognak tengelyeik 's napjaik körül, ugy fogja most tőlünk nem is sejditett boldogság és nagyság fényében századokon keresztül háborítlan összehangzásban végre megdicsőült lényekhez közelebb emelni az agyag fiait. De milly messze áll az emberiség még ezen ponttúl, midőn a' lefolyt századok bizonyítása szerint a' republicák eddigi próbái — pedig *semmi egyéb* mint egyedül intelligentia hija miatt — mindig sikertelenek valának; 's csak azért tartatának és tartatnak némi magokat 's másokat mystificáló okoskodók által szabad republicáknak, mert az ezeryi heloták, romai rabszolgák 's amerikai szerencsenek égbe-kiáltása — — — még nem hangzott elég erősen az emberiséget megvető embernek füleiben "hogya az iszonyu hazugság!" Milly messze, midőn még öreg Britanniában — melly a' lefolyt századok legtöbb tapasztalásit kincsezte fel — 's így még a' mai civilisatio focusában sem egészen bátor létü a' szabad vélekedés! Mi emberek összeleg jövő magasságunknak csak egy igen alacsony lépcsőjén állunk még — — — 's hát még mi Magyarok — — —!

Előre tehát Lelkesek; álljunk elő 's fussunk más nemzetekkel versenyt a' tökéletes felé! 'S nézzük mi szükséges nekünk Magyaroknak.

Itéletem szerint, ha mai létünket tekintjük, a' fő kérdés "a' birtoktalan nemesség 's a' szántóvető sorsa és azon relatiók körül" forog, mellyben ők a' kormányhoz, vármegyéhez 's az utolsók földesuraikhoz is állnak. Ez sürget leginkább; mert az ország lakosi legnagyobb részének jó vagy rossz karban létele mind a' kormány, mind a' vármegye mind a' földesur hasznára 's bátorságára, vagy kárára 's veszedelmére olly hathatósan kénytelen folyni bé, hogy azoknak elősegítése 's jobb karba tétele nem annyira keresztényi tett, mint inkább jó calculus — — — —.

En a' Királynak hatalmát, a' földesurak biztos, független és szerencsés létét, 's mindenkinek sorsadta, vagy ész-és tenyér-kereste sajátját nemcsak megtámodni nem kívánom; sőt az elsőnek székét hiv jobbagyi érzelemmel mód nélkül erősíteni, a' birtokosak létét pedig határnélkül szelbíteni 's bátorítani ohajtom; de valaminth nem tartok egy felfordult pyramist — kivált ha valamivel összeütközik — igen erős építménynek, melly a' despotica kormánynak figurája, hol a' fejedelmi hatalom minden és a' nép semmi: ugy lehetetlennek hiszem, a' mostani megindult időben — mert az előtt tán lehetett, midőn minden aladt — hogy a' királyi szék 's a' nagy birtoki lét valóságos bátorságban legyen, minnekélte a' nép elibertálva nem lesz. — *Les petites propriétés sont la sauvegarde des grandes propriétés.* Ez eldönthetlen igazság! — 'S éppen azért, mivel magaméval együtt mindenkinek valamiét nevelve 's bátorságba helyeztetve látni kívánom, azért törekedem arra, hogy mindenkinek honunk tág mezején nagyobb mód, könnyűség 's több

remény nyujtassék mint eddig, értelme 's fáradozása után valamit szerezhetni 's azt háborítlan bírhatni is.

Hunnia minden lakosinak polgári létet adni! im ez, a' mit 1832^{-ben} teljes meggyőződéseem szerint, honunkra nézve nemcsak nem időelőttinek, sőt szinte már időutáni-nak tartok. Hanem valamint minden bizonnal jobb lett volna 1792^{-ben} gyökeresen megjavítani alkotmányunkat — a' minthogy annak szükségit az akkori deputationális munkák után ítélvén, felette jól átlátták 40 esztendővel ifjabb 's így tapasztalatlanabb eleink — ugy 1832^{-ben} sokkal józanabb azt végre, időhozta abususból kivetkeztetni 's a' természet alapira állítani, mint megint más 40 esztendőt csendesen be-várni akarni, 's így folyvást; mert elvégre bizony késő lesz, 's akkor hazánk egy az egekbe dicsően emelkedett Építvény helyett, mellynek sarkalata tartós, egy minden sarkaiból ki-dült Rommá fog bomlani, melly alatt a' Magyarának még emlékezete is elenyészend — .

Honunk minden lakosinak a' nemzet sorába iktatása bizonyos életet terjesztend; 9 milliónak ezentul is abbuli kirekesztése ellenben elkerülhetlen halált hozand anyaföld-dünkre. Ez lélekisméreti vallomáson!

Már mikép lehessen honunk minden lakosinak *polgári létet adni*, hogy az által nemcsak a' fejdelemtül lefelé mindenkinek sajátja ne kockáztassék vagy csorbítottassék, hanem mindenkinek, a' privilegiálnak mint az anélkülnek, valódi haszna nagyobbítottassék 's biztosítottassék is, azt csak józan törvények eszközölhetik, és mostani mibenlétünkhez képest, ítéletem szerint, im ezen

XII. T Ö R V É N Y.

- I. A' hitel haszna és kára mindenkit egyenlőn ér.

Kifejtés. Hypothekául mindenki sajátját adhatja, t. i. ingó vagy ingatlan vagyonát. A' szerződők között — bármilly rendűek, t. i. akár nemesek akár nemtelenek legyenek is azok — hitel dolgában legkisebb különbség sincs. A' szerződők-közi kérdéseket kirekesztőleg csak az arra törvényesen kirendelt mercantile forum, vagy a' polgári hitelszék ítélheti el. Ezen két hitelszék — t. i. a' mercantile forum és a' polgári hitelszék, mellyekről magasb appellata nincsen, minden tárgyat szoros és betűről betűre magyarózott rendszabási szerint dönt 's ítél el.

- II. Az ősiségi Jog (jus aviticitatis) örökre el van törölve.

Kifejtés. Akárminemű jószágot valaki ezen törvény kihirdetése után az illető Felek tudtával örökösen elad, azt a' vevőtől vagy annak hagyományosítul, se az eladó se annak nemzetsége semmi ürügy alatt többé vissza nem veheti, 's az örökös eladást soha meg nem semmisítheti.

- III. A' magszakadásból származó fiscalitások örökre megszűnnek.

Kifejtés. Minden birtoknak más kézre átmenetével azonban, legyen az akár vétel; akár successio, akár testamentum, akár ajándék 's a' t. a' jószágnak törvényes becse után egy percent fiztetetik a' kormány kincstárába, és senki sem léphet jószága teljes birtokába mindaddig, míg ezen említett laudemiumot a'

kormányoknak le nem teszi, vagy az iránt elég bátorságot elő nem mutat.

IV. Magyarországhban mindenki birhat ingó és ingatlan jószágot mint sajátot (jus proprietatis).

Kifejtés. A' magyar nemesember azonban polgári és colonialis funduson kívül, mindent ingyen bír, a' nemtelen pedig minden hold után a' föld és fekvés minemüsége szerint, esztendőnként egy ezüst ötöst, hetest, vagy tizest fizet, vagy magát minden további adótul az által szabadítja örökre fel, hogy földeinek tizenkettődik részét köz adó alá veti.

V. Mindenki egyenlőn áll a' törvény ótalma és sulya alatt.

Kifejtés. A' Partis I^{ae} 9^{nus} — mint az embernek méltóságához szükségkép tartozó — az egész ország lakosira terjesztetik; de egyszersmind minden abusushul ki is tisztítatik. Az ítélő székek procedurája pedig a' lehető legrövidebb időre szorítatik.

VI. A' nemtelenek is választanak magoknak megyei pártvédet.

Kifejtés. Minden három esztendőben a' vármegyeszéki restauratók alkalmával beküldik a' megyebeli külön helységek votumikat a' vármegyeházba; 's így a' votum többsége nevezi ki a' vármegye fiscalisát.

VII. A' házi pénztár 's országgyűlési költségekhez idom szerint mindenki fizet.

VIII. A' vizek, utak 's bel vám elrendelése mindenkit egyenlőn ér 's országgyűlési tárgyak.

-Kifejtés. Ezek annyira kötelezők, hogy az, ki azoknak bármilly ürügy alatt ellent áll, hazasértő, 's hazasértési birságba esik.

IX. Monopoliumok, czéhek, limitatiók 's egyéb illyes a' köz szorgalmat és concurrentiát akadályozó intézetek örökre eltöröltetnek.

X. Magyarorszáiban csak magyar nyelven szóló törvény, parancs, ítélet kötelez.

XI. Minden törvényhatóság csak a' helytartó Tanács közbenjárása által hallja a' fejedelmi szót.

XII. Ítéletek mint tanácskozások csak nyilvánosan (publice) tartatnak.

Már hogy miért nem javaslok más törvényeket, miért éppen ezen tizenkettőt, 's végre miért kezdem javaslatimat a' Hitellel, ez nem pusztá kedvem születtje, de annak bizonyos oka van.

A' *Hitel* lábra állítását tettem systemám talpkövéül, mert annak *nem léte*, mint a' honi tapasztalás mutatja, legtehetősb nemzetséginket is megsemmisíti; *léte* pedig még a' legtehetlenebbeket is bizonyosan előmozdítná, mint azt viszont a' külföld példája bizonyítja; 's ekép annak felállítása, mint-hogy az által szinte minden egyes nyerne, a' közjóra 's haszonra magusi befolyással lenne. — Tehát

1^{-szer} A' Hitel.

De Hitelt, ha egy osztályt sem akarunk az abbuli kirekesztés által felette keményen büntetni, mindaddig nem állíthatni fel valódi sikerrel, míg nincs

2^{-szer} Eltörülve az Aviticitas.

Ennek eltörlése pedig szükségkép maga után vonja

3^{-szer} A' Fiscalitas megszűnését.

Mínthogy továbbá nem elég, ha a' hitelező az ingatlan csak exequálhatja, de azt nekie teljes bátorságban bírhatni is kell, mert máskép kis kamatra pénzt nem fog adni; többször lehetne pedig a' hitelező nemtelen mint magyar nemes: szükségkép foly mindenkire a'

4^{-szer} Jus proprietatis.

Ha pedig a' nemtelen is bírhat ingatlan, kell neki teljes személy 's vagyonbeli bátorság, azaz

5^{-szer} Törvény-előtti egyformaság.

És — mert sikertelen a' törvény, ha azt mindig csak egy felekezet magyarázza —

6^{-szer} Törvényes pártvéd.

Ezen utolsó két törvény azt vonja maga után, hogy

7^{-szer} A' házi pénztár 's országgyűlési költségek a' nemesül is idomzat szerint viseltessenek.

Ezen törvények következésében új életre ébredend a' hon, 's nagyobb levén a' mozgás, szükségkép foly, hogy

8^{-szer} A' vizek elrendelése, utak készítése 's jó karban tartása, valamint a' bel vámok — mindenkitül egyen-

lőn fizetve — országgyűlési tárgyak legyenek; mert illyesekben harmonia és szoros egybehangzás kell.

De mind e' mellett a' szorgalom hatalmasan nem léphet elő; 's így félre kell vetni 'mint káros akadályt' 9^{-szer} A' monopoliumpokat, czéheket, limitatiókat 's egyéb illyes intézeteket örökre.

De hogy egészen el ne külföldiesedjék az ország, 's a' kül intelligentia még könnyebben és szaporábban ne nyomjon el minden nemzeti sajtóságot mint most 10^{-szer} 1835^{-dik} esztendő 1^{-ső} napjátul fogva csak magyar nyelven írott 's iratandó törvény, ítélet, parancs, folya-modás, alkotandó contractus, egyezés, számadás 's a' t. lesz hazánkban kötelező erejű!

Mind ez azonban még ném elég a' magyar hon dolgainak rendes forgására; a' felsőbb parancsolatokban legnagyobb egyformaság kell, 's ekép 11^{-szer} Csak a' helytartó Tanács közbevetése és befolyása által kormányoztassunk.

'S mind ennek fő garantíája legyen 12^{-szer} A' nyilvánosság.

Tegyük fel, ha ezen törvények velejökre nézve fenállnának — velejökre nézve mondom, mert felvilágosítandó 's módosítandó bennök elég van — valyon mi lenne következésök?

Tudom, ezen kérdésre a' felelet szinte annyi ágra oszlanék, mint a' mennyi főbül állna azon emberszám, mellynek tételnék; mert tán nincs ország a' világon, hol annyira elszakadozna a' köz dolgokruli vélekedés mint honunkban. Azonban azt hiszem: a' nagyobb rész így kiáltana fel "Felette veszedelmesek volnának ezen törvé-

nyek, 's nem is állhatnak fel a' nélkül, hogy alkotmányunkat sarkaibul ki ne döntsék" —; mire én viszont azt válaszolom 'Éppen ezen törvények nyújtanak egyedüli bátorságot minden felekezeteknek, nélkülök a' veszély — — — 's felállítások nemcsak nem rendíti meg alkotmányunk sarkait, de azokat több századi viharok ellen megint felaczélozza, sőt nélkülök bizonyosan várható polgári létünk elbomlása'.

Minden nemzetnek bizonyos crisisen át kell esni, melly annál erőszakosb, annál tartósb, minél kevésbet alapulának köz erőművének addigi rugóji a' természet örök szent törvényein, 's minél tovább hevert az tisztítlan. Ez axioma, — ha a' világ évrája nem hazugság.

Ennek törvénye szerint mi Magyarok is kénytelenek vagyunk átesni egy crisisen — — — ez bizonyos. A' kérdés csak az 'Ezen crisis mindent feldöntsön e, 's honunkat a' belvihar egy még gyászosb sivataggá tegye e, mint a' millyen vala IV. Béla 's IV. László idejében a Tatárok átka alatt; vagy pedig olly szeliden járja e át hazánkat, hogy midőn alkotmányunkat kivetkezteti elavult, sértő 's káros intézeteibül, törvényinket javítsa, nemesítse — 's mindenki sajátját bátorságba 's tisztelethe helyezze?'

Én egy szelíd 's convulsio-nélküli reformatiót kívánok! erre kíszt lelkem; 's ha ezt az Olvasó nem hinné, a' mi tán megtörténhetnék — mert tudom, sokan legvilágosb szavaimat is elfacsarják, 's legőszintébb vallomásim alatt is tudja Isten mit keresnek — azt akarom hozzá tenni 'honom nyugalalmát fentartani, boldogságát előmozdítani, kíszt *hasznom* is.'

Mint hogy pedig éppen itt említém azon két hatalmas rugót, melly az emberiség magasb de kisebb, 's alacsonyabb de számos részét mozdítja, t. i. a' nemes ösztön, és a' haszonvágy, itt az Olvasót emlékeztetni akarom: hogy ezen próbamunkát honunk képviselőihez irányzám, mert akarom hinni 'annyi nemesség van bennök, hogy egyedül lelkök ösztöne és sugalma után is készek lennének honok minden lakosát az emberiség jusaira nézve magokhoz felemelni'; készek 'hazájok virágzását legérzékenyebb áldozatok által előmozdítani'; készek 'anyaföldök dicsőségét szívverőkön is megvásárolni'. De a' nagy rész, melly határozásainkra befoly, részint nem mozdul ezen nemes rugó után, részint olly szegény, hogy a' legnemesibb vágy se törheti ketté a' tehetetlenség zsibbasztó bilincseit; 's ekép úgy látszik 'mintha nem lennének képesek' a' veszélyes idő szellemét szelidíteni — — — és gyász napok helyett öröm ünnepeket varázslani hazánk vidékire.

'S ezen ok, t. i. a' legkisebb concessiók iránti nemtelen vagy szegénységi, hanem minden esetre nyilvánosan, ha bár nem is egyenesen kimondott, de bizonyosan érzett aversio, birt engem arra — mert sikert akarok, 's ha nemes indulat nem vója ki, érje el a' haszonvágy — egy olly systemát állítani fel, melly senkitül nemcsak semmi concessiót nem kíván, 's ha kíván is, tüstént többet ad; hanem a' fejedelemtül lefelé mindenki sorsát javítja, batorítja.

Soknak szemében ez, mint más számtalan projectansok javaslati, jó szándéku ábrándozás színeiben fog tűnni fel, meglehet; de most még egyszer mondom, 's még számtalanszor szeretném mondani: ha van tárgy, melly megérdemli 'hideg vérü egymásti kihallgatásunkat'

— az bizony nem lehet egyéb, mint az, melly körül magunk 's mieink léte forog. Legyünk meggyőződve egymásról: mindnyájan jót akarunk, 's csak azt fejtegensük 'azon jót jól akarjuk e?'

Akármiily alkalommal tétessék szó a' szántóvető sorának javításáru, olly bizonyos mint $2 \times 2 = 4$, hogy a' majoritás vagy a' mindent megczáfoló 'maradjon', vagy a' soha véget nem érő 'halasztassék', sőt a' kereken megtagadó 'nem lehet' anathemájával veri vissza a legjözonnabb javaslatokat; 's nem egyéb okbul — erre igen kell vigyázni — mint azon egyedülibül, hogy a' szántóvető sorsát a' nagyobb rész általában nem hiszi javíthatónak *más kára nélkül*; 's itt fekszik a' leggyökeresb fallacia. Ezen bévett boldogtalan hiedelem következésében a' szántóvető minden alkalomnál hármias *correlatiójának* — hogy máskép ne fejezzem ki magamat — kettejét mindig maga ellen látja felfegyverkezve; 's ekép a' majoritást mindig haszna, előmenetele 's gyarapodása ellen tapasztalja. A' kormány embere így szól "A' mit a' szántóvető a' bellicába fizet 's a' t., azt meg sem érezné, — de a' domestica és az urasági terhek rontják meg"; a' vármegye embere pedig így "A' mit a' domesticába fizet a' szántóvető, minthogy utak, hidak hasznát leginkább ő tapasztalja (?), az soha nem rontaná meg, de az a' végtelen deperdita, katonatartás 's transeuna, 's aztán az urasági abusosok, hosszufuar 's a' t. az teszi végkép tönkre"; az uraság végre így "A' mit a' szántóvető az uraságnak szolgál, az legkisebb, mert a' mint ő birja telkeit, annál olcsóbb árenda sehol sincs, — de bezzeg a' kormány és a' vármegyei terhek, azok érik ám sajnosan". Ha pedig systema-javításra a' kormány részérü jön javaslat, mind-

járt köt ellene frigyét — habár tacite sőt sokaktul sejdíten is — a' vármegye és uraság olly balul magyarázott interesséje; ha a' vármegye részérül, a' kormány 's uraság még fonákabbul értett haszna; ha végre az uraság részérül, a' kormány és vármegye boldogtalan egyetnemértése. 'S ekép a' szántóvető, három correlatiói között, minden alkalommal pad alá esik a' földre.

Vannak, vannak felsőbb rendelkezések, vármegyei határozások, földesuri concessiók, mellyek által az adófizető sorsa néminemüleg könnyítettik, nem tagadom; de milly ingadozó ilyen lét, mellyet az országgyűlésen hozott törvény fel nem szentelt még? 'S mit nyomnak ingadozó kivételek mindennapi usus és praxis ellen?

Vannak ezen felül operatumok, vármegyei javaslatok, képviselői projectumok, igen jól tudom, mellyek kirekesztőleg az adózó nép sorsjavítását czélozzák; de valyon nem lappang e mind ezek alatt egy kis daemon, 's ha egyszer ad fractionem panis kerül! a' dolog, nem sajnosan előrelátható e, hogy a' szántóvető sorsárul hozandó 's ötlet valósággal 's tökéletesen felsegélő ítélet — a' bízhatóságok theoriája szerint a' legnagyobb improbabilitások során áll? Ezt jobban fel kell világosítanom:

Midőn az 1825^{ki} országgyűlésen a' devaluatiórul való szó, a' tanácskozók két véghatára, régibb adósságokban, mint tudva van, részint százért százat, részint százért negyvent votizált. Én nem kívántam eleinte hozzá szólni; mert atyám után felette sok régi adósságot vevén át, az igazság és aligbirható károm közt helyeztetve, egy igen kellemtlen kelezésben érzém magam. De végre részint szégyenbül, mert ezen tárgynál kiki megszólamlott — a' mi megint új bizonyosága, hogy a' sokaságnál az *önhaszon* töb-

bet nyom mint a' *honhaszon* — részint lélekisméretem sugalása szerint, voksomat a' százért százat javaslókéihoz csatolám. Azonban, ámbár magammal megelégedui némi kis okom volt — a' mit az Olvasó is tán megenged — még sem tudtam tiszta lelkü tettennek minden kesertül menten, háborítlan örvendni; mert emberi gyarlóságomnál fogva, a' min eléggé elszomorodtam, 's illyes tárgyak körül minden nap elszomorodom, ellenállhatlanul kongatá füleimbe egy kis daemon ezen rut szavakat 'bár győznének a' negyvenesek!' — — — 's ezen kis eset tán elég világosságot fog adni a' gondolkozónak, hogy sokszor a' legnemesb áldozat alatt is — — — milly földszagi kívánat lappang; melly állításomban egyébiránt, reményeim senki meg nem ütközend, a' mint hogy én magamat sem átallottam vádolni illy földi érzések alatti sinlődőnek.

Ezen viszketeg, vagy inkább hajlandóság, melly minden ember 's minden felekezet tulajdona, 'habár sejdítlen is mindig másra tolni akarni a' terhet,' — valódi oka, hogy mindaddig a' szántóvető sorsát nemcsak illusorie, de valósággal felemelő javaslatban az ő három correlatiói soha nem fognak megegyezni — legalább spontanee nem — míg mind a' fő kormány, mind a' bel kormány, mind a' földesur nem hiszik, 's arrul tökéletesen meggyőződve nincsenek, hogy nemcsak kár nem háramlik rájuk, ha a' szántóvetőnek valódi haszna eszközölteik, hanem hogy mind a' fejedelmi erő, mind az országai bátorság, mind a' földesurasági boldog lét mindaddig semmi egyéb, mint hamisan kecségtető serencsétlen illusio, míg az ország legszámosbinak léte nem erős, nem bátor 's nem boldog.

Errül tökéletesen meg kell győződve lennünk, 's csak akkor remélhetjük *józanul*, az az: nem mint gyermekek 'minden hihetőségek ellen' hanem mint férfiak 'minden hihetőségek után' hogy mind a' fő 's bel kormány, mind a' földesur, köz akarattal, minél előbb a' Nemzet sorába fogják iktatni a' Népet. Ne várjuk a' terh felfelé estét, de használjuk mechanikában annak középponti vágyát; 's éppen így, ne keressünk halandóban önkárára sürgető ösztönt, hanem annak megint haszon - utáni szonját ébresszük nemes célra, közhaszonra!

A' mondottnak igaz létét pedig nem tagadhatja senki, mert az, emberi természetből merített, pszichologiai factum. 'S ha régi chronicáinkat, sőt még törvénykönyvinket is vizsgáljuk, mellyekben annyi nyomai vannak az egykori szántóvető jobb sorsának, midőn az ország külön részeiben a' ne messég is adózott; jobbra ő vitte az országgyűlési terheket; a' domesticai adóban ő is osztzott és számtalan eféle: nem azt leszünk kénytelenek következtetni, hogy tanácskozásink által a' szántóvető sorsa javult, hanem hogy az, számos tanácskozásink vagy is inkább 'viszálkodásink' után, mindig mindig szorosb korlátok közé szorítva, végre valóban misera plebs contribuenssé vált.

'S mi arra jutottunk, hogy 19^{ik} században — midőn az ember méltósága szent kezd lenni — pirulás nélkül publice beszélünk, egész Europa hallatára, de misera plebs contribuyente; 's a' külföldnek ez-iránti türedelmét csak előtte ismétlen létünknek köszönhetjük, mellynek következtetésében az azon hiedelemben van 'tán csak egy kis sectánul van szó, melly vallás 's több eféle miatt sanyarítottatik,' — midőn azonban 9 milliórul forog kérdés, ki hű jobbágy, 's

milly hű! jó katona 's milly jó! szóval: ki minden terhek türedelmes viselője 's mellynek olly nagy része a' magyarság, utolsó záloga, reménye, fentartója!

Inter duos litigantes tertius gaudet, igaz közmondás; de helyzetünkre nézve némi változásokat szenved, 's tán így hangzanék igazán "Inter tres litigantes, post seculorum inedium tandem quartus gaudebit (?)" Ezen utólsót egyébiránt nem mondhatni, mert féktelenség 's korlátlanág közt nincs valódi öröm; hanem tán "peribit, totumque ruet indigestum" lenne igaz értelme. Ennek Istenért vegyük elejét!

Ezeket előre bocsátván, itt egyenesen kimondom, hogy nem vesztenék se szót se időt, ha javaslatimat csak legkisebb concessiókra is kellene támasztanom; mert előbb vége lesz nemcsak a' magyar honnak, de még csillagunk is visszatér a' nagy mindenség keblébe, minekelötte az embernek melléül ki lenne irtva a' benne mélyen fekvő haszonutáni, mindenén diadalmaskodó szomj, melly, közbevetőleg ítéletem szerint, korántsem olly alacsony vágy — ha józan irányt nyerend — mint azt képzelni szokás.

Hanem éppen az: hogy veszteségrül itt nem forog kérdés, de csak nyereségrül, 's nincs concessiókrul szó, de csak arról 'akar e a' kormány, nagy birtokos 's kis nemesség mind erőben, mind bátorlétben, mind szerencsében legövébben részesülni', tölt engem azon reménnyel bé, hogy javaslatim némi figyelemre lesznek méltók, 's ha nem helyesek is, legalább helyesek feltalálására nyujtandnak alkalmat. A' meglehető makacsabbul áll a' jónak útjában, mint a' rossz, 's a' palliativ sokkal erősb gát a' gyökeres javítás ellen mint a' semmi. Ezt szemmel kell tartani.

A' kormánynak mint a' birtokosoknak ereje, jól-és bátor-léte, nemcsak egyeztethető a' nép erejével, jól-és

bátor-létével; hanem olly szoros öszszefüggésben van vele — — — — hogy e' nélkül az nem is lehető; ez sark-igazság. Ezt azonban mindenki szemeiben tökéletesen felvilágosítani felette nehéz; 's ha én azt próbálni merem, arra valóban nem annyira tehetségem, mint inkább a' dolog igazsága, tiszta szándékom 's Olyasóm reméllendő kimeríthetlen béketűrése bátorít.

Adjunk ideig-óráig bucsut azon "Nemesi váagnak" melly mindent tesz semmiért, 's valóban az embernek legszébb tulajdona volna, ha hiu ábrándozásokkal, más szemekben szállkát 's magáéban még a' gerendát sem látó kis distractiókkal, és számos eféle kisedé igaztalanságok hüzeivel nem lenne annyiszor összekeverve. A' hideg számolás, mert csak az vezet a' mathesisnek isteni utján a' valóhoz, legyen egyedüli kalauzunk.

Do ut des — adjunk sajátot, polgári létet, hogy magunk is megtarthassuk sajátunkat, 's tovább is örvendhessünk polgári létünknek.

Mennél gazdagabb valamelly ország, annál nagyobb adó 's védő tehetsége, 's viszont. Minden kormánynak pedig, a' legkorlátlanabbtul lefelé vagy inkább felfelé a' republicáig, legfőbb szempontja soha sem más — habár külön célra 's néha sejdíten is — mint az adófizetési tehetség emelése, 's a' küll megtámadtatást visszaverhető erő nevelése. Tombolhat ezen elért két cél határi közt a' feslett kormány zajos ünnepek ál-fényü örömben, és a' védsereget, ha kénye kíszi, megtámadóvá is teheti — — — — de viszont milly tökélyre emelheti egy mérsékelt országglás a' köz erömi minden rugóit, kerekeit, lánczait, ha *sokan sokat* adózhatnak könnyen, 's milly bá-

torságos jövendőt nyit a' közönségre, ha visszaverő ereje elégséges, magát minden hatalomtól megfiztetetni. Gazdagság *) tehát minden esetben 's minden körülállások közt kívánatos. A' nőtlen, ha gazdag, választhat, — 's választhatni mindenkor kellemes — mert ő élhet is az élet kellemével ha akar, másokat is szerencsésíthet; közjóra is szentelheti javát; 's végre, ha abban leli nyugtát, mindenét el is ajándékozhatja, 's trappistává lehet. Már egy házsnak, habár gazdag is, választási köre nem olly nagy: ő neki többé a' világtul visszavonulni nem szabad, 's mind életkellemi, mind jótévőségi, mind közszolgálati határit kirekesztőleg összekötetése 's kisdedei tüzik ki. Ő többé nemcsak magáé, de jobbadán másoké. 'S így a' kormány! sőt még sokkal nagyobb mértékben. 'S ha a' nőtlen nem tesz józanul, ha nem iparkodik gazdagodni — a' mi igazi függetlenségét nevelné, mert választási körét tágítja, 's ő mint szabad madár, arra fordul merre tetszik — a' házas ember már rosszul cselekszik, ha gazdagodni nem törekszik, mert gyermeket nyomoruságra vagy szükölködésre állítani az életbe — ha azon szorgalom által segíteni lehetne — sokkal kárhozandóbb, mint egy puszta gondolatlan tett; a' kormány végre nemcsak célját veszti tökéletesen el, de szent kötelességének seimmi mód

*) Jegyzés. Nehogy kénytelen legyek gondolatimat a' Gazdagságrul körülállásosan előadni, a' mi egészen félre vezetne fejtegetési tárgyamtul, 's más részről ne kárhoztassam, hogy a' gazdagságot olly nagy becsre emelem; szükségesnek tartom érintni: hogy én a' gazdagság értelmét itt nem csupa pénzre, földre 's a' t. szorítom, de általjában mind arra is, a' mi pénzzel, jó művelt földdel 's a' t. szoros kapcsolatban van, mint teszem: henyesség megszűnése, industria, jobb nevelés, külföldi tapasztalás, az ember nagyobb becsé 's a' t.

sem felel meg, ha az ország gazdagságát minden módon előmozdítani nem iparkodik.

A' mondottakban, azt hiszem, a' nagyobb rész velem kezét fog, minthogy azok a' világtul már rég elismért talpigazságok; de csak a' nagyobb rész, mert köztünk legalább még igen sokan függetlenségi ábrándozásokban mindig a' szegénység theoriáját tanítgatják; melly szerint, igaz ugyan, szabad lehet egy szegény nemzet kül hatalomtul, de annál nagyobb rabjává lesz ön tudatlanságának — mellynél nagyobb 's fertelmesb rabság nincs, minthogy értelmi suly mindenütt az egyedüli erő, 's így a' tudatlan rab végkép minden rabnak rabja.

Ezen utolsókhöz most nem szólok; de a' tőlem feltett nagyobb részhez fordulván, azon megjegyzést teszem: nem elég még 'a' gazdagodni akarás', de a' *'miképpenhez 's hogyanhoz'* is kell érteni; 's im ez azon *'nagy kérdés'* mellynek megfejtésére foliantok irattak, 's azon *'jó volna tudni'* mellyen törték ugyan sokan több, kevesebb sikerrel fejöket, de mellyrül a' nagyobb résznek, 's kívált nálunk, legtávolabbi ideája sincs.

Egyesek szintugy mint kormányok jobbadán értéköknek tökéjét támadják meg a' helyett, hogy a' kamatokbul pótolnák ki szükségiket. Ez valódi oka, miért áll annyi nagy birtokos közel a' koldusbothoz, 's miért vannak a' legszámosb országok finanziaúi olly nyomorult állapotban. Ezen tengely körül forog hosszabb vagy rövidebb létök; 's valamint egyesek, tökéiket költvén, habár jó darabig fényesen élhetnek is, végre elbuknak: ugy merül végkép vissza legfeketébb homályba akármi hatalmasnak látszó ország is, ha fénye 's hatalma nemzeti tökéjének megemésztésén feuekült.

A' gazdagságra törekedés egész' veleje tehát mind egyesekre mind kormányokra nézve abban áll: a' tőkét nemcsak soha nem támadni meg 's kevesbíteni, de azt minden módon 's uton nevelni 's csorbátlan tartani fen, úgy hogy az abbul kerekedő kamat elégséges legyen a' szükségek pótlására, a' mi fő dolog, mert máskép kénytelen-ségbül végre még is megtámadtatik a' tőke, 's el van hibázva a' fő cél.

Ha ez áll: akkor bizonyos, hogy azon földesur nem cselekszik helyesen, ki jószágibul nagy jövedelmet sajtol ki a' nélkül, hogy azokat előbb instruálná; mert ő minden bizonyal, 's tán a' nélkül hogy tudná, tőkéjébül él; 's ekép ha tán igen távolrul is, de szoros tudományikép már közelít a' vég bukáshoz. Ha ez igaz: akkor minden kétségen kívül azon kormány sem tenne józanul, melly a' népre nagy adót vetne, minekelőtte annak szántóvetői, mesterségi 's kereskedési szelleme kifejtve még nincsen; mert így nem sokára ki lenne merítve a' csekély nemzeti fundus, minthogy minden öncsalást elmelőzve, tulajdonképen csak az támadtatnék meg. 'S ha végkép ez is így van: akkor mind egyesekre mind kormányokra nézve, azon principium tűnik legfényesb igazságban fel, hogy minden anticipatio vagy igen keserű kamatokkal fog visszafizettetni - - vagy a' bukás napját közelíti - - -. 'S így mind egyeseknek mind kormányoknak legfőbb, legszentebb kötelessége, a' nemzet capitalisát, azaz adó 's véderejét kimélni 's lehetőségig nevelni.'

A' lakosok csak egy részében fejteni ki 's mozdítani elő a' szántóvetői, mesterségi 's kereskedői szellemet azonban egy országra nézve nem több 's nem éri jobban el a' kérdésben forgó célt, mint ha egy földesur határának, teszem,

csak 10^{ik} részét cultiválná 's a' többit nem. Hogy egy ország gazdag legyen, 's ekép kamatibul számos esztendőig békében élhessen: annak minden lakosit fel kell ébreszteni nagyobb szorgalomra, állhatatosb munkásságra; mert tagadhatatlan, teszem például, hogy 10 millióban több gazdagság halmoztathatik fel mint 1 millióban.

Azon számos eszközöknek pedig, mellyek által a' gazdagságot nevelhetni, legfőbbike, vagy hogy jobban mondjam, 'minden eszközök egybetartó láncza a'

H I T E L.

Ez világszerte ismert dolog; a' minek következtében azt lehetne gondolni, hogy olly országban mint a' mienk, hol annyi a' hitelben szükölködő, 's annyi az annak bíja miatt szinte már semminél kevesebbet bíró, a' legnagyobb rész háladatosan fogadna minden hitelemelő javaslatot, 's a' projectansra nézve minden ohajtása csak abban folya egybe 'bár tudná teoriáit életbe hozni'. Azonban nem! mert az emberi hiúságot több milliónyi, minden fáradság - nélküli tiszta haszon sem képes mindig meggyőzni, mint a' tapasztalás nyilván mutatja, — és sokan készek inkább a' régi utat folytatni, mellyen a' legbecsületesb kölcsönző is kijátszatik sajátibul, hogysen elszánhatnák magokat, a' dolog jobb ismérete által, a' vak tudatlanság békóit ellökni, szemeket felnyitni, 's olly utra lépni, mellyet ugyan nem ők találtak fel — és im ez, az általok soha meg nem bocsátandó bün! — de mellyen mind ők, mind övéik, mind a' velek összeköttetésben lévők móduélkül jobban 's nagyobb becsülettel járnának. Errül practice tudok beszélni; mert, midőn két év előtt ezen másoktul már olly annyira kifejtett 's tölem csak ismételt tárgyat pendítém meg, éppen

azok fordultak nevetséges göggel tőlem el, kiknek javaslatim legtöbbet használnának, 's így kiknek köszönetét érdemlém; 's a' közönségnek szinte csak azon része hagyá helybe hitel-felállítási javaslatomat — *a' mi valóban felette furcsa* — mellynek *hitelre nagy szüksége nincs*, midőn azon része kötött minden módon belém, mellynek *hitelre felette nagy szüksége van*.

Hagyjuk azonban magokra ezen minden hazai előmenetel eleven gátjait, mert őket — kezdem hinni — semmi egyéb nem fogja kivetkeztetni előítéletikbül többé — mivel azok hiú tudatlanság által, melly minden okot göggel visszavet, csonttá váltak — mint a' mindent örömmre vagy kínra ébresztő halál. Vizsgáljuk mi, kik szorosán véve minden hitel nélkül is el tudunk lenni, jóllehet az ránk nézve is legnagyobb áldás volna, a' dolgot indulatlan hideg vérrel röviden addig is még egyszer, míg az egész dolgot *ex asse* felvenni alkalmam lesz.

Ha szoros hitel áll fel, akkor csak kis idő leforgása után is jó hypothekára három, legfeljebb négyvel száztul elég pénzt kaphatni; a' min senki nem kételkedik, kinek e' részben csak legkisebb tapasztalása van is.

Már ha hárommal, de tegyük fel négyvel lehetne kapni elég pénzt; valyon nem volna e annak némi kis haszna a' nagy birtokosakra nézve?

Ezek ugyan is vagy sequestrum-alattiak, vagy ahoz közelítők, vagy rendes gazdák. Ha sequestrum-alattiak, vagy ahoz közelítők, akkor tökéletesen igaz, hogy nemcsak tömérdek nyereségök volna, ha 6, 10, 20 's a' t. percent helyett 3^{mal} 4^{el} kapnák 100^{át}, sőt az is bizonyos, hogy magokat sequestrum alul rövid idő alatt, 's minden becsülettel megint felszabadíthatnák, vagy azt végkép el is kerülhetnék.

Ha pedig rendes gazdák, akkor könnyebben fizetnék adósságikat, vagy legalább kevesebb gonddal azok kamatit; jószá-
gik után pedig, minthogy azok olcsóbb tőkékkel lennének
életbe hozva 's mozgásban tartva, sokkal nagyobb nyeresé-
get aratnának mint ma.

Ki most 4 millió pengő forint adósság után törvé-
nyes hatot ad, legszerencsésb esetben, ha t. i. senki fel
nem mondja tőkét, esztendei 240 ezer kamatot fizet;
az új rend szerint pedig csak négyvel számlálván is, 160
ezret fizetne, 's így esztendei nyereség 80 ezer forint
lenne, a' mi négyvel számlálva 2 milliónak kamatja, úgy
hogy a' valóságos nyereség 2 millió pengő volna. Már
ezen szembetűnő hasznot valyon milly okoskodás, milly
sophisma zavarhatja kárrá, szeretném tudni?

De hát a' kis birtokosoknak nem volna e éppen
olly hasznos, ha 3^{al}, 4^{al} kaphatnának pénzt? Rájok
nézve a' haszon még nagyobb lenne. Most legtöbb jó-
szágaik, eszközlő tőke híja miatt — mert nagy áldozatok-
ra nem olly képesek mint a' tehetősb birtokosak — ko-
ránt sincsenek kifejtve azon nyereségi lépcsőre, mellyre
természeti mibenlétök miatt könnyen emeltethetnének.

A' szorgalom ez által felette csökken, és sem a' pri-
vát, sem a' nemzeti tőke soha sem nevelkedhetik 's nő-
het azon nagyságra, mellynél fogva Britannia 's más or-
szágok virágoznak, 's mellynek nevelésére minden gazdá-
nak, minden hazafinak törekedni kellene.

Azon osztály pedig, melly kamatra akarja adni pén-
zét, mai systemánk következtében még boldogtalanabb.
Törvényes kamat most igaz 6, 's akkor maga magátul
— mert illyest semmi törvény nem határozhat — 4re 3ra
szállna le; de mennyivel volna gyorsabb a' pénzforgás 's

mennyivel nagyobb a' bátorság! 'S erre vigyázzunk! Azon gazda, ki most sok fáradozás után teszem 50 ezer forintot tud félre tenni 's így kamatra adni, a' mi után esztendei 3000e huz; akkor midőn egészen új élet buzogna az ország ereiben, szint azon idő alatt 100 ezret gazdálkodnék, 's négyszáztulival számlálván 4 ezret huzna. Ehez egyébiránt az is járalna, hogy midőn most három ezret se pontosan se bizonyosan nem kapja, akkor négy ezret pontosan és bizonyosan kapná; 's ezek felett 50 ezer helyett 100 ezerrel bírna, a' mi nagy különbség, kivált a' közönségre nézve; 's ugyan ezen okbul: hol a' kamati láb alacsony, ott mindenki, vagy mezei gazdaság vagy manufactura vagy kereskedés által törekedik tőkét magash kamatra emelni, a' mi által a' köz industria hathatósan ébred; midőn azonban ott, hol a' kamati láb magas, a' kölesönző semmit sem téve, fél álomban huzza 6 percentjét, 's egész munkája, a' mit a' közönségért végbevisz, kamatinak olvasására szorul — — ha t. i. azok rendesen fizettetnek; ha pedig nem, minden idejét 's talentumát — a' helyett hogy a' hazáért fáradna — pöreinek vitelére fordítani, 's azt, a' mit már acquirált, még egyszer, 's tán nehezebben reacquirálni kénytelen; a' mezei gazda, gyárnok 's kereskedő pedig csak nyomorult kis körben meri tárgyait üzni, mert a' *drága töke* után csak kicsi lehet a' nyereség; azonban ez még semmi, hanem mert a' *bizonytalan töke* után — minthogy akkor mondják azt fel egy hitel nélküli országban, mikor legjobban kell — a' nyereség szinte lehetetlen, az elbukás pedig szinte bizonyos.

Most a' hitel nálunk valósággal semmi egyéb mint egy boszontó gúny; mert általányosan véve csak annak van hitele, kinek az szorosán nem kell, 's éppen annak nincs,

kinek rá legnagyobb szüksége van; minek következtében — 's ezt kész vagyok megmutatni — hazánk sok résziben egy határ, pénz hija miatt, nem virágozhatik, midőn a' szomszéd határban, megint hitel hija miatt, kamatlanul fekszik a' pénz.

Ha ezeket látja a' részrehajlatlan gondolkozó, 's kénytelen tanúja lenni a' sokaság makacs ragaszkodásának olly systemához, melly nemcsak az által tartja lebilincszve a' köz szorgalmat, hogy annyi pénz vesztegel forgáson kívül — a' mit bizonyosan tudok — hanem legfőkép a' honiak, sőt néha a' legközelebbi szomszédok egymás-elleni bizodalmatlanságok által, melly szerint a' pénzes kamatban szükölködik, a' földbirtokos pedig pénz nélkül sinylődik; 's így a' pénz is hever, a' gazdaság is hever, az ember is hever, a' közjó is hever és minden hever — — — 's így élet helyett halál fekszik az anyaföld színén — — —; ha mind ezeket kénytelen tanubizonyítani a' gondolkozó, akkor valóban keserü érzése szánakozásra gerjedend, 's a' nagy példa szerint, minden további okoskodással felhagyván, az egekbe kiáltni hajlandó "Uram bocsáss meg nekik, mert valóban nem tudják mit cselekszenek."

Minden, a' mi a' pénz keringését hátráltatja, mind egyesekre mind a' közönségre nézve felette káros; hát még az, mi a' pénzt a' circulatióbul ki is rekeszti? 'S valyon mi hátráltathatja 's rekesztheti azt ki hathatósbabban mint a' bizodalmatlanság, a' veszély — — — t. i. a' hitel hija? Csak az egészséges, el nem fásult belátásnál fogva, kérem az Olvasót, gondolja e' mondottakat át; 's lehetetlen hogy ne ébredjen benne fel a' legforróbb kívánat "Szállna valabára már egyszer hazánkra is a' mindent felelevenítő bizodalom

áldása!” A' Kuruczok idejében — gloriosae memoriae — a' pénznek nagyobb része el volt ásva; most ugyan ki van huzva megint egy része a' földbül, de köztünk maradott kurucz systemánk még nem bátorítá az egészet napvilágra. Ezen ne kételkedjünk!

A' hitelt gátolni nem egyéb, mint egy test ereit megakasztani; 's ezen utolsó valyon a' test milly részének lehetne hasznos? Egynek sem! Sinylődés elmulhatlan következése 's végkép gutaütés.

És ha nem akarunk a' hazai anteactákban elsülyedni, Verbőcziben 's az Anonymus Notariusban elfuladni, hanem factumokat, csak élő factumokat tekintni: nem fogjuk tagadhatni, hogy nincs Európában egy ország is, hol olly nyomorult lábon állna a' pénz dolga t. i. hol annyi nagy és kis földbirtokos nyakig volna adósságban, mint nálunk. Ennek valyon mi lehet oka? Vagy a' mult idők viszontagsági, vagy nagy és kis birtokosink pénzkörülti gyávasága, vagy politikai összeköttetésünk, vagy pénzbeli systemánk. Ezen négy okra szoríthatni csak az élő, nyilván szóló factumot.

Az idők esete? Azt közösen vittük minden nemzettekkel. Igaz ugyan, hogy a' nagyobb rész adóssággal vette át jószágát, 's bár annak terhét könnyen birta is eleinte — mert a' francia háboru-alatti idők sok jövedelmet nyújtának — azok sulya egy rögtön változás által végkép türrhetetlen lön; a' pénz szűkült, 's csak az által is drágult; fel kelle hagyni javításokkal, bucsut venni fényes élettül 's a' t.: de ez szinte mindenütt ugy volt, 's még sem rontá meg annyira az adósokat mint nálunk, kiknek segítségére — — —

— — — — —
midőn a' capitalistákat lesujtá — még véletlenül a' devalvatio is járult, melly egy jó időre hosszabbítá az adósok sira-

lomházi napjaikat. Az idők esete ellen tehát a' magyar földbirtokos-adósoknak panaszkodni nem lehet, mert az minden nemzetbeliek ellen visszás volt, 's rájuk nézve, mint mondtam, a' devaluatio által némileg javítottatott.

Tehát földbirtokosink pénz-körülti gyávasága okozza e annyi sequestrumaink létét? Azt sem állíthatni; mert ámbár van köztünk sok, kinek szótárában ezen rövid szó 'Rend' nem találtatik fel — a' millyen egyébiránt mindenütt van — azért még sem mondhatni, hogy hazánk takarékos, józan 's értelmes gazdáiban általánosan szűkölködnék, kik nem iparkodnának minden módon sajátikkal rendben lenni; sőt azt lehet állítani, szinte sehol sem élnek a' földbirtokosak, keveset kivéve, idomlag *roppant jószágikhoz képest* olly kevés valódi Luxussal mint nálunk — — minthogy felette kevés külföldivel élnek, a' hazában szinte semmi drága nem készül, és sokak előtt az életnek szinte legtöbb kellemei még név után is alig ismért dolgok. Igaztalanság volna tehát — ámbár némi kis igaz is lehet benne — olly számos földbirtokosink pénzbeli hajótörését általánosan személyiségüknek tulajdonítani; általánosan véve mondom, mert néhány — tagadhatlan — csak ugyan maga volt "birtoka rontója, 's léte gyilkolója."

Vagy politikai összeköttetésünk sujtá le a' nagy birtokost? Ez — mondjuk ki hímezés nélkül — azon ok, melyet a' nagy publicum supponál, *nagy szerencsétlenségünkre!* Nagy szerencsétlenségünkre mondom, 's még százszor szeretném mondani, mert ezen fallacia — melyet Bentham, ha ismerné nyomorult előítéletink-közti simlódésünket, argumentum pigritiae-nek nevezne — mert ezen fallacia mindenkor másban keresteti velünk a' hibát, melly teljes meggyőződésem szerint, valóban legnagyobbésint

csak magunkban fekszik! 'A' vám, a' harminczad' azon örök topos és asylum, melly a' restségnek, tudatlanságnak 's ezen nemes házaspár szép ivadékának, t. i. a' rossz akaratnak, minden alkalomnál bujósdi ajtóul szolgál. Nagy vesztesség, nagy akadály igaz — — — de más részről semmit sem adózni, az megint milly nyereség. "Indirecte többet adózunk a' vám által, mint ha directe adoznánk" így szól sok; de ha az proponáltatnék "Te hát nyitva legyen a' vám, de adózzunk egyenesen — —", ugyan az tetszenék e? Pedig valami módon csak kell az Országkás terhének viselésében részt venni.

Systemánkban van leginkább a' hiba, im ez a' dolog philosophiája; 's annak hibája abban concentráltatik, hogy hiteli törvényink nem egyenlők az ország minden lakosira, azaz nemes és nemtelenre, 's hogy többnyire a' rossz gazdát legyezik és a' jót sujtják.

Mit akarnak azok elérni, kik szünet nélkül a' vámmal kelnek elő? Kérem mit akarnak? "Ők azon nyereséget is zsebeikbe akarják tenni, melly a' vám által rovatik le." Csak ebben concentráltatják minden kívánatjok, minden aggodalmok! Ők nyerni akarnak tehát. De Magyarországbán alig van hely, hol diametraliter, ugy mint ma áll a' nap, minden akadály 's nehézség mellett 100 után 10et ne lehetne nyerni *józan investitió* által. Ez bizonyos; sőt némi lapályokon, árokvonás, kiszáritás által a' nyereség 100 percent; 's még némi helyen hol víz alatt fekvő föld haszonvétesítése holdként csak 10, 12 forintra jöne, több 1000 percentnél. Ha tehát nyereség a' fő czél, állítsunk Hitelt. Négyvel kapunk elég pénzt, 's elocáljuk megint 10, 100, 1000-ért, 's az eltörlött vám, de még a' kivételi megjutal-masztatás-

utáni nyereség sem lesz hasonlítható bizonyos nyereségünkhöz. Elég tág a' mező befelé, miért mindig kifelé? Megmondom miért: mert az első mód fáradsággal van összekapcsolva 's azon csak az eszes boldogulhat, a' második pedig sült galamb 's azon a' tudatlan is fénydegélhet.

Ha teszem valamni bányász, egy arany-eret munkálván, bizonyos nagy követ találna utjában, melyet mozdítani nem képes, valyon nem volna e nagy bohó, ha mindig csak azon nagy köven kalapálna 's ott vesztené erejét 's idejét el, a' helyett hogy valaháva már szerencsését másutt keresné? Éppen így vagyunk mi a' vánmal. Igaz, hogy azon kő ott felette kellemetlen, 's nem is igen tudom miért 's milly jussal áll ott — — — de hogy ott áll, az bizonyos 's hogy azt ideig óráig nem mozdítottuk 's hihetőleg olly szaporán meg sem mozdítandjuk helybül, az is bizonyos. Ekép ha nem akarunk minden igazsággal a' bohó bányászok sorába állíttatni, ne kalapáljunk csak mindig ott 's mindnyájan 's mindenkor, de keressünk végre más arany-ereket; esudálkozva fogjuk látni, hogy még gazdagabbak is vannak hazánkban, mellyeknek munkálásátul semmi kellemetlen nagy kő el nem zár, 's mellyek annyi kincstül pezsgők, hogy azokat se mi, se közelebrüli utóink sem fogják kimeríteni; mert a' hol szinte 1000 □ mérföld kerti föld van víz alatt, szinte semmi bel communicatiók nincsenek, hol egy dicső folyam, melly a' fekete tengerbe szakad, még úgy szólván nem hajós, hol egy határ sincs még félig is kifejtve, hol a' lakosok ifjak 's a' természet száuz, ott a' kincs kimeríthetlen. Csak hogy ne mindig *napnyugot* de végre *napkelet* legyen eszünkben.

Leszen ki mind ezt theoriának tartja — ámbár nehéz azt annak tartani, ha látjuk a' Haaságot, Körös, Tisza mo-

csárit 's a' t. — de a' restség találékony, és *pipafüst, vám 's nem lehet 's nem mehet* közt, könnyen elaltatja dicső gazdájának lélekisméretét; 's bár csak magáét 's magát altathatná el — — de mirígye ragadós, fájdalom! 's egy illy Sohamozdi könnyebben inficiál ezer elfogultlant, mint ezer józan egy Előítéletesdit meggyőzni képes lenne, minthogy a' jó szag is kis hatalnu a' rossz szaghoz képest, 's egy pestises ezrekre ragasztja sírkenetét, midőn viszont ezer épnek egészségi sulya sem elég erős őt kigyógyítani.

“Ugy sem lehet jól eladni mostani természetnyin-
ket, 's így nagyobb cultura után végkép zsirunkba fuladunk”
— így okoskodnak sokan, 's rabulistikai fogásik által mago-
kat és másokat mystificálván, a' vámot — — mindig csak
a' vámot — ha egyenesen nem mondják is ki — állítják
azon oknak, melly minden lehető szorgalmat elgázol.

Messze vagyok a' mostani vámkörülti systema hely-
behagyásátul, sőt annak létét, mind gazdasági mind politikai
tekintetben, a' lehető legkárosb észszüleménynek tartom;
mert minden, a' mi Magyarországot gyengíti, vagy idegenek
sorába állítja — 's erre vigyázzunk — az az austriai házat is
kénytelen gyengíteni 's tőle a' népeket elidegeníteni; ez pedig
sem Urunkra, sem a' nagy Közönségre nézve hasznos való-
ban nem lehet, a' mit hű jobbágyi érzelemmel állítani bátor
vagyok; de más részről azt sem akarom felejtni: hogy va-
lamint mi földesurak sem vagyunk mindig képesek uradal-
minknak legkárosb gazdasági módját, akarmilly szembetünő
legyen is az, rögtön javítani, 's a' leghelyesebb 's igazságo-
sabb regulatiókat sem vihethjük ki könnyen és sokszori ki-
szerítés nélkül: ugy azon vámot, melly minket, úgy szól-
ván, az austriai monarchiából kizár, sem lehet márul holna-
pra eltörülni, hanem azt csak fejedelem 's jobbágyközti atyai

's fiui minden oldalu értekezés és határozás, melly a' nagy és complicált erömmü kerekeibe sehol nem ütközik, dönthetendi el kirekesztőleg. Nem mondom tehát azért, hogy annak ingatlan lábra tételét, leszállítását, sőt tökéletes eltörlését minden módon ne sürgessük, mert Urunk valódi hatalmát 's Honunk jobb létét teltségünk szerint nevelni, legszentebb tisztünk; de egyszersmind arra szólítom fel hazámnak azon lakosait, kiknek ereikben nem hidegült tökéletesen még meg a' mindent elevenítő honszeretet tüze 'Ismerjék meg anyaföldök dicsőségeért, a' nemzeti gazdaság valódi kutfejeit!' Ennek legfőbbike, legbiztosabbja, leggazdagabbja a' *belső fogyasztás*. 'S ezt valyon miért nem tudja, miért nem hiszi a' nagyobb rész? Mert megint egy más köz topos, melly mindenütt kong, nem engedi annak közelebbi vizsgálatát, 's melly illy formán hangzik p. o. "Britannia igaz felette gazdag; de mi gazdagságának oka? Népesedése, fekvés-utáni kereskedése, India, a' Coloniák" — Ezután minden provocatio Angliára, mint régibb példára, levegőbe oszlik hasztalan, sikertelen. A' fallacia pedig abban áll, hogy ez mind nem úgy van, hanem Britanniának *legfőbb szorgalmi rugója* semmi egyéb mint a' *köz szabadságbul okvetlen eredő felette nagy belső consumtio!* De ezen fallaciát csak kevés veszi észre, mert a' köz restség nem engedi, hogy a' nagyobb rész illy tárgyak körül felvilágosítná magát, a' mihez egy két hónap, egy két értekezés nem elég, hanem esztendei szorgalmas előmmunkálás kell; a' nemtelen emberben mélyen fekvő hiuság pedig gátolja, hogy az igazságtalanok sokadalma ott keresse a' számtalan hibák gyökerét, a' hol azok valódi fészke van t. i. saját szánakozásra méltó tudatlanságában, 's a' legvilágosb okoknak sem engedő gög-jében.

Itt tátong azon mélység, mellynek fenekébül gőzölg ki a' majdmajd elsülyedendő nemzeti létnek rothadt szaga, 's melly mindaddig nemzeti koporsó gyanánt tárva fog állni előttünk, míg azt az önisméret 's javulásnak csak jobb emberek által gyakorlott szelleme, az undok önség 's törpe alacsonyágfeletti diadalma, a' nemzeti dicsőülés és nagyságnak türhetlen szomja, 's minden Magyaroknak rokon szeretete 's egyetértése örökre bé nem tölük; 's míg az egykori, vagy is inkább még mostani (!) fenéktelen örvény helyén nem áll fel egy nemzeti oszlop, melly minden oldalú isméréstül, világi tapasztalásbul, előítélet-nélküli józan okoskodásbul, nemesült nemzeti szokásokbul, szóval: melly a' valódi honosság 's igazi bölcsesség köveibül nem lesz összerakva, 's *erény 's honszeretet* által elbomolhatlan egybe forrasztva!

Az ember általában nem fárad szívesen, ha sikert nem reméll; 's ez annyira igaz, hogy nemcsak az előrelátó csügged el hasztalan munka közt, de még a' semmit előre nem látó is; mert nem kell világos ok visszajeszítésre — — — egy távolruli sejdítése az oknélküli fáradozásnak is elég a' szorgalmi hév megfagyasztására. 'S ha ez igaz: könnyen szembetünik az illetén topusok veszedelme, mellyeknek számontuli seregébül csak kettőt hoztam itt elő. Apárul fiura mennek átazok, mint valami eldönthetlen szent axiomák, mellyeket kérdésbe hozni szíuté bün, 's mellyek nálunk éppen olly szerepet játszanak, mint a' néhai lares tutelares csoport, t. i. ezer hamisságokat 's még annyi hazugságokat rejtenek. De szembetünik az is: milly meg nem szánuítható kárt tesznek hazájoknak, honosiknak azok, kik éretlen kis isméréstikkal — melly 100 gradussal áll még a'

O alatt, azaz: százszor rosszabb mint a' semmi, mert ha ez nem használ is, legalább nem árt — kik éretlen kis ismétetikkel, mondom, 's theoriáik árjával még jobban megerősítik előítéletikben a' könnyen elcsábítható sokaságot; t. i. könnyen, ha az okoskodó azt se a' hibát magában keresésre, se tanulásra, se munkára nem ítéli, hanem restségének 's hiúságának tömjénezvén, a' hibát mindig másokra tolja.

Hány van köztünk, ki valóban szívesen fáradna haszonért az ország határi közt, minden külhatalomtul menten! de nem mer, mert az örök 'Vade mecum' t. i. a' vám léte 's a' népesedés, kereskedés, India 's Coloniák hija-körülti elfogultság azt képzetében lehetetlenné teszi! És így elég egy rozsdás szójárás minden ébredő szorgalom megsemmisítésére! — — —

Csak ezen most említett zavart ideák némi elrendelésére is pedig mennyi idő kell! Egy élet alig elég; 's elcsüggedni kénytelen végkép a' legelszántabb is, hogy szám nélküli előzményeket kell neki előzményekre halmozni, minnekelőtte józanul 's meggyőződési hihetőséggel magát a' dolgot fejtegetni kezdhetné.

Itt, teszem, elő kellene hozni mind azt, a' mi a' belső fogyasztásról pro et contra már mondatott; mert akkor világos lenne — mint már rég eldöntött tárgy — hogy sem a' népesedés, sem a' fekvés, sem India, sem a' coloniák nem alkotják Britannia csudálatra méltó gazdagságának legmélyebb talpkövét, hanem hogy azok, az *értelmi súly*, ebből szükségkép folyó *köz szabadság* — mert az mindenkinek használ — 's ezekből megint elmulthatlanul fakadó *bátorlét*, *szorgalom*, *gazdagság*, 's mind ezekből bizonyosan eredő *roppant belső consumentio* örök alapon csak mint *superaedifi-*

catumok állanak, 's a' britt nagyságnak nem sarkalatos, de csak közbevetett eszközei 's okai.

De ennek megmutatására egész bibliothekákat kellene írni; a' mi egyébiránt nem szükséges, mért más nyelvekben azok már rég megvannak, s vékép nem az írás hija teszi e' részben az éretlen ideák iránt; de az olvasás 's tudomány hija!!! azaz nem a' kül ok, mellyre mindent tolni akar sok; de a' bel ok, melly sokban rejtezik.

Azonban még ennek megmutatásával sem lehetne kezdeni a' logikai rendet, mért köztünk sokan, tán legtöbben, még Britannia nagyságát 's boldogságát is kérdésbe veszik — a' mit két előkelő Urainknak csak minapi okoskodása után feltenni tán szabad —; az egyik így "Nincs mit tanulnunk az Angoloktól — — — ennek megmutatása azonban hosszas lenne, de már sajtó alatt van egy könyv, melly diplomaticé kifejtji, hogy a' magyar alkotmány sokkal tökéletesb mint az angol, 's a' magyar civilizatio 's boldogság sokkal magasb mint az angol." A' másik pedig így "Belsőünk Angolokat akarnak csinálni; 's valyon ők mik? Kereskedők! Gazdagabbak tán mint a' mieink, megengedem, de viszont annál több köztök a' Banqueroute, — 's így valódilag még a' mieinknél alábbiak 's a' t."

Már e' szerint azt lehetne hinni, hogy annak megmutatása volna tehát első, hogy Britannia nagy és boldog; de korántsem, mért az sincs eldöntve köztünk még: valyon mi a nagyság, mi a' boldogság; 's így vég nélkül alább alább kellene szállnunk; míg a' rabulistica és subtilitások hazájába sülyednénk, hol a' haszonlés és önség az igazi kormányzó — — — — habár néha incognito vagy álszín alatt uralkodik is; 's hol a' legvilá-

gosb valóság ködbe és sötétbe burkoltatván, minden, sőt végkép a' saját lét is, kérdésbe vétetik.

A' mostani tárgy fejtegetésében, sok előtt a' logikai rend kezdettől fogva alkalmazást tehát e' következők megmutatása volna: hogy az ember valósággal létezik, él 's érez! Csak e' három *egészen különböző* (!) állítás megmutatására mennyi ész, de főképp mennyi idő kell! — de tegyük fel, hogy mind ez per argumenta a priori et a posteriori diadalmasan meg van mutatva. Jőne most azon megmutatás szüksége, hogy az ember, habár sejdítlén is, mindig előre törekedik, létét javítani iparkodik; de jaj! el van hibázva már a' logika, — mert szorosán el kell határozni előbb: mi a' megmutatás, mi a' szükség, mi az ember, mi a' sejdítés, mi az előre 's mi a' hátra, mi a' lét, javítás, ipar 's a' t.! Megíjed a' gyengébb inu ember ennyi szükséges, 's valóban felette szükséges demonstratiók tájtékozó fekete, veres (?) vagy akármilly színű de ugyan zavaros tengerén! Azonban tegyük fel 'ez is mind rendben van' 's még élünk, habár hó fedt is fönket, mikor illy 's ennyi hasznos vizsgálat már némi kis sikert mutat; jőne most annak megmutatása: hogy a' nagyság, a' boldogság, legnagyobb általányban véve — mert kivételek vannak — nem relativum, hanem positivum valami, 's nem képzelet rajza vagy izlés füstje, hanem az emberi természetben mélyen gyökerezett mineműség, mint-hogy p. o. jó és bő életel megkívánása, hideg-előli mentség keresése, háborítlan álm szükségé 's a' t. nem szenvedelmi tárgyak; 's ugy továbbá a' gondolkozási ösztön, a' bátorlét és szabadság szomja, a' becsület-utáni vágy, a' szerelem, honszeretet érzete 's a' t. nem a' fenéktelen képzelet bábjai, hanem részint az emberi gyarlóságához

kötött szükségek, részint egyenesen az emberi lélek alkotórészei. De mind ezt megint hogy lehet a' rabulistikai sokaság által elfogadtatni, minekelőtte az crisis, vagy legalább analysis alá nem vételik: hogy valyon mi a' nagyság, boldogság, generalitas, kivétel; mi a' relativum 's positivum, mi a' valami, mi a' képzelet, rajz, izlés, füst, természet, mineműség 's a' t. 's a' t.?

Nem akarom tovább üzni keserű gunyomat, mellyel csak azt szándékozám mondani, hogy publicumunk általánosan véve tudatlan; 's annak következtében szinte egy verebet sem tudunk löni, három, négy az iránt tartott ülés nélkül — — — minthogy az ellen is van némelykor oppositio hogy $3 \times 7 = 21$, midőn más országokban, hol az oppositiot úgy tartják mint a' beretvát, 's ekép azzal csak elevenre metszenek, de soha fát vele nem vágnak — — — legóriásibb munkákat is visznek végbe, minden hiábavaló belé kottyauás 's idővesztés nélkül. De sok csak olyan mint a' kerék-záró: fentartáson, akadályozáson kívül semmi haszna! Nem akarom Olvasóm béketűrését további próbára tenni; de abban concentrálom fenékok-keresési ideámat, hogy azon okoskodó, ki nem ója magát minden lehető módon a' rabulismus, sophistika és subtilitas veszélyes kelepczéitül, az végre okvetetlenül elsülyyed azok örvényibe; kipárolog 's összezsugorol ott a' legszebb ész is, 's az örök egyszerű természet minden nyomai kitörültetnek! Így jártak a' régiség t. i. az emberi gyermekkor bölcsei, kik *visszas* uton keresvén a' Világ titkait, a' lélek halhatatlanságát 's a' t. ezernyi fallaciák közt — — — kakassá definiálták az embert, 's a' szegény babra, mintha az lelkünkkel közvetlen összekötésben lenne, anathemát kiáltának.

A' tulság, tulállítás, tulbölcsesség, szóval minden a' mi tul megyen a józan határon, szédítő labyrinthba vezetí a' gyarló embert; 's azért boldogak, kik mint a' természet fia sejdítlen igazolják lépésiket élő effectusok után, 's kik ugy intézik cselekedetüket mint ő, ki kerüli a' tüzet mert ég, habár nem tudja is miért ég, keresi a' jobb-létet, ámbár nem analysálja mi a' jobb-lét 's a' t.

'S im ez Verulami Baconnak inductiva methodusa, mellyrül, mint egy igen hires szerző állítja, csevegni most legnagyobb divat, hanem annak essentiáját kimutatni fellette kevés volna képes, ha egyenesen annak definitiojára szoríttatnék. Sejdítlen él azzal a' természet fia; 's ez oka, hogy a' tanulatlan általányosan véve 's iránylag sokkal józanabb eszü 's cselekvényü, mint a' fél tanult 's tudákos, és e' természeti ösztön rendes systemáját Isten önté emberi kebelbe az emberiség hasznára! Lásd Olvasó 's tanuld — — Verulami Bacon munkáját" Novum Organon Scientiarum."

Addig is azonban míg a' természetnek ezen kulcsa — 's nem hiszem hogy sokat mondok, ha az *inductiva methodust* a' természet kulcsának nevezem — ismért dolog lesz a' többség előtt, a' mihez hosszú és rendszeres tanulás kell: addig is a' sok előtt ismérletlen tárgy fő velejét egykét vonással, mennyire azt tenni képes vagyok, itt felvilágosítani kívánom.

Az inductiva methodus az analytikának éppen ellenkezője. Az analysis az okokbul következteti az effectusokat, az inductio pedig az effectusok nyomán keresi az okokat. Már miután emberileg szólva, az effectusok érzékenyebbül hatnak az emberi érzékekre mint az okok, természetes, hogy könnyebben felfoghatja az okoskodó a'

természet titkaihoz vezető fonál végét ott, hol az világosan mutatkozik, mint ha ott keresné azt mindig, hol az rendszerint bonyolítlan sötétségben rejtezik — — t. i. biztosabban eléri a' Való kutfejét, ha a' dolgok fejtegetésében inkább a' bizonyos következtést, melly érzékeire hat, veszi okoskodásinak alapjául, mint ha a' bizonytalan ok, melly csak hiedelmiben van, lenne supposituminak basisa.

Az analysis legnagyobb zavarba hozza a' fejtegetőt, minthogy sokszor egy rosszul fejtegetett ok következtetésében, a' legvilágosb effectusok — mint teszem kín, öröm 's több illyesek is — kérdésbe vétetnek. 'S ha a' régiség bölcsei emberi ésszel ki nem gázolható sophismákba zavarkoztak, az csak azon okbul történt, mert, mint fentebb mondám, 'visszás uton keresék a' Világ titkait.' Minek következtetésében nem annyira sokszori tévedésiken kell bámulnunk; mint inkább az általok annyi nehézségek közt még is feltalált némi igazságokon, a' mi lángeszök legbizonyosb tanúja. Az inductio ellenben lépésről lépésre mindig nagyobb világozással jutalmazza meg a' hív keresőt, 's előre nem látható, milly iszonyatos titkokba fogja még az embert avatni. Az elsőnek szülöttje 'a' fenéktelen, határtalan Metaphysika zavarja' — a' másodiknak gyermekkori okozatja — mert az inductio systemája idom- 's irányilag csak gyermekkori még — 'gőz, légsúly 's üreg törvényinek már kifejtett 's majd majd kifejtendő felrázó csudái.' Az első — ha nem igen merész ezen állítás — a' theoria compendiuma; a' második a' praxis lelke.

Ugy hiszem ismértelen előttünk e' következő anekdota "Szabad borulatlan ég alatt munkála egykor bizonyos Csillagász, mig álomba ringatá őt az éjjéli csend. 'Menne bé Tens ur a' házba — így szóla hozzá a' marhacsősz — mert

megázik.' De az analyticus nem hitt a' *természeti* inductor-nak, mert ő az ok szerint, melyet kérde, melly azonban nem felelt — 's ez kegyetlen szokása — nem látá a' következtést, az esőt; a' csősz pedig nem nézte az okot, de az effectus után ítélte, t. i. barmainak ösztöne után, mellyek a' záport érezvén, fészerek alá vonultak."

Legyen ezen kis anekdota 's az eddig mondott elég az analysis és inductio-közi különbséget némileg kijelelni; fog az, habár fejletlen, némi világosságot még is vetni a' most kérdésben lévő tárgy illesztésére.

Britannia valódi ereje 's boldogsága belső fogyasztáson alapul. Minden termékinek 's készítményinek szinte $\frac{3}{4}$ ^{ét} maga fogyasztja el, 's csak $\frac{1}{4}$ ^e teszi ugy nevezett 'Világi kereskedését.' Ez közönségesen elismért Igazság; 's ránk nézve a' szembetünő sőt minden érzékünket hathatósan érő Effectus. 'S im markunkban van az inductiva vizsgálat fonala! Lássuk csak:

Valyon miért olly nagy a' *consumtio* Britanniában? Tán mert a' népesedés olly nagy? Nem azért; mert teszem Irlandia, hol a' népesedés idomlag még sokkal nagyobb, korántsem fogyaszt annyit, 's 10 millió éjszakamerikai ember sokkal többet fogyaszt, mint teszem 20 millió Muszka. Mi a' *consumtio* oka tehát? A' lakosok vagyonos léte! minthogy tagadhatlan, hogy a' vagyonos mind házra, mind ruhára, mind eleségre 's általában mindenre többet költ mint a' vagyontalan. A' lakosok vagyonos léte tehát a' belső fogyasztás legközelebbi oka. Jó most annak keresése: valyon mi teszi a' lakosokat vagyonosakká? Tán geographiai helyzet? Nem az a' fő ok; mert teszem Spanyol 's Törökország fekvése szint olly kedvező, 's idomlag még sem olly gazdag mint Németország, mellynek

fekvése azokéhoz képest felette mostoha. Mi tehát a' köz vagyonság oka? A' bátortlét, saját birtok, szabadság, törvény-előtti egyenlőség 's a' t. ezek 's csupán csak ezek ébresztik fel a' köz szorgalmat, melly a' nevelés, sajtószabadság, 's t. ef. által józan utmutatást nyered — — —

'S in itt van előttünk az általam csak hiányosan rajzolt, de magában felette tökéletes Minta, mellynek hasznvétele szerencsét hozand hazánkra, visszavétele ellenben gyászlepleget borít.

A' belső consumtio az, melly minden ország kifejtésének palladiuma; mert mennél nagyobb a' fogyasztás valahol, ott annyival nagyobb az értelmi suly, azaz több ember ébresztetik gondolkozásra, combinatióra, szorgalomra fel 's a' t. — azaz számos a' politikai létben részvevő, 's így számos a' megelégedett; 's ha nem az is, legalább a' moderatus ember. Ha pedig ez minden országra nézve áll, valljon milly sulya van még magyar hazánkra nézve, mellynek geographiai helyzete olly szerencsétlen, ha nem akarjuk magunkat örökké szép illusioi ittasságban ringatni: hogy rajta — mert a' világtul ugy szólván el van szigetelve — szinte semmi egyéb nem segíthet, mint a' belső fogyasztás.

Ezt kell tehát emelnünk. De a' mondottakból világos, hogy azt egy pusztá parancs által nem eszközölhetni, hanem számos antecedens kivántatik, minekelőtte az maga magátul helyt foglalhatna. Ezen antecedenseknek legmélyebbike azonban a' bátortlét, t. i. Hitel.

'S ez valyon mikép áll hazánkban? Ha azt mindig csak analysálni akarjuk, akkor valóban végkép Cretába jutunk martalékul egy Minotaurusnak, minthogy közülnk sok oda is juta már. Vegyük azért az inductiót,

's nézzük az effectust, melly megromlott nagy familiák, elpusztult intézetek, számtalan kijátszott kölcsönzők, nyomoruságban élő özvegyek, kinkönyüket siró árvák, disztelen vadonságok, egészségtelen posványok és számtalan illy valóban Macbethi szerekből álló vesicaturákként ugy annyira fel fogják nyitni honi zavarinkhoz szokott szemeinket, hogy az, ki ezután sem lát, okvetetlenül kigyógyíthatlan vak.

Ha bizonyos és olcsó a' pénz, a' mit csak a' hitel tehet, könnyű akkor segíteni bukott vagy bukandó nemzet-séginken; hamvaikból felállnak megint lazariánusink, életre kapnak a' plánta életü kölcsönzők, ismét férjhez mehetnek az özvegyek, 's örömben részesülnek az attul annyi időóta elszokott árvák; vadonságok, posványok pedig vizcsatornákkal vigan át szeldelt kertekké, Dunánk egy rendes folyamává, Budapest egy kikötőhellyé válnak 's a' t. 's Magyarország végre nem csak de jure — — — hanem de facto is, regnum per se et pro se existens, et independens lesz — — — a' törvény értelmében — — —.

A' hitel által tebát mindenki nyer, 's így az Egész! — Azonban ez megint egy nagy fallacia, 's anyfiak közt enmagamat vagyok kénytelen végre egyen rajta kapni, mert valóban nem mondhatni, hogy a' rendes szoros hitel által mindenki nyerne; mert mi lesz a' sok pseudo nagy urbul, mi a' más pénzével olly szépen és fényesen élőkiből, mi a' rabulisták azon nagy seregiből, melly a' hosszú pört, tágmezőként, mint a' kegyes sorstul nyert sajátot tekintí, mi azon számtalan ügyvédecskékből, kik a' régi machina tekervényi közt, annak rozsdáin 's penészein rágódnak — — —, mi azon vampyr fajból, melly hideg vérrrel szíja a' legmelegebb vért, mi lesz mind ezen szé-

gyenekbül, vagy is — — *szegényekbül*, akartam mondani — — —! Siralmas végök, igaz, örökre el lesz ítélve, 's csak úgy fogjuk őket ezentul égettbor-palaczkokban természeti ritkaságtárokban csudálni, mint a' világbul tán kitörlött mammutli maradéki is csillagunknak csak egykori zavartabb létét tanubizonyítják.

Fajtájokkal tehát kevesebb lesz, azt már tünnünk kell; hanem legyünk igazságosak. Elég sokáig dulták ők már anyaföldünket, elég sokáig tarták a' Magyart a' törpeség rut bilincsei közt. Viradjon azért valahára már az igazi nagyság, a' valódi gazdagság hajnala is; 's álljon végképen rabulistica helyibe, melly az ember jusait fonákul gázolja össze, az igazi törvények, t. i. az emberiség jusainak dicső tudománya. 'S mutassuk végre meg a' világnak mi újabbak, hogy ha elég gyávák valának annyi régibbink illy alacsony tyrannusok járni alatt görbedezni 's nyomorogni hosszas századokig; haláli lehetetök ezentul nem képes regenerált ifjuságunk virágát többé ocsmány hervadásban fogva tartani.

A' feladás ez: Hazánkat Urunk 's Földieink dicsőségire minden rendület 's bontakozás nélkül magasbra emelni, 's mindenkinek sajátját szentnek tartván, lehető legtöbb honosinkat boldogítani!

E' feladást azonban soha, soha nem oldjuk fel — 's im ez lelkem legnyilvánosabb szava — mig egyedül vámban, éghajlati mostoha létünkben, néptelenségünkben, tengerpartatlanságunkban 's a' t. szóval, mig mindig valami másban keressük hátramaradásunk okát, mint éretlenségünkben, kifejlett intelligentiánk parányiségában 's az ezekbül szükségkép folyó makacs pártolásában egy olly alkotmánynak, melly a' nemzet nagyobb részét szinte minden polgári jusokbul kizárja, 's ekép azt, t. i. a' nagyobb részt,

mind alkotmányunk, mind saját személyink természetes ellenségivé teszi — — — vagy hogy jobban mondjam 'kin-szeríti'.

Csak magunkban a' hiba, de egyszersmind magunkban is a' feltámadási erő! Ezt más szavakkal, sőt éppen ezen szavakkal, ha jól emlékezem, már számtalanszor mondtam; a' mi azonban nem hátráltathat, mert nem időt lopni, de használni akarok, hogy azt mindaddig szünetlen ne mondjam, habár ütnek, nagyon ütnek, sőt agyon ütnek is honosim, míg az, régibb nemzetek életrajzinak vizsgálata után, előtök axiomakép nem tűnik fel.

A' nemzet nagysága, boldogsága mindig csak magában a' nemzetben rejtezik, 's a' hol már nemzet van, ott annak belső kifejtése mindennek sarkalata; hol pedig még nemzet nincs, 's csak egy kis része privilegiált, nagy része pedig még pór nép, ott legis legelső a' nemzetiség t. i. 'Minden lakosnak az emberiség közös jusaiba juttatása, azaz mindenkinek politikai léte.'

Ez utólsót pedig eszközteni, 's ugy — mert ez a' feladás — hogy mind Urunk mind Nemzetünk hatalma nagyobbodjék, mind a' most valamit bírók semmi concessiókra ne szoríttassanak sőt nyerjenek, mind a' most semmit sem bírók megnyugasztassanak; 's ekép egy józan 's esendes Reformatio közt honunk tág mezején, ne a' véres bel háboru, de a' hazai béke szent zászlója lobogjon; mind ezt eszközteni, teljes meggyőződésem szerint semmi más mód nem lehet, mint ha Magyarországot minden körülményi, egybeköttelési 's mibenléte közt ugy tekintjük, mint az ma áll, és se a' vám, harminczad, só 's a' t. körül kirekesztőleg nem fárasztjuk eszünket, ki nem merítjük erőnket; se hasztalan lamentatiókat nem intonálunk, hogy nincs tengerünk,

nincs elég népünk, nincs Indiánk, nincs coloniánk, nincs pénzünk — — — — — 's nincs egyéb számnélkülünk, 's tán némi igazzal; hanem férjfiás elszánással magunkban azt esküszük: hogy Magyarországnak, minden mesterkéltségi akadályai 's természeti viszontagsági mellett sőt ellenire is, *nagynak lenni, vagy minékünk veszniük kell!*

Illy keserves dilemma azonban korántsem foglalhat e tárgy körül helyt; mert nincs arrul kérdés — pedig szinte kár, mivel egészen elveszti a' melpomenei effectust — hogy sirunkon emelkedjék fel a' magyar nagyság, de abban concentráltatik az egész felette prosai dolog: hogy országunk nagysága, t. i. a' tökéletesen elrendelt honi mechanika, mint: számos hid, egy mocsár sem, számos gőzhajó, egy korlátlan víz sem, sok színház, egy kóborló társaság sem 's a' t. leginkább pedig a' nagy tökélyre fejlett nemzeti erkölcsiség, mint: számos vagyonos, 's egy ügyefogyott sem, számnélküli tanult, 's egy tanulatlan sem, minden számon-tuli hazafi, 's egyetlenegy korcs sem 's a' t. 's ekép országunk valódi nagysága, erőtül 's természetül pezsgő jószáginkon, 's aranytul 's hypothekált bankóktul repedező ládáinkon, álljon mozdulatlan, háborítlan.

Ezt is pedig csak azért látja sok máskép, mert hiúság sugtában, mint egy magasb hatalom csak feszült ohajtás 's erős kívánat által akarja előmozdítani a' világi 's így hazai dolgokat, mellyek azonban csak eszünknek, csak combinationknak, csak fáradozásinknak, 's ezen utolsóktul örök bérben tartott ministernek t. i. csak a' pénznek szoktak engedni. — — — Legyünk tehát mindnyájan gazdagok, ha nem magunkért is, de anyaföldünk egykori elmulhatlan fényre kedviért; 's ne akarjunk emberi gyarlóságot gúnyal kijátszó magasságra lépni, nehogy mint a' megbukott an-

gyal, mi is iránylag ki legyünk rekesztve mostani éden-ker-
tünkbül, t. i. az élet kellemibül; 's viszont bezárva a' tudat-
lanság, gög és szegénység puffasztó barlangjába.

Gazdagok pedig mindnyájan *lehetünk*, ha szoros hitelt állítunk.

Ennyit nyom előttem a' hitel. Azonban — 's erre figyelmezzünk — *nem úgy mint az magában áll; de azon kapocs által, mellyben az a' többi fentebb említett törvényekkel összekötve van.*

Systemám felállításában, melly a' nagy rész polgárosítását czélozza, nem a' vak véletlen választatá velem éppen a' hitelt 1^{ső} törvénynek, a' mit sokan tudom gondolnak, minthogy annyira hatnak az előhozott törvények egymásra, hogy effectusokra nézve alig különböztethetni, mellyik első, mellyik második; de én a' bátorlétet legelső emberi szükségnek tartom, 's kivált ott, hol a' még szolgaságban lévő nagyobb rész, az önkény 's visszaélések csúfjai közt, ugy kénytelen mindennapi bátorságaért aggódni, mint a' hajótörést szenvedett minden szükségit felejtí, 's a' tajtékzó habok közt csak partért, csak mentségért ví!

Nemcsak a' mechanikai hitelt, de az azzal szoros összeköttetésben lévő erkölcsit is értem!

Állítsunk e tehát fel mind ezek után hitelt? Mit mond a' Majoritás? Tudja az élő Isten! De én azt vagyok kénytelen feltenni, ha systemámat elő akarom adni, hogy a' nagyobb rész így szól "Állíttassék fel tehát szoros Hitel."

Mire én viszont azt felelem "Hála Isten!" De szoros hitel, és olyan, mint helyzetünkben szükséges, soha nem állhat fel valódi sikerrel, míg a' javasolt második törvény fel nem áll, t. i. míg nincs eltörülve — az

A V I T I C I T A S.

“Már ezt bizony nem látjuk át, miért ne lehetne hiteli törvényinket javítani az Aviticitas eltörlése nélkül.” Illy módon fog harsogni soknak közelebbi állításom-szülte közmegjegyzése. A’ minek felvilágosítására — midőn legtávolabbrul sem akarom kérdésbe venni megjegyzésök fő velejét, minthogy az, a’ mit nem látnak át, a’ sokkal nagyobb rész, mint az, a’ mit átlátnak — csak arra szorítandom vizsgálatomat ‘Valljon a’ mondottat miért nem látják át.’ Tekintsük:

Ők egyedül a’ kül-kereskedés híjának tulajdonítják mezei gazdaságunk általányosan tapasztalt nyomoru létét. És im ezen bal hiedelem valódi oka e’ tárgy körüli átnem-látásoknak. Nem mernek ők ennek következésében, ha elég tehetségök volna is, jószágikon olly javításokat tenni, vagy olly egyesületekre lépni, mellyek által a’ honi természetények mennyisége hathatósan szaporítatnék, ’s keserü örömmel, de még is örömmel látják az ország nagy részének cultiválatlan vagy vizalatti létét — — mert ha azon is teremne gabna “oh Isten, milly olcsó lenne még akkor a’ buza”! Ezen hiedelemnek pedig megint az a’ szülöttje, hogy nem is jut eszükbe, hogy magoknak t. i. a’ természetőknek volna legnagyobb szükségök hitelre; melly két adat után azon fallacia bukik elő, hogy a’ hitel csak a’ kereskedésre szükséges; és így függ össze számtalan fallaciának, minden honi ipart lebilincsző szerencsétlen láncza!

Mezei gazdaságunk alacsony létét a’ bel kereskedés, t. i. a’ belfogyasztás híja okozza legfőképp! Itt fekszik a’ dolog sarka!

És ezen, mint már rég eldöntött, 's kérdésbe szinte csak tőlünk hozott talpigazság, valljon hová vezet? Egyenesen arra, hogy, ha nemesb okbul nem is, legalább hasznunkért adjunk a' legnagyobb résznek politikai létet; mert az által határtalanul több lesz a' jól élő, sokat költő — t. i. nagyobb a' belső fogyasztás, elevenebb a' bel-kereskedés, 's így mód nélkül nagyobb jószágink 's egyéb intézetink jövővelme, ha nota bene, azokat minden módon instruáljuk.

De valljon hogy fogjuk azokat instruálni nagy, olcsó, könnyen fel nem mondandó 's hihetőleg számos esztendőkre kezeinkre bizott tőkék nélkül?

Bankot állítuak, melly minden tőkét a' kereskedéstül elvon; minthogy szaporább ujságok után, meleg kályha mellett, minden veríték nélkül is, nyerhetni milliókat. Bankot javaslanak, mellyhen *szinte 6 hónapra* (!) oda állított gyapjura, buzára, kecskebőrre 's a' t. pénzt kaphatni — — —

Rossz e jó e illy bank, most nem akarom vizsgálni; csak annyit mondok róla, hogy az, egy egész országra nézve, ugyancsak gyáva egy surrogatum minden esetre. Ugyan ezért száj-elvonulva gyomor-csipkedve, sőt végvonalgólva is símlik utána a' nagy közönség, 's csak az nyer rajta, ki feltalálta 's árulgatja! Nem illy nyomorult gyógyszerék kívántatnak egy ország felelevenítésére; valóban nem; hanem ollyasok, mellyek a' hon minden ereibe lövelik az életet. A' *termesztőkön kell segíteni*; 's azért nekünk földbirtokosoknak kell mindenek előtt pénz, mert csak mi, és nem más fogja, teszem, fejedelmünk 's nemzetünknek meghódítani 's birtokába juttatni azon új királyságot, melly szinte 1000 négyszeg mérföldnyi legjobb föld, és se török se muszka kézben nincs, ki azt tartaná, hanem részint mindig víz alatt, részint úgy szólván minden esztendei kiönté-

sek átka alatt tespedvén, hazánk közepében szemünk előtt fekszik, — 's nemcsak nem védelmezné magát, sőt engedelmeskedő készségét kelet felé iparkodása által eléggé bizonyítja; 's minékünk ugy szólván semmi egyéb dolgunk vele, mint a' kész kincset — midőn annak felszedése milliói embert hoz mozgásba 's boldogít — egyenesen csüreinkebe takarítunk. Egy csep kiontott vér sem kell az uj királyság elfoglalására, mi a' dolgot a' régi Nemzetek előtt tán elkésé-ritette volna, megengedem, mert azok csak vérrel kívántak szerezni, ha jól mondják; de nem hiszem hogy ez kedvetlen lenne mi előttünk regenerált vagy inkább regenerálandó' Magyarok előtt, kik vérünket, nem mások sajátját támadva meg, hanem csak Becsületünk, Urunk 's Hazánk védelmére vagyunk készek kiontni. Nem fogja továbbá senki, hanem csak mi, Dunánkat europai csatornává tenni, melly által Budapest rendes kikötőhellyé válnék, és száuntalan illyest, a' mit *nemzeti tárgynak* némileg nevezni szabad volna, senki nem fog soha felállítani, — 's csak egy egészségtelen, mocsáros, vagy kellemetlen poros ország maradand bizonnyal honunk nagyobb része mindaddig, míg tán megint visszatér az ott már valaha dühösködött tengeri ár, ha rajta mi nem segítünk.

Nekünk természetőknek kell tehát szoros hitel; mert csak az által kaphatunk 'nagy, olcsó, könnyen fel nem mondandó és száunos esztendőkre kezeinkre bizott tőkétet.'

“Állítsunk tehát ráuk nézve is szoros hitelt.” ‘Felségesen! De hogy állíthatunk szoros hitelt, ha nincs tulajdonunk, mert mit adunk hypothekául?’ “Nincs tulajdonunk nekünk földbirtokosoknak? ez megint micsoda ujság!” ‘Tüistént megmondom’: Az *Enyimnek* és *Sajátnek* ideája az, hogy azzal minden lehető tehessek; de jószággimmal

nem tehetek mindent, a' mit akarok, 's így nincs Enyim, t. i. nincs Sajátom, Tulajdonom; 's én azon nagy becsületért, hogy a' sz. koronának része — — — — — vagyok — tulajdonos viszont nem vagyok, hanem csak haszonélő — usufructarius —. 'S im ez a' legfőbb bökkenő, melly mind a' kormányra mind az országra nézve kimondhatlan káros, mert a' köz szegénységnek egy fő oka; 's vigyázzunk miért:

Az inductiva methodus, t. i. az eddig tapasztalt mindenkori 's mindenütti effectusok nyilván azt bizonyítják, hogy caeteris paribus a' tulajdon mindig jobban műveltetett 's conserváltatott mint az idegen. Ezt minden további hasztalan szörszálhasogatás nélkül sarkalatul vehetjük, mert az érzékinkre mindennap erősen ható effectus. Már ha ez áll, akkor az is tagadhatlan, hogy azon számtalan lépcsők magasb vagy alacsonyabb léte, mellyek a' proprietás és ususfructus közt vannak, határozza el — ha ez közönséges figyelmünket ki játsza is — a' művelés 's conservatiói szomjnak 's irányzatnak több vagy kevesebb létét; vagy más szavakkal: annál gondosabban műveltetik 's tartatik valami, akármi is — és itt a' caeteris paribus-t még egyszer említem — minél nagyobbban viseli magában az a' tulajdonnak, a' sajátának természetét; 's viszont annyival kevésb gond van rá, mind utánjárásra, mind becsben tartásra nézve, minél bitangabb az, vagy bitangabb szagú.

Magyarországban pedig csak a' legkisebb résznek van tulajdona; 's ekép a' legtöbb birtok, az aviticumtul lefelé a' kamarai, örök hagyományi — fundationalis — püspöki, apátsági jószágokon keresztül, a' szántóvetőnek rövid időre, sőt esztendőről esztendőre kiadott censualis vagy taksás földéig, kisebb vagy nagyobb mértékben, általában véve, ha

csalni nem akarjuk magunkat, semmi egyéb, mint bitang vagy bitangabb!

Mind ez ollyas valami, a' mit kérdésbe nem vehetni, ha a' Valót tagadni nem akarjuk; mibül az foly, hogy az Aviticitast, ha legkisebbé sem volna is a' hitel felállíthatása utjában, egyedül magáért tüstént el kellene törteni, mint egy olly észsüleményt, mellynél károsbat szorgalom - elfojtásra ugyan egy könnyen nem lehetne nemzeni 's világra hozni; 's hogy ekép annál szaporábban ketté kell törni bilincseit, minthogy az nem csak legkegyetlenebb szorgalom-hervasztó, de a' mindent elevenítő hiteli systemának legfojtékonyabb gátja is!

Eltörtetése, ha semmi más legkisebbel összeköttetésben nem volna is, elég nagy nyereség lenne már; mert az ország általányosan véve 's lassanként olly nagy szeretettel és szorgalommal műveltetnék, a' millyel minden tulajdon szokott műveltetui; midőn most legnagyobb része olly kevés aggodással 's utaulátással munkáltatik, mint a' mennyivel megint a' bitang szokott munkáltatni. 'S ekép lassanként a' köz hazai munkának következőse, melly az egyedüli nemzeti gazdagság, a' helyett hogy most szinte mozdulatlan ugy áll mint teszem 4, lassanként 6-ra, 8-ra 's a' t. emelkednék, 's éppen azon időmzatban a' fejdelem hatalma is; mert az szoros kapcsolatban áll, mint fentebb érintők, a' nemzet gazdagságával, t. i. adó 's védő tehetségével. De nevednék minden földbirtokos haszna is, mert ha teszem a' nemzeti tőke több munka utáu 100 millióval nőne, természetes, hogy diametraliter véve, az 1 millióval gazdagodnék, ki Magyarország 100-ik részét bírná.

Azon földbirtokos vagy kormány, melly, az Aviticitas eltörlését gátolná, magának lenne legnagyobb ellensége,

mert egy pusztá ideának, melly inkább a' heraldikába mint a' 19ik századba illő, feláldozná a' legközelebb hasznot, 's ugy szólván egy egyszerű ládát, mellyben sok arany van, adna egy szépen megaranyozottért, mellyben azonban semmi sincs. De így cselekedni se kormánynak, se nemzetségi főnek nem szabad, mert ők nem csak magokéi, de főkép a' közönségéi, a' hazáéi.

Azonban hagyuk ezt most, mert ezen okoskodásnak két felette divergens és messzeható ága van, 's térjünk vissza a' hitelre; ugy hogy practice lássuk: miért kell hypothekául ingatlan tulajdon a' producenseket tekintve?

Tegyük fel, hogy újabb rendelkezéseknél fogva, vagy akárannyi egyéb okbul is, mellyek szerint mi azt gondoljuk vagy inkább képzeljük, tökéletesen el vannak rendelve hiteli törvényink, a' külföld is ezt hiszi, és a' világot azon hír keresztül futá már, hogy megszűnt valakúra Magyarországhban a' régi hiteli zavar, 's annak helyébe egy szoros és szapora hiteli rend álla fel; nem kételkedem: kül és bel-földrül mindünnen tüstént tétetnének előlépések kölcsönadásra, sőt errül bizonyos vagyok; mert Magyarországhban a' föld még sokkal szűzebb lévén mint Európának szinte minden más részében, 100,000 forinttal, teszem például, több nyereséget állíthatni elő, mint éppen annyi pénzzel Saxoniában, Hollandiában 's a' t. 's ekép pénzért nálunk többet is adhatni mint másutt; minnek természetes következésében a' kamati láb is magasb. Már hol a' bátorság egyenlő, 's a' kamat magasb, ott végre egy fillérig összegördül azon summa pénz, mellyett ott a' szorgalmi szükség kamatozva elbir, ezen ne kételkedjünk; mert a' pénz ellenállhatlanul mindig oda siet, hol legbátrabban 's legmagasabban kamatol, vagy kamatolni reméll.

Felvilágosodik a' most mondottakból, mennyire segíthet józan systema egy egész országon! Ha a' pénzkörüli bátorság lehető legbiztosb lábra tétetik, helyre üti az némileg a' kamat alacsonyságát; úgy hogy teszem például: több pénz van Hollandiában, ámbár a' természetes kamati láb ott felette alacsony, t. i. a' felvett pénz-utáni nyereség hihetősége kicsi, mint teszem Mexicóban, jóllehet a' természetes kamati láb ott megint felette magas, t. i. a' felvett pénz-utáni nyereség hihetősége nagy; pedig semmi egyéb okból: hanem mivel Hollandiában a' pénz-körüli bátorság nagy, Mexicóban pedig kicsi. Már Magyarországon a' felvett pénz-utáni nyereség hihetősége felette nagy, mert szinte mindenütt 10, de sok helyen 50, 100 sőt 1000 percentet is hozna, stantibus rerum circumstantiis; 's ekép ha pénzünk 's elég pénzünk nincs, azt egyenesen 's kirekesztőleg csak pénzkörüli bátortalan létünknek tulajdoníthatjuk, t. i. hogy szoros hitelünk nincs.

A' kamati lábat törvény által eligazítani akarni éppen annyi, 's ekép lehetetlen, mint a' fekvő jószág jövedelmének maximumát törvény által elhatározni. Földével mindenki annyit nyer, a' mennyit nyerni tud, 's ekép mindenkinek pénzével is annyit nyerni szabad a' mennyit nyerni képes, minthogy egynek sajátja föld, másiknak sajátja ellenben pénz. 'S ha ekép a' legislatio nem hátráltatja józanul, hogy valaki földjének holdját esztendei 10^{-ért}, 20^{-ért} sőt többért is adja, ha talál olyant, ki azt megfizeti, habár ez azon megbukik is: úgy azt sem hátráltathatja, hogy valaki viszont pénzét 10^{-ért}, 20^{-ért} sőt többért ne adja ki, ha megint olyant talál, ki azt megfizeti.

A' pénz kamatját a' törvény soha nem határozhatja el; mert az annak engedelmeskedők az által játszáik ki azt, hogy

pénzeiket ki nem adják, az engedetlenek pedig az által, hogy kamatikat még magasbra emelik, mert a' hypotheka ingadozó létét az antirationalis törvény még ingadozóbbá teszi; minek következtében éppen a' törvény szüli vagy legalább neveli azon bajt, mellynek gátolására ki vala gondolva; 's ekép káros, mert a' pénzt kirekeszti a' keringésből; hasztalan, mert senki nem törődik vele; nevetséges, mert effectusa olyan mint egy a' patikában elhibázott gyógyszer következtése, t. i. éppen ellenkező; 's végre azon nyomorult törvények sorába való, mellyek midőn egyest néha néha eltapodástul 's végpusztulástul megmentenek, a' reactionak örök törvényi szerint minden órában ezek nyomoruságit szülik.

Ha tehát azt akarjuk, hogy elég pénzünk legyen, 's azt lehető legalacsonyabb kamatért háborítatlan és sokáig bírassuk is: nem kell még abban is megnyugodnunk, hogy hitelünk olly szoros, szapora és bátor lábra tétessék, mint a' millyenen az Austriában, Burkus, Angol 's más országokban van, mellyeknek hiteli systemája egy áll a' miénkhez — ámbár azokban is van elég zavar és homály — mint Május 1-sője December 20 ikához, de azon kell aggódnunk, hogy sehoh az egész világon — 's ennek eszközlése csak magunktul függ — se találjon annyi bátorságot a' kölesönző, mint Magyarorszáiban. Senkinek sem fogunk annyit használni mint magunknak, 's ekép a' nagy közönségnek, melly semmi egyéb, *mint egy számos magunkból összeszerkeztetett Egész.*

Ebbül megint azt tanulhatni 'milly meglepőleg érti rendszerint félre a' sokaság legvalódibb hasznát, 's attul fél leginkább, a' mi legközelebrüül eszközli jóllétét, mert a' mi systemánk a' felállíthatandóhoz valódi hasznára

nézve úgy áll, mint 1: 100-hoz; 's még is úgy látszik, a' nagyobb rész a' régihez ragaszkodik.

Mostani hiteli systemánk szerint felette båtortalan hypothekát adunk; a' mibül az foly, hogy pénzt általában nem kapunk, vagy ha kapunk is, azért irgalmatlan kamatokat vagyunk kénytelenek fizetni, és sokszor egy vi-gyázatlan jó gondolat, egy pusztá tréfa következésében, melly hitelezőinket felijeszt, éppen akkor szólíttatunk a' tőke visszafizetésére, midőn azt legnehezebben teljesíthet-jük, a' mi egy fő oka annyi nemzetségünk vég elpusztulá-sának, kiket nota bene ezen systema által conserválni aka-runk, vagy inkább 'akarnak', mert minden szerénység mel-lett, én nem vallom magamat illy mély okoskodók egyi-kének. A' most javaslott systema szerint ellenben lehető legbátrabb hypothekát adnánk, a' mibül megint az folyna, hogy pénzt eleget kapnánk felette olcsón, t. i. 3^{ai}, 4^{cl}, 's annak felmondásátul nem kellene rettegnünk minden hiá-bavaló szó 's éretlen pletyka után, mi talán jobban conser-válná a' nemzetségeket mint a' mai antirationalis szövedék!

Legvalódibb hasznunk tehát azt tanácsolja 'Adjunk a' hitelezőnek lehető legtökéletesb hypothekát, t. i. adjuk az alá ingatlan jószáginkat.'

"Hiszen akkor megmaradunk a' régiben, mert most is intabuláltathatja magát a' hitelező fekvő jószágra, hol valóban elég bátorság van."

Igaz bizony! Ezt egészen elfelejtettem, hogy t. i. fekvő jószágra intabulálhatni! 'S ekép ha úgy is fenáll már a' dolog veleje, annál jobb, mert így csak a' formában kell javítás. Azonban nem teszi e ezen szükségkép megkiván-tató forma a' dolog velejét? azt vizsgáljuk:

Képzeljünk magunknak egy Hollandust, kinek neve Van-Peng, 's ki sikeres előbbi veszélyes próbák által feltétebb megpénzesült, 's ámbár még most is üzi tőkájének egy részével tenger moraji 's szélvészközi nyereség-vadászatát, még is tőkájének nagyobb része két percenttel már holland földön fekszik, mint legbátorságosb hypothekán. Hallja most: van egy igen termékeny, de felette műveletlen 's nagy részint víz alatt sinylődő ország a' Duna folytában, hol a' lakosok elég eszesek pénzért felette bátor hypothekát adni, 's a' hitelezőt minden módon pártolni. Hallja ezen felül, hogy ott a' rendes kamati láb 3ra 4re sőt 5re is elirányozkodott már. Kocsira ül; 's midőn utközben, minden gondolatlan keresztül egy fő gondolat villog szünetlen, t. i. "jobb az 5 percent mint a' 2, de 4 is jobb sőt még 3 is jobb, ha egyenlő a' bátorság", végre elér akármelly tiszta 's duna-közi helyre, mellyett itt Simaháznak, akármilly földesurhoz, kit megint Simaháznak akarunk nevezni.

Szivesen 's magyar vendégszeretéssel fogadja Simaházy Vendégét, ki némileg Hollandiában képezvén magát, mert ott is sima itt is sima, ott is pipa itt is pipa, igen kellemesen érzi magát. Örömmel teli lebegnek azonban feltők Magyarország 's Hollandiának véd angyali; mert hihető, mind a' két haza sokat nyer, ha mind a' két nemzetbeli azt találja és bírandja, a' mit keres, 's a' mire szüksége van, t. i. a' Hollandus jó hypothekát és hármat, négyet, ötöt száztul, a' Magyar ellenben nagy, olcsó és háborítlan tőkét.

Van-Peng "Egy millio pengő forintrul szabadon disponálhatok, 's azok az Ur szolgálatjára készek. Azonban nem tudom nully bátorságot adhat az Ur nekem, tessék azt egy kissé felvilágosítani."

Simaházy “Nyiltan ’s őszintén akarok az Urhoz szólni. Atyám után felette sok adósságim maradtak, úgy hogy a’ legnagyobb zavarba jönék, ha passiv capitalisimat felmondának; ’s ekép felette szívesen veszem az Urnak egy millióját 5 sőt 6 percentre át; de jószágimra — mellyek három millionál többet érnek, ámbár mostani időkhben rosszul kamatoznak — azt nem merem intabuláltatni, minthogy az annyira felijeszthetné hittelezőimet, hogy tán mind felmondának tőkéiket, ’s én — mert adósságom két millió, de ez legnagyobb titok, ’s Kegyedet is kérem ne szóljon Istenért errül egy szót is — az Urnak egy milliója mellett is legnagyobb zavarba jöhetnek.”

Van-Peng (félre) Hm! illy sötétben ’s illy titkok közt manipuláltatnak itt a’ dolgok? ez már nem tetszik.” (*Simaházyhoz*) “Mit akar tehát az Ur hypothekául adni?”

Simaházy “Van 40 ezer birkám, legalább 300 ezer forintot érő épületim, három nagy ’s butorozott kastélyom, s’ ezek felett oda engedem az Urnak 10 esztendőre gyapjumat, huszra gubacsomat ’s a’ t., ’s mind ezt egybekötvén a’ fundus instructussal, a’ mi összeleg legalább is másfél milliót ér, — a’ mire szavamat adhatom, ’s hogy az csupa acquisitum, a’ mivel szabadon disponálhatok — mind ezt legédesb *Van-Peng*, im ajánlom az Urnak hypothekául, ’s e’ felett ígérem, hogy soha, soha meg nem fogja bánni velemi összekötését. Egyébiránt szívesen többet is adok hatnál, mert illy kicsinységeken én messze tul vagyok ’s a’ t.”

Van-Peng (félre.) “Jaj a’ hosszú ut; de hánom hogy eljöttem!” (*Simaházyhoz*) “Nem kételkedem egy cseppet is Uraságod becsületes szaván; de mind az, a’ mit hypothekául ajánl, annyi eseteknek van kitéve, hogy azt valóban nem

fogadhatom el. De tudja e az Ur mit? Én két milliórul is disponálhatok 's minden adósságít átveszem — — — — 's ezentul csak egyedül én magam leszek hitelezője. Pénzemet öttel, 's ha azt sokalja négygel is odaadom, ok nélkül fel nem mondom; de ingatlan jószágot adjon viszont hypothekául."

Simaházy "Szivesen, igen szivesen drága Van-Peng Ur!"

Van-Peng "Ez jól van: de világosítsa most fel az Ur, kérem, milly bátorságot ád nekem az Ur ingatlan jószága? mennyi annak értéke törvényes becsülés után, 's aztán milly szaporán foly pöröm ugy le, hogy a' hypotheka birtokába juthassak, ha az Ur, vagy ha ezt fel nem akarjuk is tenni, ha az Ur successori engem ki akarnának sajátombul játszani 's a' t.?"

Jő most *Simaházy* még idegenek iránt is becsületes fiscalisának — a' mi elég ritka — e' tárgy körüli őszinte vallomása; fiskalisának mondom, mert *Simaházy* maga nem ért a' dologhoz. — és *Van-Peng* megtudja végkép hiteli törvényinknek részint csiga előmenetelét, t. i. hogy sokszor az első helyen intabulált sem nyulhat husz esztendei pörlekedés után a' tőkéhez, vagy annak kamatához; részint *chamaeleoni* színét, t. i. hogy sok de *patria bene meritis* könnyen elbujhatik a' *sequestrum favori* alá, 's akkor a' hitelezők perzek-utáni egész örömük sokszor arra szorítatik, hogy *egy szál gyertyavilágnál* bámulhatják az adósnak *illuminált palotáját*; részint igazság-elleniségét, t. i. hogy a' kamat kamatja minden esetre elvész, 's in executionem nem pénz, de önkény által assignált *aequivalens*, 's nem ritkán nihil valens mocsár, erdő etc. adatik át; részint levegőbe rakott alapját, t. i. hogy ha átvesz is pénz helyett

végkép valami jószágot, abban csak úgy ül mint a' nyul bátortalan fekhelyében, mert abbul őtet minden pillanatban kiugrathatja — 's főkép *ha nem nemes* — az exequált-nak rokona, szomszédja, minden nemes, vagy a' fiscus.

Van - Peng magában erre így okoskodik "Ezen országnak jó hiteli hire bitorlott reputáció. Meglehet azonban, hogy a' *Magyarok* gondolkozása vagy képzeletök szerint, hiteli systemájok felette jó; de az én gondolkozásom 's meggyőződéseim szerint az felette rossz — — — 's ekép minél előbb megint haza sietek."

De, teszem, ha Van-Peng a' 40 ezer birkára 's a' t. adta legyen pénzének egy részét; valyon nyert volna e az által Simaházy? Nem hiszem! Hiteli dolgot, kivált természetöre nézve, hosszabb időre kell venni tekintetbe; minek következtében az világlik ki, hogy mind a' kölcsönadónak mind a' kölcsönvevőnek valódi haszna annál bizonyosb, minél bátorságosb a' kölcsönzött tőkének hypothekája. Mert ha ezen utolsó ingadoz, a hitelező sem hagyja tökéletes békében az adóst, hanem sokszor minden ok nélkül visszakéri tőkét, 's im ez rontja meg végkép a' legtehetsébet is; ha ellenben a' hypotheka nem ingadoz, akkor a' hitelező is bátran hagyja fekünni tőkét, 's ez megint az adósra nézve legnagyobb áldás.

Hiteli törvényink, vagy legalább azok alkalmazása — a' mi előttem egy, mert az effectus is egy — gyökereiknél vannak már elhibázva, mert az adóst legyezik 's a' hitelezőt büntetik; 's im ebből burjánzik mind azon rossz, a' mit e' tárgyban naponként vagyunk kénytelenek tanubizonyítani, 's mellyeknek többek közt egyike az, hogy szinte sehol sincs annyi valóban piócza hitelező mint nálunk.

Hallom most sokaknak egyszerre felkiáltását "Hiszen a' szerző maga magának mond ellent; mert éppen azért legyen a' valóban igen bölcs törvény az adóst, mivel annyi hitelező által pióczáztatik!"

'Oh jámbor sokaság! hány esetben jársz czéledhoz legvisszásb uton. Tudod e miért van köztünk annyi álnok hitelező? Nem azért, hogy a' törvény általjában véve eléggé nem büntetné a' hitelezőt, hanem éppen ellenkező okbul, t. i. hogy őtet nem pártolja eléggé, 's ekép kénytelenítettik maga magának fogni pártját; a' miből természet szerint, mint mindenütt, hol a' törvény nem eléggé gondoskodik, tulság támad, t. i. az önelégtétel korlátlansága.

Azon felette hibás theoria, melly az adóst legyezni tanácsolja, semmi egyéb mint egy lágy szivtül meglágyított főnek képzelgési rajza, melly szerint a' pénzes mindig egy fősvény, kemény, irgalmatlan, vén, nőtlen fukarnak képeben jelenik meg, ki pénzt olvasván 's virasztván, semmi egyebet nem tesz, mint egy falusi háznép szivvérét 's csontvelejét pók gyanánt szivogatja. Midőn azonban bizonyos, 's a' nagy Istent hívom bizonyosságul, hogy legalább a' magyar földön több a' kijátszott, 's a' lassu, puba 's egyoldalú törvény által megrontott hitelező, mint mennyi a' megkárosított adós, kit inkább pártol mindenkor a' törvény. 'S ne keverjük össze, mikor hitelezőkrül szólunk, azon számos harpagont, ki a' törvények hiját vagy igen is jól tudja helyre ütni, azon számtalan árva, özvegy 's hecsületes hitelezőkkel, kik — midőn a' törvény annyi 's olly igen industrialis (!) nagy urainkat pártolja — türesem, szenvedésem, nyomorult élésem 's vég elpusztulásom kivül valóban semmi egyéb kölesömmel nem élhetnek!

A' felgyűjtött vagyon és pénz általánosan véve, egykori munka, szorgalom 's takarékoság gyümölcse; 's ekép ha kivétel gyanánt néha nem jó uton nyeretett is, a' mihez egyébiránt senkinek köze nincs, mert miért nem boszulja azt a' törvény? — annak mindenkor és mindenütt köz bátorság paizsa alatt kellene lennie. De nálunk ez nincs biztos paizs alatt, sőt bizonyos veszély torkában van, 's azért sokszor szinte csak nem józanabb mindent elfecséreleni, mint sokrul lemondani, naprul napra nagy gonddal gyűjteni, 's végkép takarékosan keresztül élt hosszú esztendőök unalmuai után azt szemlélni 's tapasztalni, hogy egy fényes ur, ki pénzünket szinte kegyelembül vevé fel, azt egy nap alatt elkölti, 's nekünk se kamatot se tőkét nem ád vissza; 's ha Methusalemmel versenyt élni nem tudunk, minden pénzünkhöz jusunk abban áll, hogy azt *tún szerencsésb* maradékinknak, vagy a' barátoknak testáljuk! —

A' törvény philosophiája: a' jót pártolni, a' rosszat sujtani; 's nincs veszedelmesb, mint ha a' törvények politikai tekintetek miatt, majd egynek majd másnak kedveznek; mert akkor valóban vége minden törvényi szentségnek, melly nélkül az emberi társaság végkép vadállati csordák sorába dül. Ne pártoljon tehát a' törvény tul se hitelezőt se adóst; de pártoljon mindenkit egyenlőn.

A' végrehajtó hatalom philosophiája pedig: szorososan a' törvény parancsát teljesíteni 's teljesíttetni; 's nincs megint veszedelmesb, mint midőn a' végrehajtó kénye szerint magyarázgatja a' törvényeket; mert akkor ezen utólsók megszűnnek törvények lenni, 's egyenest gúny 's nevetségi tárgyak alacsony helyére sülyednek. Ne fejtegettesék tehát a' törvény, de szórul szóra hajtassék végre.

E' két oszlopon álló alkotmányi compendium philosophiája végre: a' becsületes, állhatatos, józan eszű fáradozást — a' mi valódi polgárerény (virtus civica) — minden módon jutalmazni; mert a' restet, fonákot, tompa eszűt pártolni valóban nem egyéb mint a' rossz tanulót eminensek sorába emelni, a' jó tanulót ellenben 3^{ik} classisba taszítani le. Legyen azért az érdem pártolva, de ne az érdemtelenség.

Hiteli systemánk azonban mind ezeknek éppen ellenkezőjét; 's így se az egyesekre hasznót, se az egészre áldást nem hozhat, mint azt a' mindennapi tapasztalás eléggé bizonyítja.

Most a' legbecsületesb hitelező sem tudja, teljes bátorsággal hová tegye pénzét, városi hypothekán kívül, a' mi valóban ki nem mondható szégyent hárít az egész nemességre. A' városoknak pedig nem mindig kell; így a' becsületesen fáradozó pénze vagy kamatlan hever, vagy hypothekátlan lebeg; 's ekép azt a' kormány nem jutalmazza meg, t. i. fő célját hibázza el. De tegyük fel, hogy az itt előhozott pénzes nem elég tehető, kamat nélkül hevertetni pénzét, 's ekép valami nagy urnak személyes becsületében bizván, azt végre kiadja. Foly egy darabig a' kamat, de a' felette jó hypothekának t. i. a' becsületes személynek — melly minden ironia nélkül, valóban a' lehető legbátrabb hypotheka lenne, ha t. i. a' gyenge indulatos ember erős, indulatlan lény volna, a' sok bünösök helyibe sok szentek állnának, szóval: ha a' halandó földkép is állhatatlan lenne; — rendesen foly mondom egy darabig a' kamat; de a' szegény becsületes személynek egyszerre kimarad lélekzete, a' mi elég a' sokaktul dicsért hypothekát megrontani, mert Marcus Aureliusnak fia Commodus volt — melly példa mindenhová alkalmaztatható —

's a' megholt becsületes adósnak fia, ha nem egyébbül is, csupa commoditásbul nem fizeti többé a' kamatot. Az tehát többé nem foly, de foly helyette a' pör, sőt az is alig foly; mert a' gyengéd érzésü bíró azt tartja, hogy illy nevezetes summánál nem lehet hirtelenkedni; azonban még is eldül valahára; hanem Commodus midőn a' pört minden appellátán keresztül vitte, nyugott lélekkel várja be az executiót; hiszen két száz forint büntetés mellett opponál, 's az oppositionalis pört, kivált ha egy jótévő országgyűlés vagy insurrectio jó közbe, még néhány eszteudőig elhuzza, 's a' csekély bírságot a' kamatok kamatain tizszerte megnyeri. Illy gyönyörű ármányosságok pedig nem csak hogy nem tilalmasak vagy gyalázatosak, hanem általok tetszik leginkább ki a' derék, ügyes prókátor 's a' hatalmas, nagy nexusban lévő alperes. E' szép utra maga a' törvény barátságos keze vezeti az adóst, midőn a' becsületes kölcsönadót visszataszítja (!) Bocsásd meg Uram neküök — —! 'S ekép a' törvény nem pártolja a' jót, t. i. fő czélját hibázza el.

Elhozza végkép az executio napját a' mindent elérő idő; de mit vesz át a' kölcsönadó — kire közbevetőleg senki nem ismér, mert fekete haju volt, midőn adá pénzét, 's most midőn azért jön, már hóhaju — — mit vesz át? Önkénytül becsült földet, számtalanszor egy szomorú szárcsa-tavat, néha néha még medve nyomtul ékesített rengeteg is; azonban ha ezeket átveszi is, veszedelmes minden javítás, mert az csak bírói zálog, mellyből ötlet minden szempillantatban, pénze letétele után, kivethetni, és szinte legjobb, hogy valaminint Sibiériában nyusztokat etc. fogdoz az önkénytül odasujtott: ő hóhaja ellenére agarásson, vagy szárcsát, medvét puskázzon 's a' t. a' mire megint a' ha-

zai (!) törvény ítélé őt; mert megmaradt végnapjaiban — — tán még fenmaradt vég tőkével, ha nem is a' maga, de gyermekei 's unokái szánuára örökben megszerzi talán a' bírói zálogot; de tudjuk, mily ingadozó nálunk az ugy nevezett örökség! abban mindazáltal instruálni a' lapályt, száritni a' berket, emberesíteni a' rengeteget nem meri, mert ott áll előtte a' legelszántabb szorgalmakat visszajeszto kísértek nagy anyja "az Aviticitas," előtte Commodus maga, vagy fia, vagy akármije, balkézen a' — — —, jobbkézen a' fiscus! 'S így a' becsületes hitelező, ha nem becsületes adóssal találkozik, vagy becsületes adósa meghal, legjobb esetben — midőn az interesek interesét minden esetre elveszti — prókatori laptává válik; 's pénzében, egészségében, éltében csorbul, valóságos tulajdona helyett, végkép precariumot kap. 'S ekép nem pártolja a' becsületes, józant, állhatatost, fáradozót sem a' végrehajtó hatalom, sem a' törvény 's az ezekbül *componált* alkotmány; 's ekép fő czélját hibázza el.

Azonban hogy egyoldalunak ne ítéltessem, nézzük csak: mikép pártolja a' törvény, a' végrehajtó hatalom; 's ekép az alkotmány viszont a' becsületes kölcsönvevőt?

Legelőször is nem engedi, hogy magát pénzért erősen lekösse, a' mi *conditio sine qua non*, olcsó tőkét kapni 's azt háborítatlan birni. Ennek következésében a' kül-pénzi kamati láb rá nézve felette magas; kül-pénzi mondom, mert a' belpénz idomlag kevés, 's az is nagyobb részben *circulatió*n kívül tesped; magas a' kamati láb mondom, a' minek egy része *assicuratió*i jutalom, ha t. i. pénzt kap; de az leghihetőbb, pénzt nem kap, a' mit egyenesen hiteli systemánknak köszönhet, mellyen az által akartak segítni — *notabene* midőn bizonyosan egy uttal az is konga szájokban '*regnum per se independens*' etc. — hogy a' köl-

csönnevő az austriai Camb. Merc. alá is vetheti magát (!), a' mi némileg ugyan segítne rajta; 's ez valóban pirulást gerjeszt, hogy ennyire jutánk az örök húmezés 's a' legnyomortabb palliativák mindenkori felszedése után, ha t. i. — 's im ez megint más bökkenő — ha a' compassualisnak nem áll ellen a' dicső vis inertiae, melly igaz a' legbiztosb fenntartó erő, de nem élő, hanem csak holt testekre nézve.

Hiteli systemánk, mert annak sarkalatja nincs — mint-hogy az Aviticitas léte nem engedi az erős hypotheka létét mind a' kölcsönadóra mind a' kölcsönnevőre nézve tehát káros. Miután azonban az egész közönség, tán egyet sem véve ki, hitelezők 's adósokbul áll, szoros igazsági következés: hogy hiteli systemánk általában véve az egész publicumra nézve is káros, minthogy a' fentebb érintett scorpiók, kigyók, pókok, pióczák, varangyos-békák 's a' t. serege kivételt nem érdemel.

Ha teszem, köztünk ma egy becsületes és eszes embernek jószága nincs, de sok pénze van, valyon tehet é ezen utólsóval olly csudákat mint más országokban, hol pénzbeli bátorság van? Bizonyára nem, mert most előadott hiteli zavarink következésiben semmi nagyobb speculatiókba elegendni nem mer, 's ekép pénzét elzárni, vagy országai kölcsönleveleket vásárolni 's így papirossal kereskedni (!) vagy Isten irgalmában bizván, pénzét 6ra kiadni kénytelen. A' sok fabrika, manufactura 's a' t. helyett pedig szemünkbe tűnik a' 'Semuni.' Ha pedig egy szinte olly becsületes és eszes embernek sok jószága van, de pénze nincs, hát az valyon mit bűbájolhat elő? Felette keveset, mert idegen, bár legolcsóbb tőkével is, ha azok ugy szólván csak márul holnapra valók 's minden pillanatban 's ok nélkül felmondathatnak, instruálni jószágot, min-

dig a' legveszedelmesebb speculatio volt és marad a' világon; minck következésében azoknak jószági a' hazában, kik a' most említett axiomát tudták, jobbára porban 's vízben vannak, vagy a' culturának felette alacsony lépcsőjén; azok jószági ellenben, kik felőle nem tudtak, egy pillanati hypersthenia után, marasmusban sinylődnek. A' becsületes és eszes ember tehát, akár pénzes akár földbirtokos, nem segíthet magán nálunk olly könnyen, mint sok más országban.

De tegyünk most viszont fel egy jó szívű lányvelejűt. Ez akár pénzes, akár földbirtokos, rövid idő alatt tönkredül; mert pénze mindjárt el vesz, minthogy azt se elocálni se reacquirálni nem érti, jószágin pedig annyi adóssága lesz, hogy annak kamatja felüti rendes jövedelmét. 'S ekép mai systemánk a' jámbor lány velejűeken sem segít, 's valóságos haszna csak azon pazérlókra 's kigyó és pók 's a' t. lelkiüekre concentráltatik, kik azért kiáltnak annyit az Aviticitas eltörlése ellen, 's utánok a' jámbor sokaság, mert igen is jól érzik, inlly szörnyüleg esnének hasra, ha a' régi köd megszűnnék. —

Azonban inikép lenne a' dolog a' javított uj systema után. A' becsületes és eszes pénzirtokos haszoni 's jobb-
léti ösztönbül természetesen kezét fogna a' becsületes és eszes földbirtokossal; 's minekutána az őket egyesítő lánczot se halál, se pedig emberi gyengeség és gyalogság nem szakaszthatná el, mert az a' törvény szentsége, a' végrehajtó hatalom szoros kezessége, 's ekép az alkotmány valódi bölcsesége által lenne igazi erőben összeforrasztva: hihető, sőt bizonyos, hogy több munkás tőke, jobban művelt föld, csatornák, gyárok, manufacturák, 's ekép több munka — és továbbá takaréktárak (Sparcassa), biztosító, 's árva és öz-

vegy-ápoló intézetek 's ekép több bátorlét következésében az ország minden lakosi boldogabbak lennének, ha akarnák, mint ma, midőn sok a' hönban — — még véres veríték után sem boldogulhat.

Mind ez azonban még semmi azon haszonhoz képest, melly az Aviticitas eltörlése által mind fejdelemre mind házára okvetetlenül áradna, 's melly csak akkor tünend majd inkább elő, midőn egész systemám némi rendben az Olvasó szeme előtt leend.

Tekintsük azért, hogy minélelőbb odajuthassunk, milly összeköttetésben van vele a'

F I S C A L I T A S.

Systemám azon elven alapul, hogy az által egy rész se veszítsen, sőt mindegyik nyerjen. Ezen alapot pedig azért választám — a' mit sokszor meg fogok pendíteni — mert ámbár igen jól tudom, hogy a' nemesb ember inkább becsület mint haszon után él, teljes meggyőződésem szerint, a' sokaságnál még sincs erősb rugó mint a' haszonvágy.

Concessiókat tehát systemám senkitül sem vár; vagy ha azokat megkívánja is, helyettök tüstént többet ad.

Már hogy a' szoros hitel felállítása 's ehez szükségkép megkívántató Aviticitas eltörlése által mindenki nyer, az a' mondottakbul, ugy hiszem, már némileg kiviláglik, 's a' mondandókbul reméllem, tökéletes világosságra derülend. Azonban azt csak reméllem, ámbár magam a' dolgot axiómának látom — mert meglehet, némelly Olvasóm nem fogja tán annak látni; 's nem azért, mintha a' dologban lenne hiba, mert az bizonyos, hanem mivel a' hiba tán benem van, ki a' kissé szövevényes problémát elég érthetőleg feloldni nem valék képes. Egyébiránt én vagyok legelső,

ki azt állítom: hogy az Aviticitas eltörlése, ha azzal végződne systemám, felette veszedelmes volna; annak eltörlése szükségkép megkívánja némely törvények javítását, mellyek azonban minden lehető veszélynek tökéletesen veszik elejét.

A' Fiscalitas megszűnése ezen utólsókhöz nem tartozik, mert az szinte semmi egyéb, mint szükséges következése az Aviticitas eltörlésének. De itt az a' kérdés: valyon a' Fiscalitas megszűnése által nem támadtatnék é egyenesen meg a' királyi haszon, a' mi concessio volna, mellyet systemám kirekeszt, vagy tüstént többel üt helyre?

Én azt hiszem, hogy a' Fiscalitas eltörlése minden aequivalens nélkül is, több valódi hasznot hajt a' fejdelmek, mint annak további megmaradása; és éppen azon okoknál fogva, mellyeket az előbbi czikben az Aviticitas létének káránul mondottan.

A' Király csak illusorie gazdag, erős és hatalmas — bár mennyit hoz is bé a' vám, só, harminczad, kamara 's a' többi peculium — mig az egész királyság nem gazdag, nem erős, nem hatalmas. A' királyság pedig mikép lehetne gazdag, midőn köztünk még azon rugó sincs, melly mindenbe elevenséget hoz, 's legmostohább vadonságokat is végkép legkiesb kertekké varázsol, és melly semmi egyéb, mint *“az ingatlan tulajdont mindenek előtt szomszódó, 's azt legnagyobb szeretettel 's gonddal ápoló emberi vágy”*. Minél több a' tulajdon, annál gazdagabb caeteris paribus egy ország; 's így annál szegényebb fejedelmével együtt az, a' hol mint nálunk, csak kizsárolt 's adósságokba merült bitangot vesz át a' fiscus, 's viszont iránylag éppen olly beestelen, mert cultiválatlan vadonságot kap megint a' donatarus. 'S ekép, mert szinte az egész ország e' két valóban bánulásra

méltó turnus közt forog, az egész nemzeti allodium — ha ugy szabad nevezni — részint örökké parlagon fekszik, részint olly rosszul műveltetik mint minden censualis föld.

Azon nap, midőn az Aviticitas a' Fiscalitással együtt eltörültetik, minden ingatlan birtok becse rögtön felével magasbra nő. — 'S itt fekszik a' dolog ereje; a' mit nem lágyvelejü theoriák, hanem régi tapasztalás parancsoló szava bizonyít!

Valóságos tulajdonért mindenki szívesen ad felével többet, mint magyar jószágért; mert ez, ha ezer év folyt is volna már rajta le, még se lenne egyéb, mint hosszabb census, 's nem Tulajdon, mellyet egyébiránt mindig kétszer, háromszor kell megfizetni 's megvenni: 's még aztán sem bizonyos, mert ki tudja, milly hatalmas ellensége hever tán valahol egy poros archivumban, melly a' drágán vásárlott 's ezer gonddal elrendelt jószág fölött még kellemetlenebbül lebeg, mint egy menykövekkel 's jéggel terhelt felhő.

Ha most egy négyszeg magyar mérőföld általánosan és diametraliter, nálunk az usufructuarium systema szerint csak 100,000 pengő forintot ér — dato non concessio — 's így az egész ország, mellyből a' királyi város telkeit kivesszem, 3,500 mérőfölddel számítván, 350 milliót: ugy a' szoros 's valóságos tulajdoni principium felállításakor, ha t. i. mindenek előtt az Aviticitas a' Fiscalitással együtt számkivettetnék, a' négyszeg mérőföld, minden fáradság nélkül, csak a' kimondott 's elhatározott systema után 150,000 pengő forint értékre emelkednék; 's így a' hazai capitalis rögtön 175 millióval nőne.

A' mostani nemzeti capitalis kamatja, hattal számálván, 21 millio, a' mi az országnak fundus utáni esztendei jövedelme; a' felével felemelkedett nemzeti capi-

talis kamatja pedig szinte 32 millio volna, 's ekép a' hazai fundusutáni esztendei nyereség szinte 11 millióval több; minek haszna az által kétszereztetik, háromszoroztatik 's a' t. legfőkép, hogy a' nagyobb jövedelemnek egyenes befolyása van a' nagyobb pénzbeli 's a' t. circulatióra, 's ekép felemelése progressiv idomzatban neveli az ország elevenségét, egészségét, erejét 's hatalmát.

Mind ez szoros tudományi igazság; 's illyesekrül vélekedni, theoriázgatni, ábrándozgatni nem lehet, mert azt a' mindent kormányzó inathesis nem engedi. — Jobbra kell tehát térnünk, 's megvallanunk, hogy magunk ítéljük el magunkat, fejdelemtül lefelé a' legtehetlenebbig, szegénységre; mert systemánk által a' köz fundus becsét szántsándékkal nyomjuk le, a' mi közelebbrül vagy messzebbrül mindenkinek a' haza tág mezején ártani kénytelen, minthogy az mind az okosra 's oktalanra, mind a' gazdagra és szegényre bizonyosan hat, habár az érzékink előtt rejtve marad is.

Az okos nagyobb jövedelem után még nagyobbat állít; az oktalan több pénzt nehezebben költ mint keveset, mert még elköltésre is bizonyos idő kell; a' gazdag pedig többet munkáltat, többet ront, a' szegény ellenben éppen ez utólsónak következtében több munkát kap, 's ekép jobban fizettetik. Nagyobbított nemzeti tőke által tehát nyer fejdelemtül lefelé mindenki.

Sok, tudom, nem láthatja át: mikép nőhet rögtön csak egy pusztá törvény következtében valamelly birtok valódi becse, teszem 1 millióról 1½ millióra; melly okból illy állítást szemfényvesztésnek nevez. A' dolog valósága pedig olly közel fekszik — 's in ez oka rendszerint, miért nem találják, mert igen is messze keresik — hogy valóban

nem bámulhatni eléggé: mikép rejtezhetik olly igen fényes igazság, az emberek közt isméretlenül szinte sejdítlenn anuyi századokig.

Ennek rendszeres megmutatásához azonban több könnyv kell; 's azért nézze az Olvasó a' legelső német, franczia, olasz vagy angol munkát, melly a' nemzeti gazdaságrul szól; ebben, ha egyébben nem is, mind megegyeznek.

A' mostani esetre, midőn ugy sem tudom, mikép fogom concentrálni kevés ivekre mind azt, a' mit mondani 's kivált hallani szükség volna, legyen elég egy pár példa.

Ha teszem Servia 's Magyarország közti Duna kőszirtei valamelly társaság által ugy annyira kihányatnának, hogy a' folyam szine tetemesen alább szállna, természetes, hogy Bács vármegyének Tisza folytában fekvő több urodalma, minden hozzájárulások nélkül, sokkal kevesebbé volna kitéve vizárnak mint ma; mert a' mélyebb Dunába jobban sietne a' Tisza, a' visszatörlésnek pedig nem volna helye. Már kérdem, nem nyernének e azon jószágok valódi becsökben éppen azon idomzatban, milyenben előbb több vagy kevesb vizáradáznak valának kitéve, 's most azoktul mentek, mentebbek vagy egészen mentek? Bizonyosan! 'S valljon mikép nőnének becsben márul holnapra, teszem tizrül tizenötre, sőt huszra? nemcsak kénybecc-képen — *pretium affectionis*, — hanem azon remény vagy is inkább lehetőség fokában, hogy azokon több fog teremni. 'S éppen így nő *proprietas* által a' nemzeti tőke; mert nemcsak lehető, sőt bizonyos, hogy sajátan mivel jobban munkáltatik — mindig több nő mint kibérletten; a' mi után világos, hogy a' tőke a' több

kamat reményének, hihetőségének és bizonyosságának irányában nevededik.

Mi irányozza el valami birtok becsét? Jövedelmének magas és bizonyos léte, 's eladhatásának drága 's mindenkori lehetősége. Vegyük a' kamati lábot háromra — mert legtöbb országban szinte ennyire irányozta el maga magát, hol lehető legbátrabb hypothekán nyugszik —. Ha ezen alapra állítván vizsgálatomat, valami házam 3 ezret hoz: nem érne 100 ezret, mert reparálni kell; a' bérbe jövők 's bérből menők közt intervallumok lehetnek 's a' t. 's ekép jövedelme bizonytalan. Magyarországi jószágom ellenben, melly 3 ezret hoz, már többet ér 100 ezernél, mert ez megint a' legmiveltebb helyen sincs még félig, negyed nyolczadrészig is kifejtve; 's ekép jövedelme nemcsak bizonyos, de hihetőleg nevededő. A' ház becsét a' legislatio rögtön nem nevelheti, mert nincs, szeretném mondani, elég élet benne; de annál nagyobb mértékben emelheti a' fekvő jószág becsét, és semmi egyéb inger által hathatósabban, mint ha azt bérbentartottbul tulajdonná teszi; mert akkor csak kevés idő alatt 3 ezer helyett legalább 4½ ezret nyújt, 's éppen annyi ha nem több bizonyossággal, és bizonyosan a' nevededésnek még nagyobb hihetőségével; a' mi után a' 100 ezret érő birtok 150 ezret érő lesz, — 's nemcsak jövedelme után, 's erre figyelmezzünk, hanem mindenkori 's drága eladhatás lehetőségének következésében is.

Ki az köztünk, ki nem adna szívesen azon ezer hold földért, mellyet két ezer forint bérben csak néhány esztendőre tart, szívesen 50 ezer forintot, a' mi nálunk esztendei három ezerbe telik, ha az örök felvállást —

perennalis fassiót — megnyerné; 's viszont ki adna azért csak 40 ezret is, ha már közeliül nézne rá a' fiscus?

Annyi erő fekszik azon kis szóban 'perennalis', hogy rögtön felemeli a' jószág becsét. Nem de ugy van? 'S milly kicsi erejü még az a' valódi proprietas ideájához képest; mert nálunk a' perennalis semmi egyéb mint hosszabb bér. És milly visszajesztő erő fekszik viszont azon szóban 'fiscus'. Olly nagy, hogy a' legszebb jószágot is elaljasítja.

Ne gondoljuk, hogy a' bér nem hat a' szorgalom fagyasztására, habár az felette hosszú is. Nem hat annyira, ha hosszú, mint ha rövid, az bizonyos; de nyomása, habár, mint már többször mondtam, belátásunkat nem érdekli is, elkerülhetlen.

A' dolog ugy áll mint a' teher-hordásban. Az első pesti versenykor a' sokaság azt sem látta át, hogy egy két font, több vagy kevesebb, milly nagy befolyással van a' lovak futására, mert illy csekély teher figyelmét nem rázta fel; de most tapasztalás után már tudja, hogy egy latnak is kell némi befolyásnak lenni, ha száz fontnak van, és így a' különbség csak a' perceptibilis és imperceptibilis közt rejtezik.

A' proprietas és legrövidebb bér közt van tehát helyeztetve a' nagyobb vagy kisebb szorgalom; 's ekép egy egész ország gazdagsága caeteris paribus azon idom szerint határozza el maga magát, mellyben az ország nagyobb vagy kisebb része, közelebb vagy távolabb áll a' proprietas létéhez, 's viszont. Hol a' legnagyobb rész Tulajdon, 's mindenki bátran adhat, bátran vehet 's bátran bírhat, ott legnagyobb a' műveltség, t. i. gazdagság; hol viszont a' legnagyobb rész rövid időre kibértlett föld, és

se eladni, se venni, se birni, veszedelem és számtalan izgága nélkül nem lehet, ott megint legnagyobb a' műveltség t. i. szegénység.

Három esztendőre bérbe adott föld, ha száz forintot ér, tizenkét esztendei bér által tán száz huszra nevededik, negyven esztendei bér által pedig tán száz hatvanra, perennalis fassio után tán két százra, eldönthetlen tulajdon által végre tán három százra. Azért teszem ide annyiszor a' 'tánt' -t, mert mind ez nincs mathesisi rendsorban mondva; a' többit is csak legnagyobb általányban érintém, mert London körül egy hold, habár félesztendőről félesztendőre adatik is ki, a' mi által rövid censusi földdé lesz, még is többet ér mint egy hold Tulajdon Columbia vadonságiban; többet fog érni mindenütt egy hold buza föld censusban, mint éppen annyi homok tulajdonban 's a' t.; de mind ez helyhez, időhez, földminemőséghez kötött kivétel, melly a' fő principiumon semmit sem gyengít, mert az eldönthetlen igazság marad, hogy caeteris paribus a' tulajdon mindenkor és mindenütt legnagyobb szorgalommal munkáltatott, munkáltatik 's mindaddig munkáltatni fog, 's ekép legbecsesb, míg az ember ember lesz, és mostani természetének tulajdoni gyökerestül ki nem fordulnak.

Ha tehát fiscalitásink a' nemzeti tőkét csak öt percenttel nyomnák is alább, már az is elég ok lenne a' Fiscalitas eltörlésére, mert a' közvagyon legkisebb csorbítása előbb utóbb, közvetve vagy közvetlenül elmulhatlan köz inséget szülni kénytelen; miután azonban tökéletesen bizonyos, hogy nemzeti tőkénk a' fiscalitási systema által legalább is 50 percenttel kisebbítették: természetesen foly, hogy ebéli systemánkat tüstént gyökeresen meg kell változtatnunk; vagy azon egy cseppet sem bámulnunk, ha más nemzetek-

hez képest gazdagságban, erőben, hatalomban, szóval mindenben 50 percenttel hátrább állunk.

'S hogy ezen hátrább-állás, akár a' bel akár a' kül bátorságot tekintjük, a' hon egy lakosára nézve sem lehet hasznos, sőt felette káros: az minden igazságában, szeretném mondani 'felette ijesztő igazságában' előttünk áll; mert nemzeti létünk forog kérdésben, minthogy a' lenyomatott nemzeti tőke szegénységet, ez pedig erőtlenséget, 's ez végkép szolgaságot szül. Ha pedig nagyobb kisebb mértékben az egész közönséget nyomja ezen anathema: akkor bizonyos, hogy az a' fejedelmet mindenek előtt még legsajnosabban éri; mert nem lehet 's nincs aequivalens, melly kipótolhatná azon kárt, melly a' nemzeti köz gazdagság elyomása 's kisebbitése által a' fejdelemre hatni kénytelen, a' minthogy nemzetek más nemzetekkel mindig vagy morális vagy physikai surlódásban vannak, 's annak veszni kell végkép, melly közülök hátrább, 50 percenttel hátrább (!) áll.

Ennyi veszélyt rejt a' Fiscalitas magában! 'S nem mondok tán sokat, ha azt merem állítani, hogy az egyenesen az országnak élet-élvében dul!

Mibül az következik, hogy a' Fiscalitas eltörlése nemcsak a' nagy közönségnek hajt kimondhatlan hasznót; de annak megsemmisítése a' fejdelem valódi hasznát minden aequivalens nélkül is sikeresebben 's biztosabban előre mozdítja, mint ha az még tovább is fenmaradna.

Azon fulánk kivételése által, melly a' hazai életelvét szünetlen marczongolja, elég aequivalenst nyer a' fejdelem, mind azon magszakadt jószágokért, mellyek rendszerint olly mélyen feküsznek adósságok alatt, hogy sokszor minden becsök az azokbul kilátszó templomi tornyok csucsaira reducáltatik.

A' Fiscalitas haszna igen kicsi, eltörlése pedig valódi áldás; 's ekép a' kormánynak legnagyobb áldozatoktól se kellene visszajedni, hogy az tüstént a' haza szivébül irtassék ki. De legkisebb áldozatrul sincs szó, hanem csak felette nagy nyereségrül, a' mit a' mondottak után nem tagadhatni; 's így a' kormánynak a' Fiscalitas eltörlését minden kárpótlás nélkül is kellene eszközölni.

Midőn azonban a' közvélekedésben vagy a' kormányéban a' Fiscalitas eltörlése, mind ezek után is, fejedelmi concessiónak tartathatnék — a' mit systemám nemcsak ki-rekeszt, hanem tüstént többel helyreüt —; 's minekutána a' Fiscalitas eltörlése a' hazai tőkét, 's ekép indirecte 's általában mindenkinek ingó vagy ingatlan vagyonát legalább is 50 perccnttel felemelné: 3^{dik} törvényemben a' Fiscalitas helyett Laudemiumot ajánlok.

Ezen törvény nem terhes, minthogy az inkább a' permissiv mint imperativ törvények sorába tartozik, 's így azt mindenki szivesen teljesíthetné 's teljesítendné is, ki vagy successio 's testamentum, vagy ajándék és szabad alku után venne át valami jószágot. Egy vagy tán több perccnt fizetése a' jószág tiszta beccse után az illetők által alig éreztetnék, de annál nagyobb volna a' kormány nyeresége, minthogy szinte mindennap mennek jószágok egy kézrül másikra.

A' fejdelem a' nemzeti tőkének felényivel nagyobbodása által tehát ötven perccnttel gazdagodik, 's éppen ez idomzathoz képest nő erőben 's hatalomban, de csak indirecte 's lassanként; a' Laudemium által ellenben a' jószágok tiszta beccse után directe 's tüstént 1 perccntet nyer, mi által a' többi felszámíthatlan indirect hasznok mellett,

még directe is sokkal több jövedelme kerekednék, mint most jár a Fiscalitásokbul.

Javaslatomban a' fejdelemnek nemcsak közvetett, de közvetetlen hasznát is magasra tettem - - - 's azt tehetségem szerint mindig 's minden módon nevelni is fogom; mert ha férfiúi öntudattal kimondani bátor vagyok 'hogy a' király se gazdag, sem erős, se hatalmas mindaddig nem lehet, míg nem gazdag, nem erős, nem hatalmas a' nemzet,' 's ekép a' király legszentebb kötelessége a' nemzeti tőkét minden módon nevelni: más részről nem akarom felejtetni, hogy viszont a' nemzet sem lehet se szabad, se boldog, se dicső, ha nem hatalmas, ingatlan és szent a' fejdelmi szék; 's ekép nekem mint királyom hív jobbágyának megint az legszorosb kötelességem, ha többre nem vagyok is képes, legalább annyival elősegíteni honom javát 's erősíteni fejdelem székét, a' mennyivel egy méh, egy hangya becsületesen megfelel sorsának.

'S hála az Egeknek, hogy a' természet törvényei, melyeket mi gyarlók oly ritkán értünk 's annyiszor visszaértünk, szorosb vizsgálat után mindig azt mutatják, hogy a' legfőbb igazság a' legnagyobb boldogsággal synonymon, 's ekép egy országi morális alkotmánynak lehető legigazságosb elrendelése is legtöbb boldogságot hárít fejdelemül lefelé a' közönség minden tagjára.

Tegyük mind ezek után fel, hogy első három törvényim sanctionálva vannak, t. i. a' szoros Hitel felállítva, az Aviticitas pedig a' Fiscalitással együtt eltörülve; valyon ennek az egészre nézve milly hatása volna? Eleinte csaknem észrevehetlen, 's idővel iránylag felette kicsi! Meg volna pedig az országban némileg vetve már a' szorgalomnak 's ekép a' nagyobb gazdagságnak principiuma. Mi aka-

dályozná tehát az egész kifejlését? Mindenek előtt a' vételkedés hja, 's azután a' nagyobb rész szolgál helyezettése.

Hitelünk által kapuánk ugyan olesó, elég 's bizonyos pénzt; jószágink sajátosítása által pedig két negyedivel nőne vagyonunk, ez mind igaz; minek következtében tagadhatlan: 10 esztendő leforgása alatt magasbra is lépne hazánk, mint ezelőtt egy század alatt tudott mászni; de mind a' mellett ámbár előmenetele egy kissé gyorsított léppel történnék is, azért bizony az még is csak csuszás mászás maradna örökleg. Azon kis rész, melly néminemüleg szabad, általányosan még tisztán nem látja át, sőt soknak közülök arrul legtávolabbi ideája sincs, mi a' műveltség, mi az egyesült nemzeti erő, 's milly bámulandókat vihet ez végbe; részint tehát valami valósággal Nagyhoz kapni nem mer, a' mit hazánkknak mocsár-közi sinylődése eléggé bizonyít, részint magát 's vagyonát tulbecsüli — a' mi hazánkfiainak legnagyobb hibája — mert egyebet nem látott, 's nyomorult közepszerűségei közt elhizván magát, azt véli 'irigyli ötet a' külföld', holott ő nem egyéb, ha ismértetik, mint a' világnak szánakozási tárgya. Azon iránylag kevesek, kik e' részbül kivétnek, csak kis körben üzhetik nagyobb szorgalmokat, mert a' velök egyrendüek szavaikat nem hallják; 's ekép csak lassan mozdulhat a' közjó. Azon legnagyobb rész ellenben, melly hazánkban szolgál helyezettésben van, éppen ez okbul, mert szolgál, nem indítatik nagyobb szorgalomra; 's így nem lehet a' szorgalom közönséges.

Ha tehát systemám már a' Fiscalitas eltörlésével végződne, nem volna igen hasznos; mert ámbár nagyon előremozdítaná a' közjót: azért még is mindig messze hátra tartóztatná a' hazát más nemzetek mögött, mert ezek egy

helyt nem vesztegelnek, hanem ők is törekednek elő, és pedig progressiv idomzatban. Ezt ne felejtjük!

Nem elég egy testben, ha a' nagyobb erek folyása szabad; hanem a' vérnek a' legtávolabb 's kisebb erekbe is kell meleget 's életet vinni. Ugy egy országban.

Ha tehát azt akarjuk, hogy részint vetélkedés támadjon, a' mi után a' Magyar alacsony álláspontján pirulni fogna — 's ezt ha többé nem tudná, mindennek vége lenne — részint mindenki a' tágos hazában a' legelevenebb 's állhatatosb munkásságra ébredjen fel, hozzuk azon dicső törvényt: hogy Hunniában, minden szorgalmatos embert, a' világnak akármilly részében lépett volna is az emberiség sorába, megjutalmazhatja a'

JUS PROPRIETATIS.

E' szakaszt, mellyben azt fogom fejtegetni: valyon hasznos lenne e az egészre nézve, ha Magyarországbán mindenki, akár nemes akár nemtelen, ingatlant, mint valóságos tulajdont bírhatna? azon haszonnak vizsgálatával kívánom megkezdeni, melly egyenesen rám háramlanék; mert proprietast illető kérdés leginkább a' földbirtokosak hasznával látszik összeütközni — soknak szemében —; én pedig magam is földbirtokos vagyok, 's ekép értem, vagy legalább annyira értenem kellene saját hasznomat, hogy arrul olly józanul szólhassak mint akárki.

Hogy ezt némi sikerrel eszközölhessem, három külön időszakot állítok fel. Az első 1822^{-től} 1832^{-kig} foly, midőn se szoros hitel megalapítva, sem az aviticitas fiscalitással együtt eltörülve még nincs. A' második 1832^{-ben} kezdődik, midőn fel akarom tenni, hogy szoros hitel felállítva,

's az aviticitas fiscalitással együtt már eltörülve van; 's ezen időszak mindaddig tart, míg a' jus proprietatis törvényének felszentelése a' 3^{-dik} periodus kezdetét nem viasztja fel.

Ezen három periodusnak pedig anticipative közepére állok, 's 1835^{-ben} Irwing ur vendégemnek, ki hazánkat látogatni jöve, némi kérdésre imigy válaszolok:

Én. 'A' régi systema alatt jószágim szinte csak egy milliót értek, 's öttel kamatolván diametrali calculo 50 ezer jövedelmet nyújtottak. Adósságim, csekély fundatióim kamatira 's egyéb terhekre 20 ezer kívántatott esztendőnként, ugy hogy 30 ezer maradt szabad költésre. Ebbül 20 ezret rendesen elköltöttem, 's ekép amortisatioi fundusra, jószágjavításra 's félretételre nem maradt fen több tiz ezernél. Az első 20 ezret nem reducálhattam, sőt Istenemnek köszöntem, ha az valamelly tőkék felmondása, vagy valami egyéb előre nem látott esetek által magasbra nem nőtt; a' hátulsó 10 ezret pedig lehetetlen volt még lejjebb szállítanom, mert ugy is igen nevetséges időmban állott a' 3333 ft. 20 xr. szinte egy negyed milliói teher amortisatiójára; a' 3333 fr. 20 xr. megint jószágim javítására, mellyek in statu crudissimo 100 ezer holdnál nagyobb terjedékűek; és megint csak 3333 ft. 20 xr. egy kis reserva ládára. Ezen szinte 7 □ mértöldhez — mellyek Magyarország jobb részeiben vannak — iránylag felette parányi jövedelem engem szinte tiz esztendőn keresztül szüntelen igen keserves trilemmában tartott: t. i. hogy vagy mondjak le az élet igen sok kellemeirül, vagy jószágimat a' culturának felette alacsony lábán hagyjam, vagy hazai köz dolgokhoz csak félig meddig járuljak; mert mind a' három czélra étleszomjam-

hoz, műveletlenségi gyűlötségemhez, hazaszeretésemhez — — 's kivált a' 7 □ mérföldi birtokhoz képest, a' disponibilis 20 ezer forint korántsem volt elég. Örök küzdelemben vala bennem ennél fogvást a' gyarló ember a' gazdával és hazafival, 's megvallom, ugy annyira diadalmaskodott rendszerint az első a' két utólsón, hogy jószágim, mint Ön*) láthatja, még most is alig ötlöttek ki a' legsinylőbb állapotbul, 's a' községért korántsem tettem annyit, a' mennyit nem egyéb mint szoros kötelességem szerint tennem kellett volna. De nőilen házánál sok elfecséreltük, 's aztán annyi forintocska megyen a' hazának számnélküli sinylődőire, jobbra, balra, előre, hátra, hogy a' decemberi számadási zárnál az sült mindig ki, hogy nincs pénz, de még nyoma sincs. 'S ez legyen a' gyarló embernek minden apologiája a' gazda és hazafi vádolása ellen.'

Irwing. "De Istenért! hogy hagyhatta jószágit Ön, a' cultura illy alacsony lábán; miért nem javította? Több jövedelem után mind Epicurusnak, mind Ceresnek, mind a' nemzetiség Angyalának többet áldozhatott volna. Az elsőnek iskolája, melly nem tanít, mint sokan gondolják, puha fajtalan sybaritismust, hanem nemesen s' ésszel élni a' természet kincseivel, jóltevőleg hat a' közönségre; mert ez nem ugy gazdagodik, ha a' földesurak szegény pásztorok, mint Önnek t. i. a' Magyarok gyermekkori elei valónak, hanem hogyha azok gazdagok, sokat költnek, sokat munkáltatnak, a' így mindenbe elevenséget hoznak 's életet. A' mezei munkáknak Istenaszonya pedig a' szántóvető gyá-

*) Ezen szót Ön, míg jobbra nem tanítatom, magyarban ugy használom, mint a' Német a' *Ö* *ic*-t.

mola, 's jószágit jobban művelni annyit tesz, mint az emberiséget megajándékozni és saját kincsét nevelni. A' nemzetiség angyala végre, legmagasabban emeli az embert az Istenség ideáljához, a' hol annak mennyei sugalma nem hathat már a' lakosoknak önség, önszeretet s' egyéb nyomorusági siketségin keresztül, ott 'árnyékba borul a' világ' 's örök sötétség nyomja a' hont. A' nemzetiség csudákat művelhet, mert hol egy sziv, egy nyelv, egy ezél köti össze a' lakosokat, ott tüstént megjelenik a' köz szabadság, a' számúelküli kellemek, bájak, erények dicső seregével, 's kevés szabad ember összeköti Misisippit Columbiával, 's a' hatalmas Niagarát, ha akarja, kiveti örök ágyából, — a' mit milliói szolga még képzelni sem mer 's végbevinni annál kevesebbet — — — — —.”

Én. 'Oh édes Irwing, mennyire érzem szavai valóságát; lelkem legbelsőjébe hangoznak azok. Ön irigységem tárgya - - - olly keserü könyeket tudnék sirni; — — — de hagyjuk ezt most. Annyi hátramaradásink közt, mint a' millyenek között nekünk Magyaroknak élni kell, nem szabad elgyengülni, 's ha nem győzi a' philosophia, sokszor a' legszentebbet is nevetségesre facsaró ironiához kell járulnunk; mert annyi fiatalsági erővel olly közel állni a' dicsőség forrásához mint mi állunk, 's azokat még sem nyitni soha meg, olly kín, hogy azt semmi mód vagy csak nevetve türhetni — — — — . De bocsásson meg Ön; egészen elfelejtém magamat — — — csak régibb idők emlékezete rázott annyira fel, mikor ifjúságom olly szomorú bilinesek közt forgott le, hogy sem öröminnek tág körökben élni, se jószágimat virágoztatni, se honom felemeléséhez hathatósan járulni nem valék képes. — — — Megint hidegebb vérem, mert hiszen most 1835^{ben} már igen megváltoztak 's javultak honi

dolgaink, 's én csak az elmúlt zavarral, a' már némileg kiállott purgatoriumrul szólok! — — — — Őu azt veti szememre, hogy jószágimat a' cultura alacsony lábán hagytam, 's nem javítottam. De mikép javítottam volna? Azon fentebb említett 3333 ft 20 xrral, melly ezen czélra fennmaradt? Az ugy is jószágimba csepegtetett. Kisedel amortisatiói fundusomhoz vagy könnyüicske ládámhoz kellett volna tehát nyulnom, vagy falumban mozdulatlan ülnöm, és 20 ezremet részint elültetnem részint eltractálnom?"

Irwing. "Korántsem! de látom, Ön nem érti a' dolgot; félre illy nyomorult szük lelkü módokkal, — és — — — —"

Én. "Kérem engedje csak; előre tudom mit akar mondani: Miért nem vettem fel jó summa pénzt, 2 vagy 300 ezret; 's azzal miért nem instruáltam jószágimat; ugy e azt akarta mondani? A' mire én felelek: Mert nem mertem; minthogy hitelünk nem volt. Kaptam volna ugyan tán 3—400 ezret is; de azt milly auspiciumnok alatt birtam volna, hallja csak. Ha a' legkisebb veszély és kár érte vala is jószágimat, vagy próbatételim nem sülték volna el felette nagy sikerrel, ámbár jószágim 's fizetési tehetségem ugy állottak volna adósságimhoz mint 4: 1-hez, már nem birám vala tőkémnet bátorságban. Sőt ha legkisebb veszély, kár és sikeretlenség sem érte volna is jószágimat, 's ekép vagyonomat, még is a' legnagyobb zavarhoz állottam volna közel, ha — a' min most már mint egykori bohóságinkon, jóllehet Ön idegen, egy kissé kaczagui lehet, mivel 1835^{ben} élünk, 's jó hiteli törvényink már vannak (!) 's ekép hallja csak, ha ügyesen forgatván péuzemet, azzal egy kissé többet mutattam legyen mint mások, 's nem ragaszkodtam volna pontiglan a' *mindennap látott* 's azért *megszokott* 's

ekép régi magyarnak tartott szokásokhoz; — hosszú farku tánczólu puha gebe helyett, mellynek anyja dán, 's apja napolitán volt 's ekép tiszta magyar (!) egy nem hiába kalapáló 's handabandázó, de bizony jó, hanem kurta farku lóra ültem; sok foglalatosságim miatt nem jobbára munka előtt 1, 2, de 5, 6^k munka után ebédeltem; tánczos mulatságokban felette jó téli eszina helyeti czipőben jelentem meg; a' térdet rutul szorító nadrág helyett, *legalább* a' térdeknek lehető legnagyobb *szabadságot* engedő nadrágot viseltem; legjobb barátimnak is a' minden kétségen kívül igen régi (?) 's valóban felette férfias csókolás és egymást-nyalás helyett, csak jobbot nyujtottam 's a' t. 's a' t. szóval: ha az ő, t. i. a' régi Scythák ideája szerint, egy kissé visszasan 's a' természet ellen éltem volna; a' legveszedelmesb auspiciumok alatt bírám vala tőkém, úgy annyira — 's errül practice beszélhetek, mert ebéli hypotheka-elleni qualitásim 's tendentiám miatt alighogy el nem buktam — hogy nem lebegett volna Damocles feje fölött veszedelmesebben a' kard, mint fölöttem a' felmondó levél. 'S ha ez rám szakad, akkor valyon mit tettem volna? Ön azt gondolja: pénzt ismét kaptam volna? Bizonyosan!!! De kitül? Nem másul, mint ezen esetekre már fenálló *keresztény társaságoktul*; mellyeket nem azért hívok kereszténynek, mintha más vallásnak nem volnának tagjai, hanem az emberiséget ápoló tendenciájok miatt. Ezek öt, hat hónapra adnak pénzt; 's hosszabb időre nem is adhatják, mert soha nem adják saját pénzeiket, de mindig csak azt, a' mit nagy nehezen felkeresni tudnak, a' miért méltó jutalmat is várhatnak. Felbaráti szeretetök azonban még ezzel sem mérti ki magát, mert azt akarják 's eszközlik mindent megelőző kézséggel, hogy a' szükségben lévő nekik, csak nekik

köszönhesse mentségét; melly okbul a' pénzek minden lehető forrásit ugy annyira betudják dugni, hogy az adós hat hónapi futkálás 's keresgélés után, nolens volens megint az említett társaságoknak egyike elibe kerül; hol ezen gyarló élet hiúságirul *széplelküleg* lassanként lemondván, vagy azokat más pénzébül utóbb is *nagylelküleg* pótolván, egész vagyonát más kezekre ereszti: t. i. eresztni kénytelen. 'S im ezen kellemetlen possibilitas vagy inkább probabilitas, édes Irwing, oka annak, hogy még jókor felvettem Ariadne fonalát, 's a' Minotaurusnak szerencsésen hátat fordítottam; jószágim pedig porban 's mocsárban maradtak. Ne higyo pedig Ön, hogy keserü gunnyal festett elbeszélésem vagy tulállítás, vagy áradozó epémnek szomorú rajza volna; mert mindenek felett magamért aggódni nincs ok, minthogy nőtlen vagyok, 's ekép legrosszabb esetben sem kell sok, utóim pedig nincsenek, 's így ha honi morális bilincseinket kettétörni iparkodom, csak honosimért 's kivált azoknak utóíért aggódom. A' mondottat legvagyonosb földbirtokosink, vagy inkább — mert nem vagyonosak — azok nagyobb része, kik legtöbb fekvő jószágokat birnak, minden órában élőkép bébizonyítani készek; mert semmi egyebet nem tettem mint elaljasodási lajtorjáikat irtam hiven le. Az, ki köztök 3 millióval adós, alig ha egyhez nyult, de többhez mint másfélhez bizonyosan nem; 's ekép 100^{tu}l 100^{at} adtak, a' mit én jószág-javításra, ámbár földünk igen termékeny, valóban egy kissé sokaltam, 's annyit adni nem ítéltem tanácsosnak; a' rozsdás szokásoknak pedig, mellyeknek semmi józan alapjok, tédet fejet hajtani semmi árért sem akartam. 'S ekép sok esztendőig éltem felette keserü függésben, mert alig bujtunk még ki illy kicsinységek 's illy nyomorultságok zsibbasztó terheik alul; de most — 's bo-

csásson meg kedves Irwing, hogy kissé rendetlen előadásomban annyiszor összezavarom a' praeteritumot a' praesenssel, minthogy annyira örülök a' mostani jobb systemán, t. i. hitelünk létén, 's az Aviticitas 's Fiscalitas eltörlésén, hogy némelykor az egésznek valóságáruul kételkedem, 's azt csak egy kegyetlenül kecsgetető álomnak tartom — de most, midőn hálát adok a' Mindenhatónak, hogy még életemben engedé tapasztalnom illy bölc's törvények felállítását, egészen más lábbon állnak dolgaim. Mindjárt a' hitel felállítására után 400 ezer forint tőkét vettem fel, 's azt 4^{el} kaptam 's háborítlan birni is reméllem, mert bona fide legbecsesb ingatlanomat adtam hypothekául, 's a' szoros törvényen felül magam dugtam szántsándékkal be mind magamra mind legatáriusimra nézvé mind azon legerjettebb hátulsó ajtócskákat is, mellyek becsületes hitelezőim előtt tán ismételtenek lehetnének, 's a' valóban adott tőke hypothekáját gyengíthetnék. Ha pedig akármilyen okból még is felmondják pénzüket, reméllem éppen olly kedvező feltételek alatt ismét annyit kapok mennyi kell; mert kész vagyok nemcsak magamat legerősebben kötni le, de legatáriusimra nézve is — kik tudja Isten milly emberek lesznek — minden csallhatási módot előre megsemmisíteni; 's ekép hihető, hogy a' törvény irgalmatlan keménysége a' támadható pör tüsténti lefolyása, 's becsületes és őszinte bánásmódom öszhangzása következésében mindig fogok találni annyi pénzt, a' mennyire biztos hypothekát adhatok. E' részben tehát teljes nyugalomban vagyok. De hallja most, mit tettem a' 400 ezernyi tőkével. Mindenek előtt lefizettem 200 ezerrel kis részletekre osztott 's ekép felette szövevényes manipulatiói 's malmas adósságimat, mellyeket 6 percenttel tartottam. Ez által sok izgága, futkározás 's alkalmatlanság megszűnt,

's 4000 forint nyereség támadt, minthogy mostani pénzeimet 4^{-el} tartom. A' fenmaradó 200 ezerrel pedig jószágimat instruáltam; 's azok után most is már általányosan 10 percentet nyerek 's még többet nyerni reméllek: ugy hogy ez uton jövedelmem megint 12 ezerrel nőtt, 's most egy időtül fogva összesen 20 ezer helyett 36 ezerrül disponálhatok. A' mi pedig különös, hogy mióta tehetségem annyival növekedett és szünetlen még nagyobbra nő, magamra kevésbet 's mind inkább kevésbet költök; ugy hogy jövedelmem legnagyobb része jószágim, de kivált hazám felemelésére fordíttatik, 's ezt nem dicsekvőleg említem, mert benne legkisebb érdem sincs, minthogy semmi egyebet nem teszek, mint természeti hajlandóságomat követem, melly nagyobb tehetségem után módnélkül változott; mert most egy csirázó 's fejledező hazai tárgy, mellyhez én is járultam, nagyobb örömmel tölti lelkemet bé, mint az előtt az élet minden bájai 's kelleminek legbővebb birtoka, 's melyek izlésem szerint szinte kellemetlenekké váltak, mióta nemesb és szabad emberhez illőbb — — — — — örömeikkel jobban megismérkedtem. Ez előtt is tettem, tettem ugyan egy egy kis áldozatot a' haza oltárára; de az tehetetlenségemben iránylag mindig csak olly csekély volt — mások áldozati által pedig nem igen nagyobbíttatott — hogy nevezetes 's valóban jutalmazó sikere nem lehetett, 's én öröm - utáni szonjamban sokszor, több másokkal, azon mindent megfagyasztó elősejdités által "hogy még tán csak nyoma sem lesz tiszta lelkü szándékunknak" elgyengítve, kétségbehozva a' legizetlenebb örömeik árjába hanyatthomlok buktam; minthogy a' tisztább örömeik előttem el voltak tiltva, azon férfihoz illő örömeik, mellyeket csak az érezhet 's ismér, ki nem magának szük lelkü, de az emberi-

ségnek tág lelkü barátja, 's mellyek nem költői ábrándozások, lágy velejű pium desideriumok 's eféle fohászkodási erőltetések magzati; de csak azt jutalmazták meg, ki sikeresen dolgozik a' közjóért — —. 'S kevés tehetséggel t. i. sokkal kevesebbel, mit a' mennyit a' sors kezünkbe adott, jó sikerrel munkálni a' közjót lehetetlen. 'S ha én a' közjóért annyit vagy többet akartam tenni mint sok más, az nem vala érdem; mert egy fáradozó atya 's egy gondos anya után, nagy jószágokba uriásan belé ülni, nem volt felette szövevényes mesterség. Nem vádolólok én tehát azokat, kik semmihez nem járultak, hogy tehetetlenségök miatt magára hagyták a' szegény hazát, hanem azért itélek számosakat közülök bűnöseknek, mert hiú tudatlansági makacs elbizottságokban az igazság szavát hallani, a' hibát magokban keresni, 's csak a' természet örök törvényit venni kalauzul soha sem akarták, minek következtében tehetlenek maradtak. Csekély áldozatink tehát jobbadán hamuvá lettek — — kisedel fundatióink szinte elolvadtak — —. De most már hátunk mögött vannak azon életernélküli napok — minthogy 1835^{ben} élünk!!! a' mit nem kell felejtnünk — mikor ezelőtt a' hitel hija miatt legrégebbi nemzetségink is közel valának vég pusztuláshoz, 's ekép a' saját lét-körüli gond miatt nem lehetett a' köz jólétre sok vagy legalább sikeres gond; 's láthatni már itt ott a' szorgalomnak olly nyomait, millyeket hiába kerestünk volna ezelőtt még csak néhány esztendővel is. Társaságok is állottak nagyobb sikerrel öszve, mert nemcsak a' régi jó akarat maradt meg, de a' részesek tehetségi sulya is nagyobbult, 's mindenütt látszik több ipar, több elevenség. Pesten egy magyar színház állott fel, mellyhez én is járultam, 's az — ámbár velem együtt az egész társaság csak morális

dividendet várt — olly jó divatban forog, hogy tiszta 10 percent nyereséget hoz; a' mi minket mindnyájunkat legkellemesebben lepott meg; 's nem azon okbul, hogy azon nyereséget megint eldugjuk, hanem azt ismét valami más hazai dologra fordítsuk.

Irwing. “Mi nem lehetne ezen országbul, hol még annyi fiatalság 's nemzeti szikra rejtez! De mondja meg, miért nem történt mind ez már több század előtt; mi hátráltatá illy egyszerű 's még is mágusi befolyásu javítások eszközlését?”

Én. ‘Erre nem felelhetek ugy, mint tudom a' dolgot, mert igen is sokat kellene mondanom, 's akkor — — — hallgatni kell; de azon okoknak, mellyeket kifejteni hatalmamban van, legfőbbike az, hogy a' nagy közönség általában azt hitte: lehetetlen — — — — — a' vám 's harminczad léte 's a' népesedés hiza miatt boldogulni; 's ekép más módok keresése helyett részint elkeseredett apathiába sülyedett, részint édes restségben pipára gnyujtott; azok szavai pedig az enyimmel együtt, kik így szólottak “Felette nagy baj — — — — — a' vám 's harminczad, több nép sem ártana, igaz; de mind ezen akadályok mellett sőt ellenére is, igen könnyen lehet az ország belső kifejtése által minden Magyar boldog” — mint hazafítlan theoriák minden haszon nélkül elhangzottak. Azonban most már máskép van a' dolog, minthogy a' hitel áll, és sok nem kélti többé, hogy mi, saját körünkben, 's magunk által is segíthetünk magunkon. Hanem ezen sok közt édes *Irwing*, milly kevés van megint, ki azt tudná: mikép segíthetünk magunkon. Legtöbben azt hiszik — 's ez ámbár tulállításnak látszik, még is pontiglan igaz — hogy magunkon csak ugy segíthetünk, ha a' nagyobb részt szolgálai he-

lyeztetésében, örök fogságban tartjuk; midőn — 's tudom ebben Ön velem egyetért — eldönthetlen igazság, hogy mi kirekesztőleg csak úgy boldogulhatunk, ha a' nagyobb részen gyökeresen segítünk!

Irwing. “És ezt a' 19^{ki} században 1835^{ben} Hunniában nem látná át a' nagyobb rész? Lehetetlen! Hiszen ez szinte minden keresztény nemzetek közt élő példa által rég bebizonyított igazság!”

Én. “S nálunk éppen élő példa mutatja, hogy a' nagyobb rész ezt át nem látja, vagy átlátásának sikere nincs; mert gondolja csak, hogy szinte 10 millio közt több mint 9 millio *nem birhat ingatlan sajátot* — — — — minnek következtetésében, úgy szólván az egész haza csak úgy munkáltatik mint idegen föld, mert szinte senki sem munkálja magát, hanem mindenki másét.”

Irwing. “Oh most látom, miért hiszik sokan hogy Hunniában nincs elég kéz! A' szerencsétlenek soha nem tudták vagy nem akarták magokat a' szántóvetőnek sorsába gondolni; mert másképp lehetetlen, hogy előttök ismétletlen lehetne: milly mágusi befolyása van a' szorgalomra a' birtoki sajátságoknak. Nincs olly akadály, mellyen az emberi állhatatosság ne győzne, ha a' munkálók magokért 's övéikért fáradoznak; midőn a' legkisebb nehézségek előtt is visszajed a' mindig másért izzadó szolga. Örök erdők volnának még ma is Eri 's Hudson partjai' 's Pennsylvania egy iszonyú vadonság, ha oda egy szolganép, hol csak minden 20^{ik} ur, milliói számban telepedett volna is le; midőn eddig nem ismért iránylag csekély emberszám — mert *magáén 's magáért dolgozott* — olly csudákat művelt, hogy a' gondolkozók közt az már őszintén elismért igazság-gá lön: *hogy nem a' nép sokasága okozza egy vidék virág-*

zását, hanem a' nép mineműsége. Ki a' saját birtokruli kérdést mellékesnek 's érdeknélkülinek tartja, oh annak keblében minden nemesb érzés már rég elfásult, vagy még soha nem is ébredt fel. Nem sejdíti az a' házi boldogság legszebb örömit, 's vak érzéketlenségében lábbal tapodja az anyai gondot, az atyai szorgalmat, a' kisdetek ártatlan vágyását, 's oktalan szörnyetegként azt szakítja ketté, a' mi emberek közt legszentebb: a' viszonzás, szeretet, háladat 's ekép minden polgári erények legerősb kötelékeit. Nem lehet jó ember! — — — Most már könnyen meg tudom magyarázni magamnak, miért jártam Ön hazájában sokszor egy hosszú napon is keresztül, a' nélkül hogy egészségtelen mocsárok 's ábrázatlan lapályok közül kimerülhettem vagy csak egy élő fát is láhattam volna. Hol ember emberen uralkodik önkénnyel, ott virág helyett halotti ravatal fűdi a' mezőt, 's az egész természet gyászol!”

Én. ‘Mennyi sympathiát nem érzek Ön iránt! Minden szava lelkem legbelsőjéből visszhangzik. Bár hallanák némely hazámfiak, mert ha én mondom, tán nem lesz sikere!’

Irwing. “Azt nem hihetem — — — illy önfeledésbe még soha nem sülyedt egy nemzet is.”

Én. ‘Nem is vádolom a' nemzetet, nem a' nagyobb részt, mert abban kimeríthetlen nemes érzés rejtezik, habár fejletlenül is, 's ha ezt nem hinném, régóta a' világ más részébe vitt volna már sorsom; elbirja az nagylelküleg az őszinte szót, 's még az érdemellen vádot, sőt a' megbántást is bocsátni, felejtni tudja, ha átlátja 's elismeri a' szándék tisztaságát. De nem ugy sok, ki megbántott személyét, elevenre festett hiuságát 's feltakart önségét, megbántott hazának, megsértett honi jó hűnek 's megtámadott közhaszonnak kiáltja; a' mit nem is tudván mit tesz, sok-

szor lehangosabban utána rikít a' megcsalatott sokaság. Ezen faj, melly ugy tartja embertársát örök árnyék alatt, mint kóró a' mezei virágot — gondolja csak édes Irwing! — azt meri állítani, "hogy a' szántóvető nem érett meg: sajátot birni." Erre, kértem Önt, mit felelhetni? Ha azt mondanák "Bár volna neki is tulajdona; de mikép lehetne azt eszközteni más sajátinak elvétele, más jusainak megcsontkítása nélkül." Oh akkor minden jól volna. De ők azt mondják "Nem érett még meg tulajdonra, t. i. nem állhat még az emberi jusok legalsóbb lépcsőjén," 'S így a' boldogtalanok teljesen hisznek más ember-feletti igazaikban, 's minden megilletődés nélkül ugy birják embertársikat, mint a' tündér világban felsőbb hatalmak alatt görbed a' gyarló ember.'

Irwing. "Az emberiségnek illy ellenségei mindenütt vannak; de nincs elég hatalmok az igazság mindenkori elnyomására. Ne essék azért kétségbe; Ön hazáját is fel derítendi annak mindent kifejtő világossága. A' Magyar, Európát szinte már 9 század óta lakja; 's ekép lehetetlen, hogy népe nem volna még érett polgári létre, mellynek massája a' köz szorgalomnak, gazdagságnak, civilisationak, moralitásnak, 's ekép a' köz boldogságnak 's köz békeségnek legerősb talpköve 's legbiztosb garantiája. Az embernek lelki teltségét fogva tartani a' kegyetlenségek legszivtelenebbike; mert a' testet egy iránylag olly rövid életen keresztül börtönbe zárni, vagy azt egy fejjel rövidíteni meg, hármülly szívrepesztő 's kínos legyen is az, még is semmi azon irgalmatlansághoz képest, mellyel ember embertársának halhatatlan részét esorbítani kíváná. Illy tettért az egykori Bíró előtt soha nem lehetne megfelelni. 'S ha valóban *készakarva* fogta volna el 9 századiglan Ön hazájában

a' jótévő napot egy rész a' másiktul, és *szántszándékkal* hagyott volna sorvadni hazafi az örök árnyék homályában: oh akkor feloldhatlan átok nyomná Hunniát, melyet egy Isten sem oldhatna többé fel. Ha elég érett az országnak szinte minden terheit annyi századoktul fogva viselni — a' mit mi külföldiek sokan igen jól tudunk, de éppen nem dicsérhetünk — akkor minden kétségen kívül a' polgári létre is elég érett már, 's ha valóban nem lenne arra eléggé kifejtve, s' mit soha nem hihetek, akkor minden szegény csak azokra háramlanék, kik büzös önfeledésben — mert illyesben szántszándékot lehetetlennek tartok — mind a' két résznek t. i. a' gazdagnak ugy mint a' szegénynek, legnyilvánosb kárára fogva tartották a' köz értelmet, melly egy országnak egyedüli boldogság-elve, minthogy *értelmi suly erő*, 's *erő boldogság*; minek következésében az egész ország szegény és gyöngé a' helyett, hogy gazdag 's erős lenne, 's ekép Hunnia korántsem olyan boldog mint a' millyen olly könnyen lehetne. De a' Nemesis itt is mint mindenütt, hol ember embert üldöz, nyilván érezteti bosszus és hervasztó kezét; mert tudja e Ön, kik vannak általányosan véve a' Magyar köz intellectualis sulyának párányisága által legjobban büntelve? Éppen azok, kik annak kifejlését leghathatósabbán gátlák; mert Hunnia egy igen virágzó 's hatalmas királyság helyett, iránylag egy felette virágtalan 's igen gyöngé haza. Ti földesurak pedig termékeny 's olly nagy terjedékü jószágutokhoz képest — 's ne bántódjék Ön meg — képzeleten 's phantasián kívül valóban nevetségig szegények 's tehetetlenek vagytok. 'S ekép, ha a' nemesi érzések mindnyájan mély haláli álomban feküsznek is Nátatok, emeljétek legalább hasznatokért, bátorságtokért a' szántóvetőt

a' polgári lét körébe. Ha erre nincs kifejtve, fejsétek ki; 's midőn embertársitoknak lehető legbecsesb ajándékot fogtok nyújtani lelkeik kifejtése 's moralitások felemelése által, rögtön megjutalmazand Titeket viszont egy jóltevő magasb hatalom olly jobbágyokkal, kik a' háladat öröm-könyeit sirván, Titeket mint atyjákat szeretni, 's nem úgy szeretni fognak, mint egy buta szerethet csak, de mint nemesb embert egy kimondhatlan rokon-érzés szckott ahoz kötni, kinek jó nevelését, erényinek kifejtését, nemesbülését, szóval: lelkének tágulását köszönheti; mert ez még több mint minden tulajdon, minden kincs, minden privilegium, sőt mint a' szabadság maga is! 'S illy áldást milliókra hozni, mellynek édeni hangja bizonyára a' már megdicsőült boldogok mennyeibe is hatni fog, Ti kezeitekben van! Oh ébredjete fel! int az igazi halhatatlanság hajnala; ébredjete fel, mert máskep elmulhatlanul Rátok boruland előbb utóbb a' legirgalmatlanabb égi bosszu. A' Magyar természeti komolysága után rest, de ezen restséget nem kell apathiával összekeverni; mert az semmi egyéb, mint egy bizonyos 's könnyen ki nem magyarázható férfias öntudatnak okozatja, melly nem engedí a' *semmi körüli* gyáva pezderkedést, a' *kevésért* vagy *bizonytalanért* való módnélküli fáradozást, hanem melly komoly öntudat egyszersmind a' szorgalom 's állhatatosságnak eddig ismért legerősb rugója, ugy annyira, hogy adjatok csak szántóvetőiteknek sokra kilátást, könnyűiséget, 's így lihetőséget azt magának meg is szerezhetni, 's bizonyosságot, hogy a' már megszerzettet háborítlan 's bátran bírassa, mint sajátjának teljes ura: fogadom, csudálkozni fogtok, milly felette nagy energia 's elevenség van azon lassu testben, mellyet Ti roboti vagy vármegyei

munka után ítéltek, 's melly test, ha munkája gyünölcsét akárminly messze is maga előtt, hanem teljes biztosságban látandja, olly csudákat fog művelni, millyeken Ti fogtok leginkább bámulni — — — valóban éppen Ti; mert annyi század óta olly közel vagytok a' legóriásibb erőhöz, a' nélkül hogy azt csak távolról sejdítettétek volna is; mert más-kép lehetetlen, hogy azon csudának kifejtését gátoltátok vala légyen, mellynek követkerménye köz gyarapodás, köz megelegedés és saját személyitek legnagyobb bátorsága, 's kincstáritok legaranyosb állapotja volna! Magyarországrul nincs nagy ismerétem — a' mit, úgy hiszem, igazsággal szememre nem hányhatni, mert hire felette kicsi, 's tanulni és utánozni való benne alig van —; de csak úgy, mint keresztül utaztam annak némi részein, még is tökéletesen tudom: hogy azon számos kised nemzetségei közt, mint a' Tót, Olál, Sváb s' a' t., egyben sincs félig is annyi erő, mint az eredeti Magyarban. Igaz: a' Sváb, 's még tán a' Tót is, munkásabb mint ő; de éppen ezen dologtalansága, ezen komolysága, melly szerint ő még Magyaroktul is — a' mit nem ritkán csudálkozva hallottam — legrosszabb földművelőnek tartatik, előttem bizonyos jel, hogy ő nem azért henyélő mivel tunya, hanem mivel fáradozásra, férfias öntudatja után, nincs elég ok. Adjatok neki csak elég ingert, t. i. tulajdoni just, 's ne kételkedjete, hátra hagyja ő még mezci dolgokban is országtok minden egyéb kevert 's korcs coloniáit. 'S ezt, t. i. hogy a' Magyarban nagyobb mértékben van meg mind azon tulajdon, melly egy '*szabad gazdához*' megkívántató, mint Hunniának akárminly színű 's keverékü, sőt sok más országnak már elibertált lakosiban is, ítéletem szerint az supponáltatja 's hiteti legfőkép, mert ő általányosan tunya, házsártos, önkényes vendégfogadós,

kulcsár, inas 's a' t. szóval: felette 'rossz szolgál.' Választási körötök nem nagy, mert mostani álladalmotokban mint én, ki elfogultan vagyok, ismérem azt; Rátok nézve csak kettő közt forog a' kérdés: hogy vagy tovább is emberhez nem illő helyzetben fogva tartásotok földieitek, hazafiaitok legnagyobb részét, vagy azokat emberhez illő polgári létre emeljétek; a' mi más szavakkal ennyi 'vagy szégyen és szegénység közt bátortalanul tovább is hervadni, vagy igazi dicsőség 's valódi gazdagságtul ragyogván legnagyobb bátorságban virágozni.' 'S ha szégyen 's dicsőség közt forog a' kérdés, minthogy itt közép ut nincs, valyon mit fog választani a' magyar Nemes?" —

Én. 'Csudálom mennyire ismeri Ön a' magyar dologtalanság 's henyeségnek valódi kutfejét, 's milly igazán keresi azt a' férfiúi öntudatnak 's komolyságnak felette nagy mértékében. Én is ugy láttam a' dolgot mindig, 's keserűn vérzett sokszor szívem 's most is vérzik, hogy annyi honosim sorvadnak baromi tulajdonok közt, kik egy kis célirányos kifejtés 's utmutatás után a' hazának olly dicső polgári 's a' fejdelemnek olly erős és hasznos jobbágyai lehetnének. Igazán mondja Ön, hogy minékünk ezentúl csak a' dicsőség és szégyen közt lehet választanunk. És ha Ön kérdi: valyon mit fog ezen kettő közt hazámfia választani? bátran mondhatom — 's ha ezt nem mondhatnám, akkor valóban áldanám azon kezet, melly még ez órában keresztül ütne szívemet — hogy egyet sem véve ki, kinek ereiben még magyar vér foly, mindnyájan a' legnagyobb kár 's vesztély ellenére is, a' dicsőség templomnak építésére törekednének; 's ha az máskép nem emelkedhetnék, ön sírboltokra lennének készek azt építeni fel. Azonban remélhetni e, hogy annyi fejletlenség 's ekép tudatlanság, annyi előítélet 's ekép

makacsság terhe alul, melly általában a' magyar Közönségen fekszik, ki fog tisztán világítani a' most említett alternativa — —? Én egyenesen megvallom 'Nem hiszem.' 'S ekép hallja csak édes Irwing, mikép gondolom 's reméllem én a' nagyobb résszel azt saját 's honi dicsőségéért megismértetni? Itt ezt Önnek őszintén megmondom: 'A' *haszonutáni vágy*' által, melly nagyobb kisebb mértékben, mindenkinek mellében rejtezik, 's ekép az egyetértés 's egyesülésnek legbiztosb ragasztéka. Nincs hazánfiairul alacsony vagy rossz ideáun, sőt legjobb van; ugy annyira, hogy értök még arra is elszánom magamat, hogy egy darabig fukar pénzbálványzónak tartsanak, mert tudom, hogy mindnyájan, bármí nagyon lettek volna is theoriáim nyereség 's haszonutáni jegétül irántam elhidegölve, velem tüstént megbékülendnek, ha egyszer tökéletesen elértek, hogy hathatósan 's közönségesen felébredt nyereség 's haszonutáni szomjbul okvetetlenül köz iparkodás és sikeres munkásság támad; ez pedig, valamint a' henyesség minden bünnnek, szintugy de viszont a' legtöbb házi 's négy fal-köztí erénynek kutfeje; ennek továbbá több vagy kevesebb léte, a' honi erő, béke 's boldogság egyedüli hévmérője; 's ez végre egy nemzetnek másik feletti nagyobb sulya. Én tehát jól átgondolt elv szerint, azon alternativa helyett dicsőség vagy szégyen — a' mi az egyik vágy másik eszközlésmódnak utólsó vége — mint utakat az egyikhez vagy másíkhöz érhetni, érnei, vagy szükségkép érnei, a' *hasznot* állítom a' *vesztésggel* antithesisbe. — 'S most Isten áldja meg kedves Irwing, mert én megint 1832^{bc} akarok visszatérni, 's a' haszonvágy principiumánál fogva egyenest hazánfiához szólni. Éljen boldogul! Ha azonban hallgatni akarja mit mondok —, 's milly nyomorult kis fogásokkal vágyok

sokszor kénytelen az ocsmányt még természetén túl is elrútni, hogy az erény annál szebb világban emelkedjék ki — a' mi valóban felette szomorú, t. i. hogy sokszor csak illy módok szülik a' sikert — azon igen igen fogok örülni, mert olly tanu mint Ön, csak bátoríthatja a' tiszta szándékot.'

'S im itt vagyok ismét 1832^{ben} fiatalb ugyan három esztendővel, de — — — és ezt még is bánom.

A' Hiteli, Aviticitási 's Fiscalitási szakaszokban, ugy hiszem, némileg megmutatán, hogy az ország 's ekép a' király annál gazdagabb, erősb és hatalmasb, mennél nagyobb a' nemzeti tőke; 's hogy ez megint caeteris paribus annál nagyobb vagy kisebb, mennél tulajdonabb vagy bitangabb az ország földművelési alapja, 's hogy ekép az Aviticitas 's Fiscalitas léte, többel vagy kevesebbel, de szinte felével nyomja a' nemzeti köz capitalist annak természetes bece alá. A' systema tehát, a' helyett hogy emelné, inkább árt a' természetnek; mert a' haza legnagyobb részének mezeit bérföldekké aljasítja. A' nagyobb résznek a' proprietási jusbul kizáratása azonbau még nagyobb csorbát ejt a' nemzeti tőkén, 's azt, bátran mondhatni, három negyedével sülyeszi le természeti függése alá; mert valamint az Aviticitas bérfölddé aljasítja a' haza legnagyobb részét: ugy változtatja a' Tulajdon lija megint az egész hazai munka tehetségét 's ekép a' hazai erő tőkét bérresi, szolgálai iparkodássá, szorgalomná 's állhatatossággá, melly egy tulajdonosnak iparkodásához, szorgalmához 's állhatatosságához, az intelligentiát legkisebb számba sem vevén, ugy áll mint 1: 4^{hez}.

'S ha bizonyos, hogy a' három első törvény elfogadása által módnélkül nyerne az Egész, 's így okvetetlenül 's általányosan az egyesek is: éppen olly keveset

tagadhatni azt, hogy háromszor nagyobbított munkásság által — 's nem hiszem sokat mondok, ha ezen esetben 1^{-et} 4^{-re} emelek, — csak 10 esztendő leforgása után is az egész ország a' mostanitul annyira különböző képet mutatna, hogy akárki is, ifjudott kellemei miatt, alig ismerne többé a' jó közanyára, drága hazánkra; hanem a' legérzékletlenebb is kénytelen volna bájaiba, kecsibe szeretni. Ezen közanyának egészséges léte, virágzása, szépsége pedig úgy hiszem, vagy úgy látszik nekem legálább, senkinek kárára nem lehetne — azon különös orvosokon, és halál-jelentő madarakon kívül, — — kik fájdalom! nálunk is, mint mindenütt a' világon, minden világoztás, előmenetel, 's javítás ellen szegülnek — mert csak úgy lelhetik hasznokat — — — ha tetteiken, cselekedetiken köd 's örök sötétség borong, — — — és kiknek — ha tiszta kebelből fakadó honszeretet, és az emberiség javára célzó szorgalom bűn lenne — lélekismertők e' részben legkisebb furdalásnak sem volna kitéve. — — — — —

Midőn azonban ráuk nézve is, kik szeretjük 's imádjuk a' jó köz anyát, haszonrul van itt kérdés, — de nem olly haszonrul, 's erre vigyázzunk, *melly köz kárbul támad*, hanem ollyanrul, *melly csak a' köz haszon után háramlik* — szoros rendszabások és positiv számok szerint vagyok kénytelen javaslatomat előadni; 's ez okbul egyenesen 's minden hímezés nélkül itt kimondom — hogy tökéletesen értsük egymást — mit érték én nemtelenekre nézve a' Jus proprietatis által.

“Nemtelen” nevezet alatt én itt ezen eset felvilágosítására a' törvényink értelmét követvén a' Világ minden em-

bercit értem, egyet sem véve ki, *a' magyar nemesemberen kívül*. 'S ez után azt javaslom, mint azt 34 és 36^{ik} lapon IV^{ik} törvényem kifejtésében már röviden érintém: hogy *a'* nemtelen is birhasson saját ingatlan tulajdont minden jussal és bátorsággal; 's nemesak egy, két, három 's a. t. sessiót, mint annál sokan megállnak, de az urasági allodialis földek-bül is annyit, *a' mennyit akar*.

Ezen utólsó egy pár szót, t. i. *a' mennyit akar*, készakarva tettem; mert mondhatom, némellykor igen nagy gyönyörűségemre válik — *a'* mit egyébiránt korántsem tartok dicséretesnek — az ijedékenyeket egy kissé megrezzen-teni; mert igen mulatságos valakit Kicsinységért, vagy Semmiért szepegni látni. Hgy azonban e' tortura ne tartson soká, mellynek felette égető kinjárul egy élő példa után íté-lettek, ki csak minap izzadá *a'* legvastagabb cseppeket, mel-lyeket éltemben láttam, midőn e' tárgyat fejtegetvén, azt gondolta: *via facti* és *gratis* szándékozom allodiumit *a'* job-bágyi sessiók közé egyenlőn elaprítani; hogy ezen kinnak vége legyen, itt "*a' mennyit akar*" szavakat arra módosítom: *a' mennyit szabad alku után megvásárlani képes*.

Én *a'* Sajátot olly szentnek tartom, hogy valamint azt gyáva fejdelemnek itélnem kell, ki jusaibul csak egy mák-szemnyit is erővel elragadtatni enged: ugy viszont az em-ber minden jogjaibul kivetkezettnek látom azt, ki, ha nincs is többje, egy garasát nem birhatja legnagyobb bátorságban; 's ekép legigazságtalanabbnak tartanám — mert így *a'* leg-szentebb is semmihe vétetnék — ha valaki azt javaslaná, hogy *a'* magyar Nemesség, melly *a'* fejdelemmel összesen, *a'* polgári telkeken kívül, az egész országnak területét annyi századtul fogva közösen birta 's most is bírja, arra szorítas-

sék, hogy örök jusát ingyen 's minden *aequivalens* nélkül áldozza fel 's veszítse el.

Nem mondom tehát, hogy a' nemtelen is *birjon* ingatlant, hanem hogy *birhasson*. A' törvény csak ez utólsót határozza el: azaz, *ne parancsoljon*, hanem *csak engedjen*, a' többit pedig bizza az időre 's a' szabad részekre.

Porpáczy nem fogja eladni akarni sessióit 's alodiumát, 's ne adja; Ujitházi pedig mindenét el fogja kivánni adni, az pedig adja; Józani végre tán részét eladni, részét megtartani fogja, 's ez megint azt tegye, a' mit leghasznosbnak lát. *Volenti non fit injuria*.

Ha ezen permissiv törvény feláll, csak akkor van a' magyar nemesnek valóságos tulajdona; mert ámbár az *Aviticitas* 's *Fiscalitas* eltörlése által az eddig csak egy kissé hosszabb bérben, de még is bérben tartott földje proprietás-sá lenne, azért még sem volna valóságos tulajdona, mert neki azzal *libere uti et frui* nem szabad, míg azt nem adhatja annak el, kinek eladni akarja. Ha az *Aviticitas* 's *Fiscalitas* eltörlése után 100 holdomat el akarnám adni, csak annyit kaphatnék érte — ha ezen most fejtegetésben lévő permissiv törvény nem állítatnék fel — mint a' mennyit egy magyar nemesember akarna 's tudna érte adni, 's nem annyit mint a' mennyit tán egy *gazdag nemtelen* p. o. Hollandi, Angol vagy akárki tudna és igen szívesen akarna is érte fizetni; 's ekép még a' 3 első törvény felállításá után sincs a' magyar nemesnek valóságos tulajdona; hanem az csak akkor lesz, mikor ingatlanával is minden lehető kivétel nélkül azt teheti, a' mit akar.

Ha valakinek azt mondanák "Lásd ez a' Tied; de nem szabad azt eladnod, vagy ha már el akarod is adni, nem szabad másnak adnod, mint olyannak, ki öt és fél

lábbal hosszabb, mert, a' ki ennél rövidebb, annak nem adhatod; 's ekép tulajdonodtul nem szabad igazi becséért hanem annak csak $\frac{2}{3}$ vagy $\frac{1}{2}$ áraét megválnod" valyon igazi tulajdonának tarthatná e azt? A' gyermek igen, de senki más! És im ez a' mostani magyar nemesi proprietas képi-rajza, valódi ábrázolata! N-nek adhatom, de P-nek nem, milly nevetséges Tulajdon ez! De a' magyar földbirtokos még hosszabb bérbe sem adhatja ugy nevezett sajátját, mert "omnis fundus contributioni est subjectus, quem manus rustica colit" — nem tudom egyébiránt milly törvény szerint —; 's ekép a' valóban *nevetséges Proprietarius*, földjét, ha maga nem láthat utána, vagy parlagon hagyni, vagy magát cselédei által pióczáztatni, vagy contributiót fizetni kénytelen, mert a' mit az árendás a' köz pénztárba fizet, azt mindig abbul rója le, a' mit a' földesurnak fizetni kész, vagy egyezés után fizetni tartozik; 's ekép éppen a' földesur fizeti azt, a' mitül legjobban retteg, t. i. az *egyenes adót*; 's mitül fizeti azt? Éppen azon földéitül, mellyet sem eladni, vagy csak egy bizonyos osztálynak adni, sem hosszabb időre, 's így mind a' két résznek felette nagy hasznára (!) idegen kézre bocsátni nem mer, de mellyet mind a' mellett — legalább a' nagyobb rész — igazi 's valóságos tulajdonnak tart; a' mi által senkit és semmit sem mystificál olly keserűn, mint magát és erszényét.

Sokan azt mondják "Ha éppen el akarja adni, most is eladhatja" Igaz; de valyon olly áron, mint ingatlant némi esetben eladni felette hasznos volna — 's itt fekszik a' dolog veleje — valyon ki venné meg? A' mostani bitang szagu 's bérlett erejű hátoratlan birtoki systema szerint, ugyan senki, a' ki csak félig meddig gondolkodni és számlálni tud, 's csak annyi esze van is, mint egy hódnak, melly soha

nem telepedik oda, hol legkisebb háborítást sejlít. E' szerint jószágot minden áron alul nálunk elfecsérelni ugyan mostani zavarban is igen könnyen lehet, a' mit száz példa bizonyít, de *illendő áron* eladni teljességgel lehetetlen.

'S mind ez valyon azokra nézve, kik nálunk ingatlant bírnak, hasznos e? Itéletem szerint nem hasznosb, mint ha valaki bizonyos házáat, akármilly nagy volna is az, maga lakni, vagy a' házbér egy részét adó alá engedni kénytelenítetnék; azt pedig eladni éppen nem volna szabad, vagy csak egy bizonyos osztálynak, melly ha igen pénzes lenne is — a' mi éppen nem — csak azon okbul sem adna az igazi becsének $\frac{2}{3}$ nál vagy $\frac{1}{2}$ nél többet, mert egy pillanatil sem volna biztos, valyon ujonnan vásárlott házábul az eladónak rokoua, szomszédja vagy a' fiscus tüstént ki nem ugratná e ötet, vagy ha nem tenné is azt, abban a' bátor létnek minden kellemeitül, számtalan izgága által, tökéletesen meg nem fosztaná e?

Én mint földbirtokos azt mondom, hogy most valóságos ingatlan tulajdonom nincs; ha pedig a' 4 említett törvény felállítatnék, akkor valóságos ingatlan tulajdonom volna. 'S ha ezen állításom igaz, akkor az, ki ezen 4 törvénynek, de kivált az utólsónak, felette nagy hasznát éppen a' birtokosakra nézve kérdésbe akarná venni, maga bonyolítná magát végkép a' legnevetségesb absurdumba, melly elkerülhetlenül azon következtetésre vinne, hogy a' magyar földesurakra nézve hasznosb: *valóságos ingatlan tulajdont nem bírni, mintsem bírni.*

Ezen következtetést azonban nem mindenki tartja olly helytelennek, vagy éppen nevetségesnek mint én; hanem azt szerfelett előrelátó 's nálunk a' providus titulussal sanctionált jó 's igen mély gondolatok sorába helyzi, pedig nem más okbul, hanem mert köztünk, valamint igen sok

más népek közt is, számos okoskodónak az országlás még legalsóbb rudimentumirul sines legkisebb ideája is, melly bagatella azonban egy cseppet sem hátráltatja, hogy illy dolgokrul legkomolyabb arczvonásokkal 's legnagyobb önelégedéssel ne okoskodjanak, 's képzeleti és így felette könnyüded szemfényvesztési alapokra ezernyi és sokszor legvastagabb hypothesisaik terhét ne rakják "Salus publica suprema lex esto"; ezen axiomát hozzák minden alkalommal elő, midőn az egyesek hasznát nem akarják helybenhagyni. 'S bizonyos, hogy ezen axioma a' józan országlás vég célja; hanem csak az a' kis haj, hogy azon út, mellyen e' végcélzt a' most említettek elakarják émi, azzal éppen diametraliter ellenkező, melly oda vezet.

Ez egyébiránt szerfelett szövevényes tárgy, mellyet nem is érintettem volna most, mert nagyon félrevezethet; de éppen a' mostani példa igen kedvező — 's azért nem akarom elszalasztani — legnagyobb világba kitüntetni azt: milly képtelenség 'a' publica salut' a' polgárok egyenes kárára alapítani akarni.

A' thema itt az 'hogy a' magyar földbirtokosnak általányosan véve sokkal hasznosb: valóságos ingatlan tulajdont birni, mint nem birni.' Erre azon megjegyzés tételik "Egyesekre nézve eldönthetlen igazság, de a' salus publica, melly az egészszet tartja össze, azt máskép kívánja."

De most lássuk: mit kíván a' salus' publica? Egyenesen azt: hogy a' magyar földbirtokos valóságos ingatlan tulajdont ne birjon, hanem annak csak haszonvevője legyen, t. i. $\frac{1}{3}$ ^{vel} vagy $\frac{1}{2}$ ^{vel} kevesebbet birjon, 's ekép szint ennyivel szegényebb 's tehetetlenebb legyen; az egész hazai aloldínnak 's munkássági erőnek tőkéje pedig, öszszesen véve, legalább is felével tartassék örökön örökké természeti

állása alatt 's a' t. 's a' t. szóval — 's kérem mind azt emlékezetbe hozni, a' mi eddig mondatott — azt kívánja a' salus publica, hogy az ország sokkal szegényebb 's tehetlenebb legyen, mint a' millyennek természete 's mibenléte szerint lennie kellene; minek következtében a' nemzetnek mind adó- mind védő-tehetsége parányi lesz, 's a' csupa salus publica keresése de visszás keresése miatt, a' legelső megtámadó előtt az ország minden kapui tárva lesznek; az isteni gondviselés által tán fentartott békekesség idejében pedig az ország minden erei fagyva maradnak.

“De nem a' mostani időre kívánja a' salus publica az egyes birtokosak áldozatit t. i. kárát, hanem a' jövőre.” Igy szólnak tovább; 's ekép a' jövő veszélynek akarják elejét venni, azaz: — 's mondjuk itt egyenesen ki — az ugy nevezett nagy familiák fentartását kívánják eszközölni.

Azonban lássuk, feltevéen hogy az ugy nevezett nagy familiák megtartása szükséges az egésznek boldogságára; valljon czélaikat jó uton keresik e? Ők ugy hiszem nem tagadják — mert máskép mathesisi problémákat tagadnának — hogy kettőzöttetett szorgalom által okvetetlenül felemeltetik a' nemzeti köz tőke. 'S ha ezt nem tagadják, vagy legalább józanul nem tagadhatják, valljon nem kénytelenek e' elismérni azt is, hogy minél nagyobb a' köz capitalis, annál nagyobbaknak kell lenni azon capitalisoknak is, mellyeket minden egyes bir; 's ekép világos axiomának elismérni, hogy a' fejtegetésben lévő 4 törvény, minthogy azok felállításával a' nemzeti tőke nő, *legalább a' jelenre nézve* mind az egészet mind egyeseket tekintvén felette hasznos. Ha pedig a' Jelenre nézve hasznosak; valljon miért ne volnának a' Jövendőre is azok? 'S itt — esedezem figyelmért — oszlik el azon ut, mellynek egyik ága az országlás

valódi alapjához vezet, a' másik ellenben végkép a' legarachneibb hálókba bonyolít.

Minden a' mi supererogatum, ha eleinte neveli is a' tehetséget, előbb utóbb, de bizonyos idő leforgása után, azt megint módnélkül csökkenti; 's ekép eldönthetlen bizonyos, hogy minden természet-elleni ösztön a' reakciónak — fájdalom! korántsem eléggé kifejtett — principiumi szerint a' legerősb moralis vagy physikai testet is végkép megrontja. De a' test ereinek rendes folyása, minden functiók normalis állapotja, a' mi nem egyéb mint 'egészségi suly', nem supererogatum, 's mind az, a' mi azt eszközli, korántsem természet-elleni ösztön, hanem egyenesen az élet elvét, vagy más szavakkal: az élet capitalisa nagyobbitását eszközző táplálék. A' nemzeti szorgalom nagyobbitása, 's ekép a' nemzeti tőke felemelése szintugy se nem supererogatum, se nem természet-elleni ösztön, hanem megint egyenesen a' hazai egészségnek, jó létnek 's erőnek belső nagyobbitása.

Valódi alapja az országlásnak tehát az, hogy az nem csak soha meg ne támadja 's csorbítsa a' hon belső egészségének 's erejének tömegét — massa —, hanem azt minden módon nagyobbitni törekedjék; a' mi más szavakkal ez: mindig csak kamatibul éljen és tőkébül soha se; 's e' szerint ezen utólsókat annyira nevelje, hogy az elsőkbül *el is élhessen*.

Már ezek után azon kérdés támad: valljon a' fejtegetésben lévő 4 de kivált az utólsó törvény természet-elleni ösztönt t. i. supererogatumot okoz e? Mit felelhetni erre? Semmi egyebet, 's itt hívom Montesquien, Smith, Young, Franklin, William Penn, Roscoe 's több mások dicső árnyékát bizonyságul, mit felelhetni? semmi egyebet, mint hogy

csak az fogja a' hiteli áldás felállítását, a' feudalisi bilincsek kettőtörését, a' haza minden lakosinak legnagyobb szorgalomra 's ekép legbizonyosb boldogságra ébredését természetelleni ösztönnek tartani, ki viszont a' Tisza partjait kieseknek, honi moesárink kigözölgésit egésségeseknek, útainkat jóknak, vizeinket korlátozottaknak, pusztáinkat virágzóknak 's a' t., 's ekép honunkat ugy is felette jó rendezetűnek tartja, 's ki a' szinte már csak csupa abususokbul álló manipulatióinkat, mint semmihez hozzá - nem - járulásunkat, a' domesticának olly igen nemes kezekben annyiszori elolvadását, a szántóvetőnek anyiakban naprul napra szorosabb korlátok közé szoríttatását és számtalan eféle dicsőségeket tagadni mer; vagy a' ki mind ezeket az egésségnek már ugy is olly igen nagy erőtül pezsgő symptomáinak itéli, hogy egy kissé még több ösztön — melly azonban semmi egyebet nem tenne, mint moesárinkat szárírtná, poraibkat öntözné, Dunánk medrét mélyebbre vájná, törvényinket és szokásinkat rozsdáiktul 's penészeiktül kitisztítná, 's csak efélet, de igaz számtalan illyest eszközzene, — az egészet hyperstheniába hozhatná, 's azt gyuladás által, mellyet most a' sok homok lapály, székes tó 's berek nem enged, végkép megsemmisítné!

Ki fogja azonban illy okoskodók sorába tartozónak vallani magát? Azt hiszem egy igazságos 's józan ember sem; mert az tökéletesen arrul lesz meggyőződve, hogy mi Magyarok még annyira vagyunk a' valódi honi egésség hátrájatul, mennyire áll a' sthenia a' hyperstheniához; 's ekép — mondjuk ki egyenesen — mind moralis mind physikai létünkre nézve a' legnagyobb szánakozást gerjesztő astheniában sorvadunk; 's ekép legszentebb köteleességünk: éjjel — nappali fáradozással eszközzeni, 's ha kellene még szív-

vérünkön is megvásárlani a' honi egészség, erő 's boldogság nagyobbításának áldását. Ez pedig csak úgy létesíthetik, ha a' bátorságos ingatlan tulajdon mindenkinek megszerezhetési köréhez van csatolva, t. i. ha a' Hitel felállítatik, az Aviticitas a' Fiscalitással eltöröltetik, 's a' tágos világnak akármilly részében született fija, Hunniában ingatlan tulajdont mint valóságos sajátot bírhat.

Ha ezen törvények felette jó befolyással lennének az egészszre nézve, 's nemcsak a' jelenre, minthogy felállítások nem természet-elleni ösztönt okozna, hanem egyenesen a' honi egészség, erő 's boldogság tőkét emelné magasbra; kérdem mikép 's miért volnának 's lehetnének azok veszedelmesek a' földbirtokosakra nézve, kiknek birtokibul áll összeleg a' haza? 'S ha ezekre nézve nem volnának károsak — a' mi lehetetlen, mert a' közjó legközelebb 's hathatósblag éri azokat, kik, úgy szólván, a' közbirtokban egyenesen osztoznak — valljon mikép gátolhatnák a' legnagyobb birtokosak, t. i. az ugy nevezett nagy familiák, fentartatását? Éppen olly keveset, mint a' virágzó fiatalság a' jövő aggkornak nemcsak nem árthat, sőt ennek annál hosszabb életet ígér, minél virágzóbb. Mibül az következik, hogy azok, kik a' földbirtokosak jelenkori hasznát azért gátolják, hogy annál tovább 's biztosabban fenmaradjanak utóik, egy cseppet sem tesznek hülesebben, mint ha valaki egy test életét az által gondolná és reméllené hosszabbítui, hogy annak érvetését 60^{ml} 30ra lassítná, emésztését 7 órácul 14re hosszabbítaná 's a' t. azaz: annak életét valóságos hervadásra szorítná. 'S ha ez áll, akkor nem tagadhatui, hogy mostani systemánk nemcsak nem jó 's helyes a' nagy familiák valóságos megtartására, hanem felette rossz és hely-

telen, ha nota bene a' familiai *conservatiót* nem akarjuk *praeservatioval*, t. i. egy pusztá régi név minden egyéb becsnélküli betürendjének fentartásával összezavarni; 's ekép az említett 4 de kivált utólsó permissiv törvénynek felállításá, még azon hiedelemnek sincs ellenére, hogy az ugy nevezett nagy familiák fentartása szükséges az egésznek boldogságára, mert világos, hogy azok a' javaslott systema után sokkal jobban conserválhatják, 's ekép conserválандják is magokat, mint a' mostani fejletlen systema alatt.

'S valljon mi megint ezen elfogultság oka, melly a' közönséget e' tárgy körül tökéletes sötétségben tartja? Semmi egyéb, mint országos embereink legnagyobb részének járatlansága a' reactiók törvényi körül — — melly, mint fentebb érintém, felette fájdalmas, 's a' közönségre nézve kimondhatlan káros.

A' mostani fejletlen systema által tagadhatlan sokan conserváltatnak, 's ez módnélkül szembe szökik; de bezeg annyival többen rontatnak is meg, 's ez ismét a' közönséges figyelem előtt észrevehetlen; 's im ez kifejtése az e' tárgy-körüli elfogultság valódi okának!

Minden engedékeny 's lágy törvény okvetetlenül éppen ezen most említett effectúst szüli. Tiz bünöst 's gondatlant directe kimél, ellenben száz ártatlant és szorgalmatost indirecte büntet. Egy nagyfamiliabeli tékozlót p. o. mindenek felett pártol; ellenben annál keményebben sújtja vagy a' közönséget, vagy azokat, kik birtokát átvették; a' közönséget: ha az új birtokosak bátortalan tulajdonokat parlagon hagyták, a' mi által a' nemzeti tőke csonkult; az új birtokosokat pedig: ha azok a' jól 's szorgalmasan műveltet megint kiadni kénytelenítették. Meglopja valaki a' domesticát: 's az engedékeny 's lágy törvény fel-

oldja - - -; de valljon mit okoz? hogy e' dolog végkép olly köz divatu lesz — a' mit az ebbeni szomorú tapasztalás nyilván bizonyít, mert szinte alig van vármegye a' tágos hazában, melly eféle égető szégyentül tökéletesen szüznek mondhatná magát — hogy midőn még a' pirulástul is elszokott bünösök legyeztetnek, a' helyett hogy valami kellemetlen dilemma, sőt trilemma, vagy is inkább négy águ tetralemma közé állíttatnának, vagy inkább függesztetnének, ezernyi sőt milliói adózók büntetettnek legkeményebben; mert a' már egyszer is nehezen özetett adó helyett sokszor annak másodsor fizetésére is szoríttatnak. 'S így számtalan példa azt mutatja nyilván, hogy a' rosszat, lágyvelejűt, tanulatlant 's gondatlant ápoló törvény, midőn e' szép társaságnak néhányit *tán* megmenti — 's csak *tán*, mert ez is kérdés — minden bizonyal számtalan jót, okost, tanultat 's gondost szünetlen büntet; 's ekép nem az élet elvének, de a' rom Istenének állít oltárt.

Vizsgáljuk ezen olly felette fontos tárgyat, melly körül az ország virágzó vagy hervadozó jövője forog, még közelebbről practice:

Az ellenfél azt mondja "Ujítlázi, habár ma mindenét el adja is, nemzetségét még sem ronthatja meg, mert legkésőbb utója is visszaszerezheti jószágát."

Erre én példával akarok felelni. 'A' magyar birtokos akár nőtelen, akár házias, vagy akár mily körülmények közt van is, vagy familiájaért bona fide aggódó, vagy szántsándékkal nem gondoskodó, vagy eszes és szorgalmas, de szegény és szerencsétlen, vagy esztelen 's korbely. Ugy hiszem több vagy kevésb módosítással szinte csak ezen négy árnýékozatra oszthatni a' magyar földbirtokosokat általában. Ha ez áll, akkor azt vagyok erősíteni bátor, hogy nemesak az

egész közönség nyer javasolt systemám elfogadása következtetésében; hanem egyenesen a' nagy familiák is; pedig a' közönség: a' nemzeti tőkének systemám szerint okvetetlenüli felemelése után, többek közt az által legfőképp, hogy a' birtokosoknak egy része el fogja vagyonát adni, mellyet ma adósságokba fulaszt, 's ekép sok vidék művelés által fog virágozni, melly ma vadságban hervad, minthogy az tehetetlen vagy gyáva kézbül tehetős 's gondos kézre menend át, 's a' szerencsétlen vagy gyöngye velejü birtokosok helyökbe szerencsésbék 's erősb velejüek fognak ülni, a' mi — én legalább úgy hiszem — a' közönségre nézve nemcsak nem valami szerencsétlenség, mellyen busulni kellene, sőt inkább olly nagy szerencse, mellyen eléggé örülni nem lehetne; 's ez a' közönség legnagyobb nyeresége! A' mi pedig a' nagy familiák hasznát illeti, bármilly esetet 's összekötetést képzeljünk is magunknak, azt fogjuk találni, hogy a' mai systema alatt azok, kik tudnak, 's nem illusorie de valósággal segítni magokon, úgy állnak azokhoz, kik magokon segítni nem tudnak, mint 1: 10^{hez}; a' javított systema után pedig viszont a' magokon segíthetők állnának a' magokon nem segíthetőkhez úgy, mint 10: 1^{hez}.

Tegyünk fel — 's ez a' legközönségesb eset — egy negyven esztendőös feleséges embert, kinek sok gyermeke van, 's ki egy fecsérő atya után éppen most lép ropant jószágiba, mellyek 90 ezer jövedelmet hoznak, mellyeken azonban szinte 1½ millió adósság fekszik. Képzeljük ötet jó atyának, eszes és becsületes embernek; valljon mit fog vagy inkább mit képes tenni mostani pénzbeli systemánk után? Legjobb siker után se többet, mint hitelezőit annyira megnyugtanni, hogy tőkéiket ne mondják fel, 's minden lehető reductio 's éjjel-nappali fáradozások követke-

zésében azt eszközteni, hogy jószági tán 10 ezernél több jövedelmet nyujtsanak. 'S itt el van határozva sorsa, mert ezen állapotbul maga magát ki nem mentheti; 's abban mindaddig fog szegénykedni feleségével, kisedivel, tán unokáival is, míg abbul egy véletlen vagy Deus ex machina fel nem emelendi őt, vagy viszont a' legkisebb szerencsétlenség vagy övéinek gondatlansága egészen tönkre nem rántandja le. A' jószágnak — mellyet eszközlő tőke nélkül nagyobb jövedelemre nem birhat — egy részét eladni, ítélete szerint legjózanabb volna, mert azon 10 ezer, mellyet nagy munka után általányosan a' jószág jövedelmibül megmenthet — a' többi kamat fizetésre menvén — ugy is olly kevés, hogy alig pótolja ki a' nagy számu háznépnek csak legsürgetőbb szükségit is; 's ekép minthogy se jószág-javításra, sem amortisatióra nem marad semmi, nincs ok, hogy ezen stagnatio ezer esztendő előtt megszünjék, mert a' szerencsés non putarem felette kényes és ritka madár; áu de van elég ok, hogy az említett stagnatio tökéletes dissolutióba menjen át, minthogy baj, galiba, elbomlás és szerencsétlenség az embernek mindennapi leghivebb vendége, mellynek soha siucs hijával a' ház. Józani — legyen tán ez neve — mindent fog próbálni, hogy e' kellemetlen állásbul kiláboljon. 10 ezer forint, igaz, szép jövedelem, de annyi jószág után, egy *nagy famíliának*, mellyektül annyit vár a' haza, a' közönség — 's tán némi jussal — felette parányi; 's Józani elkeseredett érzéssel hagyja folyni az időt mint foly; 's nem mert az élet legtöbb kellemeirül le kell mondani magának 's házfeleinek: hanem mivel hazájának dolgait se directe se indirecte hathatósan nem szolgálhatja, nem emelheti magasbra; directe nem, minthogy ideje saját dolgai után perdül le, 's tehetlensége miatt se jószágit a'

közjóért virágoztatni, se ahoz egyenesen járulni nem képes; indirecte pedig, mivel kisdédibül korántsem nevelhet olly minden oldalrul csinosult polgárokat a' hazának, mint a' millyeneket a' közönség a' nagy familiák sorából méltán várhatna, 's kik, ha a' pusztán teremnek, soha nem fejlődhetnek ott ki hozzájuk illő 's honosikat sikerrel szolgálható tulajdonokra. Az életnek, világnak, tapasztalásnak árjaiban kell azoknak valódi kincsért megvívni; 's kitűszult ismértek 's nemesbült érzelmik által magasbra emelkedve, a' honnak igazi Nemeseivé válni. De Józani se nevelésre se utazásra nem költethet; 's így a' véletlenen 's természeti hajlandóságon kívül, egyéb szinte nem is határozza el fiainak — t. i. a' *nagy familiabeli ifjaknak* — characterét, életmódját, belbecsét, azaz igazi értékét. Józaninak vérezik szive, — a' mi azonban a' kegyetlen systemát nem lágyítja, mert macson áll ez minden becsületes mód ellen, melly szerint ő magán 's magáéin segíthetne.

“Hiszen más hazákban 4^{ért} 's 3^{ért} is kapnak elég tőkét; miért nem kaphatnék hát én is?” Ekép esdeklük végkép Józani.

Mire a' vén systema viszont így felel “Mert a' familiákat conserválni kell, 's ezen okbul nem engedhetem a' hitel felállítását; minek következésében, igaz, Te nemcsak 4 de még 10^{ért} sem kapsz biztos pénzt; de ennek még is ugy kell lenni, mert a' *salus publica* ezt ugy kívánja!”

Józani. “Azt hallom más hazákban szivesen vesznek jószágot, ha az csak 3 percentet hoz is bé, ámbár a' művelésnek már felette magas polczán állnak; valljon miért nem adhatnám én el fejletlen jószágimnak legalább egy részét 3 percenttel száunlalandó summáért, a' mi által tüstént segítnék magamon 's magaméin?”

A' vén systema. “Ez mind igaz, 's Te nem adhatod el jószágodat 3^{al}, sőt 6^{al} is nehezen, nem tagadom, mert boldog volna ki megvenné; de én ezt mély bölcseségemben, melyet Te nem foghatsz meg, készakarva tettem, mert az Aviticitast 's Fiscalitast állítottam fel, minthogy a' familiákat conserválni kell.”

Józani. “Ha pedig kis darabokra osztva, 100, 200 holdként adhatnám el jószágimnak most teljességgel hasztalan, messze, kézen kívül fekvő részecskéit, még szaporábban léphetnék a' legnagyobb rendbe 's vagyonosságba; mert jobbféle szántóvetők 100 's több forintot szívesen adnának egy egy holdért — mellyek előttem most szinte semmi becsüek, mert szinte semmit sem hoznak be — ha azokat háborítlan 's teljes jussal mint sajátot birhatnák; 's én, midőn soknak boldogsági talpkövéét megvetném és számtalan szorgalmas háznép háladásának legédesb áldásai közt élnék, egyszersmind magamat is rövid idő alatt ugy anyyira felsegítném, oh! hogy olly ifjakat állítuék akkor elő, kik az Aristos — legjobb — nevet olly igazán érdemlenék meg, hogy ez által megbékülendnének az aristokrátiával annak legelszántabb ellenségi is”.

A' vén systema. “Te felette veszedelmes ember vagy, mert olly sophismákat gördítesz elő, mellyeket magam is axiomáknak tartani vagyok kénytelen. De azért ez engemet nem convincál; hiszen nekem azt jobban kell ex officio tudnom, mi jó mi nem a' közönségnek, mert olly igen vén 's ekép felette bölcs vagyok; 's azért nem is engedem, hogy magyar nemesen kívül még valaki más is birjon ingatlan tulajdont Magyarországhban. Ah, még most is sinylödöm utána, hogy 1799^{ben} a' polgári telkek, 's csupa abususok által még a' szőlők is né-

mileg kicsusztak atyai kezem alul. Igaz ugyan, hogy azok most iránylag igen virágzók; de éppan azért van már bennök a' halál magva (!) Illy hervadásra 's tán még nagyobbra nem engedem hanyatlani az ugy is igen gazdag 's olly szép hazát; 's ekép tartsd meg csak Te is jószágodat csorbátlan, mert a' *salus publica*, a' nagy familiák *conservatióját*, mint *conditio sine qua non*-t megkívánja."

Józani. "Hiszen én nem ohajtok egyebet, mint hogy familiám velem együtt *conserváltassék*; 's azt hiszem: ehez, Kegyelmességednek önszabta törvényei szerint némi kis jusom tán nekem is van; mert hó szakálu eldődim egyike már Kupa alatt vitézkedett, szép-anyúim egyike pedig Giselának udvarában — — — volt, 's ekép ha familiám nem nagy is, nem tagadhatni legalább módnélkül hoszsu; de mind a' mellett ugy élünk egy rakáson, sivatag homog buczkák közt szegénykedve, 's inkább mint egy foetus égettborban *praeserválva*, mintsem egy nagy familia *conserválva*, mintha a' vén *systema* egészen megfelejtkezett volna rolunk; 's tisztelet, becsület, de erre mit tud felelni Kegyelmességed?"

A' vén systema. "Látszik mindent fejtegető 's rostáló nyugtalanúságodbul, hogy ébren utaztál 's figyelmennel olvastál, 's ekép újítások mérgével teli vagy ugy annyira, hogy semmi józan *distinctiót* sem tudsz többé tenni. Nem jut eszedbe, hogy Te gondos atya, eszes és becsületes ember vagy, 's így minek neked a' segítség! 'S lásd itt tiünik ki felette nagy bölcseségem egész gloriája! Mert ha fecsérlő, tompa eszü 's nem igen szoros lélekisméretü volnál, mindjárt éreznéd atyai kezemet. Legelőször is nem fizetnéd kamatidat, 's paizsom alatt volnál; moratoriumot

sequestrumot kérnél, 's 1½ milliói adósságitat felével hoznád rendbe, de csak rendbe, mert ezt sem fizetnéd mind, quia qui habet tempus, habet vitam: 's ekép idővel megint lehetne alkudozni, 's én mindenütt 's mindenben pártolód volnék. Hát ha még a' Majoratus malasztli alatt volnál; Oh akkor látnád még milly gonosz kis Bosco vagyok én."

Józani. "Illy áron nem kívánok conservatiót inkább" — — — —.

A' vén systema. "Hallgass balgatağ érzelgő — — nem tudod mit beszélsz: az igazi Nagyságrul, valódi Halhatatlanságrul (!!!) nincs legtávolabb sejdítésed is, mert áubár meglehet, sőt hihető, hogy egy ideig szegénykedés után, Te háznépdel együtt végkép el fogsz pusztulni, az mind semmi, 's azt ne bánd; mert ha utúljára tüzzel, vassal éhséggel kiostromlanak is régi aviticumidbul, 's Te Tieddel együtt cigány sorsra kerülsz is, ez semmit nem tesz, mert büszkén kiálthatsz fel 1^{ső} Ferencz francia királyként: Minden oda van a' becsületen, — de bocsáss meg, összezavartam, nem a' becsületen: de a' juson kívül. 'S így élhatsz, ha győződ 's birod sok évig, örök jusodnak olly igen kellemes tudatjával! 'S ha gyermekid, unokáid, utóid, legkésőbb maradékid is csak úgy élnek mint Te, az semmi, éppen semmi! mert a' legvégsőbb ivadékod is, ha pénzt tud szerezni magának, a' mit egyebiránt magam sem tudom mikép eszközölnöd; — ezt azonban lássa ő, 's aztán találhat egy kincset — akárkit is kifüstölhet, vagy valami mód csak kipiszkálhat habár századok előtt elkallot aviticumából. 'S im ezen találmány, melly csudálatos bölcseségem legfényesb tanuja, az örökség ideájához legközelebb viszi a' nagy familiákat; mert ha végkép bizonyos okoknál fogva mindig pórén járnak is, megmarad azért mindaddig jusok 's nevök,

míg a' nap nappal 's a' hold éjjel világít. 'S ezen áldást, melly alatt még Te gyáva érzelő is bátran nyughatol, félre értned, legnagyobb háladatlanóság. 'S most kikérem egy szót se többé!"

Ennél hozzak e még több példát elő annak megmutatására, hogy a' monstani pénz és vagyoni systema, midőn egyen segít, kilencznek árt? Ámbár kész vagyok ezen irányban mint 1: 10^{-hez} áll, minden esetre 's minden felszólításra megfelelni, azért még sem hiszem azt szükségesnek; mert azon fatalis effectus, mellyet tagadni 's mellynek ellenmondani lehetetlen, azt mutatja nyilván, hogy egy felette termékeny ország szinte csak 500 ezer lakos közt van felosztva, 's azok legnagyobb száma olly igen szegény, hogy majd majd csak tiszta lelki táplálékra lesz szorítva, sőt a' legnagyobb familiáknak tán fele már nem sokkal bir többet mint 'Semmit,' vagy — a' mi még rosszabb — csak 'Idegent.'

Az egész tárgy philosophiája tehát azon alapul, hogy a' monstani systema szerint a' familiák nevét 's jusát tovább fentarthatni ugyan, mint akármilly más systema szerint; de igazi aristokrátai fényök — t. i. valódi becsők fentartására a' systemát valóban hathatósan javítani kell. Most éppen olly könnyen megkárosíthatja 's esztelen maga magát vagy nemzetségét, mint akármilly systema alatt! mert egy, adósságokban végkép elmerült jószág nem tulajdon, hanem a' tulajdonnak csak keserü gúnya; de bezzeg nem segíthet a' jó akaró, gondos 's eszes se magán se övéin; 's ekép az életnek olly sok és szünetnélküli csatái közt, a' vén systema, féltében hogy a' gyávák megfordulnak, keverve jóra rosszra, bátorra félénkre, eszesre, esztelenre, kivétel nélkül egyiránt rakja törpesztő lánczait; 's így midőn igaz,

a' kisebb 's rosszabb részt tartja tartja egy kissé a' futástul, akadályozza egyszersmind a' nagyobb 's jobb résznek szabad mozdulását, 's így a' boldogtalan hazát, egy nagy vesztett csatatérre kárhóztatja!

Én egyenesen megvallom, hogy testiül lelkestül az aristokratiai princípiumnak pártolója vagyok; de nem áu — 's erre kérek figyelmet — a' szónak elfacsart 's elrúitott, hanem annak valódi kellő értelme szerint. A' jónak ereje csak szerencsét 's boldogságot szülhet. Aristocratáskodni pedig semmi egyebet nem jelent, mint 'a' legjobbak Kormányát, hol t. i. *egyedül az ész, igazság 's erény Jsteni parancsolnak*; 's ekép ha fejdelemtül lefelé mindenki egyenlőn csak ezen mennyei biróknak engedelmeskedik, óh akkor elmulhatlan szerencse fénylik 's boldogság ragyog, a' máskép gyászba borult hazának szirtei 's lapályi felett.

Engedelmeskedjünk csak mindnyájan ezen most említett isteni magzatok szent szavainak, akármmily magas vagy alacsony lépcsőrül zengjenek is azok hozzánk: jobban 's módnélkül sikereshen fentartandjuk azon Aristocratiát, melly az emberiségre, hervasztó fény helyett, a' kelleinek minden virágít biztosabban hinti, mint ha ál hiedelminkben az Aristos nevet egy egy nemzetségre fogjuk, melly becsnélküli hiu elbizottsága által az Aristocratiának szent értelmét ugy annyira elrúítja, hogy az, 's ekép a' legszentebb, végre közgyűlölség 's közönséges megvétes tárgyává sulyed.

Becsültessék az Aristocratiá mindenek felett, t. i. becsültessék az ész, igazság 's erény dísze mindenütt 's mindenkor, akár a' fejdelem akár a' legutolsó jobbágy, akár a' legvénebb akár a' legifjabb halhatatlan lelkét ékesíti is az.

Ezen Aristocratiák fentartását — mellyhez magasodni minden becsületes ember a' legerősb öszlönt érzi kehlében

— csak úgy eszközölhetni legbiztosabban, ha a' kérdésben lévő 4 törvény moralis effectusa — mirül itt még szó sem volt, ámbár ez a' legfőbb — az egész közönséget nagyobb vagy kisebb mértékben az öntudat 's lélekisméretnek azon büszkesége 's férfiúi szerénysége közé állítja, melly szerint a' sorstul megajándékozott, *véletlen elsőségit* az által törekedik tul emelni a' köz de természetes irigység határin, hogy *szerezett elsőségei* a' véletlenül nyerteket mesze felül haladják; a' mostohább természet fia pedig szintugy 's viszont tenyere, esze, állhatatos 's tiszta erkölcsü szorgalma által iparkodik helyre állítani azt, a' mit neki a' véletlen megtagadott; szóval: ha a' hitel mindenkire nézve egyenlően szent, 's a' szó annál sérthetlenebb, minél szerencsésb szülöttje a' sorsnak mondá ki azt; ha nem a' hosszú egymásra halmozott évek, 's tán kissé szárazabb archivumokban 's nagyobb gondal praeservált genealogiai tabellák 's efelék sugározzák azon nimbus, mellyben sok régi törzsök — Isten tudja miért — még most is ül, ámbár az naprul napra mint inkább egy vastag ködhöz lesz hasonló: hanem ha azon varázsló fény csak olly nemzetségek körül von 's parancsol szent rettegést, édeni szeretetet, 's mindennek hódoló mély tiszteletet, mellyek nem hosszú életsorok, lőpott-idő bitanglasi, álfényü sybaritai lakomák, ünneplések 's az önségnek szánakozásra méltó, de még is csudálatos kifejtési által hiszik magokat többi ember 's honfi-társaik felettieknek: hanem mellyeknek nemzetségi genealogiája csak az érdem, köz haszonra fordított idő 's a' polgáriság erényinek dicső láncza által van összefüggesztve; 's végre ha mindenki érzi 's tudja, hogy fáradozásinak nyitva áll az emberi szerencsének egy legfőbbike, t. i. ingatlan sajátón élni a' házi boldogság napjait.

Illy moralis köz véleményből fakadó szorgalom 's az erénynek minden-feletti tisztelése állít egy országot az igazi Aristocratiának kormánya alá, melly a' fejdelemtül lefelé mindenkinek valódi szerencsáját 's hatalmát, 's ekép igazi hasznát módnélkül jobban és sikeresben emeli, mint egy elaljasodott Oligarchia nevelheti azt, melly azt hiszi 'Minden és mindenki neki van lekötelezve, ő pedig semminek és senkinek.'

'S illy moralitás kifejtése, melly egyedül józan törvényeknek lehet gyümölcse, hozza végkép az egészet a' lehető legnagyobb bátorlét körébe; a' miből világos lesz, hogy a' salus publica nem egyesek kárán alapul, mellynek örve alatt nemcsak a' szabadság, de még a' nemzetiség elnyomatását is plausibiliter eszközölhetni, hanem hogy a' salus publica minden lakosnak az osztó igazsághoz közelítő törvényes állapotján nyughatik csak kirekesztőleg, mert a' törvényes álláspontot félre magyarázni nem lehet.

Állítsuk tehát fel a' 4^{ik} törvényt is; és pedig két ellenállhatlan okbul. Legelőször engedjünk *szivárgyinknak*, 's ne tagadjuk meg magunktul azon kimondhatlan gyönyörűséget t. i. 'férfias öntartásu szántóvetőinket az emberiség legszentebb jusaiba iktatni'; 's aztán fogadjuk *eszünk tanácsát*, 's nagyobbítsuk minhasznunkért a' köz hasznot, melly az eddig előadattak felül a' kormányra szállna okvetetlenül az által, 's itt pedig directe, hogy a' fundus contributionis maga magátul naprul napra nevedednék, és így rendesebben is *fizettetnék*; a' nagyobb, kisebb birtokosakra pedig az által; mert közülök mindegyik $\frac{1}{2}$ vagy $\frac{2}{3}$ -val rögtön többet bírna mint ma, 's tandem aliquando vagy inkább "denno" igazi sajátot bitang helyett; a' tehetetlen, szegény nemességre továbbá többek közt az által, mert akkor szive-

sen adnának nekik a' nagyobb birtokosak 100 — 200 holdat jutalmasan el, vagy hosszú bérbe, midőn őket most birtokikbul minden módon *kipurizálják*, a' miről később világosabban értekezenden; a' nemtelenekre nézve végre az által, mert nekik egy egészen új 's tágas *sphaera* nyitnának 'szerezni 's gyarapodni becsületes módon, 's más kára nélkül.' Nőne tehát a' nemzeti tőke, mint fundusi mind eleztői erejére nézve; 's ekép erősb lenne a' királység fényesb az aristocratia, gazdagabb a' most tehetetlen nemes, 's — itt jól vigyázzunk — megnyugtatta a' nagy számu népnek azon része, melly már gondolkozik, többet kíván, 's végre gátokat tör, ha azok előtte jó 's emberséges szívüleg soha meg nem nyitnának; azon része pedig a' népnek, melly most *buta állatként* teng, gondolkozásra, combinatióra, szorgalomra volna felébresztve, a' mi által a' népetlenség iránti köz panasz tüstént megszünnék, mert több ember lenne a' hazában, 's ekép több munkás kéz.

Midőn azonban bizonyos, hogy egy embernek 100 font éppen annyi, 's egy mérföld egynek sem hosszabb, mint a' másíknak: azt sem tagadhatni, hogy a' törvény A^{ra} nézve sem lehet könnyebb mint B^{re} nézve, 's A is csak annyira áll a' törvénytől mint B; miből mathematicae foly, hogy végkép a' legerősb ország is egymástul szakadni 's az anarchia mindent kivégző romjai alá omolni kénytelen, ha éppen azon politikai véték 's felségi vagy hazai megbántás egyikben könnyebbre taksáltatik mint másíknak, 's ha egy felekezet, 's a' sokkal kisebb, közelebb áll a' törvényhez t. i. az Igazsághoz, mint a' másik nagyobb rész.

'S ha ezen anomalia, melly minden becsületes ember előtt csak borzasztó lehet, nem dönté ki eddig azon országok sarkköveit, hol még önkénykedik; azt valóban csak

annak tulajdoníthatni, hogy azok nem éltek, de csak haláli álomban szenderegtek, 's ekép a' legnagyobb convulsiókat szükségkép okozó méreg még nem fejtekezhetett ki bennök.

Hazánk — 's mit akarjuk esztelenül tagadni, vagy legsajnosb saját kárunkra fejünkbul kiverni már nagyon is felébredt. 'S így legfőkép nemes igazság érzetbul 's aztán önbátorság kedvéért legyen Hunniában *örök diszünkre* — mert önként eszközöljük 's nem kinszerítve — elhatározvaa'

TÖRVÉNY-ELŐTTI EGYENENLŐSÉG.

E' próbamunka 60^{ik} lapján egyenesen azt állítom hogy az individualis szerencse 's megelégedésnek talpköve, az egész közönséget általányosan tekintve, nem valami relativum, hanem valami tökéletesen elhatározott positivum, azaz: hogy habár millió kivétel van is, a' józan embert rendszerint még sem emelik se képzelgési vagy szenvedelmi álmái, se felhőkben-uszó ábrándozási a' szerencse 's megelégedés némi magasságu lépcsőire, hanem azokra kirekesztőleg csak azon testi 's lelki szükségeinek kielégítése után léphet, mellyek emberi természetének kifejtett, vagy még lappangó, de *bizonyos* tulajdonihoz elszakíthatlanul vannak kötve. Ezen theoriának tökéletesb kifejtése, mellyet a' hihetőségek szoros tudományu szűnítésára állítok, azonban olly hosszadalmas, hogy azzal ez alkalommal elő állni nem merek; 's így arra vagyok — a' hely szűke miatt — szorítva, hogy az éppen most kérdésben lévő törvény jobb felvilágosítása okáért, themámnak, t. i. az individualis szerencsének 's megelégedésnek, legmélyebb sarkkövét minden előzmény nélkül itt egyenesen kimutassam.

Ama férfiúi öntudat *'egy halandó kegyelmétül 's önkényétül sem függni'* ezen sarkkő!

'S ha mi ma élő magyar Nemesek csak félig meddig értjük is jóllétünk plülosophiáját, nem fogjuk tagadhatni, hogy az abban gyökerezik legmélyebben, hogy *kirekesztőleg csak a' törvény alatt állunk.*

A' török rabszolga térdelve így remeg a' mindenható Sultan előtt "Uram, fejem 's mindenem Tied; jó kedved kincset, rossz kedved halált ad — — irgalnazz és kimélj!"

A' magyar nemes ellenben mély tisztelettel, de állva, így szól fejedelméhez "Uram, fejem, szabadságom, 's mindenem Tied, ha a' hazai törvényeket megsértem; de személyedtől csak kegyelmeket várhatok — — —." 'S ha illy correlatióknak közönséges következésit tekintjük, azt fogjuk látni, hogy a' lefolyt nyughatlan századok sirhanti alul, szúmosb fejdelem véres fővel bizonyítandja bé az önkénynek sokszori szomorú végét; midőn a' törvényes köz atya rendszerint virágokkal ékesített 's nyugalmas sirboltja körül csak azoknak szóland vérök, kik azt hiven 's örömet ontották érette.

'S ha kérdezem 'valljon ki szerencsésb a' Török e, vagy a' magyar Nemesember?' — alig van rá felelet; mert a' módnélküli különbség szinte összehasonlítást sem enged; ha pedig egy törvényes Királynak megelégedési és szerencsei sarkköveit hasonlítjuk egybe: nem leszünk e kénytelenek hinni vagy legalább feltenni, hogy az itt említett elsőnek szerencséje is csak éppen azon idomzatban állhat egy törvényes fejedelméhez: mint a' millyenben egy Töröknek szerencsei sulya áll egy magyar Nemeséhez; 's tán ezen okbul, mert egy Sultan hatalma 's ekép szerencséje éppen ugy függ a' játszi véletlen kényeitül, mint megint

rabszolgájának léte az ő kényeitül, 's így azon lánczolat, melly a' török jobbágyot török fejedelméhez köti 's viszont, semmi egyéb mint hatalmaskodás és félelem, melly szerint nem fél a' Sultan semmitül és csak önkénye szerint cselekszik, ha nota bene a' Véletlen, a' Fortuna neki kedvez; de bezzeg a' török jobbágy sem fel semmitül és csak vad indulatja szerint cselekszik, ha t. i. megint neki kedvez a' Véletlen és Fortuna; 's ekép Törökországban a' köz szerencsének talpköve egy *casus fortuitus*!

A' törvényes magyar Király azonban az atyai érzelmek legszentebb köteléki által kapcsoltatik Nemeseihez, 's mivel valódi bizodalom bizodalmat, igazi szeretet viszonszeretetet, atyai gond fiui háladatot szokott szülni, 's valóban felette ritka kivételekkel mindig szülni is: természetesen foly, hogy viszont egy törvényes Status megint a' fiui érzelmek legszentebb kötelékivel kapcsoltatik Urához; 's így azon lánczolat, melly a' magyar Nemesembert köti magyar Fejedelméhez, semmi egyéb nem lehet, mint az örök igazság, viszontisztelet 's köz bátorság gyémánt láncza, melly szerint a' Fejdelem minden viszontagságok közt Nemeseinek atya marad, a' Nemesek pedig a' királyszék körül akkor állnak leghivebb paizsként, mikor az veszedelemben forog; 's ekép a' magyar Fejdelem és nemes-közti szerencsének talpköve egy *casus positivus*.

Azon *correlatio*, mellyben a' Sultan áll szolganépéhez 's ez viszont hozzá, természet elleni, t. i. az embernek természeti tulajdonival ellenkező: mert ez mindenek előtt megkívánja a' bátor lételet 's biztosságot; de a' Török márul holnapra nem tudja miért 's mikor veszen bucsut feje mellétül, vagy mikor szorítja ki lelkét testébül a' sinor. 'S ezen okbul nem hiszem, hogy minden véletlen szerencse, t. i.

roppant szám, felséges éghajlat, leggazdagabb föld 's az Isten minden lehető anyagi 's ajándéki mellett is *idomlag* annyi fájdalom, epedés 's kétségbeesés sulya nyomta volna egy országot is, mint a' török birodalmat, mellyben a' halál elve már régóta uralkodik, 's azt el is rontja végkép, ha ezen correlatiók tovább is fenmaradnak. Azon correlatio ellenben, mellyben mélyen tisztelt Urunk hozzánk Nemesekhez 's mi viszont Urunkhoz állunk, az örök természetnek alapon nyugszik, 's ekép mind a' két résznek nem relativ de positiv megelegetésének 's szerencsésjének legmélyebb sarkkövét alkotja. Gond nélkül ringatbat minket, ha a' törvényt nem sértettük, nyugalomra az álm, 's a' bátorság anygala biztosan ütheti köztünk lakhelyét fel; Urunk viszont valósággal halhatatlan, mert védelmére halni köztünk annyi kész, 's ha üt órája egy szebb életre, örökké fenmarad emlékezete hű kebelben. 'S im ezen összeköttetés megint annak oka, hogy Hunnia annyi viszontagság közt, t. i. csekély száma, mostoha 's tengerpart-nélküli helyzete 's a' t. szóval a' természet és sorsnak annyi mostohasági közt, még is él, 's egy szebb jövendőnek 's erősb életnek teli bimbóját hordja keblében.

A' magyar nemesi szabadság talpköveinek legmélyebbike a' Partis I^{ae} 9us philosophiája, és semmi egyéb mint annak praxisa, a' mit én itt szerencse-sarkkö nevezet alatt a' magyar Nemes 's Török-közi különbözésnek jeléül fejtegetek. Mig ezen törvénynek tiszta szelleme lebeg fölöttünk, 's vagy mimagunk nem facsarjuk félre, vagy azt magasb hatalom fonákul nem magyarázza vissza, mindaddig a' positiv szerencsének 's megelegetésnek legmélyebb, legerősb sarkkövén nyugszunk, mert a' tágas világon senki-nek kegyelmétül 's önkényétül sem függünk.

Mig fentartjuk ezen alapot — — oh akkor a' világi szerencsének legroppantabb egymásra halmozása is bátran 's az egekig tornyosulhat fel boldog sorsunkon; mert megelégedési sarkkövünk nem valami képzelgési, szenvedelmi, ábrándozási 's így felette gyöngye relativum, de lelkünk tulajdonában mélyen fekvő, 's ekép egy felette erős positivum. Ha ellenben elrontjuk ezen alapot, akkor a' világnak legkisebb kellemei, bájai 's kecasei sem fognak emelkedhetni fölöttünk fel; minthogy szerencsetalpkövünk nem egyéb mint levegő, köd, füst.

Megelégedésünk, emberi szerencsénk talpköve tehát a' Partis I^{ac} 9us.

'S most egyenesen kérdem az Olvasót, áll e a' mit mondtam vagy nem? Ha azt feleli 'nem,' akkor minden további okoskodásnak vége; ha pedig 'igent' mond, ekép folytatom okoskodásomat:

A' Partis 1^{ac} 9us ránk magyar Nemesekre nézve olly égi malaszt, hogy azt valóban úgy kell tekintnünk, mint védangyalunkat, ki ha egyszer elhagy, 'borúra fordul a' derű' 's minden férfihoz illő örömmek vége. Legszenb kötelességünk tehát ezen mennyei védnek viszon-védjét venni.

'S eddig úgy hiszem — a' mennyire én ismérem a' magyar nemességet — velem e' szakaszban a' nagyobb rész pontiglan kezét fog. Már a' mi a' módokat illeti, mellyek által ezen legbecsesb sajátunkat örök bátorlétben fen is lehessen tartani, az más kérdés; 's itt megint meg kell vallanom: igen félek, hogy honfitársim nagy rész ezen czél elérése végett inkább természet-elleni mint természet-szerinti módokhoz lesz hajlandó vagy legalább 'még most hajlandó' nyulni.

Egy bizonyos könyvben ez áll "Milly röffel Ti mérték másoknak, ollyannal fognak azok viszont Nektek mérni." 'S ha nem akarjuk magunkat készakarva 's legfájdalmasabban megcsalni, azt fogjuk találni, hogy ezen állítás valóságát t. i. hogy azt büntetlen soha nem lehet megsérteni, minden század, minden esztendő, minden nap, minden óra, eltörülhetlen betűkkel bizonyítja; minthogy bizodalmatlanság bizodalmatlanságot, gyűlölség gyűlölséget, önkény önkényt, irgalmatlanság irgalmatlanságot, szóval: a' nyomás ellennyomást okoz; 's ha nem egy óra, egy nap, egy esztendő, de minden bizonyval 's annál nagyobb erővel -- egy, két vagy több század leforgása után is.

'S ha ezen isteni szót, melly az örök igazság magyarázata, nem akarjuk kétségbe venni, azt sem tagadhatjuk, hogy a' P. 1^{ae} 9us égi malasztját ennekutána mind kül mind bel megtámadások ellen csak úgy fogjuk köztünk örök bátorlétben legbiztosabban fentartathatni, ha annak férfihoz illő méltóságát hazánk minden lakosira ruházzuk, azaz: ha jobbágyinknak olly röffel mérünk, millyennel kívánjuk, hogy megint a' kormány nekünk ezentul is mérjen!

Ha országos történetink, törvényi módosításink, de kivált abususkink egybefoglalt szellemét tekintjünk, azt leszünk kénytelenek elismérni, hogy midőn a' magyar nemesnek is tán egy kissé rövidebb röffel mérnek most mint az előtt, az adófizetőnek markában maradt rőf is idomlag felette kurta lett, azaz: hogy valamint mi bántunk alattvalóinkkal, úgy bántak tán felsőbb hatalomtul segítve velünk felettvalóink; a' minek a' *talis* törvényébül szükségkép folynia kelle.

Sok tudom azt fogja mondani "Ezen okoskodás nem áll, mert máskép 800 esztendő leforgása alatt már kellett volna tapasztalnunk a talio következésit." — Mire én így felelek 'A' talio következési valljon nem olly világosak e' mint a' napfény? 's nem tapasztaljuk e azokat, directe minden országgyűlésen, hol — — — — — válaszok — —

-----;

-----?

800 esztendőn túl is elnyomathatik *látszólag* a' természeti törvény, de annak tüze mindig ég, habár nem lobban is fel, 's annál nagyobb erővel rohan végkép ki, 's atomokká szemmisít maga körül mindent, mennél nagyobb és több idei teher feküdt rajta. Sokáig állhat egy épület, habár hézag rejtetik is alatta, de a' legkisebb földindulás, ugy szólván egy 'Véletlen', egy 'Semmi', kidönti sarkából.

Mások illy ellenvetést fognak tenni "Nincs a' magyar Nemes Fejedelméhez azon relatióban, mint a' millyenben áll hozzá az adófizető." A' mit én igen jól tudok, hogy t. i. se de jure, se de facto nincs azon relatióban; hanem azt vagyok mondani bátor, éppen itt fekszik a' haj, hogy se de jure, se de facto nincs azon relatióban; 's ekép a' nemes és szántóvető-közi relatio természet-elleni, 's így előbb utóbb ketté pattanni kénytelen. Elég csuda, hogy 800 esztendőig illy correlatio némileg fenállhatott, ugy annyira, hogy valóban az Istent ezentul nem kellene többé kísérteni, hogy éretünk bűnösökért ezen csudának még továbbra is terjessze fentartását, a' mit, emberileg ítélve, nem is érthetni el máskép, hanem csak ugy, hogy a' nagyobb rész állatilag vegetált, a' kisebb pedig a' nagyobbban rendszerint patriarchai szelidség-

gel uralkodott; a' mi azonban — 's ez jó rossz e, azt most nem vizsgálom — mind a' két részről 's általányosan véve, mert számtalan kivétel van, felette megváltozott. A' jelenkornak tehát némileg módosított regimen kell; mert valami az, a' mi az 1 esztendősnak felette jó táplálék, már nem elégséges a' 10 esztendősnak, 's a' mi ennek igen jó, tán nem elegendő megint a' 20 esztendősnak, 's így tovább, a' 99 esztendősig: szintugy más volt Árpád ideje alatt a' Magyaroknak hasznos, más Corvinnak, megint más Károly alatt, 's ma megint más, anno 2000 pedig ismét más leend.

Azt fogják továbbá sokan megjegyezni "Nem lehet ugyan tagadni számtalan visszaélés létét, mellyek által némi nemtelen szenved; de ezt nem állíthatni generális regulának, sőt bizonyos, hogy a' földesur jobbágyának rendszerint legkegyesb atyja 's a' t." — 'S im ezen megjegyzést a' legveszedelmesbnek tartom, mert olly édesen hangzik, hogy ördögi subtilitása — melly azonban *tiszta véletlen* 's éppen nem combinált, mert annyi complimente dicső mondóit valóban nem méltatom — a' legnagyobb auditoriumot is, lágy szívü 's tompa eszü foháskodási közt, sokszor egy olly édes álomba, vagy inkább olly kemény alváshoz ringatja, mellyből még a' legvilágosb axiomák hangja sem ébresztheti fel azt többé.

Az állítás pontról pontra igaz ugyan, de nézzük, mi lappang alatta? A' magyar nemes nem akar senkitül kegyelmet hanem csak igazságot, 's ez tökéletesen jól 's emberül van; de más részről még sem akarja, hogy hozzá megint a' szántóvető is így szóljon "Uram, nem kell a' Te kegyelmed, hanem csak igazság." 'S ez az elő Istenhez kiáltok, se jól, se emberül nincs!

A' Török — 's ez bármi nagy sophismának látszassék is, még is igaz — némi jussal kinozza alattvalóit. Önkény itéli ötlet, 's így ő is önkénnyel itél; rövid röffel mérnek neki, 's ekép ő is röviddel mér. De vajmi féltékeny a' magyar nemes, hogy önkény alá ne kerüljön: 's ez dicső, felséges; más részről pedig milly szük lelkü sok közülök azt megtagadni mástul, a' mit maga olly forrón kíván; 's ez megint több mint szégyen, több mint ignominia. Ő constitutionalis törvényes királyt kíván magának, 's ez férfitui öntudatu kívánat; de jobbagynak viszont nem törvényes hanem atyáskodó, azaz: önkényes, és egyszer felette jó, máskor megint felette kemény földesura akar lenni, szóval: mód nélkül hosszú röfföt kíván magának, másnak pedig igen igen kurtát szán; a' mi semmi egyéb, mint a' leggyávább igaztalanságnak pirulást okozó példája.

Hallom erre ezt "Egy két felette ritka eset nem mozdító ok az egész fenálló rend rögtöni felforgatására, 's a' nagyobb műveltségü nemesség egészen más körülállások közt van; 's nem képzelhetni, milly veszélyt szülne olly újítás, melly által a' most még buta nép kést kapna kezeibe, 's azzal úgy bánna mások sőt maga ellen is, mint a' gyermek, ki még meg nem érett 's nem tudja mit tesz." 'S ez is tagadhatlan mind igen plausibilis; de valljon mi lappang megint ez alatt? Kérdezzük csak: mi a' fenálló rend, mi a' rögtön változás, milly nagy műveltségü a' nemesség, milly kést adunk a' nép kezébe 's a' t.? 's azt fogjuk találni, hogy a' most fenálló rend, mellynek ebéli javítása mindent felforgatna (!), az uriszek, hol bíró 's alperes egy személy; ezen törvényszéken kívül pedig a' legkegyetlenebb önkénynek annyi egyes eseti adják magokat elő, hogy azokkal foliantokat tölthetni, 's mellyeket rendre ki fogok találni — 's

vagy 20 esztendei gyűjteményem készen áll — ha arra méltók által felszólíttatom, mert előkélett férfiúi szándékom 'inkább honom hiv szolgálatjában veszni, mintsem annak szégyenei 's mocskai közt éltem fogytaig fuladozni — — — —' azt fogjuk találni, hogy nem ritkán az hoz ítéletet arról, 's nota bene semmi egyéb mint kénye után, kiben az öltözeten bajuszon és sarkantyun kívül, szinte egy férfura ismértető jel sem található; 's végkép, hogy azon kés, melyet illy móddal a' nép kezébe adnánk, nem volna egyéb, mint kilencz millió legázolt lakosnak emberhez illő sorsra emeltetése 's azon fegyvernek, mellyel annyit önkénykedtünk, kezünkbul kivétele 's annak a' törvény kezeibe tétele; a' mi többek közt annak is venné elejét, hogy végre a' reactió törvényei szerint más által ne szoríttassunk arra.

A' mi pedig a' műveltséget illeti, tagadhatlan, hogy cultivált embernek egészen más bánásmód kell mind annak, ki még alig bujt ki az állati sorbul; 's ámbár teljességgel hiszem, hogy ezen utólsókra nézve mostan még a' ki nem végző, de csak kinzó testi büntetések is némileg szükségese-
sek: ugy más részről azt vagyok állítani kész — ez megint sok előtt bármilly paradoxnak látszassék is — hogy ha már éppen egy politikai vétékért az egyiket keményebben kell büntetni a' másiknál, akkor az örök igazság szerint nem a' szegény tudatlant, neveletlent, állati indulatut kell keményebben büntetni, hanem azt, ki nagyobb vagyon után, jobb nevelés 's tanulás által köteles volna szenvedelmít zablában tartani, 's a' törvényt semmiben át nem hágni, azaz: — 's nyersen kimondva — hogy ha a' nemtelen, teszem például, 10 forint lopásért végeztetnék ki, akkor a' nemest 5 forint lopásért kellene kivégezni.

'S hogy illy okoskodások és javaslatok általányosan nem tetszenek a' nemesi közönségnek, az igen természetes; mert ben van az emberi természetben 's így benne is, azon igazságtalan szesz: 'parancsolni akarni de szót nem fogadni, törvényeket alkotni de azokat nem teljesíteni, másnak kegyelmét megvetni de megint másokat az alá vetni, az önkényt halálos bűnnek kiáltani de mindenben önkénykedni, csak a' mai nap hasznát tekinteni de a' jövődőrül nem gondoskodni 's a' t.' Illy javaslatot — melly egyébiránt nem az, hogy egy rész keményebben büntetessék mint a' másik, hanem a' törvény mindegyik előtt csak egy legyen — nem is intézek azért a' sokasághoz, mert az valóban nem tudja, neki mi jó, mi rossz; hanem egyenesen honunk azon polgárhoz, kik messzebbre látnak mint a' jelen, 's jól tudják, hogy a' jövődő idő szerencséje soha sem nyughatik éppen azon alapokon a' millyeken állott a' multban; 's ekép éppen azon idomzatban, mellyben az ember mind jobban 's jobban emelkedik a' baromi sorbul ki, a' törvényeknek is időről időre nemesülni 's a' kondolkozó ember lelkébe szőtt tulajdonihoz illesztetni kell.

A' törvény-előtti egyenlőség természetesen a' polgári élet minden ágazatiba vág; de azoknak, kik eddig általányosan véve, úgy szólván mindig csak legyeztettek, 's a' törvény fenyítő hatalmát csak félig meddig érzették, a' *büntető törvények* egyenlősége jelenik meg leginkább azon borzasztó forma alatt, melly a' gyávát, gonosz lelkűt 's rossz lélekisméretűt ijeszti vissza, 's a' régi természetelleni, 's ekép többé sokáig en nem maradható rendtelenséghez szorítja, akármi legyen is vége; az erőset, jó lelkűt 's tiszta lélekisméretűt azonban egy cseppet sem ijeszti meg, sőt az által vigasztalja mindenek felett, hogy a' helyreállított ter-

mészeti rend egy biztosb és hátországosb jövődőt mathematicai igazsággal ígér, a' mi mindenkor, de kivált mai világban, mondjuk ki egyenesen, nem lábbal tapodandó ígérlet!

A' büntetésrűli idea a' legnyomorultabb sophismák közt sorvadoz ugy annyira, hogy sok abban találja legfőbb becsületét, hogy ötet a' büntetés csak nehezen, vagy félig meddig vagy éppen nem érheti; midőn, gondolatom szerint, az igazi becsület abban áll: a' legkisebb büntetést soha meg nem érdemlenni. Ha nem szégyen embernek lenni, azaz a' földi salak minden nyomorultságit kebelben hordani — a' mi egyébiránt megint más kérdés — akkor a' büntető törvények alatt állni sem szégyen; de — ismét gondolatom szerint — az a' szégyenek szégyene: éppen azon törvényeket büntetlen sérteni akarni, mellyek másokat legirgalmatlanabbul sujtak. 'S ez nemcsak igaztalanságok igaztalansága, hanem egyszersmind az esztelenségeknek is legnagyobb esztelensége, mert hogy hihetni azt, hogy mostani világban 9 millió, melly annyiszor önkény, de még törvényesen, vagy legalább usus vagy abusus szerint, is legirgalmatlanabbul benevolisáltatik — óh be keserű *satyra* ezen terminus technicus a' valóságos benevolentiaára! — 's egy kislopásért kétségbeesésig kinoztatik, az illy bánásmódot tovább is fogja tűrni, ha más részről sokszor azt látja, hogy némi privilegiumolt rendbontónak viszont még emberi vérrel fertőztetett kezét se szorítja békóba a' törvény, 's a' domesticát lopó, árvákat 's gyámalattiakat álnokul kijátszó, a' tehetetlent nadályozó, jobbágyát kinzó, fegyvertelen idegent megtámadó, nem ritkán biztosan jár köztünk, sőt — mert minden componálva van már, t. i. a' machina kerekei jól megkenve — egy társaságban van velünk, sőt némellykor egy asztalnál is ül! 'S im itt mind azokat, kik azt hiszik,

nem ismérem a' hont, arrul teszem bizonyosakká, hogy semmi a' világon nem fog hátráltatni, mind ezen most állítottakat, mint valósággal sokszor megesett 's impune végbevitt tetteket, rendre előhoznom; a' miből az fog tán kisülni, hogy igen is jól ismérem az országot, — midőn más részről Isten segítségével reméllem, az fog belőle lassanként credni, hogy némi Magyar szebb jövődőre ébredend, 's végkép 'többet fog a' büntül rettegni mint a' büntetéstül, 's kevesebbet a' rossz hírtül mint a' belbecs hijátul'; 's így midőn a' közmoralitás 's igazi erény sulya nevedkedni fog, minden bitortlott reputatióunk nélkül, valódi érdemünk szerint is azt kiálthatja majd rólunk a' külföld "Milly valóban nemes ország Hunnia, melly nem tűri maga közt a' selejtest!"

Azon gyengéd linea pedig, melly fenyítékre nézve a' szabad ember 's a' rabszolga közt van, olly világos, hogy ítéletem szerint, egy ismértes Amerikainak kinyilatkoztatása, mellyre egy társaságban szólított fel, azt tökéletesen kifejti. Ő ezt mondá "Kínnek önkény csak bűrét karczolhatja is sujtatlan, az Rabszolga; kit pedig a' szabadon hozott, ismért és szentül teljesített törvény felakaszt, az szabad ember" -- . 'S ámbár ezen állítás némi gunyácsnak törpe elbizottságában több *bon motra* fog adni alkalmat, azért annak valóságát még sem vehetni kérdés alá, mert az a' rab-és szabad-köztü fenyíték ideáját tökéletesen kimeríti.

Az ember hozhat e Isten megbántása nélkül olly törvényt, melly embernek életét ketté vágja, — nem tudom, 's olly kérdés, hogy beléavatkozni itt nem merek; de más részről azt hiszem, hogy embernek nincs hatalmában embert olly módon kivégezni, melly által egy vé-

letlen vagy ügyetlenség a' törvények súlyát nehezítheti, 's ekép a' büntetés a' hozott ítéleten túl hatbat, mint p. o. fejevételben, akasztásban, hol, mint számos példa van, egyik mód nélkül tovább szenved mint a' másik, — 's ekép az agyonlövés, mint legigazságosb, látszik legcélirányosbnak lenni.

Már most kérdem, ha, teszem például, egy vadon szigetre vinne a' sors, hol senki nem lakik, 's ott települve le, fenyítő törvényinken tanácskoznánk, mert talán nem hagynánk ott is azt 800 esztendőre; valljon e' kettő közt milly javaslatra hajlanánk. 1^{ső} Válasszuk magunk közt ki a legjobbat 's okosbat, 's az büntessen meg legjobb belátása és szorosb lélekismérete szerint közülünk mindenkit, a' ki áthágja törvényinket; de halálra ne legyen ítéelve senki? — 2^k "Hozzuk törvényinket olly rendbe, hogy ítéletekben az önkénynek legkisebb helye se lehessen, de közülünk mindenkit az általunk szabadon hozott és szórul szóra magyarázott törvény ítéljen, 's a' gyógyíthatlan rendbontót kárhóztassa agyonlövésre." Valljon mellyikre szavaznánk e' két javaslat közül, kérdem mégegyzer? Én a' másodikra megvallom egyenesen. Már ki velem, ki nem, az megint más kérdés; 's nekem némi jusom van gondolni azt, hogy a' nagyobb rész az elsőre szavazna, melly kis jusomat tán senki sem fogja kérdésbe venni, ha arra akar figyelmezeni, hogy szinte 900 esztendeig ülünk már a' Duna, Tisza, Dráva és Száva közt, 's magunkat egy izben constituáljuk; ezen szó pedig '*constitutio*' többet forog szánkban, mint az utolsó évtizedet kivéve, tán Éropa minden nemzeteiében, törvénykönyveink is actáinkkal együtt pedig — mellyek azonban csak annyira *acták*, hogy papiroson vannak, de egyébiránt *stagnantiák* — tán legvastagabbak a' világon; de mind a' mellett eddig még fenyítő törvény-

könyvünk - Codexünk - nincs! 's így ebben egy kissé ugyan csak hátra vagyunk; minek következtében uralkodik nálunk ama szivreható, de annál igazabb igazság, hogy plus valet favor etc.

És ez a' privilegiált Rend helyzete, a' miből könnyen ítélhetni a' népnek ebéli bátorságos s' irigylésre méltó állásáról (?)

Tudom — közbevetőleg mondom itt — sokan azt fogják erre mondani "Miért illy keserűm, miért nem barátságos — — — ezzel mindent kivihetni a' Magyaránál, de illy mód által még makacsabbul ragad előítéletihez." Mire én így felelek 'A' valóban nemes Magyar — 's ezt nem kell a' magyar Nemesemberrel összekeverni, mert azok közt felette sok nemtelen, bűnös házsártos természetesen van, minthogy egy 500 ezer nemes és szentekből álló kar lehetetlen — minden Szépre, Nagyra és Dicsőre könnyen vezethető, 's csak becsület 's honszeretet által; oh tudom én ezt olly jól, és tán sokkal jobban mint akár *Török*, akár *Orosz* — — — nemzetbeli! de mit mutat a' fogamat? Hogy criminalis Codexünk nincs! 'S mit az anteacták? hogy sok derék ember legbarátságosabban javasolta már, 's többször is fenyítő törvényink rendbehozását, de ennek sikere eddig nem lön; 's miért? mert tán megint "A' kormány a kormány" (!) — — — — —. Valóban ez nem hátráltatta volna; hanem: mert a' felette számos jó lelkű nemes Magyarok ítélő tehetőségeiken némi nemtelen lelkű magyar koresok uralkodtak 's uralkodnak, kik az erős törvényeket, mellyek a' becsületes embert soha sem érik, azért hátráltatják lehetőleg, mert egész létök gyenge, félig meddig exequált 's könnyen kijátszható törvényeken alapul, minthogy erősbek fajtájokat gyökerestül kiirtanák, 's ekép az effectus azt mutatja, hogy

az eddigi gyógyszerek, mivel igen is szelidek, 's kiméllők voltak, nem használtak, 's ezen okbul, a' siker miatt, erősb 's hathatósbb módokhoz kell nyulni; a' mi pedig a megbántást illeti, soha nem hihetem, hogy a' józan férfiú, mint egy náthás — hogy többet ne mondjak — gyermek éppen azért ne fogadná el a' tanácsot mert az néki tán egy kissé nyersen mondatik; a' mi nem volna józanabb mint ezen anecdota: Egy nagy uri ember sötétben egy mélyverembe közelített "Jobbra tartson kend Isten - adta" — így szól hozzá valaki; de illy durva mód csak megbántja a' Nagyságot 's azért sem fogad tanácsot 's azért is elbukik a' verembe, mert nem így szóltak hozzá "Méltóságos Ur vagy Excellentiája, kérjük mély alázatossággal, méltóztassék vagy tessék egy kissé jobbra tartani, mert másképp verembe sülyed nagy uri drága személye." 'S azért nem is irok én a' jók 's valóban nemesek számára directe, hanem úgy remélek nékiek némileg használni, ha őket mind azon rothadás helyeire figyelemzettem, mellyek honunkat disztelenítik 's az egészét végveszélybe hozandják, ha azon helyeket egyenesen ki nem vágjuk, szurjuk, égetjük 's a' t.; t. i. hogy ha a' némi nemtelen lelkű magyar korcsoknak — kik, itt teszem például, a' Codex criminalis rendbehozását annyi századokig gátlák — álarczájokat le nem rántjuk, 's manipulatioinknak rutságát tökéletes fénybe nem állítjuk a' valóban nemes magyar közönség elé.

'S most, midőn az igazi nemes Magyar honunk diszéért kérem: ne hagyja magát azon tompa alacsonyság hőseitül elcsábíttatni 's fertőztetni, kik honunk mocskait részint jó száudékból soha el nem akarják ismérni, mert így hiszik a' nemzeti becsületet legsikeresebben fentartani (!!!) részint jó okokkal fogva elemöket t. i. az émelygető sárt

minden módon leplezgetik, a' mi által fény 's felemelkedés helyett Hunnia csak mindig közel kering koporsója körül, — most egyenesen 's practice, nem poros, diplomák 's nyomorult szórszálhasogatások után, hanem Isten előtt kérdem, mi uralkodjék rajtunk nemeseken: Önkény e vagy Törvény? Tudom azt fogja erre felelni a' nemesb nagyobb rész 'Törvény!' 'S ha ezt férfui elszánással kívánja, arra is rá fog állni nemeslelküleg 's édes örömet, hogy a nemtelent se ítélje soha is önkény többé, hanem semmi egyéb, mint Törvény!

Azok, kik bona fide azt hiszik: Senkinek e' tágas világon nincs annyi belátása, igazságszeretete, hogy rólok önkénnyel ítélhessen, 's ekép a' törvénytelenység, ha őket illeti, legnagyobb csufság előttök, más részről arrul vannak meggyőződve, hogy a' salus publica legnagyobb veszedelmbe jöhetne, ha viszont saját önkénykedésiknek volnának szárnyai szegve, 's ekép a' törvénytelenység, ha másokat illet, felette helyes; a' mi más szavakkal nem több, mint azt kívánni vagy követelni, hogy éppen az, a' mi magoknak legtűrhetetlenebb, másoktól békével legyen türeve, 's éppen az, a' mi őket, t. i. a' nemeseket tekintve, az egész respublicát sarkaibul kidöntené, másokat, t. i. a' nemteleket tekintvén, viszont a' köz bátorságnak legnagyobb garantíája legyen; melly praetensiók azonban annyira ellenkeznek a' valódi nemes és őszinte igazságos ember becsületével, hogy itt minden keserűség nélkül barátságosan szólítóm fel az igazi Magyarat, hogy semmi egyébért, csak igazság szeretetért, mondjunk nemes lelküleg 's önként azon hatalommal le, mellyel részint a' törvény, részint az usus, és tán legnagyobb mértékben az abusus, fegyverze minket földesurakat fel jobbágyink ellen, 's emeljük őket messzo

minden gyarló emberi szenvedelmink, indulatink 's önkényes hatalmaskodásink felül, az örök igazság 's részrehajlatlan törvény magas széke elé, hol csak az erény lehet paizs, 's semmi más a' világon.

Midőn azonban annyi selejtesnek is van szava a' dologhoz, használjuk szent céljaink elérésére az emberi cselekvések legerősb rugóját is, t. i. a' nyereség 's haszon-utáni vágyat, 's mondjunk le azért, a' száraz önségi calculus következtetésében is, azon jusokrul, mellyeknél fogva jobbagyink némileg önkényünk alatt vannak, nehogy mi is valaha felsőbb önkény alá kerüljünk; azaz mérjünk alattvalóinknak egyirányos 's hosszú röffel, hogy mi is igazságos lélekkel 's ferfui öntudattal kívánhassuk magunknak az egyirányos és hosszú rőfet; a' mi más szavakkal ennyi "Zabolázzuk *önkényeinket* fel, 's ha nem nemes lelkünk sugtában is, legalább azon igen fontos okbul, hogy a felettünk lévő kényeknek sikeresben állhatván ellen, némi független zablátlanóságinkért vásároljuk meg az igazi szabadságot, azaz terjesszük bátorlétünkért, szabadságunkért 's így nagyobb hasznunkért a' P. 1^{ae} 9us áldásit az egész ország lakosira.

Már a' mi a' törvény-előtti egyenlőséget illeti, ugy hiszem szükségtelen az Olvasót arra figyelmeztetni, mert annyi belátása reméllem mindegyiknek lesz, hogy azt csak lassan lassan bírhatni tökéletes kifejlésre, 's itt nem javasoltatik egyéb, mint a' törvény-előtti egyenlőség elvének elhatározása.

A' magyar nemes a' fogságot és halált kivéve, minden testi büntetéstül ment, a' mi igazán emberül 's felette jőzanul van; mert ekép nem alacsonyítja le maga a' törvény az embert állati sorba, minek következtetésében végkép minden becsület 's nemes érzésnek kell megszűnni; 155^{dik} la-

164 TÖRVÉNY-ELŐTTI EGYENLŐSÉG.

pon pedig azt mondom, hogy népünknek mai kifejléséhez képest, némelyekre nézve a' testi büntetéseket mostanság még elkerülhetlen szükségeseeknek tartom, a' mit előbbeni értekezésimben is, tán más szavakkal, de bizonyosan érintettem; ezen szakaszban végre a' törvény - előtti egyenlőséget javaslom; a' mi három adatbul azok, kik mindent el szoktak facsarni, 's kiknek elég világosan írni lehetetlen, könnyen egy felette vastag anomaliát huzhatnának, mellynek következésében vagy a' magyar nemest is ezentul testi büntetések alá kellene vetni, vagy a' nemtelent minden testi büntetéstül rögtön felmenteni, mert máskép mikép lehetne az egyformaságot elérni?

E' plausibilisnek látszó vád elkerülésére itt azt ismétlem, hogy most elég a' törvény-előtti egyenlőség principiumát felállítani, 's ennek utmutatása szerint tüstént egy olly fenyítő 's politiai törvénykönyv készítéséhez fogni, mellynek elsőbbike mindenkit az önkény üldözésitül megment, 's ekép minden becsületes embernek legbiztosb paizsa, a' bűnös nemeseket ellenben vagy hosszabb és szorosb fogság, akár tüsténti kivégzés által némileg azon kinnak aequivalensével sújtja, mellyel a' még baromi sorban lévőt testi kínnal bünteti, midőn ezen utolsót is csak akkor degradálja végkép állattá, mikor benne minden becsület és nemes érzés már kihalt. A' politiai törvénykönyv viszont egyenesen a' közönséges mindennapi bátorságot eszközlő az által, ha nem ítél és büntet is, hogy akárkinek is hatalmaskodását megsemmisíti — paralyzalja, — 's a' legelszántabb rendbontó féktelenségit a' közönségre nézve ártatlanokká teszi.

Most — 's mit akarjuk tagadni azt, a' mi semmi egyéb mint a' comoedia titka, mellyet kiki tud — a' nem-

telen sokszor minden törvény ellenére, egyedül a' nemesnek önkénye alatt izzad és szenved, 's testébül a' kintul majd majd kiszakadó szavat, ha csak Isten 's minden szentjei nem, más ugyan nem igen hallja; a' nemes ellenben nem ritkán akármiily excessusokat kövessen is el, még is minden törvény mellett, büntetlen és épen buj ki; 's ekép meg is esik tán többször mint gondolnók, hogy az ártatlanul vagy önkény által rettenetesen büntetett, szolgálai állásban találkozik azzal, kit a' legnagyobb nyilvános megbántásért nem érte, vagy érni nem akarta a' törvény, 's ki mindent lenéz.

Tudom illy állításra egy rész felette neheztelni szokott, quia veritas odium parit, egy más rész pedig illy eseteknek felette ritka előfordulását vallja csak meg, 's így azok veszedelmét korántsem tartja nagynak, midőn végre a' legnagyobb rész így okoskodik "Tökéletesség nincs, 's ez mindenütt megtörténik" 's ekép hihetőleg csak felette csekély rész fog velem kezét és vallja meg, hogy az állítás igaz, 's így segíteni kell.

Már a' mi a' megbántottakat illeti, ítéletem szerint nem felette ügyesen cselekesznek, ha nagy zajjal hirdetik felébredt 's boszongódó érzelmöket, mert az által vagy azt vallják egyenesen meg, hogy ők személyesen vannak érintve, vagy hogy az önkény, igaztalanság 's ebbül származó szánnélküli becstelenség maszlaga az ő igazi elemök! Sed de gustibus etc.

Mi pedig azon ritka eseteket illeti, mellyek a' nemtelennek ártatlan vagy igazságon-tuli elnyomatását, a' nemesnek ellenben büntetlen vagy korántsem eléggé büntetett hatalmaskodásit illeti: kész vagyok magam legelső azt mondani, 's ekép azt ismétleni, a' mit eddigi munkámban több

helyen mondtam, hogy a' magyar becsületnek 's férfiúi nemes tartásnak legbizonyosb jele 's tanuja az, hogy olly mód nélkül tág körök közt, mint a' millyenben a' magyar nemesség foroghat, idonlag még is olly ritka 's kevés igaztalanság és szivtelenség adja elő magát és foglal helyt mint éppen Hunniában. De nem abban van helyezve a' dolog veleje, hogy illyesek *ritkán történnek*, hanem hogy *büntetlen történhetnek*.

Ezen utolsónak iszonyu befolyását egész polgári létünkre nézve — merem állítani — eddig soha nem méltattuk eléggé figyelmünkre; 's im ez oka, hogy fenyítő 's politiai törvényink alig vannak, a' mi okbul megint a' *nagy szám* bátorléte 's ekép megelekedése sem olly nagy és nem is lehet olly nagy, mint a' millyen rájok nézve, mint emberekre igen kívánatos, ránk nemesekre, 's kivált nagyobb birtokosakra nézve pedig felette hasznos lenne.

Igaz, hogy illyesek másutt is történnek; de milly nyomorult illy szolgálai argumentum, melly minden becsületes ember vérért legkeserűbben felingerleni kénytelen. Ha lábaikkal tapodják, 's ugy szólván ebeknek vetik is az Istennek olly külön színű nemzetségi a' becsület, valódi nemes érzés is igazság érzelmet, az nem szolgálhat nekünk Magyaroknak, én legalább ugy lüzem, pirulást okozó bujósdi ajtócskával, vagy azon mindenek felett nemtelen ürügyül, hogy alacsonyságok közt mi is sorvadozhassunk. A' kérdés az: ki van e már annyira fejtve nálunk a' törvény-kiszolgáltatási rend, hogy annak minden javítása csak pium desiderium 's Utopiába való lehet? Mire a' becsületes embernek az lesz felelete: hogy bizony még sokkal is lehet azon reszelgetni, intézgetni 's javítani a' nélkül, hogy Utopia képe még azért előttünk feltűnjék, minek következésében nem az foly, hogy

nálunk semmi javítás ne történjék, minthogy másutt is van több mint sok becsstelenség, alacsonyság, menybekiáltó vétek, hanem hogy alkotmányunkon a' lehető legnagyobb javításokat esztendőről esztendőre, napról napra, óráról órára eszközlenünk legszentebb kötelességünk, habár a' világ minden nadrágtalani, kontyosai, bugyogószai, golyvásai 's a' t. egymásnak vérőket innák 's csontjaikat rágnák is.

Egész irányzatom tehát nem oda megy, hogy a' magyar nemes jusait csorbítsam, hanem éppen az ellenkezőre, t. i. hogy annak jusait, azaz bátorlétét, legnemesb örömit 's valódi szabadságát mód nélkül neveljem, a' mi nem egyéb mind a' legvalódibb haszon.

'S itt világosan tűnik elő, hogy itt is mint mindenütt, az, a' mi a' legnemesb és igazságosb végkép 's csak kis idő leforgása alatt mindig a' legmegjutalmazottabb, t. i. a' leghasznosb is; minek következtében bizonyos, hogy minél jobban megbecsüli egy rend a' másíknak igazait, annál biztosabban élhet minden rend saját igazainak csorbátlan 's megtűnadatlan körei közt is.

Minden ember szereti az igazságot, de a' becstelen csak magának, a' becsületes ellenben minden felebarátinak; 's midőn a' lélekisméretlen kész embertársát önkénye szerint ítélni, 's egyszerre alperes 's bírói személyt játszani, irtózni fog illy tettül a' lélekisméretes 's őszintén megvallani, hogy két felekezet közt csak egy harmadik lehet bíró, vagy ha egy harmadik nincs, egyedül az Isten.

A' hatalmasb által büntetlen sőt gunyolva sértethetés 's elnyomathatás elég a' természet minden kecsseit elkese-
ríteni, — 's mint Világ czimű munkámban érintém 'elég Damocles kardja, habár nem szakad is le, a' legnagyobb szerencsének kettétörésére'; Damocles fejére sem szakadt le az

soha, de még is elég volt a' *leszakadás lehetősége is* minden nyugtát eltemetni.

Az emberi élet ugy sem egyéb mint egy szünetnélküli megesalt remények, kijátszott fáradozások 's eldült munkálodások rövidebb vagy hosszabb láncza. A' bizatlankodás, bátortalan lét mindenütt keseríti földi pályánkat, hanem ez emberi sorsunk, melyet elszánással türnünk kell, 's azon okbul türnünk lehet is, mert annak kellemetlen súlyát felettéb könnyítnünk hatalmunkban van; de ha polgári rendezésink által létünket még bizalmatlanabb 's bátortalanabbá tesszük, akkor valóban minmagunknak vagyunk legsziveteleőbb ellenségi, kik saját kezeinkkel akasztjuk fejünk felibe gyenge lószőrrel a' hegyes kétélű vasat.

Nemesi bátorlétünket tán éppen oly nagy mértékben tartá eddig köztünk fel a' 'Véletlen' mint akármí egyéb, er-rül legyünk meggyőződve; egyszersmind ne felejsük, hogy mindig, de kivált máí napokban, a' Véletlen ugyancsak gyenge alap, mellynél az okos biztosbat keres, 's melly ránk nézve semmi egyéb, mint azon támasz, mellyen az erény 's ártatlanság, akár a' legelső palotában, akár a' legutolsó kalibában fényledez is, méltó jutalmát, t. i. a' tökéletes bátorlétet 's köz megbecsülést nyeri; a' bün és vétek viszont minden személyes tekintet nélkül, egyiránt érzi a' nemzet — hozta törvény hatalmát, — a' mi egyenesen a' törvény — előtti egyenlőség principiumának elfogadása 's mindenkinek a' legtávolabb önkénytüli felszabadítása, 's kirekesztőleg csak igazságos de tántoríthatlan törvény alá iktatása.

Azonban valamint emberek közt szentebb nincs, mint józan törvények, ha t. i. i. azok pontosan teljesítetnek mindenki által: ugy alig van valami nevétségeseb mint oly törvény, melyet senki nem teljesíthet, vagy általa-

ban nem teljesít. A' törvény tehát magában bármilly jó is, még semmi, ha annak csak az engedelmeskedik, ki éppen akar, 's a' kormánynak nem áll hatalmában szorítani is mindenkit a' törvény-teljesítésre.

És itt ágzik el azon kérdés: valljon mikép lehet a' törvényhozó test parancsait a' közönség által meg 'is becsültetni? Ha a' végrehajtó hatalomnak nincs elég hatósága, és szabad köre, holt portéka marad a' törvény; ha pedig igen is sok hatósága 's nagy szabad köre van, akkor megint a' törvényhozó test sülyed le szükséges méltóságáru!

'S im ezen kormányzási legfontosb kérdésnek eddigi fejletlensége okozza, hogy legtöbb ország ezen két élesztő principium iránytalan idomzata következésében, vagy felette sok, és részint jó de holt törvényü, mert bennök a' végrehajtó hatalom parányi; vagy szinte semmi törvényü, de még is gyorsan forgolódo, mert nálók a' végrehajtó hatalom nagy.

Mi Magyarok az első cathegóriában állunk, 's tán legmagasabban, mert hála az Egeknek, hiszen törvényekben csakugyan nem szükölködünk, 's bizony némellyek felette jók is, pedig annyira, hogy valóban ugy látszik, mintha köz boldogságunkra egyebet se kellene tennünk, mint törvénykönyvinkbül a' virágokat kiválogatnunk, 's azokat a' többi vakásra gyűjtött csalány, vadócz, burjány 's több eféle gyomuak tüze felett ujolag ismét felszentelnünk, az executivát pedig *éppen annyi* hatalommal ruháznunk fel, mennyi kívántatik a' törvények pontos, elmulhatlan gyors végrehajtására a' nélkül, hogy legkisebb önkényi mag essék a' törvények közé, mert akkor mindenek vége. Már e' részben azt a' *'hogyan* 's *ne to-*

vább-at kijelelni megint más dolog — miről annak idejében azonban egy próba-javaslatot ígerek, mely már ugy szolván kész. De most legyen elég 'egyenesen az effectus után elismernünk, hogy sz. István idejétől kezdve mai napig szinte egy törvényünk sincs, mely félremagyarázva, elfacsarva, elfelejtve ne volna, vagy mindig szentül teljesíttetnék bé'. A' mit nem tagadhatni, mert a' rendszerinti 24 óra, mely közt Isten ségítségével mindennapi kenyerünket esszük, azt minden pillanat, és sokszor a' leghangosb és élesb szavak által bizonyítja, hogy a' legdemocraticaibb alkotmányokban, mellyeket eddig csak ismerünk, sem állott a' parancsolók száma a' szófogadókéihez olly felette liberalis proportióban mint nálunk, hol valóban számtalanul több a' törvénycsíkaró, ficzámító, fejtő (!) vagy nem-értő, de még is hozó (!), mint az, ki a' törvények valódi szellemét értené 's azok parancsát mindenütt 's mindenkor szentül teljesíteni kész volna, a' mi a' republicanusnak legnagyobb dicsősége — — — — midőn — — — — —.

Legnagyobb bajunk tehát az, hogy törvényünk elég van, de azok igazságos magyarázói 's engedelmeskedői koránt sincsenek elegenden. 'S ezt törvénykönyvünk legjobban tanubizonyítja; mert egy megtartatlan törvény felett egy másik emelkedik, mely csak éppen azt mondja, de egy hajszálnyira sem teljesíttetik jobban; a' mi annak jele, hogy a' törvény-hozók sejdítik ugyan a' hibát, mert tapogatnak utána, de vagy nem tudják, hogy ezer megtartatlan törvény nem erősb, mint egyetlenegy illy szinü, 's ekép hasztalan az 1622: 2^{ik} törvényre rakni az 1635: 94, — 1647: 154, — 1655: 49, — 1659: 1, — 1681: 58, — 1715: 14, — 1723: 7, — 1790: 13, — 1825: 5^{ik} törvényt vagy azon veszedelemtül

félnek, ha az executivának hatalmát emelik, hogy azt semmi mód többé vissza nem tarthatják.

Ha pedig valaki kérdezné “Valljon mi jobb a két rossz közt: olly országlás e, hol hiányos a törvény de mindent jól forgat az executiva, vagy az, hol a törvény jó, de az executiva hija miatt a törvény csak írva van”? tán így felelnek ‘Az első Országlás rajza egy beteg testnek, melyet azonban orvosi gond látszólag egészségben tart, ’s melly mindaddig, és tán igen jó erőben élhet el, míg arra egy felette ügyes gyógyász — mi azonban nagy ritkaság — szünetlenül vigyáz fel; a második országlás pedig egy olly test ábrázolatja, melly egészséges és jó alkotmányu, azonban heverés, rossz táplálás ’s néhai korhelység és ittasság által ugy aunyira elbágyadt ’s halványult, hogy erőt senki nem tesz róla fel, ’s az első, habár hitványabb test is, minden összeütközésben meggyőzőn ezen sokkal erősb ’s jobb alkotásut, melly végkép, ha jobban nem ügyel a természet törvényire, t. i. soha nem mozdul, szinte kilencz részeitül továbbá is el akarja tagadni a világot, ’s mind lelki mind testi jobb táplálékot, ’s nem fékzi meg önkényi ’s betyárságinak igazságtalan rakoncátlanságát, ugy rogyik össze vagy inkább ugy alszik el, mint minden, a mi az örök természet ’s igazság utjából kitér.

Ezen utolsó rajz, ugy hiszem, némileg Magyarországra is alkalmazható; ’s ha ugy van, ne bitangoljunk, a Magyarok Istenéért! hazánk erős alkotását az által, hogy törvényink jobbára csak alszanak, ’s inkább csak az él liven szerintök, kinek semmi törvény sem kell, t. i. a jó ’s becsületes ember. Ha pedig felálland az említett 5 törvény is, mint a magyar alkotmányval éppen nem összeütköző, sőt annak valódi belső szelleméből kifejtett javítás, akkor szükségkép foly

az is, hogy a' nemtelennek esonkíttatlan igazaira sikerrel 's ön megelégedésére felvigyázzon egy

TÖRVÉNYES PÁRTVÉD.

“Hiszen a' nemtelennek ugy is van törvényes pártvédje; mert a' polgárság maga magát constituálja, á szántóvető képviselője pedig a' vármegyei Fiscalis” — így fog szólni sok; mire én viszont így: ‘Annál jobb, ha van, a' mi csak annak tanuja, hogy eleink igen átlátták, milly szükséges a' teher és kedvezés mellé az elő pártvéd is, nehogy a' keserű mint sulyosb, az édes pedig mint könnyűbb legyen’.

Az egész kérdés tehát nem abban áll, hogy valami szokatlan és új alkottassék; hanem hogy a' dolog veleje változatlan maradjon, 's csak a' formán tétessék némi javítás.

Számtalan óriási Reformator, ki rögtön a' legcivilisáltabb memzetek kaptájára akarná vonni az egész emberiséget, 's a' Töröknek 's Bolgárnak szint ugy, valamint az Angolnak 's Amerikainak Sajtószabadságot, Iuryt, Kamarákat 's ministeri responsabilitást kívánna adni, a' magyar szántóvetőnek mostani képviselét, i. i. hogy őtet egy nemesember repraesentálja, Lafontainenek némi igen helyes, és Fáy Andrásnak — ítéletem szerint — némi még sokkal helyesb meséivel hasonlítja össze, hol mint tudjuk, nem ritkán a' husevő viseli a' füevő képét. 'S mennyire lehet azon esetet, hogy a' *nemes* repraesentálja a' nemtelent, illy mesékhez némi igazsággal hasonlítani, azt itt nem vizsgálom; hanem arra szorítom kereken 's minden előzmény nélkül meggyőződésemet, hogy a' magyar szántóvetői képvisel

formájának nem az a' baja, hogy *ötet a' nemes repraesentálja*, hanem hogy *nem ő maga választja képviselőjét.*

Ebben fekszik mind a' nemesre, mind a' nemtelenre nézve a' kár.

Ezen utolsót sokan sophismának fogják állítani, tudom; 's nem egyéb okbul, hanem csak azért, mert tán sejdíten vagy sejtve is, mindig ön személyes hasznokat szokták az egész rend hasznáival összekeverni. Illyesek ezen javítást felette veszélyesnek, t. i. magokra nézve igen alkalmatlannak tartanak; mert hiszen most — 's nem akarok senkit sérteni, de ki kell mondanom — országunk számos vidékin vagy mindig hallgat a' megyei Fiscus, ha szól a hatalmas földesur, hármilly nagyon rimánkodják is a szántóvető; vagy férfiasan szól, de uj választáskor csuda, ha ki nem marad. 'S ez természetesen soknak igen kellemes és hasznos; de valljon kinek? Annak, ki sötétben szeret bujkálni, 's másoknak minden alkalmatlansága nélkül alkalmatlankodni.

Minden pörben az emberi jusokat tekintve, azt hiszem legelsőnek, hogy saját ügyvédjét válassza mindenki; 's ezen igazából valakit kirekeszteni akarni, a' legméltatlanabb igaztalanság. Ezt köztünk tán senki se veszi kérdésbe; a' mit azért szabad feltennem, mert a' szántóvető bizonyos esetekben akárkit valósággal választ is ügyvédül! De milly kevés tekintete 's ekép milly kevés sikere van illy pártvédnek ahoz képest, mellyel az birna, kit egy egész megyének *nemtelen* 's adózó közönsége választna, 's ki a' hazai törvények által sanctionálva volna is?

“Hiszen éppen ebben áll a' nemesi statusra nézve a' veszedelem, hogy egy illy pártvédnek igen sok tekintete, 's módnélkül is nagy sikere lehetne” — Mire én azt jegyzem

meg: 'bizonyosan igen nagy veszedelem, de csak azokra, kik mások jusait akarják sujtatlan áthágni, 's azt végveszélynek 's tökéletes elromlásnak tartják, ha saját önkénykedésikre zabolát sejdítnek 's látnak rakatni; de nem úgy az igazságszerető földesurakra, kik inkább fogják tűrni azon alkalmatlanságot, melly rájuk illy törvénymódosítások által háramolhatnék, minthogy most sokszor így kénytelenek fohászzkodni az egekhe "Uram Isten, valljon hogy vannak szegény jobbágyim!"

"'S miért laknak külföldön, miért utaznak, miért nincsenek jószágikon, tudnák akkor mind azt s a't." Illy már annyiszor hangzott kongás fog erre hallatni. De valljon az, ki hivatalban, vagy orvosi kezek közt van, tehet e mindig a' mit akar? Vagy nincs e olyan is a' honban, ki bármilly független legyen is, számos b urodalmakat bir, 's ekép akármilly jó akaratú lenne is, még se lakhat A, B, C, D, E, F, G, H, 's a' t. az országnak tán távol 's különféle részein fekvő urodalmiban, mert személye csak egy, a' miről nem tehet, 's így szükségkép mindenütt csak kevés ideig maradhat, 's mindent csak átrepülve 's távolról láthat. 'S végkép milly nevetséges praetensio részint a' höles, részint a' constitutionalis ember ítélete előtt, gyarló embertül általányosan véve olly csudákat kívánni, mellyek a' legbizonyos b canonisatióra vezetnék unanimiter, t. i. azt kívánni, hogy valaki az élet minden kellemesiről mondjon le, 's a'ide haza élte fogytáig uriszéki praesidiumot igazságos lélekkel vigyen 's a' t. a' mi felette szép volna, de mellynek kívánata volóban nem egyéb, mint egy lány szívü 's puba koponyáju piium desiderium, önnystificatio, vagy a' mi legkihívóbb, egy résznek a' másik szemében szállkát 's magáéban még gerendát sem látása. A' constitutionalista vi-

szont kaczagva hallja azon nyomorult methodust, melly szerint sok az által akarja előmozdítani a' köz szabadságot, nem hogy mindenki természeti szabadságának egy részét a' társasági szabadság elnyerése végett áldozza fel, a' mi helyesnél helyesb volna, hanem hogy annyira mondjon le minden szenvedelmirül, legsürgetőbb élet mentességirül, immunitásirul, hogy végre még a' koldusnál függőbb, egy bizonyos tájék levegőjét, 's egy bizonyos folyó vagy kut vizét legyen kénytelen színi és inni, 's olly orvosi gond híjával, mellyben bizik, élte fogytáig sorvadozni, mibül az sül ki, hogy volna csak sikere az illy antiphilosophiai ábrándozók teoriáinak, csupa szabadság keresésében, az ember végre legnagyobb rabbá válna.

Nem illy gyáva 's felhőkben nyargaló speculatiók, mellyekkel csak azok szoktak fejtörve vesződni, kiknek birtoka nincs, vagy kik természeti hajlandóságok szerint, vagy tán más okokbul, mindig otthon szeretnek, vagy tán kénytelenek ülni — nem illy éretlen teoriák mondom, vetik a' szántóvető hátorlétének 's ekép nagyobb megelégedésének igazi talpkövét; hanem az, hogy ő egyenlő bátorságban 's nyugalomban élhesse napjait, földesura akár jó akár rossz, akár eszes akár esztelen, akár mindig otthon ülő akár mindig odakiin kószáló legyen is. 'S ezt sikeresen 's illusio nélkül csak ugy érhetni el, ha a' szántóvető ezentul maga választja törvényes pártvédjét.

Tudom mind ez ellen ezernyi bujósdi ajtó áll nyitva, mellyeken az igazságtalanok serege mindig plausibiliter ki ki, 's át át szokott surranni.

“Nem mond az le az élet minden kellemeirül 's egy cseppet sem áldozza fel magát, ki Hunnia határi közt üti fel lakhelyét.” Így okoskodik sok. A' miben én tökéletesen

kezet fogok; mert azt hiszem: nincs és nem lehet a' lelkes embernek sehol is nagyobb kelleme, mint ha honna javának szenteli napjait, akár örök jég fagyassza, akár a' nap leg-hőbb sugári süssék is azt, mert "megérdemlett Honkoszorú nélkül meddő telek a' rövid élet." V— De ez néhány kevéssel tán csak mi saját vélekedésünk kedves Olvasó; 's éppen azért, hogy ezen érzésünk becsben tartassék tiszteljük akárki vélekedését is. Legyünk igazságosak, hogy mi is férfui öntudattal 's elszánással, nemcsak az ismért Horatiusi *tenax*, hanem *justus* ember méltóságával és súlyával is szolgálhassuk a' hazát; minek következésében többek közt, minden idegen hatalomtól menten és szabadon fogjuk mindig választni országgyűlésinkre küldendő követünket; hanem hogy ezen szép jusunkat nyugottabb lélekismérettel, bátrabban 's több hihetőséggel tarthassuk is fen, arra is rá fogunk állani, hogy a' szántóvető is minden hatalmunktól menten és szabadon válassza ismét az ő vármegyei képviselőjét, 's ha ezt nem teljesítendjük, akkor az Isteni szót, 'quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris,' melly annyiszor volt fogaink közt, bizony csak úgy mondtuk el, mint a' varju szokta némi rátanított szavait elkárogni, 's ezt halhatatlan embernek halhatatlan felebarátja ellen büntetlenül tenni lehetetlen.

"Nincs még a' szántóvetőben elég hélátás, magának olly embert választani, ki igazi hasznát előmozdítani 's eszközölni is tudná." Így fog itélni sok. A' mit én szűklelkű sophismának tartok, minthogy nincs olly buta nép, ki meg ne tudná különböztetni barátját ellenségétül 's a' gyávat a' hatalmastul, a' mit a' régi közmondás "vox populi vox Dei" igen bizonyít; ám de tegyük fel, hogy nem választ magának alkalmas embert, mi lesz következése? Hogy három eszten-

dőre választotta csak, 's minekutána illy pártvéd ítéletet nem hoz, 's így veszedelmes hatalma se nagy, három esztendő leforgása alatt a' szántóvetői közönség szemei annyira felnyílnak, hogy minden bizonnyal — 's ezt a' tapasztalás nyilván mutatja — ezentul mindig azon emberre fog egyesülni vótuma, ki legsikereshen védheti 's védendi is igazait. És ha mi azt mondjuk "Nincs a' szántóvetőnek illyeshez még belátása" — ámbár velünk nevedett 900 év óta: nem vagyunk e az örök igazságnak seha ki nem játszható törvényei szerint viszont azon veszélynek kitéve, hogy egy magasb hatalom hozzánk is ekép szóljon, vagy inkább velünk így cselekedjék 'Midőn a' *sanior pars* döntött még el szinte mindent, akkor szabad lehetett (!!!) a' követi választás; de most, minekutána mindenbe belé kottyán mindenki, akár tudja miről van a' szó, akár nem ---, most már olly ügyességgel kell vinni a' dolgot, hogy az választassék követül, ki az egésznek legsikeresebben is szolgálhat.' 'S ha B. azt mondja "én igen is jól értem, nekem mi hasznos, mi káros, 's azért nem is engedem, hogy valaki választásimba elegyedjék, hanem C. nem tudja mind ezt, 's ekép kötelességem érette választanom" — a' talio törvénye szerint nem foly e megint az, hogy A'. is azt fogja tán mondani "én infallibilis vagyok, 's azért kényem szerint teszek, B.-nek pedig nem engedhetem, hogy ő éretlen szabadsági sophismái közt elveszen, 's ekép jóllétére, valóságos szerencséjére (!) kinszeríteni fogom—". Minnek morálja az, hogy B. mindaddig nem fog igen erősen ülni juszáiban, míg C.-nek jusait csak mindig ő akarja fejtegetni; 's ekép B.-nek haszna és szerencsége mindaddig nem igen biztos alapon fog nyugodni, míg C.-nek haszna és szerencsége csak önkényi légben lebeg.

“Mind errül nem lehet szó, mert a’ *pacta conventa*, a’ *Ius et c.*” ‘Ez mind igaz; de viszont a’ hatalom!’ “Ennek nem kellene soha is történni.” Ez is igaz. De mennyi nem történik a’ világon, a’ minnek nem kellene megtörténni! ’S milly szegény vigasztalás az — a’ tiszta *moralis* és *metaphysicai* dolgokat kivéve — ha valaki csak illyformán vigasztalja magát “Elvették ugyan mindenemet, de nem volt jusok hozzá; kidohtak bizony házambul, de azt tenni nem volt igazok; tönkre tettek mindenestül, de ez törvénytelen-ség volt ’s a’ t.” Zeno ’s más kevesek tán mindent nevetve ’s örülve fognak tünni, de a’ nagyobb résznek ugyancsak sovány *compensatio*, ha vesztett butorért, házért, szóval mindenért csak a’ *principium* csorbátlan fentartásával vigasztalhatja magát.

Ha valaki szabad akar lenni önkénytül ’s maga választni pártvédét — a’ mit igazságosan senkitül sem tagadhatni meg — akkor arra is rá kell állania, hogy senki se függjön az ő saját önkényétül is, ’s neki se legyen legkisebb befolyása viszont annak választásában, kit megint valaki más választ pártvéül. ’S ez ellen Isten előtt, ugy hiszem, igazságos embernek kifogása nem lehet. A’ mi pedig egy résznek, illy férfiui szabad cselekvésmódra megérettségét, t. i. hogy már tud némileg magáru is gondoskodni, — a’ másik résznek ellenben éretlenségét illeti, — mellynek következtetésében mindenben még dajka kell nékie — ítéletem szerint azon alnafiára emlékeztet, mellynek egy törzsökbül felemelkedő ágain, 900 esztendő óta függ temérdek alma, ’s ezeknek egy része mindig azt mondván a’ nagyobb számhoz “Ti még nem vagytok érettek” — ezen utolsók végkép azt felelhetnék tán “Ti pedig már rohdadtak vagytok, és így - - ’s a’ t. ’s a’ t” *Sapienti pauca!*

Megengedem azt is, hogy nem 3, de 48 esztendő fog kivántatni, míg némi megyének adófizető közönsége derék pártvédet fog választani, sőt azt is meg akarom engedni, hogy soha sem fog választani magának arra ternett embert; hanem mind ez javaslatomat egy cseppet sem gyengíti; mert nem abbau áll a' dolog veleje, hogy *jó pártvédet válasszon* a' szántóvető, hanem hogy azt *maga válassza*, azaz hogy azon kárt, melly egy hijábavaló pártvéd által háramolhatik tán rá, csak *magának* 's *ne másnak* tulajdoníthassa! 'S itt fekszik a' dolog veleje, mert magát senki se tartja olly bü-
nösnek mint mást, és ekép kiki sokkal könnyebben és szive-
vesebben megbocsát magának mint másnak legnagyobb kárt tesz is, soha nem fejlődik ki annyi bosszu — a' mi országokra nézve a' legerősb méreg — mint mikor egy rész a' másíknak csak legkisebb alkalmatlanságot okoz is. Például: ha valaki egy másíktul egy könnyű ütést kap, valljon nem fog e haragja felzúdulni; 's nem fogja e bevádolni vagy magának venni elégtételt? Ha pedig ezt semmi mód nem nyerhet, nem marad e keblében bizonyos tövis, melly fájdalmasan sértendi, valahányszor ütője jut eszébe? Ki hallotta ellenben valaha, hogy valaki beárulta legyen magát, mert teszem, részegségében vagy ügyetlensége által egy szemét lökte ki? 'S ki volt, ki illy valóban igen érzékeny megbántásért magát bezáratta, vagy magán - - - csapatott volna? Nincs példa, mert magának az ember mindent 's még a' legérzékenyebb megsértést is megbocsát, midőn másnak nemcsak a' legkisebb megbántását, de sokszor a' megbántás gyanuját, sőt némellykor legjobb akaratját sem bocsátja meg. Így van a' pártvéddel! Az önválasztottnak mindent megbocsátunk, a' ránk tolottnak semmit! 'S midőn én mások érzelmit 's kívánatit legigazságosabban

hiszem magaméi után kitapogathatni, szivemből kívánom, hogy mindenki maga magának választhassa szószóllóját; mert én egyenesen megvallom, hogy akármilyen zavarba jöjjenek is — ámbár számtalan, hasonlíthatlanul mélyebb belátású mint én, 's tán sok jobban is tudja hasznomat mint magam — azért e' részben még is csak saját kis belátásomba fogok inkább bizni, mint máséba, 's ekép mindig azt kívánni, hogy pártvédem választásánál, akár a' megyei választáskor, akár országgyűlésre, akár személyem és sajátom védelmére, senki se folyjon bé az elsőkre mint én 's azok, kiknek törvényes jusok van hozzá, az utolsóra pedig csak kirekesztőleg magam. És érzem, hogy korántsem boszongok annyira, ha önválasztási pártvédem akármilyen bajba keverne is, mint ha a' rámparancsolt véd, némi kegyelmeket is volna képes érettem kirimánykodni. 'S illy érzéssel mindenki több vagy kisebb mértékben, de bizonyosan bir; mellyet ha nem a' nemesb érzelem sugtában is, legalább az ész tanácsában becsültetni javaslok, mert végkép csak olly röffel fognak nekünk is mérni, mint a' millyennel mi mérünk másoknak!

Hogy eddig a' dolog, mint állott, jó lehetett, nem vizsgálom sőt megengedem; hanem valamint van idő, midőn a' természet jusiai szerint, a' gyermek felszabadul szülei hatalmuk alul, 's egy önálló férfinak atyja köteles némi jusokat neki átengedni, 's felette sok zavar támadna, ha egy 40, 50 esztendő ember vagy is inkább fiu mindenben atyjának jó kedve 's önkénye alá lenne vetve: ugy azt hiszem, 900 esztendő leforgása alatt, csakugyan annyira megérhetett 's meg is ért már a' magyar szántóvető, hogy pártvédjének választása, tökéletesen tulajdon belátására 's akaratjára bizathatik minden veszély nélkül. Ha

ügyetlenül választ, meg fogja magának bocsátni, 's jobbat választ; vagy ha még ügyetlenebbül választ, magának ismét megbocsátni 's úgy tovább; melly szép moderatio, mert az emberi természet legmélyebb tulajdonin alapul, minden panasznak legbizonyosb orvos - szere 's minden felingerlésnek legbiztosb óvadéka — praeservativuma —.

Most a' természetelleni usus, a' talionak szívünkre nem eléggé vehető de bizonyos bosszuján felül — mellyet érteni lehet inkább mint kifejteteni — még másféle okvetellen anomaliákat is szül. A' becsületes és gyengéd - érzésü földesur sokszor nem tudja uriszékeken mi tévő legyen, mikor — a' mi annyiszor történik — jobbágyinak kívánságival legközelebb haszna jön összeütközésben; 's ekép — mert közte és a' szántóvető közt olly bíró, kiből ezen utolsó tökéletesen biznék, nincsen — magát nem ritkán olly mostoha ítélet - hozásra elhatározni kénytelen, nehogy az öntudat kristálja még csak távolruli homálytul is szeplesítessék, mellyet a' legigazságtalanabbul kemény bíró sem mondott volna ki.

'S ha őszintén meg akarjuk vallani miért veszik a' felsőbb dicasteriumok, mint p. o. a' Kancellaria, a' Helytartó Tanács, annyiszor 's tán minden idomzaton tul — miokbul elég panasz hallatik is — a' földbirtokos ellen a' szántóvető pártját: nem fogjuk tagadhatni, vagy legalább hinnünk kell, hogy az egyéb okokon tul tán azért is történik, mivel általányosan mindig a' szántóvető szokta huzni a' rövidebb szalmát, 's ekép általányosan inkább a' szántóvetőnek kell fogni pártját. A' mi ellen igazságos panasznunk nem lehet, mert csak úgy tesznek velünk mint mi másokkal! 'S im itt igen szembetünőleg látszik, milly okvetetlenül szül végre az önkény mindig önkényt.

Sokan, tudom, azt fogják erre megjegyezni, hogy a' Megyék nem ritkán felette nagyon pártolják a' szántóvetőt hatalmas földesura ellen; de erre csak azt felelem: Igen is mód nélkül sokszor történik ez, a' mi felette dicséretes; hanem viszont azt bátorkodom kérdezni: mindig csak az igazság szeretetért történik e ez, vagy néha nem azon irigy indulatosság sugtában e, mellyel *némi* communitások, *némi* nagy birtokosak ellen viseltetnek?

'S hát a' nem becsületes 's nem gyengéd-érzésü földesurak mikép bánhatnak 's mikép is bánnak jobbágyikkal? Irjak e itt *fel*, vagy inkább naplókönyveimből *le* némi kis anekdotát? Ezt csak felszólításra fogom tenni, ha az t. i. olly helyről jő, melly megérdemli a' feleletet, azonban addig is magamat akarom citálni a' legártatlanabb és a' honban minden napi 's minden órai esetben. Nem ritkán változásokat kívántam tenni 's tettem is jószágimban. Házhely és földcserére volt szükség.

Én 'De nem fogják e sajnálni jobbágyim régi földkeit?'

Tisztartó. "Egy cseppet sem Méltóságos Ur, hiszen adunk nekik jobbakat."

Én — a' jobbágyokhoz — 'Barátim, nékem földeitekre szükségem van'. 's a' t.

Jobbágyok. "Már mondta a' Tens Tisztartó Ur — — . Legyen Nagysága szegény fiainak atyja — — —"

Én 'Nem foglak Benneteket soha is elhagyni 's a' t.'

'S im kész volt a' mennyei szabad egyezés!!!

'De hát miért nem szóltak jobbágyim?' így tudakoztam később, midőn megtudtam, hogy abbul vetettem őket ki, a' mi nékem *előttel* nélkül sovány földnek 's rongyos szalmafedélnek látszott, a' mi azonban az ő szemökben —

mert ott éltek napjaik édeni idejét — paradicsom volt! 'S abbul én hajtottam őket ki! De miért nem szólottak? Mert engem ritkán láttak, minthogy körülállásim a' sokszori velök lakást nem engedék, a' tisztartó pedig minden esztendőben 365 nap volt rajtok; 's ekép a' probabilis — mert azt se tudták bizonyosan — gratia, ugy álott rájuk nézve a' lehető sőt hihető disgratiához, mint 14 nap 365 naphoz; 's így a' *hallgatás* tán a' legjózanabb volt!

'S most midőn azt állítom, hogy sokszor a' földesur legjobb akarattal sem tudhatja meg, Jobbágyinak legbelsejökben mi baj, mi bu, mi szomorúság van — 's az egy hidegvérü igazságtalan Vampyr, ki azt hiszi: bennök semmi érzés nincs — Istenhez kiáltok "Világosítsa fel a' köz bátorság 's kisded honfi utóink kedviért, a' Magyarinak azon részét, melly törvényeket hoz, 's birja arra, hogy a' most említett két felekezet-közti igazok kiszolgáltatásának basisa se Véletlen, se Irgalom, se Indulatosság többé ne legyen, hanem *egyedül Igazság.*"

Ne büntesse ezentul a' scrupulosus földesur maga magát, 's ne favorizálja sem a' Kancellaria sem a' Helytartó Tanács a' szántóvetőt szoros igazságon tul, a' nemesi közönségek pedig ne ostorozzák a' *szegény gazdag urakat*, kik ugy is, ha nem elegendőleg bár, de bizony szépen vannak a' köz megvetés által flagellálva már; 's a' mindent merészlő földesurak végre ne *vampyrkodhasanak* büntetlen, de védje a' szántóvetőt az, kit maga magának választ. 'S mindnyájan a' rosszakat kivéve, valóban meg lesziünk elégedve! Cserélni, a' legalkalmasb sőt a' legjobb földeket magunkéva tenni 's a' t. ezentul is fogunk, csak hogy az egyezés valóban mind a' két

részről szabad 's nem a' szabad egyezésnek satyrája leszen.

Fentebb azt tettem fel: a' szántóvető legügyetlenebbül fog választani; 's úgy hiszem, némileg megintattam, mennyire a' hely szüke engedé, hogy mind e' mellett még is megeleégültebb leend mint ma, mert lehető kárát magának 's nem másnak fogja tulajdoníthatni. De most egyenesen azt bátorkodom állítani, hogy csak egy kis idő leforgása alatt, olly pártvédeket választand, kiknek helyzetük és személyes tulajdonok még nagyobb sulyt adhat 's ekép adand is törvényes hivatalaiknak. Fog eleinte és számosb Megye, házsártos 's nagy száju prokátorokat választani nem kéllem; de csak szaporán átlátandja majd a' józanabb rész, melly igen érti mai időkben valódi hasznát, hogy illy véd csudákat ígér 's bajt okoz, sokat beszél de keveset tesz, módnélkül sokba kerül 's nem hasznot hanem kárt hajt; 's im ezentul fog kezdődni — a' mit régibb országok évrájza jósol, minthogy ugyan azoknak ugyan azon következései szoktak lenni — egy olly időszak, melly minden becsületes és békeszerető embernek csak kedvesnél kedvesb lehet, t. i. a' neutelenek nemeseket fognak önként választani pártvédül! Eleinte tán félve, mert nem tudhatják, felvállalnak é ők illy nehéz tisztet, minthogy nem olly nemeseket értek, kiknek se tudományi se pedig erényi tekintetök nincs, hanem kik egyiránt vannak mind haza mind fejdelem előtt tiszteletben; de később teljes bátorsággal, mert sok nemes, tudom, inkább abban fogja lelkének megkivántató táplálékát találni, ha fáradva és munkálva ő lehet olly számos házi bátortlétnek és szerencsének szerzője, habár az érette háladattal dobogó szivek szalma 's

nádfedél alatt laknak is, mint ha egy roppant palotában mindenki hajlongna reggeltől estig személye előtt.

'S valljon ezen törvény-módosításnak nem volna e ekép áldott befolyása a' nemességre is? Azt hiszem: semminek tán nagyobb!

Minden emberben van némi pezsgőség, tán a' Magyarban színt annyi ha nem több, mint a' világ akármilly nemzeteiben is. Ezen életi szikra vagy dönt 's ront, vagy állít és csudákat művel, ha van tág és dicső mezeje, vagy, ha szabad köre nincs, elfajulva kisdud tárgyak körül bibelődik 's disztelen harcölések 's betyárkodások közt elenyésszik, 's az országlás csak akkor érti valóban legközelebbiül mint legtartósb hasznát, ha e' szent tűznek lehető legtöbb kifejlését józanul eszközli 's azt bölcsen használja; mert ez nyer csatákat, ez ví diadalmasan ki háborukat, ez hoz nemes elszánást a' tanácskozásba, ez önt férfiúi állhatatosságot a' polgári életbe — — — — 's valljon mi volna az, a' mi ezen szent tűz kifejlését jobban eszközölhetné, mint mikor a' független erénynek, kicsinosult tudománynak és férfiúi elszánásnak egészen új mező nyitattik?

Ha egy Megyének illyféle praxis által már jobban kifejlett lakosai köz lélekkel 's köz akarattal mind egyre mutatnának "Im ez kinek eszében és szívében bizunk" nem volna e az legalább is olly nagy jutalom, mint mikor sok kéregetés 's előszobai várakozás után, titulusunk tán egy kissé hosszabbodik? 'S nem volna e azon sok pezsgőség 's ételszikra, melly most sokszor kirekesztőleg palack-törésre, színházi zajgásra 's egyéb illy dicsőségekre nemcsak hasztalan de kárral sőt valódi szégyenünkre párolog el, nemes élet élésre, valódi isméretek 's köz jó hír szerzésre fordítva? 'S nem volna e köztünk sok, ki midőn ma ugy

szólván, hijába eszi a' kenyeret, akkor számtalant segítne jobb kenyérre. Ma is tehetni felette sok jót mind tisztviselésben mind privát életben, 's ekép a' köz tiszteletben igen nagy mértékben részesülhetni, nem tagadom; de a' valódi, nem mesterkéltségek megbecsülésnek egészen egy új láthatárt nyitni, számnélküli nyereség! kivált olly honban, hol annyian vannak, kik inkább volnának hajlandók — mint én ismérem a' Magyar — *országi szolgálat által* szolgálni a' *kormányt*, mintsem *kormányi szolgálat által a' hazát*, a' mi tán szinte egyre megy, de izléstül függ, melly azonban honosimban bizonyosan praevalens; mert valamint a' magyar katona sem szereti a' szoros rendet, 's inkább ön ereibe bizzik — a' mi egyébiránt katonában nagy hiba — úgy inkább hajlandó a' magyar nemes független létben szolgálni a' hont és királyt, a' mi polgárban viszont valóban megbocsátható, sőt tán a' legnagyobb erény!

Milly önbecsülést szült a' valahai Romában a' Tribunus plebis tisztje, ki nem tudja azt? 'S milly serkentés lehet az komoly férfit öntartásra ezreknek, mikor C. Gracchus 26 esztendőskorában azzá lett; ki kételkedik megint ezen? 'S midőn hasonló ok, hasonló effectust szokott szülni, ki kételkedhetik azon is, hogy nálunk szintugy a' legnemesb érzelmeket ébresztendi fel a' pártvédi tiszt; 's az egész kérdés csak az lesz: valljon kinek volt hasznosb, nemesembernek e vagy szántóvetőknek, hogy a' vármegye fiscálisát ezen utolsók választák? A' szántóvető ezennel kilép az önkény hervasztó határjából, a' nemesi ifjuságban pedig azon lehetőség 'igazi érdem által, ön erővel emelkedhetni a' legédesb megbecsültetés polczára', egy olly nevezetes epochát alkotna, melly nemzeti történetünkben a' legdicsebb betűkkel volna örökleg feljegyezve. Ha néha néha

csak egy választatnék is egyhanguan illy tisztre, ki még életének tavaszát éli, az olly hathatós fordulást tenne a' honfiatal reményire, hogy abbul a' legdicsőbb következtéseknek okvetetlenül kellene folyni, 's el volna érve azon nagy czél "a' hazai felekezetek két legdivergensebbének lassanként egy testbe forrasztása, melly most ha ketté nem pattan, esuda".

'S a' kormány milly férfiakat használhatna honboldogító fáradozásiban, ha olyanokra vetné figyelmét, kik illy tiszttel viseltek már, vagy most is viselnek közönsegesen megtisztelve, 's ekép nemcsak az ész és szív tulajdonit, de a köz bizodalmat is birják?

Az egész végre vesztene vagy nyerne e? kérdem őszintén, ha a' nagyobb rész meg volna nyugtatva, a' kisebb rész pedig a' férfiúi erények minden ágazatiban hiv eljárásra lehető leghatalmasb lelki inger, t. i. a' honfiak őszinte megbecsülése által lenne ösztönözve? Feleljünk erre nem bölcsöbül kísérő előítéletünk sugtában, de természeti fásulatlan eszünk 's belátásunk szerint, mellynél hivebb kalauzunk nincs.

"Illy kedvezést a' szántóvető nem is kíván" számtalanszor hallotam ezen sententiát, 's elhiszem; hanem éppen azért — 's kérem, erre vigyázzunk — mert keblében igen sokat kíván, 's ha lesz ereje, impetuose fog is kívánni, de nem tudja tulajdonkép mit kíván, 's neki mit *szabad kívánni*, éppen azért mind rája mind ránk, 's így a' hazai béke 's boldogságra nézve legszentebb kötelességünk, hogy kívánatinak mi adjunk irányt, mi tűzzünk czélt, 's mi igazítsuk 's rendezzük el mind azon vágyait, mellyek csak ujabb időben olly szomorú gyászba boríták honunk több vidékit, 's mellyek igen mutatják, hogy számos b valóban mennybekiáltó visszaélések követ-

kezésében, vagy akármi okbul is, annyira felduzzadt némi szántóvetők kebleiben a' tulesapongó kívánatok árja, hogy az kétség kívül, 's bizonyosan *tulajdon legnagyobb kárára előbb utóbb kirontrand*, ha t. i. ezen fermentatiói szeszt elfojtani törekedünk benne — a' mi természetelleni 's ekép sikeretlen munka — a' helyett, a' mi okosb 's így minden résznek hasznosb volna, hogy nyugtalan 's megengedem maga se tudja mi-utáni esengésit az által szüneteljük meg, 'hogy létét önkény alul kimentjük, 's azt kirekesztőleg a' törvények, és nota bene a' maga választott védje által pártolt törvények alá iktatjuk; vagy más szavakkal: ha levesszük róla azon sulyt, mellyet önkény szül - - 's fermentatiót okoz!

Mind ezel után azt hiszem: e' most fejtegetés alatt lévő törvény elfogadásában, sok velem kezet fogand; már a' nagyobb rész e, azt, őszintén megvallom, ámbár idővel reméllem, most még nem hiszem, 's nem azon okbul, mert a' dolog józansága nem áll, hanem mert nem csak a' sötétben bujkálni 's önkénykedni szeretők, de még a' *legbecsületesb emberek is*, ellenzik az illy törvényi javításokat.

A' sötétes önkényesek — ámbár annyi évekig tartják dicsőbb felemelkedéstül vissza a' Magyart — mostani időben már jobbadán elveszték bálványi tekintetüket 's ekép búbájus erejüket. Nem is félek azért ezentul zsihasztó hatalmuktul, mert bilincseiket, mellyeket előítélet 's tudatlanság koholt, 's önkény és vad indulatosság rakott, bizonyosan diadalmasan kettőtürendi a' 19^{ik} századi Magyar; de azon becsületesek, fájdalommal mondom, rántják a közönséget illy javításoktul leghathatósabban vissza, mert vakon hisz nekik a' sokaság, kik saját keblökbe tekint-

vén, az egész világot magok szerint itélik, 's p. o. a' most kérdésben forgó választási módjavítását azért ellenzik, mert lélekisméretök nyugodt 's tökéletesen mentek és tiszták a' legkisebb igaztalanság gyanujának szeplőitül is, 's így illy módosításokat szükségtelen sőt feleslegeknek tartanak. Illy érdemes emberek — 's bár az egész közönség illyesekbiül állana — éppen úgy szegzik sejdítlen, 's ekép legkisebb szemrehányást sem érdemlőleg, 's azért olly nagy kárral a' törvényi javításol ellen, mert nincs képviselési systemára nézve rendszerint nagyobb veszedelem, habár directe nem is de indirecte, mint egy atyai fejdelem; bár ez milly különösnek látszassék is. De nézzük a' multat, 's azt fogjuk tapasztalni, hogy az atyai uralkodás rendszerint elaltatá a' nemzeteket, 's ezek a' reactio törvényei szerint, a' 20, 30, 50 évi csendes, 's idom és iránylag kellemes létet több századi szolgaság nyomorusággival fizették meg. Ezt nem czáfolhatja meg senki, mert élő factum; ez az, a' mi a' képviselési systema kitalálásának egyedüli fő oka, mert az emberiség átlátta, hogy Marcus Aurelius után egy Commodus jöhet, bölcS Salamon után Roboám vasvesszővel álla elő; 's ekép habár sok idővesztéssel 's alkalmatlansággal van is összekapcsolva, még is tanácsos és szükséges egy kissé személyesen látni a dolgok után. 'S ha ez all, a' mit monstani világban, úgy hiszem, már senki sem mer tagadni, már akkor tán azt sem ellenezhetni józanul 's igazságosan, hogy viszont a' szántóvető is nézzen az által egy kissé megint maga dolga után, hogy ő választhassa szabadon védjét; minek igazsága akkor fog tűnni legvilágosabban szembe, ha emlékezetünkbe hozandjuk, hogy valaminth királyi székekben Trajansok, Antoninusok, etc. de viszont Caracallák, Nerók 's a. t. is ültek:

ugy vannak tagadhatlan felette jó, tiszta lelkű földesurak, de számtalan Nérócskák, Caracallácskák is, kik ha több rosszat nem tesznek is mint a' mit végbevisznek, csak azért nem teszik; mert hozzá elég erejük 's tehetségük nincs.

Szép és felette józan volt, midőn Ábrahám egykor így szólt Lóthoz: "ha te jobbra én balra indulok 's a. t." és Jákob Ésauhoz "ha te Seir felé én Suchótha megyek;" 's megengedem, hogy a' valahai patriarchai létnek sok szép oldalai valának, de most midőn felette nagy számra nőtt az ember, 's jobbra és balra is találkoznának már letelepültek, 's kiki világosan szereti szemei előtt látni azon lineát, melly az *Enyim* és *Tied* közt van, most már úgy hiszem, vége szakadt, Ásia és Africa némi részeit tán kivéve, azon annyiszor említett atyáskodó (!) századok folyamatjának, mellyeket közibünk visszavarázlani szint olly lehetetlen, mint egy férfinak gyermekkorába visszalépni - - - - 's mellyek elfolytát tán szívesen tünni fogjuk, ha az atyáskodás helyett — *mellynek legnagyobb része mindaddig, míg ember ember marad, mindig önkény volt 's önkény lesz* — igazság fogja természeti jussaink és sajátink pártját. Ez pedig csak akkor fog minket tökéletesen venni védelme alá, ha viszont mi állítjuk a' szántóvető létét bátrabb alapokra; azaz ha azt eszközöljük, hogy valamint mi nem kívánunk kegyelmet, hanem csak igazságot: úgy az ő léte se legyen gyarló emberi szenvedelmink, hanem egyedül az igazság alá vetve.

A' magyar föld, mostani systemánk szerint, a' fejlődelmé 's nemeseké; úgy hogy törvényink szerint tagadhatlan jussunk is van jobbágyink minden földéhez 's a' t. mert ő azokat csak bérben tartja, 's így jussunk — nem mon-

dom hatalmunk — is van azokat elvenni, 's elcsereálni minden felesleg ceremonia nélkül; de éppen itt a' hiba, hogy t. i. nem lehet nekie sajátira kilátása, 's ekép a' fentebb 182^{ik} lapon említett cselekvésem, példája nem is törvénytelen nálunk, hanem csak a' jobb ember természetét sértő 's keserítő.

Ez azonban még semmi mind azon számtalan kis faggatásokhoz — secaturákhoz — képest, mellyeknek számos szántóvető részint urasági, részint megyei, részint kormányi tartozásai közt igen sokszor ki van téve, melly izetlenségeket csak az értheti 's becsülheti meg valóódiilag, ki igazságos lélekkel tökéletesen azok helyeikbe tudja magát képzelni, kiket azok illetnek; mert az, ki másnak nyomoruságát látja csak, korántsem tudhatja milly keserű az, 's ekép nem nagy bajnak itéli az igazságtalan, ha másnak vesz barma, másnak zaklatják lovát, másnak rongják legelőjét, másnak rothad gabonája a' mezőn, más koplal, más fázik, mást vernek 's a' t. De nem ugy, ki ismeri az embert, 's annak, mint Istentől rendelt felebarátjának nem ellensége, hanem barátja.

Illy visszaélések mindenütt vannak 's mindig is lesznek, nem tagadom; de azokat lehetőleg kevesíteni nem szent 's édes kötelességünk e? 'S ha ezt teszem nem eszközhetjük, nem kötelességünk e akkor legalább jó akaratot 's készséget mutatnunk, hogy azokat kevesíteni 's legalább enyhíteni kívánjuk 's törekedünk? 'S illy cselekvésmód megbánt e, zendüléseket okoz e? Én az ellenkezőt hiszem; midőn a' belső buzgás és forrás legnagyobb okául éppen azt tartom, hogy legkisebb vagy legalább *elegendő* készséget 's jóakaratot nem mutatnunk a' szántóvetőnek létét minden elkeserítő visszaélésektől megmenteni, vagy

azokat kevesíteni 's enyhíteni, midőn az nemcsak lehető, sőt tökéletesen 's könnyen végbevihető is, 's általában a' törvényhozó test kezeiben van; mert legyen csak szabad neki szabadon választni olly törvényes pártvédet, kinek a megyei gyűlésekben szava van, ne kételkedjünk, fog ő választni olly védet, ki bátran ki fog kelni mind azon visszaélések ellen, mellyek azért nem látszanak sok előtt olly keserűknek, mert másokat illetnek, 's mellyek orvoslása békességet, mint viszont még nagyobb halmozása háborut kénytelen szülni.

Lesz, tudom, olly pártvéd, ki nem fogja szenvedni, 's eget földet mozdít, hogy vármegye dolgában 10, 14 nap minden legelő nélkül ne vesztegeljen a' jobbágy, vagy illyesekre ne akkor szorítottassék, mikor odabaza legsürgetőbb dolga van; urasági hosszufuvarban, vagy táncz és egyéb mulatságra induló uracsok 's katona tiszteknek szolgálójában lova el ne vesszen; földesura öt minden legelőből ki ne rekessze 's minden földeiből ki ne regulázza, 's a' nagy birkasereg ne járjon még Aprilisban is buza-földein, akár fagyott, akár nem — a' min magam rajta kaptam többszer mint egyszer saját emberimet! Nem fogja szenvedni, hogy a' kilenczed és tized a' gazdasági tisztek restsége vagy szivtelen combinatiói szerint odakün rothadjon 's a' t. 's a' t. 'S illy pártvéd, akarom és merem himni, minden becsületes ember előtt csak kívánatos es kedves lehet!

“Mind ezeknek most sem kellene történni” — Így válaszol erre sok. Igaz; de kérдем: *történik e, 's impune történik e* vagy nem? 'S im ez a' fő dolog, a' mit nem tagadhatni, 's miből az foly, hogy az eddigi provisio e' részben többé nem elégséges 's ekép erősbet kell állítani.

Ha azt gondoljuk: meg fog mostani időben ezentul is elégedni 's nyugodni a' szántóvető, ha midőn barma vesz, lova kidül, buzája rothad, 's ő ezért végkép zugalódván, bottal lakol 's a' t. mi hozzá így szólunk "Lásd fiam, igaz elesett ökröd, lovad kehes lett, kenyered nincs 's jól meg is botoztattál; de azt Te mint békeszerető 's okos ember ne bánjad, mert lásd, nekünk egy latán könyvünk van, mellyet mi Corpus Jurisnak nevezünk, 's mellyben az van írva, hogy illyeseknek történni nem kellene."

"Miért megint illy keserűn." Így fog ismét kiáltozni sok vén pedant, hogy ne mondjam asszony, jól tudom. De hiszen magam ellen beszélek, 's ekép ha nem általottam magamat bevádolni 's némi aberratióimat itt egyenesen megvallani, azt hiszem, senkit sem botránkoztatnak életbül vett rajzim — — — — azokat tán kivéve, kik igen is nagyon vannak érintve.

Azonban hogy magam ellen beszéltem legyen — a' mit a' velem egyrendűek általányosan mondani fognak, 's némileg úgy is van mint itt emlitém — az egész helyzetemre nézve éppen nem áll, mert én semmi által nem hiszem mind bátorlétemet mind belső megelégedésemet sikeresebben eszközölhetni 's előmozdíthatni, mint ha ezen most említett törvény felállítatik; 's ekép valóban midőn szívügyomnak 's tiszta lelkű szándékomnak szabad féket hagytam, azt hiszem, senkinek valódi haszna nem volt e' szakaszban inkább szemem előtt, mint magamé 's a' velem egyrendűké.

Most nem tudom Jobbágyim hogy vannak; 's nem is látom át, mostani rendelkezésink szerint, azt valaha tökéletesen mikép is tudhassam! Tiszteim, mindenek előtt,

hinni akarom, engem 's aztán közvetlen magokat szolgálják; 's az elsőt azért hiszem, mert becsületes embereknek tartom, a' másodikat pedig, mert ábrándozó hold bajnokoknak nem tartom; de hát a' szántóvető hol marad? Bizony hátra! mert se tiszteim sem én szentek nem vagyunk; 's ekép bármint óvakodunk is, bizony mindig csak inkább saját hasznunkra hajlunk mint máséra; 's a' jobbágy, ha szól is, nincs nagy sikere, vagy annyi galibába 's a' t. kerül, hogy inkább hallgat.

De legyen jobbágyimnak csak önválasztott pártvédjük, majd fog ez adni nekem 's tiszteimnek, ha csak egy hajszálnyit vétünk is ellenök. 'S illyestül csak az *ennenes* retteghet, nem én; mert én nem az illetén alkalmatlanságtul, hanem inkább attul rettegek, ha tán valami igaztalanság tudtom nélkül, vagy emberi vakságom 's gyarlóságom következtében keserithetné jobbágyim sorsát. Ha pedig olyant fognak választni, ki velem és tiszteimmal czimboráskodni kész, akkor valóban ki fogom nevetni őket.

'S hogy egy részrehajlatlan 's tökéletesen független harmadik nélkül, hijába törekedik a' földesur kitudni mi bu, mi gond van jobbágyiknak legbelsejében; nem mulaszthatom el itt egy kis anecdotát előhozni, melly szerint csak közelebbrül egy nagy, de egyszersmind igen imponens ur, előttem éppen olly nevetségesnek mint szánakozásra méltónak látszott, 's ki azt állítá "Jobbágyi ötet igen szeretik" 's én tudakozám: miként tudná azt,' — 's ő így felele "Mert kérdeztem 's magok mondták." Így feleltem én is gyermekkoromban, mikor csiklándoztak, akármire igent, a hogy akarták, de szavamnak azért nem hittek!

En senkinek székébe ülni nem kívánok, 's nem akarok; mert valamint hypocrisis nélkül imádom a' mindenható

Istent, és szentnek tartom azt, a' mit nagyobb vagy kisebb mértékben teremtvényének sajátul adott: ugy kész vagyok oda visszatérni inkább, honnét jövék, mint sajátimat — akár lelki akár testi legyen is az — másnak kinszerítve engedni át. De azt is kijelentem legnyilvánosabban, hogy ítéletem szerint azon szántóvetőnek, ki A-tul Z-ig számos súlyos és szövevényes kötelességiben férfiasan eljár, 's mind kormányi, mind megyei mind uraság-jobbágyi tartozásit hiven, zugulódás nélkül 's pontosan teljesíté, ha egyébiránt ártatlan, csak egy hajszálát is kirántani, valóban a' mennyekbe olly hangosan kiáltó bűn, hogy ott, hol ez történik, palotai álfény igen, de igazi köz áldás nem lehet — — — — 's Isten előtt bizony sokkal nagyobb véték, mint ha egy hasztalan uracska véletlen sőt ártatlanul is — — — — — vagy valami kárt szenvedne.

'S mind e' felett ha a' földesurnak mindigi jószágin létele ezen bajnak tökéletesen elejét vehetné is, azért még se volna javasolt törvénymódosításom felesleg, vagy kevésbé szükséges; mert a' földbirtokosoktól a' haza, a' király valóban többet vár, 's méltán, mintsem hogy él-tök fogytáig odahaza üljenek, 's azon időt juhászokdva, kondáskodva 's hajduskodva éljék el, melly akár függő akár független létben se övék se jobbágyaiké, de a' kö-zönségé, fejedelmé 's a' nemzeti dicsőségé.

Legyen csak egyszer elvალasztva az Enyim és Tied, 's mindenkinek sajátja nem *de jure, et ex principio*, hanem *de facto* is pártolva, mind egy akkor, akárki parancsol 's akárki a' földesur; mert az első csak a' törvényt fogja leolvasni, a' második pedig akár odahaza, akár másutt lehet. 'S ha van nehézség a' dologban, az

tán kirekesztőleg az illetén pártvéd választásában 's felette sok dolgában, 's ekép szükségkép nagyobb fizetésében van helyezve.

Már a' mi az elsőt illeti, az tán ekép volna eszközölhető. Minden járásban köz hírül adná a' szolgabíró, hogy országgyűlési határozás szerint, ennekutána az adófizetők magok választandják pártvédjüket, 's ennek eszközzésére minden helység, mint bíróválasztáskor tanácsot tart, 's azt kiben bizodalma van, akár ki legyen is az, kinevezi. Ennek neve bepecsételve 14 nap a' megyei tiszti szék újítása előtt az Első Alispánnak adatik át 's restauratio napján, mellyen minden izellenség elbárítása végett, az adófizetőkül senkinek nemcsak jelen, hanem a' helység szovazatja elvesztési büntetés alatt még közel sem szabad lenni — felnyittatnak a' külön közönségek votumí, 's kinek legtöbb illetén votuma van, az törvényes Pártvéd; a' mi egyébiránt nyomtatás által tüstént köz hírül adatik, hogy így minden közönség lássa: mennyire hatott 's használt votuma. 'S ez lenne az ebéli választás fő vonása, mellyet természet szerint némileg módosítani lehetne 's kelleue is, a' mit itt, a' hely szüke miatt kihagyni vagyok kénytelen.

A' mi pedig az illetén pártvédnek felette sok dolgát illeti, azon, itéletem szerint, tán ugy lehelne legsikeresebben segítni, ha egy helyett kettő volna, t. i. egy nemesi, és egy adófizetői pártvéd.

És ezen utolsó javaslat; többek közt annyira nevelné a' költségeket, hogy belőle természetesen folyua a' VII^{ik} törvény szüksége, t. i.

A' HÁZI PÉNZTÁR 'S ORSZÁGGYÜLÉSI KÖLTSE-
GEKNEK MINDENKITÜL IDOM-SZERINTI
VISELÉSE.

36^{dik} lapon azt mondám 'Senkitül systemám concessiót nem kíván, 's ha kíván is, helyette tüstént többet ad.'

Mennyire maradtam a' kormányra, nagyobb birtokosakra, kis nemességre 's az adófizetőre nézve ezen themámhoz hív, azt az eddig előadott hat törvény nyilván bizonyítja. A' négy első által hathatósan nagyobbodik a' nemzeti pénzalap — capitalis — mert átalok a' természetői erő mindenek felett neveltetik; a' ket utolsó pedig helyre állítja azon bizodalmi lánczot, mellynek a' földesur és jobbágy-közti léte olly szükséges, 's melly hosszasb abusosok folytában annyira elgyengült, hogy azt újra edzeni a' legnagyobb és legsürgetőbb haszon. 'S ha kivesszük azon két osztályt, mellynek egyike mint féreg holt testen 's csak más kárán boldogulhat, másika ellenben kirekesztőleg principiumra, teoriára, képzeletre rakogolja szerencse templumát; ugy hiszem, bátran állíthatom, hogy a' fentebbi hat törvény elfogadása által '*Mindenki nyer!*'

A' most fejtegetésben lévő törvényjavaslat, kilép azonban némileg azon nyertesítők sorából; mert csakugyan tagadhatlan, hogy a' kénytelen fizetés, hol az eddig nem létezett, nem egyéb mint rövidség — praejudicium — vagy is engedmény — concessio —.

Itt már tehát, mert egyenesen a' nemesekről forog a' kérdés, csak arrul lehet szó: valljon a' házi pénztárhoz

's országgyűlési költségekhez eddiglen sz. István idejétől soha nem járult e a' nemesség? 'S valljon systemám többet ad e, mint a' mennyit viszont kíván?

A' mi az elsőt illeti, meg kell vallanunk, hogy mind év - mind törvény - könyvinknek számosb nyomai nyilván bizonyítják a' nemességnek egykori részvételét a' házi és országgyűlési terhekben; 's ekép ha ezen VII^{ik}. törvényt elfogadjuk, egy cseppet sem *ujítunk*, hanem inkább *régítünk*, 's nem azok a' *veszedelmes ujítók*, kik a' természettel összehangzó régi alapokra obajtják 's kívánják visszavezetni 's reformálni a' természeti igazság útjából kitért ujításokat, hanem valóban azok, kik ebéli elfacsarásokat lassanként ususba hoztak, 's most szüklelki enyenes *sophismáik* által a' régi rend lélekisméretlen elhagyását, t. i. a' valóban *veszedelmes ujításokat*, régiség nimbusába állítani merik, úgy hogy a' szegény sokaságot annál biztosabban és sikeresben rászédhessék.

A' mi pedig a' kisebb kárt 's nagyobb hasznot illeti: legyen szabad azt elsőben általános és philosophiai, 's aztán egyenesen financiai tekintetben felvilágosítanom.

Ha elfogultlan 's őszintén meg akarjuk vallani, mi vet ránk nemesekre mind a' kormány mind a' külföld előtt legnagyobb homályt, nem fogjuk tagadhatni, hogy többek közt semmi olly nagy mértékben, mint azon szük lelkiesség, melly szerint képesek vagyunk országgyűlésen kirekesztőleg azok által fizettetni magunkat, kik, ha ott repraesentáltak is — a' mit sokan diplomatische megmutatni készek, 's ekép nem is akarom fejtegetni — csakugyan szerfelett indirecte repraesentáltak, 's valóban olly módon — ha Isten képébe hazudni nem akarunk — hogy mentsen meg Ő szent irgalmában minket nemeseket olly repraesenta-

tiótul! *) 'S ha mindjárt arrul is lehetne eleget mondani, hogy ott 9 millio nem repraesentaltatik directe — a' minek helyteleusége tán némi becsületes embernek néha néha már eszébe is jutott — most azt egyenesen elmellőzni akarom, arra szorítván állításomat, hogy az országgyülési terheknek *kirekesztőleg* azok-általi fizetése, kik ott éppen nem, vagy csak indirecte, vagy csak annyiban vannak repraesentálva, a' mennyiben jobblétök képviselőiknek jobblétökkel van szoros kapcsolatban, egy olly Valami melly számos, nem nagy becsületünkre való megjegyzésre nyujt alkalmat.

Többek közt, ha tanácskozásink nem haladnak gyorsan, számtalanszor hallatik ezen megjegyzés " 'S miért haladna gyorsabban, minekutána jól tartatnak a' Követ urak — — 's más erszényébül szép diurnumokat huznak; 's így minél tovább tart, annál jobb — — — — — 's a' t."

Illyeseket kaczaghatnánk, ha minden szeplőtül menten, egyenesen azt mondhatnók, vagy érezhetnők 'Ez nem úgy van!' mert hol elég a' bel becs, ott nem igen, vagy legalább nem sokáig árthat a' kül hir; de az a' baj' hogy illyesekre megczáfolólag nem felelhetünk, mert nem tudjuk 's nem is tudhatjuk, annyi 's olly külön színü képviselő mit hord keblében, 's valóban nehéz gondolni és elhinni, hogy némi tárgy körül akkor is annyi volna az időpazér-lás mint most, 's a' kerületek akkor is jobbadán pontban

*) Ezen sorok 1831^{ben} irattak, 's hála korunk szellemének, hogy már most 1833^{-ban} más lábon áll, 's mind azon nyilak, millyek ilt a' néhai egoismus és szűklelkűség ellen lövetnek, már most a' magyar Nemességet nem sérthetik. a' Kiadó.

három fertály tizenkettőre, vagy legfeljebb háromfertály egyre, akár fel van osztatva az ülés akár nincs, fel nem tartóztathatólag tódulnának az ajtókhöz, ha a' diurnumok részint a' mi erszényinkből is volnának fizetve, mert akkor ugy mint más nemzetek, mellyeknek képviselői egész éjeken is munkálkodnak, jobban gazdálkodnánk az idővel; mert az szoros összeköttetésben volna a' saját pénzünkeli gazdálkodással.

Megengedem egyébiránt, hogy mind ez legfeketébb rágalom, 's a' magyar Országgyűlésnek más okoknál fogva kell csigakép haladnia; de ha ez így van is, azért bizony az, *hogy mi éppen nem fizetünk a' képviselői terhekhez*, még is csak mindig olly tárgy marad, mellynek védelmét, ugy hiszem, egy becsületes és józan gondolkozásu ember se kívánná elvállalni, minthogy abban sok dicsőséget valóban semmi esetre, hanem tán annál több ollyast lehetne nyerni, a' mi azzal ellenkezik.

Már ha mi vinnők ezen terhek idomzatos részét, akkor minden illyes mendemonda tüstént megszűnnék, melly ha meg nem érdemlett is, csak az által is kellemtelennél kellemtlenebb, hogy azt diadalmi hihetőséggel nem czáfolhatni most meg; 's kérdem: ez ráuk nézve philosophiai 's általányos tekintetben hasznos, káros volna e?

Ez azonban még semmi azon nagy árnyékhoz képest, mellyben mind a' kormány, mind a' külföld ítélete szerint azért vagyunk, mert azon pénztár, melly megint a' külön megyék szükségit pótolja, 's így idomlag mi is vesszük hasznát, *de belé ismét nem fizetünk egy fillért is*, amyszor elolvad kezeink közt; a' mit tagadhatni valóban jó volna, de a' legmesteribb tagadónak is lehetetlen.

'S im ezen nem ritka eset — mellyen eléggé busulni 's keseregni nem lehet — morális sulyunk parányiségának legfőbb oka.

Egyesekben szintugy mint közönségekben azon öntudat 'nil conscire sibi, nulla pallescere culpa' az igazi morális erőnek egyedüli kutfeje; elannyira, hogy néha a' legvilágosabb és hasznosb igazságok sem hallatnak, sőt nem ritkán még nevetséges satyrákká is válnak, ha a' mondó mást tesz, mást tanít; midőn sokszor a' félelem és szeplőnélküli férfiúnak legegyszerűbb szava is felette nagy suly!

Szép azért az emberiség jusaiért bátran zengő szó, helyes a' törvények csorbátlan fentartását kívánó 's az elnyomatott nemzetek sorsáért közbenjáró őszinte felírás; de csak ugy lehet sulya vagy valódi haszna, ha a' mondónál minden tisztában van; mert valóban nem illik, sőt nevetségesnél nevetségesb az ollyasnak ajkai közt a' liberalis szó, ki csak kényeit 's szenvedelmeit tartja törvénynek; mint nem különben nem nagy pondus — hogy többet ne mondjak — ha a' törvény szüzességének fentartását 's az elnyomatott nemzetek pártolását ollyasok sürgetik, kik előtt a' törvény minden egyéb, csak nem szüz, 's kik annyira gázolnak másokat el, mennyire az csak tehetségökben áll!

'S valljon mi megint e' dolog fő veleje? Semmi egyéb, hanem hogy ez esetben is, miut mindenütt, hol a' lágy törvény könnyen ki hagyja csuszni az érdemlett fenyíték körmei közül a' bünöst, "Az ártatlan nagyobb rész szenved néhány csalárd és tolvaj pártolása miatt."

"Ritkán történnek illy visszaélések, 's ha megessenek, büntetést is vonnak magok után, 's aztán másutt is előfordulnak." Igy szólnak sokan. 'S igaz, hogy nem történnek mindenuap, büntetést is okoznak, másutt is disztelenítik a'

világot; de valljon ritka 's nem elég e, ha illyesek minden félszázadban történhetnek, 's hogy egy kissé többszer is történnek mint minden félszázadban egyszer, tán nem éppen tulállítás; 's aztán más felekezeteknek sokkal könnyebb bibáikra szabott büntetésekhez képest olly lágyan fenyítettnek, hogy a' büntetés — mint a' tapasztalás mutatja — az illetőkre kevés benyomást okoz, a' nagy közönséget pedig, rettentő példa helyett, csak neveteti vagy boszontja. 'S a' mi másutt is rosszul történik, nekünk — mint már valahol fentebb említém — csak gyáva és pirulást okozó ürügyképen szolgálhat, hogy az nálunk is hiányosan eszközöltet-hessék; de ezen feljül még azon megjegyzést merem tenni, — melyet igen igen mélyen kérek emlékezetbe vésni — hogy ott, hol a' szabad tisztválasztás 's a' képviselési formának több fővonási állnak már, ott mindennek rendesebb és tökéletesebben kell — — — — vagy kellene forognia, mint hol ebéli nagy, szép 's eléggé meg nem becsülhető szabadságok még nincsenek, 's hogy egy képviselési alkotmány mindaddig felette nagy veszélyben van, 's azt csak a' véletlen tartja fen, *míg egy felekezet szabadsága az egészre nézve csaknem több kárt okoz, mint a' mennyit egynek legkorlátlanabb önkénye hozhatna.*

Ha most valaki azt veti szememre “Azon cassa, melyly a' Ti nyilvános szükségiteket is pótolja 's Rátok van bizva, noha ahhoz semmit sem fizettek, Nátatok sokszor elolvad, ugy e Földi?” Mit mondhatok rá? Hallgatnom, pirulnom 's keseregnem kell; mert ha azt válaszolom ‘Éz Nátatok is megtörténik’ nem fog e ismét így felelhetni “Meg bizony; de hiszen nem maguuk választjuk tisztviselőinket, 's egyébiránt constitutióink nincs, Nektek pedig van!” Ha továbbá tudakolja “De hát illyes előkelő tolvajnak Nátatok

mi baja?" Mit felelhetek megint erre? Óh szégyen! nem azt, hogy testünkből illyes rothadt részeket tüzzel vassal kürtünk 's azokat megsemmisítjük, hanem illyes sophisimákat 'Óh ugy is meg van eléggé büntetve illy szerencsétlen a' köz becsület elvesztése által, 's hiszen aztán mindent vissza kell adnia, ha van valamie 's a. t.' Mire a' Sógor így felelhet "Oh akkor nem kell büntetni senkit, vagy annál kevesebbet, mennyivel nagyobbat vétett, minthogy lélekismérete ugy is eléggé fogja furdalni 's kinezni a' szegényt".

Ha illyesek fejtegetésében igazságos lélekkel 's progressive menünk elő, okvetetlenül azt leszünk kénytelenek találni 's megismérni, hogy az illy lágy törvények következése 's azok pártolása egyenesen absurdumokra vezet.

Ha pedig azt vizsgáljuk, miért hajol a' nagyobb rész inkább lágy mint kemény törvények felé, annak három okát fogjuk találni; és pedig: egy rész azért, mert sikeresebben halászbát a' zavarosban mint a' tisztában, 's az ítélet hozása közt el nem felejtí ezen kis argumentatiót: hodie tibi, cras forsitan mihi; egy másik rész pedig, mert buta vakságában a' büntetést sokkal nagyobb szégyennek hiszi mint a' bünt; egy harmadik rész végre, egyenesen tompa eszű lágy szívűség miatt. E' három ágazatu oppositio okozza, nemcsak nálunk, de csaknem minden nemzetek közt, több vagy kevesebb mértékben részint egészen el van hibázva a' törvények fő czélja, részint korántsem elérve. 'S ezt vizsgáljuk:

Én magamat, azaz saját érzésimet 's kívánatimat szeretem mások érzései 's kívánati kitapogatásában kalauzul használni; mert azt hiszem, némi kisebb 's nagyobb árnyékokozatokkal, minden halandónak érzése és kívánata, általánosan véve, bizony csak egyre megy. Már ha nemtelen volnék, érzem, semmi annyira nem ingerelné bennem fel az

emberi szenvedelmek minden rugóit, mint ha azt tapasztalnám, hogy velem szegény nevetlennel, sokszor csupa vigyázatlanságomért, sőt néha ártatlanul is, legirgalmatlanabbul bánnak, midőn egy gazdag jól neveltnek legszívtelenebb tetteit is legyezik, 's ekép — mondjuk ki egyenesen — nem annyira a' bűn, mint a' születés büntettetik. 'S midőn én érzek így, miért ne hinném, hogy mások is így érezzenek, mert hiszen ember csak ember marad, akár gróf akár paraszt legyen is az. 'S ha ez áll, akkor ugy vélem, el van a' törvény fő célja tökéletesen hibázva, míg a' nagyobb részben illyféle érzelmek nemcsak nem csillapítatnak le, hanem még fomentáltatnak is; mert, legalább én ugy hiszem, a' törvények fő célja semmi egyéb mint a' köz csend és bátorság; ezen utolsók pedig mikép lehetők — oh ne csaljuk meg magunkat! — míg a' nagyobb rész illy érzelmeket rejt keblében.

Saját közvetett hasznunkért tehát szükségesnél szükségesebb, hogy a' büntetés egyenlőn érje a' bűnt, mert így a' magasb születés nem lesz többé gyűlölség tárgya.

De most közvetlen hasznomat tekintvén, még akkor is azt találom, hogy a' kemény törvény sokkal jobban és sikeresebben eszközli hasznomat, mint a' lágy 's nem exequált törvény.

Nemesember létemre most felette lágy törvények alatt állok, 's ugy annyira foroghatok tág körökben, hogy fogadom, nem lenne olly hely, mellyet faragatlan betyárkodásim által tökéletesen el ne diszteleníthetnék, nem olly excessus, mellyet az ország minden egyéb lakosinak kinjára végbe ne vihetnék, alig olly urasági szívtelenség, mellyel jobbágyim létét el ne keseríthetném, alig olly rendelés, mellynek sikeretlenségét ne eszközölhetném, 's alig olly hatalmasko-

dás, melly által az idegent Magyarországtul örökrevissza ne ijeszthetném, ha azt tenni hajlandóságom volna, 's azt tenni akarnám; mert ha illyeseket mások is tesznek, 's büntetlenül tesznek, miért ne volna szabad azokkal ártatlanul nekem is egy kissé rövidítnem napjaim 's unalmomat? 'S hogy illyesek nemcsak történhetnek, de számtalanszor történnek is, azt a' legmerészebb szentelenség sem tagadhatja; 's valljon nem impune e? midőn az illyes szép szabadsági tetteket elérő büntetések, ha nota bene azokat szerencsésen elérik, valóban a' fenytéknek csak legnevetéseseb satyrái; ugy annyira, hogy néha a' felsőbb helyi önkény beléavatkozását okozák vagy inkább kinszerítik, még pedig azon principium szerint, hogy "Nem szabad gyermekeket a' tűzbe ugrani engedni, 's ha nem lehet máskép, hajoknál fogva kell őket onnan visszarántni".

Hanem minekutána a' publicumnak tán nem leghibávalóbb nyereségére se bennem, se számtalan másokban 's velem egyszületésükben illy szép appetitusok 's valóban nemes szenvedelmek 's felemelkedett szabadsági irányzatok nincsenek, azt hiszem, nemcsak nem lehet a' nemesség nagyobb részét tekintvén, olly törvények hozása ártalmas, mellyek a' most említett 'Nemzeti szégyeneknek' bizonyos és rövid végét vennék, hanem azok tüsténti felállítására az egésze nézve leghasznosb befolyással is volna, minthogy — 's itt fekszik a' dolog philosophiája — olly individuumok is találtnak köztünk, pedig szép számban, kik eséle szép szenvedelmek 's valóban dicső foglalatosságok közt csendesen élék napjaikat; csendesen mondom, mert hiszen ollykor valóban nem is tudják, mennyire vigyék féltelenségiket; 's mi azt még is *csendesen* vagyunk tűrni

kénytelenek, 's ők csendesen folytatják ebéli több mint pirulást-okozó 's több mint állati viszketegségiket. Most ők vannak, 's akkor mi lennének pártolva, azaz: a' mostani lágy törvények következtetésében a' rendbontók kaczaghatnak, akkor pedig, midőn a' törvények illőleg szorosak volnának, viszont a' rendszeretők kacagnának. 'S ez megint egy másik bebizonyítása fentebbi mondásomnak, hogy t. i. a' lágy rendezkedések által a' törvények fő célja tökéletesen el van hibázva, melly cél soha nem lehet egyéb, mint a' jók védelme 's a' rosszak sujtása.

Midőn tehát a' törvények illyféle kifejtései a' nagy részt megnyugtatóknak, 's ekép indirecte nekünk is felette hasznosak lennének, minthogy a' nagyobb rész nyugodt léte nekünk nemcsak nem ártalmas, hanem mindenek felett kívánatos is, directe pedig azért volnának nekünk leghasznosabbak, mivel minket mind azon féltelenségek unalmitul, szégyenitül, veszedelmitul 's bosszuitul mentenének meg, mellyeknek annyiszor vagyunk piruló 's elkeseredett tanúi, 's mellyeket végbevinni ugy sem vagyunk hajlandók; mi okbul a' rájuk kiáltott anathema minket soha nem érne 's nem sujtana, hanem bezzeg másokat igen is sujtana 's így minket védne és pártolna; minek egybefoglalatja az, hogy a' törvények illyféle kifejtései legtetemesb javítások, minthogy azok által a' törvények fő célját érjük el, azaz a' rendtelenség fenyittetik, 's a' rend viszont védetik.

Ila most csendesen és békében foly valami ünnepünk le 's a' t. 's a' t. azt a' *véletlennek* köszönhetjük; akkor pedig nyugtunkat valami bizonyosnak, t. i. *polgári rendelkezésinknek* köszönhetnők. Józan izlés pedig, ugy hiszem, inkább becsüli 's választja bátorléte talpkövéül a' bizonyost mint a' véletlent!

talásom volna, — 's erre vigyázni kell — azt tehetni hozzá 'de törvényink ugyan keményen meg is büntetik, 's mind a' közönség, mind a' szegény jobbágy, mind az idegen elég satisfactiót nyer' — melly vigasztalásom ma nincs, mert most illyest sem én se senki valósággal nem mondhat.

'S milly nyomorult 's egészen *viassás* methodus, bün-palástolás által el akarni kerülni a' szégyent 's fentartani a' becsületet, akkor tűnik legvilágosabban elő, midőn más nemzeteket képzelünk magunknak becsületök fentartása végett éppen azon módokat használni, mint a' milly módokhoz általányosan mi szoktunk nyulni az említett czélérés ösztönébül. Ha, teszem, Portugaliában azt tapasztalnók, hogy ott néha néha bizonyos uracsok köz mulatságakba fizetlenül járnak, 's ott szinte mindent végbevisznek, a' mi illetlen, és szinte semmit, a' mi férfihoz illő lenne, 's illyeseket az egész társaság néma de elkeseredett gyűlölettel karnyugva néz; hogy ott némi előkelő szinte minden nap uj meg uj botránkozásokat gondol ki, mellyekkel a' nagy publicumot kétségbeesésig, keresztényi türeésre szoktatja, és szinte mindent tesz, a' mit jól nevelt embernek tenni nem kellene; hogy ott némi nagy ur minden hitelvezőit legrutabbul csalja meg, 's azt nevetséges göggel még megbántásnak is hirdeti, ha valaki ezt végre békeségesen tünni nem akarja és szólni mer; hogy ott némi idegenek, kivált kereskedők, sok esetben nemcsak legkisebb pártolást sem nyernek, de néha a' legnagyobb üldöztetésnek is ki vannak téve; hogy ott több mint egy publica cassa elidegeníttetik 's a' t. 's a' t. Valljon mind ezek után mit mondánánk? Azt hiszem, illy okoskodás lenne a' miénk: Tökéletesség emberek közt nincs, — ekép mind ezen szomorú

esetek csak azt bizonyítják, hogy míg ember ember marad több vagy kevésb, de számtalan mind véletlen és külső, mind maga okozta és belső viszontagságok közt kell sorvadnia; 's a' Portugal nemzetről azért, mert némi rendbontó, becsület-sértő 's a' t. van közte, 's több millio igaz, éretnyes és tiszta lelkű soha nem állott még egy szakadatlan sorban, nem volna rossz és alacsony ideánk. 'A' Portugaliai egyben másban vagy szinte sokban még igen hátra van' — így szolnánk tovább — 'de hihető, ki fog ő is lábolni mind azon szennyekből, mellyek az emberiséget mindig annyira tartóztatják nemesb felemelkedéstül vissza.' De ha azt hallanók, hogy illyes tettek nemcsak meg nem büntetetnek rendszerint, vagy csak módnélkül lágyan, hanem számosan még kérkednek is velek, és sokan erőnek, eredetiségnek, saajátságna, nemzeti spiritusnak tartják 's hirdetik, és azért nem motszan a' nagy sokaság magának önbiróságot tenni, mert hiszen, illy bajnokoknak senki sem parancsolhat — a' provocált önkényen kívül — 's rendszerint jaj annak, ki velök pörbe indul, minthogy illy szennyek közt viszon védelmök összeröföfente előbb utóbb mindent meghosszul, 's olly erő, melly a' legerősbet is feldönti, de viszont a' legdicsőbbet is lenne felállítani képes, ha más czélra volna egyesítve 's fordítva — — — —; ha mind ezt hallanók, kérdem, milly ideánk lenne akkor Portugalia lakosirul? 'S valljon azt tartanók e Portugalia igaz fiának, ki illyeseket nyomorult kis fogásokkal palástolni, szépíteni, mentegetni sőt egészen tagadni akarna, 's az által honfiat rozsdáikba 's penészeikbe még gyökeresebben iktatná 's ültetné, vagy azt, ki illyesektüli undorodását egyenesen megvallaná, 's lerántván a' szégyen leplegit, hazafiat arra kinszerítné, hogy vagy tovább is tespedjenek illy undokságok közt, de az egész

világ láttára, ha nincs elég 's igazi becsület bennök, vagy irgalmatlan törvények felállítása által, ha nem tökéletesen is, de lehetőleg irtsák ki a' nemzeti becsület és dicsőség illy gyászos mocskait!

De vegyünk még fel egy közelebb példát. Valamelly status, nem különben mint akármelly ezred, semmi egyéb mint egy közönség, mellynek külön árnyékozásokban 's módosításokkal ugyan, de még is bizonyos és némileg hasonló törvényei, rendszabási és fenyítékei vannak. Már valljon egy ezredben nem történik e néha néha a' legbecsületellenibb, mint csalás, lopás 's több eféle? ezt nem tagadhatni; de valljon illyes vet e homályt az egész ezredre? Legnagyobb bizony, ha t. i. az illyeseket palástolják, mentegetik, tagadják 's a' csalárrdal tolvajjal tovább is társalkodnak a' többiek; de viszont legkisebbet sem, ha illyes rothadás helyei az egész testből kiszakíttatnak, és a' bűnös lábbal taszítatik odébb. Ezt mi is, mint az egész világ, helyesnek tartjuk; de valljon ha ez egy ezrednek felette sikeres methodusa az egésznek becsületét fentartani, 's ezt bizonyosan annál jobban is fentartandja mindig, minél szigorúbban 's keményebben törli ki a' legkisebb homályt is becsületi tükréből; kérdem, miért volna ránk *született katonákra* (!) nézve ezen methodus kevésbé sikeres vagy éppen sikeretlen? Ha neimesek akarunk lenni 's maradni 's ezen nevezetet meg is érdemleni — a' mi felette helyes kívánat — akkor olly fenyítéket szükség magunk közt állítnunk, melly a' selejtest egy pillanatig se tűri köztünk; a' minnek nagy hasznát fejdelemtül lefelé tán senki sem veheti kérdés vagy kétségbe, magokat a' selejteseket kivéve. 'S im ez — minthogy a' dolog nálunk éppen ellenkezőleg áll — megint egy más bizonyosága annak, hogy a' lágy rendelkezések által

egészen el van hibázva a' törvények fő czélja; 's t. i. ezen esetben az, hogy a' féketlen nemesek felette lágy vagy éppen semmi büntetése a' nagyobb 's jobb részre alkalmatlanságot, veszélyt és szégyent hoz, 's ekép a' nagy jó rész büntetve, a' rossz kis rész pedig legyezve, 's így a' törvények fő czélja felforgatva áll!

'S mindaddig mig magunk saját akaratumk 's szabad odajárulásunk következésében szoros politiai törvényeket nem állítunk, mellyek után ugy fénylenék a' magyar nemesség becsülete, mint a' homálytalan kristál, mindaddig nemcsak nagy sulya nem lesz, de nem is lehet szavaink 's felírásinknak, hanem azon veszélynek is ki lészünk örökké téve, hogy valaki más pótolja ebéli fogyatkozásinkat ki. 'S ez valljon hasznos, káros e az egészre nézve, ha általányos és philosophiai tekintetben vesszük azt, őszintén kérdem?

Marad most még hátra a' harmadik ok felvilágosítása, melly a' lágy törvények pártolását következteti, t. i. a' tompa eszű lágyszivűség. Ezen érzelem, melly ha nem dicséretes is, legalább megbocsátható, minthogy becsületes kebelben veszi eredetét, sokkal több kin kutfeje, mint a' józan ész által kormányzott felebaráti szeretet, melly pillanati kedvezés miatt, nem provocál még nagyobb vétkeket 's ekép nagyobb 's több büntetéseket is. Az első csak a' rövid jelent tekintti, a' másik ellenben a' hosszú jövendőt; 's ekép az első általányosan 's rendszerint a' lágy fenyíték következésében sok nyomoruságot okoz, midőn a' másik kemény büntetés által számtalan nyomoruságnak veszi elejét. 'S ez közelebb vagy messzebrül egyenesen csak annak illeti hasznát, ki vétkezik, ugy hogy ha nem tekintjük is az ártatlantokat — a' mi fő dolog — hanem csak a' bünöst, ezen utol-

sóra is, ha ezer példát vesziünk össze, mert a' kivétel számtalan, hasznosb a' szoros mint a' lág fenyíték, a' mit a' mindennapi tapasztalás bizonyít, minthogy legtöbb embernek, kik hosszú és örök fogságra jutnak, vagy ki is végeztetnek, tökéletes bűnre fejlődése azon pillanatokra mutat vissza, midőn első bűnpróbái büntetlen nézettek el, vagy csak lág fenyítékkal büntetettek, mi okbul nem ritkán halljuk a' szerencsétlen kivégeztetendőt saját szüleit kárhozatni egykori tompa eszű lágyszivűségök miatt.

Fiatal koromban — 's ez akármilly trivialis példának látszassék is, nem lesz tán még is felvilágosító eszközként minden haszon nélkül — egy huszár ezrednél szolgáltam; 's ott kettős öltözet lévén, kemény parancs jött "Önként senki se merészelje felvenni az újabbat" Ennek azonban nem lön nagy sikere, mert a' legénység részint pajkosságbul, részint makacsságbul, vásár - ünnep - 's kitetszőbb napokon csakugyan felölté az újabb ruhát. Ez nem volt jó, mert parancs ellen vala, 's olly parancs ellen, melly igen rationabilis volt, minthogy a' mindenbeni egydedség nem hijábavaló dolog egy ezredben, 's uniformitas ott ugyancsak nem lehet, hol egy rész engedelmeskedik, 's ha kell új ruhában jelenik meg, más rész ellenben nem engedelmeskedik 's végre csak kopott ruhában rukkolhat ki. A' parancsnak kelle tehát biztosítás is, t. i. büntetés; 's minthogy sereginkben — akármit ábrádozzanak is lágyszivű költők, számtalan van, ki a' legjózanabb és szívrehatóbb okoskodásoknak sem enged, ha azok a priori jönnek, 's ekép ötlet egyriül másrul szükségkép a posteriori kell capacitálni, mondhatom, hogy habár igen kis portiókban is, de sommásan véve tán több mint ezer bot osztogatott ki csak rövid idő leforgása alatt, 's csupán bizonyos nadrágok felvétele miatt,

mellyeket nem kellett volna felhuzni! 'S így ment ez örök puffogatás közt egy darabig, míg az jöve parancsolatul, hogy "minekutána a' kis büntetések semmi egyebet nem következtek, mint a' pajkos és makacs viszketegség 's engedtlenségnek még nagyobb kifejlését, ezentul ötven bottal fog az büntettetni, ki ismét át merészli hágni a' parancsot." Ez rendesen kihirdettetett 's mindenki tudta; hanem azért még is találkozott egy valaki, kit olly nagy szerencsétül, mint egy újabb nadrágnak felhuzása, az ötven bot vissza nem ijeszte; 's ekép a' megígért somma, lehető legkeményebben rá is applicáltatott. Soha nem felejttem el, milly lárma 's rinánykodás támadt a' nézők közt — egy asszony lágy szive sugtában annyira vetemedék, hogy az ő ítélete szerint, kegyetlen 's emberiség - elleni bánásmód miatt, csaknem az exequensek hájába kapott 's a' t.; de az összesommált következés az volt, hogy az egy kemény példa után, többé nem lett megszegve a' törvény, 's a' kin huszad része, t. i. az ötven bot, nagyobb sikert szült, mint az ezernyi kis adagokban — dosis — nyujtott ütleget! Ez ismét egy új példa, hogy nemcsak sikeresb, hanem még szelidebb is a' kemény mint a' lágy törvény!

Igaz, hogy a' felette kemény büntetés el is keseríthet; de csak akkor — 's ezt jól kell megkülönböztetni — midőn önkény rendelí azt, vagy olly tettet 's hibát ér mellynek végbevitale nem kirekesztőleg önakaratunktul, hanem részint, sőt egészen is a' véletlentül 's ügyetlenségünkül függ. Az előhozott példa igen kemény volt, mert egy nadrág felvételét ötven bottal büntetni valóban iszonyu 's még sem boszontott fel, hanem gyökeresen használt; mert azt a' katonai törvényhatóság hozta, jó cleve ki volt hirdetve, mindenki tudta, 's egy nadrágnak fel vagy fel nem vétele tökéletesen

akarattunkul függ 's benne a' véletlennel 's ügyetlenségnek legkisebb része nincs. 'S ekép exasperálható lehet két három ütés is, ha azt önkény szabja vagy azt éri, ki véletlenül elaludt, lovának háta kisebesült, vagy nem lép, vagy elesett, vagy azt, ki ügyetlenül egyet mást elrontott, tört 's a' t.; midőn legkeményebben büntettetni, sőt ki is végeztetni, ha azt bizonyos, tántoríthatlan 's mindenkitül ismért törvény rendel, 's egyedül positiv és érettkorú bűnösöket illethet, soha egy közönséget sem exasperált eddig még, hanem annak rendszerint felette sokat használt, minthogy a' becsületesek nagyobb bátorsággal bírják sajátjokat; 's ekép a' törvény, midőn a' jóknak kedveze 's a' rosszakat sujtá, tökéletesen megfelelt fő céljának.

Ezeket előre hocsátván hallom e' kérdést "Valljon mi-kép jöhet mind ezen büntetési 's politiai rendelkezések fejtegetése itt elő, holott úgy látszik, az inkább az ötödik és hatodik törvényjavaslat szakasziba illett volna". Mire azt válaszolom 'Maglehet, hogy ebéli fejtegetésim inkább oda, mint sem ide-valók lettek volna; de én azért terjesztém azokat éppen itt elő, mert azt hiszem, jobban tünend ki az itteni összeköttetésben azon igazság, mellyrül én legalább tökéletesen meg vagyok győződve, hogy t. i. csak akkor fogjuk a' büntetési 's politiai törvények igazi sarkalatit valahára megrakni, midőn azoknak létét legközelebb hasznunk vagy kárunk sürgetőn kívánandja meg; azaz csak akkor, midőn mind a' házi pénztárokhoz mind az országgyűlési terhekhez idom szerint mi nemesek is járulandunk, mert csak akkor fogunk valóban olly módokhoz valahára nyulni, mellyek következésében mind országgyűlésink az időnek lehető legnagyobb gazdaságával vitetni, mind házi pénztárink lehető legtökéleteseb bátorságba helyezve lenni fognak;

azon módok pedig, mellyek ezeket és a' bátor lét több hasznos rendelkezésit is következtetik, egyenesen a' polgári fenytéknek, t. i. politiának, legelső alapjai; saját, habár legkisebb de közvetlen kárunk jobban nyitandja fel e' részben szemeinket, mint a' legsajnosb vesztesség, ha az csak későbben ér, 's minden esetre sokkal nagyobb mértékben, 's ekép a' siker nagyobb hihetőségével is, ha minket 's nem másokat illet a' kár.

Vannak az emberiségnek némi tiszta lelkü különbözőtjei, kik mások iránt nyájásbak mint önmagokhoz, megengedem, 's az életben több olly eset is, hol egyik a' másikért életét áldozni kész, igen jól tudom; hanem ezek kivételek; 's azért tán szívfájdalommal, de öncsalás nélkül 's általányosan csak azt vehetjük szabályul, vagy sinormértékül, hogy senki nem szeret 's nem kedvel senkit is annyira mint magát, 's ekép kiki a' rajta elkövetett méltatlanságot vagy igaztalanságot sokkal nagyobb méltatlanság vagy igaztalanságnak fogja mindig tartani, bármí csekély legyen is az, mint a' másokon véghezvitt mennybe legharsányabban kiáltókat; 's így a' legkisebb kár is, melly saját nemesi vagyounkban tétetnék, jobban éreztetné a' szoros rendelkezésnek nemcsak hasznát és szükségét is, melly nélkül se bátorlétben, se kellemesen nem állhat fen polgári társaság; hanem a' legnagyobb résszel azon nagy igazságot is megismértetné, melly — ha effectus után ítélünk — ma elismérve még nincs, hogy t. i. reudes uton, törvényesen és szabad akarat tal hozott büntető és politiai törvények nemesak nem csorbítják az igazi szabadságot, hanem azt hathatósan nevelik. Ugyan is a' lehető legnagyobb szabadságot tekintvén, a' büntető és politiai törvények fő veleje az, 's így azon feladás, mellynek megfelelni az e' részbeni legnagyobb tökéle-

tesség volna, 's ekép a' polgári rendelkezések egyedüli fő célja lehet, hogy a' büntető és politiai törvények létét senki ne érezze, de még ne is sejdítse, míg az erkölcsiség, nemes élet és szép társalkodási szokások körei közt forog; ellenben azoknak gátjai, békói, fulánki 's villámi tüstént akadályozzák, megragadják, kiozzák sőt meg is semmisítsék ötöt, mihelyt az erkölcsiség, nemes élet, és szép-társalkodási szokások utjából kitér; a' mi által a' becsületes, nemes és nyájas ember soha semmi kellemetlennel összeütközni nem fog, minthogy az ő izlési 's cselekedeti köre nyílt leszen, és mások antimoralis, antinobilis 's antisocialis irányzati sem fogják sajnosan 's kellemetlenül érhetni; a' mi a' büntető és politiai törvények feladásának tökéletes megfejtése.

'S legyen csak egyszer elismérve azon igazság, hogy valamint a' legnagyobb jótétemény is nyakára tolatni 's kinszeríttetni engedni, semmi egyéb mint szolgáltság, ugy viszont a' legszorosh fenyíték törvényes elhatározása a' valódi szabadságnak legdicsőbb diadalma! akkor a' dolog praxisa is rövid idő múlva életre kapna, ne kételkedjünk; mert az elismért, talpraesett principium, hála az egeknek, mostani időkben nem maradhat már többé holt portéka, hanem ellenállhatlanul lép az életbe. 'S ha e' szerint majd mi fizetjük országgyűlési terheink igazságos idomzati részét, mint nem különben házi pénztárunk illetőségét: bezzeg másképp, t. i. jobban fogunk akkor gazdálkodni mind az idővel mind a' pénzzel mint ma, a' mi a' tökéletesebben kifejtendő büntető 's politiai törvények oka 's okozatja lenne, 's így legmélyebb sarkalatja is, vagy legalább lehetne.

'S im most csak eddig akarom terjeszteni annak megmutatását a' mit a' 198^{ik} lapon érintettem, hogy ne-

künk nemeseknek az országgyűlési 's ház-pénztári költségekhez járulásunk általányosan 's philosophiai tekintetben sokkal több hasznot okozna mint kárt; 's ekép még marad hátra megmutatnom, valljon financiai szempontbul is hasznosb lenne e ezen törvényjavítás elfogadása vagy károsb?

Ennek megmutatására pedig ugy hiszem, nem szükség egy szót is vesztenem, ha 216^{ik} lap 25^{ik} sora nem véte-tik kérdésbe, hol azt állítom, hogy a' most fejtegetésben lévő VII^{ik} törvény felállítására *után máskép, t. i. jobban fogunk mind az idővel mind a' pénzzel gazdálkodni mint ma*; mert ha ezt tesszük, akkor valóban minden politiai 's financiai munkálódásunk legfőbb czélját tökéletesen elér-tük már, minthogy az semmi egyéb, mint az idővel és pénzzel lehető legjobb gazdálkodás. 'S hogy ezt kérdésbe nem veendi senki, reméllem 's akarom hinni, mert okoskodásom azon talpigazságon alapul, hogy kiki hevesebben aggódik saját mint más hasznán, 's ekép minden csalások, akár időben akár pénzben, ugyancsak nagyobb erővel 's állhatatossággal nyomoztatnának nálunk akkor, ha mi nemesek is legközelebbreül éreznők, milly keserű, ha időnk 's pénzünket fecsérlük, mint most vellicaltatnak, midőn közvetlen nem érezvén a' veszteséget, a' reactio hatalma pedig elkerülvén figyelmünket csak immel ámmal 's a' rokonság büzös czimboraságátul eltántorítva, olly gyengén 's olly kimélre vonogatják a' büzösökrül az álarczot le, hogy ők néha néha éltök fogytáig csendesesen lopogatnak alatta, vagy ha lecsik is az rólok végkép, sok kész azt tüstént felvenni.

Igaz, hogy most a' házi cassának néha igen könnyű, 's néha még egészen félrevezető vagy inkább félretevő ma-

nipulatiói által is, nem fecsértetik directe a' mi pénzünk, akkor pedig, ha mi is fizetnénk belé, directe pazéroltatnék; de calculusom szerint mostani indirect veszteségünk, mint-hogy az adófizető kizsaroltatása, meglopátása, elkésérítése, 's ekép szegénysége 's kedvetlensége, a' hijányos hidak 's a' t. minket lehető legsajnosabban érnek, sokkal nagyobb, mint azon teher lenne, mellyet önakarattal szabadon vennénk vállainkra, 's mellynek védelmezése 's legnagyobb publicitásban állítása azt eszközölné, hogy a' commassált házi pénztár legnagyobb takarékoszággal manipuláltatnék, és mindig olly kezekre bizatnék, mellyek tüstént vissza is fizethetnek, 's visszafizetésre sok hijábavaló cerimonia nélkül tüstént kinszeríttethetnek is, mi által az adófizető practice látná, hogy igazságosak vagyunk, vele jót akarunk, 's nemcsak szóval, hanem cselekedettel is atyjai kívánunk lenni.

A' mi pedig az idővesztéséget illeti, valljon mondhatni e, hogy annak vesztesége minket nemeseket most nem ér! Én ugy hiszem, nem lehet; mert valljon, kinek lehetne az idő becsesb mint nekünk, kik többet tehetünk hazánk előmenetelére, mint akárki, ha időnk van, 's azt kiseded tárgyak körül nem vagyunk kénytelenek eltékozlani? Valóban az időnél nagyobb kinszet én legalább nem ismérék, 's mivel érzem, milly sajnosan lop meg az, ki időmtül foszt meg, a' haza legveszélyesb tolvajának tartanom kell azt is, ki a' köz időt haszon nélkül és szükségen tul bitorolja el; a' mibül — közbevetve legyen mondva — azon nagy kötelesség foly, hogy a' privát mint hazai dolgokat lehetőleg egyszerűsítsük.

Ha most országgyűlésünk nem foly derekasan, 's az időnek legszorosb takarékoszággával, pauaszkodhatunk e, vagy pauaszkodunk e una voce clamantes — — — — ?

Mind ezekbül, bármilly tökéletlenül 's darabosan voltam is képes e' szakaszt fejtegetni, még is ugy hiszem, végre az sül ki, hogy mind moralis mind mechanikai számolás szerint, 's akár a' jelent akár a' jövődöt tekintsük, azt leszünk kénytelenek megvallani, hogy a' házi pénztár 's országgyülei terhek idom - szerinti szabad magunkra vétele mind általános philosophiai mind financialis tekintetben ránk nemeseke nézve sokkal több hasznot mint kárt hozna, 's ekép tulajdonkép nem is volna concessio de valóságos acquisitio.

Sok, tudom, vagy legalább néhány semmi mód át nem láthatja, mikép lehessen az nyereség, ha valamiért ezentul fizetnünk kell, a' miért eddig nem fizettünk ; 's ezt, ha szorosán így állna, magam se foghatnám meg, de csak vizsgáljuk meg valamivel közelebbül a' dolgot, 's azt, reméllem, nemcsak elérteni, hanem nagyon is könnyen egyeztethetőnek fogjuk találni. Ha valaki az idén buzát vet, ki eddig soha nem vetett, olly kiadást teszen, melyet nem tett még, 's így igen sajnosan vesztett, mert magra, munkára 's a' t. teszem, száz forintot vala kénytelen költeni, melly az előtt zsebiben maradt; 's ekép ugye igen sajnosan vesztett? Nem furcsa okoskodás e ez? pedig még is korántsem helytelen, mert valóban vesztett az elvető, ha magva ki nem kelt vagy más szerencsétlenség érte, 's csak akkor nyer, ha aratáskor többült buzája 's tulfizeti ideig óráiglan kiadásait, azaz egy idei veszteségit. 'S azért, ha teszem valahol Afrikában települénk le, hol eddig nem lakott senki, 's ott, mert utak nincsenek, vámot se fizetnénk, de végkép abban egyeznénk meg, hogy vámot fizessünk, akkor valóban nagy veszteség volna vámot fizetni, ha t. i. utak még se készülnének; de ugy hi-

szem, viszont nagy nyereség, ha illő vámért jó utak készülnének. 'S valamint nem mondhatni, hogy általánosan véve az nyertesb, ki buzát vem vet, mint a' ki vet — t. i. nagyobb nyeresége van annak, ki pénzét zsebiben tartja, mint ki nagyobb haszon okáért azt kiadja —; szintűgy nem az a' valódi nyertes, ki vámot nem fizet, hanem az, ki illő vámért mindenüve könnyen mozoghat.

Az egész dolog tehát azon tengely körül forog: valljon éppen azon *valamiért* fizetnénk e, ha a' házi pénztárhoz 's országgyűlési tárgyakhoz idom szerint ezen-
tul mi is járulnánk, vagy tán egy kissé több kellemekért.

'S mit felelhetni erre igazságos lélekkel? Én azt hiszem, semmi egyebet, hanem ezt, valamint igazságos, hogy semmiért senki ne fizessen senunit, 's viszont valamiért mindenki idom szerint valamit: ugy felette igazságos lehetett, ha régi időkben, midőn se annyi nép még nem volt, se urbarium a' szántóvetőt nem szorítá bizonyos korlátok közé, a' birtokosak luxusa ellenben kisebb, a' házi pénztár sulya pedig tán ezer percentel könnyebb vala, 's minden században, diametrali calculo, csak hat rövid országgyűlés tartatott, 's aránylag sokkal kisebb költségekkel, 's mindenek felett nem volt annyi visszaélés; hogy akkor igazságos lehetett, ha az adófizető a' földesurtul nyert számos beneficiumi következtetésében, mint teszem: könnyű árenda, felette olcsó pártfogás, ellenség ellen védelem 's a' t. csak maga viselte mind a' házi pénztár mind az országgyűlési terhek sulyát; hanem hogy most, minekutána nép is több van, 's ezek napról napra inkább reguláztatnak, 's ekép egyesek kevesebbet is bírnak; a' földesurak szükségéi általánosan olly magasra nevedtek, hogy jobbágyaiknak amyira

nem kedveznek vagy nem kedvezhetnek mint az előtt, 's ezek, minden praestatiók legpontosb teljesítésére sokkal nagyobb utánalátással szoríttatnak ma mint régibb időkben; a' vármegyei tisztek száma felette szaporodott, 's ezek sokkal jobban fizettetnek; országgyűlésink pedig ha nem voltak is eddig rendesen tartva, ezután bizonyosan lesznek — — — —? minthogy a' törvény ugy parancsolja; 's ha lesznek, hihető, hosszabbacsok lesznek, 's ott is a' diurnumok 's egyéb kiadások magasbra nőttek; a' temérdek visszaélések pedig, mellyek leginkább a' szántóvetőt érik, majdmajd eldülő magasságra tornyosultak; 's mindenek felett a' nemesség praetensiói, hogy minden rendesebben is forogjon mint az előtt, a' néhaihoz képest idomzaton tul tetemesültek; ugy hogy mind e' mondottak 's nem mondottak, de általam gondoltak 's másoktul tán elértettek, sommásan véve, minden eredeti vagy ősi, akár nyilvános akár tacita egyezést de facto már rég megsemmisítettek.

Ezen néhány sor szolgáljon feleletül azoknak, kik a' 197^{ik} lapon tett állításomat kérdésbe vennék 's azt követelnék, hogy a' nemesség járulásának a' házi pénztárhoz 's országgyűlési terhekhez legkisebb nyomait sem találhatni sz. István idejétül kezdve mai napig: a' mit — nehogy diplomákba 's kronikákba 's anonymusokba elsülyedjünk, a' helyett hogy tennénk és cselekednénk már valahára — legkisebb kérdésbe sem akarok venni, sőt még azt sem, hogy az akkori provisio igazságos 's helyes volt e vagy sem; hanem egyenesen arra szorítom egész véleményemet, hogy valamint egykor igen helyes lehetett, ha az akkori körülmények szerint, egyedül a' szántóvető ritte az akkor irány 's idomlag sokkal könnyebb terhet mind a' házi pénztárnak mind az országgyűlésnek; ugy ma,

midőn e' teher mód nélkül sulyosbult, igen helytelen, ha a' nemesség az uj tehernek nem akarná idomszerinti részét elvállalni; a' nemesség, melly azóta uj terhet magára nem vett, a' mi pótlécul 's nem-fizetési ürügyül szolgálhatna, sőt a' maga terhébül annyit rázott le, hogy az, az előbbihez képest, nagyon is könnyebbült, mint azt a' következő VIII^{ik} törvénycikkelyben megmutatandom.

'S ha valóban a' hazi pénztár jobb manipulációját kívánjuk, 's hogy annak ránk nézve jobb mechanikai lát-szatja is legyen, 's minden három esztendőben időgazdasággal országgyűlés is tartathassék, nem tehetünk practicusabb dolgot, mint ha az örök theoriák helyett, mint teszem "Miért engedik a' Statusok, miért nincsenek jelen a' Magnások, miért tűr illyeseket a' Vice-és Fő-ispán, miért nem repraesentálnak a' Megyék, miért nem mozdul az oppositio 's a. t. — 's a. t. — 's a. t." — ha mind ezek helyett a' nagyobbodott terhek idomzatját nemeslelkűleg józan fejüleg és *szabad akarattal* valahára elfogadjuk.

Már a' mi azon idomzatot illeti, mellyben a' nemesség is járulna ezen két teher-viseléshez, az megint egészen uj kérdés, mellynek azonban, ámbár nem olly felette könnyű, valamint a' legegyszerűbb principium életbe 's praxisba hozatala sem az, még is az igazságos teher elosztásnak törvényei szerint minden kétségen kívül diadalmasan meg lehetne felelni; a' mit egyébiránt itt a' hely szűke miatt nem vehetek fejtegetésbe, 's annál most nem mondhatok egyebet, mint hogy ha a' házi pénztár és országgyűlési terhek nem commassáltatnak, 's a' nemesség és pórság elkülönözve viszik azok sulyát, akkor a' fő cél, t. i. a' hazafiak-közti egyetértés 's egyezés el van hibázva, 's a' szántóvető szint azon faggatásoknak lesz kitéve mint

ma; 's ekép jobb, ha e' részben inkább semmi sem történik, mint valami ollyas, a' mi a' dolognak csak mechanikai 's nem moralis részét javítná!

'S minekutáná a' most következő törvényjavaslat fejtegetésében még jobban ki fog tünni, hogy uj kelleme-kért igazságos arányban, uj terheket is venni fel, nemcsak éppen nem constitutio-elleni, sőt nem is valóságos teher; most azzal végzem be ezen szakaszt, hogy ha semmi egyéb ok nem javaslaúá ezen VII^{ik} törvény elfogadását, csak azért is el kellene azt fogadni, mert a' hat első törvényt sem lehetne máskép jó sikerrel felállítani, — a' mi, ítéletem szerint, az egészre nézve legérzékenyebb veszteség volna, minthogy azon hat törvény igen szoros és mondhatni elszakíthatlan kapocsban áll egymással, és a' VI^{ik} t. i. a' szántóvetőnek törvényes pártvédje ugy is maga után vonná a' VII^{ik} törvény felállítását, mellyel legközelebbürüli kapcsolatban van. —

A' VIZEK, UTAK 'S BEL - VÁMOK TERHEINEK MINDENKITÜL EGYENLŐ VISELÉSE 'S AZOKNAK ORSZÁGGYÜLÉSI ELRENDELÉSE.

Minden hosszadalmas theoriai fejtegetés elkerülése végett, itt egyenesen ez alternatívát teszem: vagy fizetett ezelőtt a' Nemesség is vizek regulatiójához, utak készítéséhez s' a' t. vagy nem fizetett; ha fizetett, az igen helyes volt; ha pedig nem fizetett, hogy az akkori körülményekre 's a' Nemesnek az Adófizetőhez akkori állására nézve, ez is felette helyes volt, nem veszem kérdésbe; de azért — e' kettő közül akár egyik akár másik áll — éppen nem következik az, hogy ezentul a' nemesség a'

vizek regulatioinak 's utak csinálásának terheiben ne részesüljön, hanem hogy valamint igen kevés utakért 's felette *felszínleg regulált* vizekért keveset, vagy éppen semmit se fizetett: ugy most sokkal több és jobb utakért 's minden nap hathatósbabban reguláztatandó vizekért se többet mint igazság, de arány szerint fizessen.

Ezelőtt szinte csak egy századdal is jobbadán lóháton jártak hazánkfiai, 's azért akkor nem volt olly igen sürgetőn szükséges az ut, s' ekép az akkori közösüléseket könnyen is fentarthatá az adófizető; de később szekéren kezdé járni a' nemesség, 's aztán kocsin, 's most, ha van módja, hintón jár; minek következésében jobb ut is kell, mellynek csinálási terhét az adófizető többé nem bírja; 's főkép azért, mivel nemcsak jobb ut kell és van is mint az előtt, hanem mivel mai időkben lehet mondani, tizszer annyi csinált ut is van, mint ez előtt csak száz esztendővel vala, mikor néhány országos utat kivéve, alig volt az egész hazában lehetőség, kocsin egy helyről másakra jutni, kivált télen; ellenben ma, ha nem tagadjuk a' szemünk előtti factumot, szinte minden egy kissé nagyobb helység, ha nem éppen jó is, de csinált uttal van összekötve a' többiekkel, 's illyes utak száma minden esztendőben nevedik, ugy hogy ha száz esztendő előtt az akkori csinált utak egybesomnált hosszóságát, p. o. ezer mérföldre tesszük, nem fogunk igen hibázni, ha az egész hazában lévő csinált utak mai napi hosszát tizezer mérföldre határozzuk.

'S ekép ha egy rend — t. i. itt a' nemesi — semmi utért, vagy rossz és csak ezer mérföld hosszáságu utért még eddig semmit se fizetett is, nem az következik, hogy ezentul jobb és tizezer mérföld hosszáságu utért se fizessen, hanem éppen az ellenkező, hogy valamint a' mai

nemesség, általánosan véve, több kellemet is kíván, mint-hogy ugy szólván, senki nem utaz már lóháton, és azon utat, mellyet ezelőtt télen általában nem, de most télen is tehet, 's nem kevés helyhez most 1, 2 nap eljuthat, mellynek elérésére azelőtt 10, 14 nap vala szükséges; ugy nem lehet igazságosb a' világon, mint hogy eféle egészen új nyereségekért, mint kocsiban járhatni lóhát helyett, 's 10, 14 napban 8, 12-öt gazdálkodhatni 's a' t. igazságos idomzat szerint, a' nemesség is fizessen ezentul; 's ezt annál inkább, minthogy napról napra nagyobbban érezzük a' jó utaknak nemcsak kellemit, de legsürgetőbb szükségít is, 's azoknak lehető legnagyobb mennyisége az egyesült hazának mechanikai életprincipiumát leghathatósban eleveníti; mert minél könnyebb és szabadabb a' circulatio, annál elevenebb, egészségeseb és erősb egy test, erőmű 's ország is.

'S ezt, ugy hiszem, philosophiai 's általános tekintetben senki sem veheti kérdésbe; mert valaminthoz igazságos, hogy semmiért senki se fizessen egyebet semminél, 's kis kellemekért csak keveset: ugy viszont igazságtalan valamiért, 's kivált sokkal nagyobbra nevelt kellemekért semmit, vagy igen keveset fizetni; 's a' tökéletes igazságtán abban van helyezve, hogy a' nagyobbult kellemek után viszont mindenki terhei is azon idomzatban nőjenek, mellyben ő a' tetemesült kellemeben részesül. — Régi időkben, meglehet, az akkori nyilvános vagy ki nem mondott egyezés szerint azon *Kérés*, de *Elég*, a mit a' nemesség utak csinálására 's vizek regulatiójára fizetett, már ben volt saját földeinek kedvezőbb feltételű átengedésében; 's ekép meglehet, sőt hihető, hogy akkor, midőn felette kevés ut volt, télen jobbadán senki nem mozdult,

kereskedés alig vala, 's általányosan mindenki lóháton utazott, hogy akkor az igazság legkényesb törvényei szerint a' nemesség egyenesen nem járult utak csinálásához, mert talán indirecte adózott hozzá; minthogy olly egyezés felette igazságos lehet, melly szerint a' földbirtokos bizonyos földeit bérbe adja a' birtoktalannak, 's bizonyos feltételeknél fogva, mellyek egyike az, hogy az utakat, hidakat, gátokat 's a' t. ő csinálja. De midőn ezek eszközlése mind qualításra mind quantításra nézve egészen megváltozott 's nehezbült, ugy annyira pedig, hogy azt az akkor élők semmi mód előre nem láthaták — mert akkor tán senki se nem tett, se nem vállalt volna illy terhes feltételeket el az örök természet következésében az foly, hogy az uj teher vagy egyéb terhektül némileg *megszabaduljon*, vagy *több* válra rakassék; azaz vagy a' szántóvetői tartozás sommája könnyíttessék azon arányban, mellyben az a' jobb és több ut-csinálás 's vizek tökéletesb elrendelése által sulyosbult, vagy a' nemesség is járuljon ezentul, a' több kellemben részesülés miatt, egyenesen az utak, hidak, gátok 's a' t. készítéséhez.

Már vehetni e az adófizető vállairul némi terheket le, 's meg fog e abban egyezni a' kormány, bel igazgatás és földesur, az más kérdés; hanem ha az idők folyamatját tekintjük, melly az adófizetői terhek mindenbeni sulyosulását, a' nemesség tartozásainak ellenben lépcsőnkénti könnyebbülését bizonyítja, 's complicált országi művünket vizsgáljuk, tán kénytelenek leszünk azt állítani, hogy a' szántóvetői vállakat egyéb terhektül olly idomzatban bizony nem leszünk képesek megszabadítani, mint millyben az utak és vizek elrendelése terhesbek lettek 's napról napra mind terhesbökké válnak; 's ekép teljes igaz-

ság szerint szinte nem marad egyéb hátra, mint az utakat és vizeket vagy megint azon minőségre 's mennyiségre vissza-súlyedni engednünk, mint a' millyekben azon időkben valának, mikoron a' földesur és szántóvetőközi viszonyok egyensulyba jövének, vagy pedig a' jobb 's több közösülésekért nekünk nemeseknek is idom szerint fizetnünk.

Ez utolsónak helyessége pedig azért nem szökik ellenállhatlan persvasióval mindenkinek szemébe, mert a' jobb 's több utak, hidak és jobban elrendelt vizek nem *rögtön* váltották fel a' rossz és kevés utakat, hidakat s' akadályozó vizeket, hanem *lassan* 's ekép a' nagyobb számmak *észrevehellenül*. A' mai közösülések kellemé tán úgy áll a' száz esztendő-előtti communicatiók kelleméhez mint 10: 1-hez. Kérdem most: az egész hazában találkozott volna e valaki, ki száz esztendő előtt azt kívánta volna — ha a' communicatiói kellemek 1-től 10-re emelkedtenek vala, *de rögtön* — hogy azok elrendelését, melly azon idomzatban súlyosodott volna is, mint millyenben a' kellemek nőttek, csak azután is egyedül a' szántóvető eszközölje 's nagyobb kedvezést azért ne nyerjen? Én azt hiszem, senki sem lehetett volna valóban olly igazságtalan, mint arrul is bizonyos vagyok, hogy ma sincs az egyesült hazában olly enneses rabulista, ki megint azt találná igazságosnak, ha, teszem, gőzkocsik alá szükséges vasutak, tökéletes vízcsatornák 's illyesek által a' közösülési kellemek megint ujra 10-től 100-ra emeltetnének *és rögtön*, hogy akkor is egyedül csak a' szántóvető vigye ezen mód nélkül szaporodott és nehezbült munkák terhét; hanem mivel a' communicatiók jobb lábba tétele 's ekép terhe is 1-től 10-ig nem *rögtön*, hanem csak *lassan* 's *észrevehellenül* tünt elő, van igen számos — legalább az

effectus és mindennapi tapasztalás szerint itélve — ki így okoskodik “Eddig is a' szántóvető vitte a' communicatiók terhét, 's ekép tovább is csak ő vigye; nem kell nekünk újítás 's a' t.” — 's így számtalan igazságtalan van, mint nem különben 5, 6 század után is elég igazságtalan volna, ha communicatióink kelleme = 100-ra nőne, de lassan és észrevehetetlenül; minthogy illy igazságtalanság ma úgy szólván közös és 1 úgy áll 10-hez mint 10: 100-hoz, azaz a' mi történt történik 's megint történhetik.

Minekutána illy proportionalis calculusok szerint axiómául az sül ki, hogy igazsággal az semmikép nem egyeztethető, ha mi neimesek ezentul se járulunk akármi módon is az utak 's vizek regulatiójához, nem hozhatni kétségbe azt is, hogy philosophiai 's általános tekintelben, ezen terheknek szabad akaratumk — utáni magunkra vétele sokkal több hasznat hajtana mint kárt okozna; mert mai világban a' legerősb által eszközölt igaztalanság sem lehet, csak egy kissé hosszabb idő leforgása után is, valakinek hasznos, annál kevésbé pedig, ha egy olly status eszközi azt melly gyenge.

Mi pedig a' hasznot financiai szempontbul illeti, arra úgy hiszem, nem kell egy szót is vesztegetnem, minthogy A-tul Z-ig, egész országban olly lágyvelejű teremtmény tán már nincs, ki azt nem számolta volna, vagy legalább nem számolhatta ki, hogy azon teher, melly jó communicatiókra fordítatik, czélirányosan és ésszel, t. i. a' vidék, népesedés, környék 's politícai körülmények mibenlétéhez 's minemőségéhez szerintezve, felette könnyű azon terhekhez képest, mellyek szükségkép folynak a' hájányos közösülésből. Ennek valóságát, úgy hiszem, a' tágas hazában mindeuki practice tapasztalta; mert bizon alig

van köztünk egy járó kelő ember is, ki a' rossz közösüléseket ne fizette volna már meg, részint lova, harma, részint ideje 's egészsége vesztével, pedig sokkal drágábban, mint a' mennyiben a' legjobb utak készítése 's fenntartása kerülne, feltéve, hogy azok léte ésszel 's józanul eszközöltetik. Ez tehát hosszas fejtegetést nem kíván, de annál gyökeresbet a'

Principium! Ezzel vélekedésem szerint számosan 's tán legszámosabban két oknál fogva mystificalják magokat és másokat szüntelen. Az egyik ok *ennenségök* — egoismus — melly találósnál találósb, 's nemcsak itt, hanem minden alkalomnál, midőn akármily 's mi módon viendő terhekrül forog szó, mindig valami principiumot gördít elő, melly a' teherviselést nem engedi, 's ekép a' kisebb rosszat nagyobb rossz elkerülése végett szenvedni tanácsolja. A' másik ok ellenben *éretlen ismeretök*, melly szerint nincs ugyan principiumok ellen valami köz tehernek nemesektüli viselése, de a' módban kíván a principium némi óvásokat.

Az első ok nem érdemel nagy figyelmet, mert az idők szelleme illy ennesenek álarczáit rutul tépi már rendre le dicső viselőik képeirül, ugy hogy számok mindennap, minden órában összezsugorul 's ezentul nem nyomhat már sokat; de annál nagyobb megfontolást kíván a' másik ok, mert az a' helyett, hogy a' nemességet a' parasztsággal barátságos összefüggésbe hozná — a' mi mind két részre a' lehető legnagyobb haszon volna — egyenesen az ellenkezőt, 's ekép a' lehető legnagyobb kárt következteti.

Ezt fel kell világosítanom. Azon rész, melly így szól: "Nincs igazságosb, mint hogy mi is járuljunk némi terhekhez, p. o. a' házi pénztár, az utak csinálása 's több efelélehez; de válasszuk el a' praestatiókat: a' házi pénztárt az

által segítsük, hogy mi is fizessük a' Magistratualisokat, az utakat per libera oblata 's a' t. azaz tegyünk mi is, 's többet mint kellene, de ne adókép, hanem szabadon.' Kik így szólnak, azok vétik el ítéletem szerint, a' józan utat, 's a' közönségnek, 's ekép magoknak is annál nagyobb kárával; mert véleményök annyi plausibilis sőt generosus érzelmekkel vegyes, hogy az által mind a' mondók, mind a' hallgatók könnyűnél könnyebben csábítatnak el.

A' köz terhek viselésének philosophiája — mennyire az a' lehető legnagyobb polgári szabadsággal van öszhangzásban — nem abban áll: adót éppen nem vagy csak felette keveset fizetni, de akármennyit adózni is; hanem tudni *mire* 's *mikép*, 's azt elhatározhatni, — 's ezen utolsót nemcsak principium szerint, hanem de facto is; 's ez a' fő dolog. 'S ekép ha valamely status eddiglen soha nem fizetett egyenes adót, valóban könnyöretre méltó lágyeszünek kellene lenni, ha egyenes adót azelőtt akarva fizetni, míg nemcsak bizonyossága, azaz ereje, de még hihetősége, azaz erős akarata sincs a' pénzmanipulansokat nem szemfényvesztő, de tökéletesen 's minden hasztalan cerimonia nélkül megrostálendő számadásra kinszeríteni. Azért himezés nélkül legyen kimondva, legrosszabb akarónk sem vetheti szemünkre, ha mi nemesek mostani körülállá sink közt általában semmitül sem akarunk fizetni *kül-adót*; midőn viszont azt hiszem: felette sok igazságos ember azért ítél bennünket keményen, és valóban minden igazzal, mert ezen principiumnak ürügye alatt, vagy emenségből semmi tiszta hazai *bel-terhekhez* sem akarunk járulni, vagy éretlen ismeretinknél fogva, a' dolgot úgy annyira zavarjuk össze, hogy azon adót — t. i.

a' belsejt — mellyért a' számolókat elővehetnők 's de facto szoros számadásra szoríthatnók, azon adóval keverjük össze, mellyrül principium szerint, ha mindjárt tán igen, hanem de facto számadást venni mai napokban bizony még nem remélhetnénk.

S ez a' gondolkozónak tán elég azt megmutatni, milly különbség lehet és van is nálunk az *adók* közt; ugy hogy valamint egyiknek, t. i. a' kül adónak, egyenes megadása mostan felette veszélyes lehetne: ugy viszont a' másíknak, t. i. a' bel adónak, fizetése legjózanabb volna; 's nem separálva de commassálva! és vigyázzunk miért. Semmi egyébért, hanem mivel minden, a' mi a' földesur interessét elkülönzi az adófizetőitől, előbb utóbb mind a' két résznek csak káros, sőt felette veszedelmes is. Ha különözve lenne a' házi pénztár, akkor a' nemesi cassára nagyobb gond lenne mind az adófizetőire — a' mit tán supponálni csak szabad, minthogy eddig a' dolog illy formán áll, t. i. a' nemesi pénzek csakugyan még is nagyobb securitásban valának mint az adófizetőiek; ha pedig a' némileg szorosb kapocs ezt nem engedné, 's egyik cassára olly nagy gond lenne mint a' másíkra, 's egyik olly nagy takarékoszággal vitetnék is mint a' másík, sőt a' nemesi érzések hathatós felébredése által, az adófizetői cassa mindenre nézve nagyobb bátorságba volna helyezve mint a' nemesi: mind ez még sem volna elég annak helyes apologiájára, hogy ezen cassák elválasztathassanak, mert mind ez nem volna elég az adófizetőt arrul is elhíttetni, hogy pénze bátorságban van, hanem ő mindig így szólhatna: "Valljon mi okbul nem akarják a' földesurak 's nemesek a' házi pénztár commassatióját? mi lappang megint ez alatt; ők tán a' tehernek kisebb részét akarják magokra vállalni,

s azt melly állandó, 's így vele maleversálni olly könnyen nem lehet, 's minden hihetőség szerint nem is nő 's variál annyira — — — —. Ha közösen élnek azon kedvezések, hasznok és kellemekkel, mellyek a' házi pénztár következtései; miért nem akarják annak terheit is közösen viselni?" — — — 'S ha így okoskodnék — a' miről, ugy hiszem, nem kételkedhetni — valljon világosnál nem világosb e, hogy illyféle javítások moralis effectusa egészen el volna hibázva? moralis effectusa mondom, melly a' fő dolog, 's melly nem egyedül az által melegülne hazafiui rokon érzésre — ez megint bármilly paradoxnak látszassék is — ha a' szántóvetőn segítették; hanem ha ő azt átlátui 's elismerni kénytelen volna, 's ekép nyilván tudná, hogy további existentiája nem valami precarium, t. i. egy egy jobb tisztviselő vagy ékesb-szólásu táblabíró jó akaratjátul vagy életétül függő *bátortalan lét*, hanem egyenesen az átlághatlan törvények alá állított *bátor lét*.

'S ha megint azt vizsgáljuk: miért ellenzi sok az illy commassatiót? azt fogjuk találni, hogy részint azért, mert inkább generositásbul, akar cselekedni mint kötelességbül, részint mert a' helytartói controlltul fél. 'S mondjuk ki egyenesen, nem ugy van e?

Már a' mi az elsőt illeti: kénytelen vagyok a' fentebb érintett rőfre 's talio törvényire emlékeztetni, mellyeknek legfelszinesb fejtegetése után az tün ki, — 's ezt világosabban nem mondhatom — hogy valamint az, ki mással csak generositas szerint akár bánni, előbb utóbb, de végre bizonyosan maga is csupa generositástul függend: ugy viszont csak az kívánhat szoros igazat akárkítul is, ki megint mások iránt köti magát le. A' mi pedig a' controllt illeti: az valóban igen igen kellemetlen, de csak akkor, ha valami

bizonyos személyre szoríttatik, de soha mikor tisztséghez van kötve 's mindenkit egyenlőn illet, — mert ekkor nem több, mint valami fenyítő törvény, melly az egészre nézve áll, de csak azoknak sajnos és becestelen, kik csalfa tetteik által annak súlyát magokra huzzák; 's ekép az ellenőrség is csak éppen azoknak lehet de facto kellemetlen, kik annak létét szükségessé teszik, 's melly éppen azon okbul soha nem nevezhetik káros hatalomra, a' mitül sokan félnek — 's erre figyelmezzünk — mivel a' commassált pénztár a' most eldarabolt, sőt egymás-elleni erőből egy összesedett, 's így minden en diadalmaskodó erőt alkotni segétned; a' mi a' netaláni controll hatalmaskodásának lehető legbiztosb gátja lenne 's a' t.

A' moralis effectusra nézve tehát elkerülhetlenül szükséges, hogy a' mindenkitül idomzat szerint fizetendő házi pénztár commassáltassék, minthogy az által az egyetértés 's egyesülés nem kis mértékben mozdittatik elő, a' mi a' legnagyobb nemzeti kincs; a' dolog praxisa pedig ezen commassatiót még sürgetőbben megkívánja, mert jóllehet némi megyékben különözve is fenállhatna az ezután mind a' nemességtül mind a' parasztságtul fizetendő házi pénztár, nem hiszem, hogy igazsággal e' részben minden megyékre csak egy sinormértéket lehessen kiterjeszteni, 's így szükségkép szinte minden megyében az elkülönzésnek más proportióját kellene felállítani, melly minden nap azon idomzatban változna mellyben új utak, hídak 's a' t. készítettnének, — a' mi öröki kedvetlenségnek 's ujjhuzásoknak kimeríthetlen kutfeje lenne, a' mi egy megyének sem volna hasznos — — — az egész királyságot pedig, szinte minden megyében különböző manipulatiók következtében még divergenssébbé tenné — mint a' hogy már most is a'

gondolkozó előtt nem annyira mint egy erős egész jelenik meg, hanem mint valami eldarabolt gyöngé. A' honi boldogságra multhatlanul szükséges tehát, hogy ha practice nem lehet is, kirekesztőleg mindenben a' legszorosb egyedség, legalább illyesekben legyen, hol az egyformaságra semmi sem kell mint tiszta szándék 's jó akarat; azaz idomzat-szerinti fizetés — — — —. Ezen idomzat igazságos elhatároztatása egyébiránt más dolog; 's valamint most a' hely szüke miatt, kevés kivétellel itt szinte csak elveket állítok fel: ugy későbbi próbáimban a' principiumoknak mi módóni alkalmaztatását fogom fejtegetni.

Ezek után visszatérek az utak, vizek 's bel vámok elrendelésére, 's azt állítom, hogy valamint a' házi pénztár 's országgyűlési terhek viselését idomzat szerint elhatározni 's azt közösen viselni igazságos: szintugy az is legigazságosb, legkivihetőbb 's ekép bizonyosan leghasznosb is, ha nem különben az utak és vizek elrendelésének 's conservatiójának terhe is, idomzat szerint de commassalva vitetik mindenkitül.

A' mi pedig ennek praxisát illeti, az felette könnyű, feltéve, hogy ennek eszközlését őszintén akarjuk 's a' bujósdi ajtócskákat rendre 's bona fide be is dugjuk. Az egész dolog, akár tekintsük az utakat, akár a' vizeket, akár az ország egyéb mechanicáját, tisztán két részre oszlik, t. i. *csinálásra* 's *sentartásra*. 'S e' két munkát, practice szólván, szoroson el kell választani; mert ha elkülönözve nincs, akkor vagy az első elkészülés nem lesz tökéletes, vagy ha az egészen végbe megy is, a' conservatio lesz hiányos; melly kettős foglalatosságnak következése — mint a' tapasztalás mutatja — precarius állapot, elaljasodás, elbomlás szokott lenni.

Ha egy új utat csinálnak, vagy egy egészen elavultat javítanak: nincs könnyebb, mint hogy a földesúr és birtoktalan nemesség is járuljon hozzá. Az első robotnak bizonyos számát uti, hidi, gáti dologra engedi, a másik pedig maga dolgozik, vagy ha az egyik robotjait már megváltotta vagy pusztát bír, 's a másik nem akar, mindenik idomzat szerint fizet, vagy béreseivel munkáltat 's eképen minden nehézség meggyőzve van. Csak igazságos lélekkel akarni kell, megyen akkor minden! A fentartás végett pedig mindenki személye, lova, barma, szekere etc. szerint bizonyos vámot fizet. Ebből áll a dolog veleje. A miből tökéletesen kiviláglik, hogy némi helyeken, hol alig van közösülés, kő sincs, kevés és szegény a nép, 'Semmi út hasznosb mint egy rossz csinált út, mellyet mindenki halálos bünnél is erősebben kerül, vagy olly út, melly úgy szólván természet-elleni, azaz sokkal terhesb mint a mennyit használhat, 's eképen arra nézve, ki terhét viszi, a gyógyszer gonoszab a nyavalánál, 's melly utak csak azoknak kellemesek, kik készítéséhez 's fentartásához járulni nem kénytelenek, 's mellyek sulya olly nagy, hogy azok valóban soha nem készülnének, ha mi nemesek is vinnők terhét — — —. A közösülések philosophiája az, — 's ezt mindig szem előtt kell tartanunk — hogy azok haszna nagyobb legyen mint csinálási 's fentartási terhe; minek következtében részint mindenütt kivétel nélkül utakat, vizcsatornákat, gátokat nem csinálhatni józanul, 's mindenek felett, ha már készítettnek azok csinálása 's fentartásában a lehető legkörülményesebb takarékossgal kell bánni; mind ez pedig csak akkor fog történni *valódiilag* 's nem *illusorie*, ha mi nemesek is viszük idomzat-szerinti sulyát. És így nyerne az egész, mind tetemes hozzájárulásunk által — mert tagadhatlan, hogy

jobb utak lehetnének a' honban, ha azokhoz végkép a' birtokosak is járulának, midőn most, ugy szólván, csak a' birtoktalanok viszik azokat — mind controllunk, 's az ebből fakadó józan és takarékos methodus által; midőn ma illyeskrül alig van, vagy inkább, mondjuk ki egyenesen, éppen nincs controll, mivel nem mi fizetünk hozzá, hanem más. A' fő dolog pedig az, hogy midőn ma a' nemesembernek rossz-ut-körülti panasza a' legnevetsegesb 's legsúlynékülbb, minthogy olcsó husnak hig és semmi husnak semmi leve; 's így az sem panaszkodhatik rossz ut miatt, ki csak *rajta*, de *hozzá* semmi mód nem járul: akkor midőn mi is fizetnők az ut-esinálás 's fentartás igazságos idomzatát, nemcsak ember-gondolta egyoldalú privilegium, hanem minden jussal kívánhatnók 's pratendálhatnók is, 's nem egyedül a' régi utak helyreállítását 's jó karban tartását, hanem bár miféle 's bár mennyi új ut készítését is — — — a' minek józan eszközése a' lehető legnagyobb nyereség volna, mi most azonban — mert nem fizetünk — csak egy felette tágas lélekisméret határozhat el; midőn akkor, mikor mi nemesek is fizetnénk, azt a' lehető legszorosb lélekisméret sem hátráltathatná, mert *volenti non fit injuria*, 's mivel nincs igazságosb mint az, hogy ki idomzat szerint fizet, idomzat szerint bírjon is, 's ha ez áll, nincs viszont igazságtalanabb — akár mikép iparkodjunk is ezt tagadni — hogy valaki bírjon, ki nem fizet. Ennek tehát sommás összevonatja az, hogy valamint az igazság előbb utóbb, de végre bizonyosan, még idomlag rövid életű egyes emberekre, 's annál inkább hosszú életű nemzetekre nézve a' legnagyobb haszonnak legbiztosb és tartósb kulféje 's viszont: ugy az uti, vámi, vizi 's a' t. terheknek min-

denkitül proportionalis viselése — mert ennél, mint az e' szakaszban, ugy hinném, elégségesen kiviláglik, igazságosb semmi nem lehet — mind egyeseknek mind nemzeteknek is előbb utóbb, de végre bizonyosan, a' lehető leghasznosb lenne.

Azon fejtegetések: kinek hasznosb a' jó ut, az adózónak e, nemesnek e? mind annyi sophismák, mellyek a' legfelszinesb vizsgálatok után is, tüstént mint szappanbuborékok szertepattannak; mert azokbul valóban végre mindig illyféle sül ki, teszem például: hogy valamint Rothschild curijának a' külföldi utak practibilis léte tán leghasznosb, mert egy jó vagy rossz hírnek 24 órával szaporább jelentése, mint tudjuk, már nem ritkán olly kincseket szerzett, a' millyeneket ezernyi szántóvetőnek véres verítése sem volna képes kiállítani esztendőlt át: ugy tán nálunk is illyféle szorgalomhősek vennék a' jó utak legnagyobb hasznát; melly előzményekbül egyeuesen azon fonák következtetést kellene huznunk, hogy mind a' külföldi mind a' honi utakat, vagy azok egy részét Rothschild et Companienak kellene jobbadán csináltatni 's fentartani. A' szarvas láb minden esetre jobb mint a' bodzás láb; de ha valakitül, ki bodzás lábu, azt tudakoznók 'valljon nem ér e többet a' szarvas láb mint az övé', tán azt felelné "objective igen, hanem subjective nem; mert lábom, bár mi rossz is, rám nézve még is a' legjobb 's leghasznosb láb az egész viiágon". Szint illy színü conclusióra vezetne annak rostálása is: valljon kinek hasznosb megint egy font hus, A-nak e, B-nek e, 's ekép kinek kelljen fizetni, kinek nem, 's kinek kevesebbet, kinek többet 's a' t.

Minden haszon időhez, személyhez és szükséghez van kötve; minek következtetésében részemről megvallom,

hogy ámbár sok ezer vastagabb, erősb 's jobb lábot ismerek mint az enyimek, még is csak az enyimeket tartom legjobb-
báknak, — és bár sok gyomornak sokkal nagyobb és sürge-
több szüksége van az eledelre mint az enyimnek, és minden
idomzaton tul jobban emészt, azért még is azon táplálékot
tartom én leghasznosbnak, melly az én physicali szükségim-
met pótolja, 's gyomromat legjobbbnak 's a' t. szint így azt
hiszem, hogy sem alkalmas hid, sem jó ut, sem elrendezett
viz és canalis hasznát senki olly nagy mértékben nem veszi
mint én, ha rajta járok, 's azok saját jószágim becsét emelik
fel, a' mi okbul idom szerint fizetni is édes örömet akarok,
de csak azon feltétel alatt 's mindaddig — 's itt van egy fe-
lette nagyon figyelmeztető — *ha és míg* teljes szabadsággal
járulhatok azok elrendeléséhez, 's a' dolog, velejére nézve,
kezeimben is van; mert ámbár rossz utakon, korlátlan vi-
zeken keresztül 's a' t. jární kelní 's buzaföldeket víz alatt
birni, itéletem szerint, az emberi élet 's vagyonnak legsaj-
nosb catastrophiéihez 's dolgaihoz tartozik, azért idomlag
még is kellemes azon szép léthez: helybiül nem mozdul-
hatni 's még is vámot fizetni, mocsárokat birni 's még is ál-
dozatokra kénytelen lenni, melly lét a' kettős szolgaságnak
képiratja, t. i. az önkény vagy tudatlanság 's hijányos elren-
delés-alattinak.

És im, ezen ok határozá el kívánatomat, hogy a' vi-
zek, utak 's belvámok elrendelése országgyűlési tárgyak
legyenek; melly javaslat azonban, nem tagadom, éppen
azon veszélyt látszik szülni, vagy legalább nevelni, melly-
nek elkerülése egyik fő czélom. De én azt hiszem, ez csak
ugy *látszik*, hanem nincs ugy; 's ha valahol, bizonyo-
san itt van helye egy felette nagy distinctiónak minden
bizonnyal. Mert — — — — —

zia-axioma szerint "l'insuffisance amène l'arbitraire" önkényt szülni kénytelen.

'S csak e' néhány, bármi fejletlen sorok után az jó ki, hogy a' most kérdésben forgó elrendeléseknek országgyűlési elhatározása — ha t. i. mi is fizetnénk hozzája — nemcsak nem nevelné az önkényt, hanem azt szükségtelessé tenné, és így hihetőleg teljességgel el is mellőzné, minthogy a' jobb provisiók — mellyek pénzünk-utáni aggodásunkban, akár ki mit mond is, szerentul helyesbék lennének, a' kormányt is minden beléavatkozástul megmentené — —; minek felette nagy hasznát mind a' kormányra mind ránk nézve tán senki sem veheti kérdésbe.

De mind ez a' sokkal kisebb 's negatív nyereség lenne, mert a' kiszámíthatlan pozitív haszon inkább azon egyhangzásból fakadna, melly szerint az ország erei végkép a' legszabadabb folyamatba jönének 's idegei a' legszorosb kapcsolatba létetnének, a' mi az utakra nézve is hasznos sőt szükséges volna, de a' vizekre nézve valóságos *conditio sine qua non*.

Hazánk mechanicája, t. i. vizek, utak etc. municipalis alkotmányunk következtében, mindaddig csak felette darabos 's ekép helytelen mibenlétben fog lenni, míg annak elrendelése nem foly kirekesztőleg csak egy centrumbul; és ezen középpont részint minden önkény kizárása végett, és hogy ne legyen egy megyének jobban kedvezve mint a' másiknak — habár csak látszóképp is — részint a' dicső *vis inertiae*-nek meggyőzése miatt, nem lehet egyéb mint az országgyűlés. Szabadon választathatik ott egy bizottság, melly az egész ország mechanicájának fő vázát dolgozhatja ki, hol nem egyes megyéknek nyeresége, hanem az egész honnak haszna

vétetik tekintetbe. 'S milly szükséges illy centrumnak léte, melly elég auctoritással is bir, az országhozta határozások ellenzöit a' hazasértés birsága alá vetni, 's egyes inakacsokat az egésznek létéért, az utbül taszítani, legjobban bizonyítja az effectus; melly után ítélve, valóban a' csalhatásnak minden veszedelme nélkül azt állíthatjuk: hogy vizeink már most is meglehetősen rendben volnának — a' minek haszna mind kiszárítási mind kereskedési tekintetben felszámíthatlan lenne — ha mind azon milliók, mellyek in partibus fecséreltettek már el, egy valóban systematicai 's nem csupán csak theoreticai planum szerint manipuláltattak volna, 's a' helyett, hogy egyik ott ásott 's gátolt, hol akárt, a' másik megint ott, hol ő tudta legjobbnak, 's a' helyett hogy tán szinte mindenütt munkáltak, csak ott nem, hol munkálni kell vala, minden hazai erő azon pontra egyesítetett volna, mellyek az örök mocsárok 's dühös vizáradások gyökér-okai.

E' principiumot, azt hiszem, senki sem veheti kérdésbe, kinek esze 's belátása csak félig meddig kellő helyén áll; hanem valamint a' leghelyesb elveket is könnyű felállítani, legyünk igazságosak, de viszont a' legegyszerűbbeket is nem ritkán felette nehéz életbe hozni: ugy e' most érintett principium kimondása se mesterdarab, de tán annál nehezebb annak a' honi vizek elrendelésére alkalmaztatása; 's ez utolsó olly annyira szövevényes, hogy teljes meggyőződéseim szerint, azt semmi más móddal nem oldhatni fel, mint ha vizeink elrendelése országgyűlési tárgyá lesz.

Tagadhatlan, hogy illyesek fejtegetése 's eldöntése hosszas vitatásokra nyujtana alkalmat, mi azonban a' dolognak csak rut oldala lenne, mellytül semmi a' világon nem ment; de valljon nem okozna e ezen nyilvánosság más

részről megint egy olly közérdeket — interessét — 's im itt van a' dolognak moralis ereje, melly minden physical nehézségen előbb utóbb győzni szokott, 's itt is győzni lenne kénytelen, 's melly végkép azon köz lelket szülné, mellynek óriási hatalma, midőn a' honi ingadozásnak legerősb antidotja, hegyeket lapályokká térít, vizeket bérczeken keresztül visz, sivatagbul Arkádiát varázsol, szóval, mellynek semmi ellent nem állhat.

Illy mechanikák fejtegetése az országgyűlésen megismértetné a' nagyobb résszel, hogy valamint a' salus publica kirekesztőleg csak minden egyesek tökéletes bátor-létü törvényes állapotján emelkedhetik: ugy viszont a' salus privata sem fakadhat egyébbül valódi 's tartólag, nem illusorie 's mulékonykép, mint köz haszonbul 's köz bátorlétbul. 'S ha illy topusok országgyűlésen fejtegetése, illyes axiomák köz elismerésére adna alkalmat, a' mi szükségkép következnék, 's mellyek, ha a' 9^{ik} század óta rajtunk fekvő effectusok után itéliünk, közönségesen elismérve koránt sincsenek még, akkor azt hiszem, hogy az azokbul fakadó moralis haszon sulya, 's az ebbül kénytelenül következő honi erkölcsnek a' haza minden lakosira elterjedése, Hunniára nézve felszámíthatlan nagyobb nyereség lenne, mint ha egy felsőbb hatalom, a' lakosok minden odajárulása nélkül, valami csuda által eszközzené, teszem, vizeink tökéletes rendbe hozását 's több efelét. Mert éppen ugy, mint, physicé szólnán, jobb izü azon falat kenyér, mellyért fáradtunk, mint a' mellyet henyélve vártunk be, 's bizonyosan rendszerint több erény fejlődik ki annak becsületes megszerzése mint annak pusztá bevárása közt: ugy valóban kimondhatlan édes örömmre melegíti azon érzés lelkünket, ha valami nagyobb tárgy létesítését áldozatink, szorgalmink 's honi erényinknek

köszönhetjük inkább mint más ajándékának, fáradozásának, kegyelmének — — —. 'S minden kétségen kívül, valamint kellemesb és szerencsésb férfiúi erővel ön lábán állhatni, mint gyermekkori gyengeség miatt más által hordoztatni — midőn ezen utolsó valóban a' legnagyobb szerencsétlenséggé válik, ha időn túl nő — ugy szinte szerencsétlenség volna, ha, teszem, Dunánk medre más segítsége után vagy maga magátul venné mélyebbre fenekét, folyamata mástul vagy maga magátul kapná rövidebb utját, *ahoz képest*, vagy inkább *azon szerencséhez képest*, ha mind ezeket saját eszünk 's tenyerünk által rendelhetnők el; mert ha mind azon polgári erényt sem vesszük tekintetbe, melly illy munkálódások közt szokott kifejleni, 's melly karnyugra vagy karszékekben általányosan soha vagy csak felette ritkán fejlődik ki — — — *egyediül azon erő* is a' lehető legnagyobb áldás volna: mind azt *tehetni* 's *eszközölhetni*, azaz saját lábón a' férfiúi erőnek tudatjában élni, melly öntudatnál semmi a' világon nem emelhet magasbra gyarló emberi sorsunkon túl, és semmi egyéb, ha közös, mint az igazi nemzeti nagyság. Ha valaki más mint magunk, vagy egy véletlen tenné mind ezeket, habár látszólag 's ideig óráig áldás színű volna is, csak azért sem volna még is valódi áldás, mert a' fejletlen nemzeti lélek álom-kórságban szenderegne, 's éppen azon kül hatalom 's véletlen máskor megint áldás helyett a' honra átkot hozhatna, melly rosszat akkor a' nemzeti lélek tán nem volna olly erős visszataszítani 's hátráltatni, mint a' millyen nyílt vala a' jót elfogadni; midőn ellenben az igazi nemzeti nagyság, t. i. a' köz igazság, egyetértés 's erkölcsiség okozatja kirekesztőleg csak mindig áldást, de soha, mig igazi tisztaságában marad fen, átkot nem hozhat a' hazára.

'S ha valaki azt gondolja, hogy egy ország rendes és nem kinszerített mechanicája mostani időkben nincs legszorosb öszhangzásban és összeköttetésben azon nép erkölcsiségével 's egyetértésével, melly azt lakja, az valóban módnélkül csalatkozik; mert a' vizek, utak tökéletes elrendelése, ugy mint azok a' 19^{ik} század szükségéhez kívántatnak meg, felette nagy teher; ezt pedig csak ugy birhatja egy nemzet ön megrontása nélkül *tartólag*, ha alaja mindenki egyenlőn veti vállát; ehez pedig nagy egyetértés kell, melly megint csak az osztó igazság szellemének szülöttje lehet, minthogy ez egyenesen a' köz erkölcsiségből fakad. 'S igy valamint a' köz moralitas nagyobb kisebb léte, egyenesen hat az országi mechanicának jobb vagy rosszabb létére — ha számos esztendőket összefoglalunk — ugy bizonyosak lehetünk, hogy a' jobb mechanica megint vissza hat az erkölcsiségre; mert rég elismert igazság, hogy az okra mindig vissza hat a' a' következés; 's ekép a' vizek, utak jobb elrendelése után egyenesen a' lakosok erkölcsiségi grádusáról ítelhetni, vagy egy önkényes kormányrul.

'S ha mi eddig lehetőségig nem rendeltük el Dunánkat, minekutána már szinte másfél száz esztendőül fogva nem ül Budán a' Török, 's legnagyobb akadályhoz férhetünk 's nyulbatunk; valóban az csak azért történt, mert részint theoria 's principiumokkal vesződtünk örökké, részint magunkban *nem biztunk* 's *nem mertünk*; mibül azon tanácsom foly: fogadjuk el fentebb érintett 7 törvény-javaslatimat, mert azok által, minthogy az örök igazság sarkaira vannak állítva, egyesülni fog Hunniának legtöbb, 's tán minden becsületes lakosa; aztan bizzunk magunkban és merjünk!

A' Nápolyinak bő kézzel adott a' természet mindent; de éppen ezen hőkezüségé altatá el benne a' kiállító, teremő erőt, mellynél fogva mindenben inkább szűkölködik, mint a' világ számosb éjszakibb fektü nemzetségi, kiknek a' köz nagy anya csak mostoha szívvel nyujtott, 's kik irány 's idomlag mindenben még is nagyobb mértékben bővelkednek.

Az akadály vagy elnyom vagy óriási erőre ingerel; 's habár vannak is olly akadályok, mellyek a' legtöbb nemzeteket elnyomák eddig 's jövendőben is elnyomni fogják; vannak olly nemzetek is viszont — jöllehet ritkák — mellyek ismét előbb utóbb, de végre bizonyosan minden akadályokon győznek — — — — 's hogy e' tekintetben milly soron állunk mi Magyarok, az iránt nem akarom Olvasóm itéletét előre elfoglalni; midőn csak a' vizek regulatióját említem, mellynek eszközésére még maga a' természet is int 'Egyességre', — mert nem vagyunk 's lehetünk, mint más nemzetek, e' részben külön véleményűek 'valljon mellyik folyókat regulázzuk előbb', mert hiszen csak egyetlenegy felfogó csatornánk van, mellybe két kis folyón kívül végre az ország minden vizei 's legutolsó csepjei is érkezni kénytelenek — — 's ez a' mi hatalmas Dunánk! Ez elég akadály; de valljon nem győzhet e rajta férfsui erőnk 's állhatatosságunk? minden bizonyal 'igen', mert az mindenben győzhet; hanem fog e győzni? reméltem 'igen', — mert ha nem diadalmaskodhatunk is egyéb akadályokon, a' mechnicaiakon legalább győzedelmeskedhetünk, 's arra még elég erőnk tán van, vagy ha még nincs, minden bizonyal lesz.

A' miképpet, hogyant, mikort, tegyük országgyűlési árgyakká, 's a' siker bizonyos; mert ha több esztendőig fo-

gunk is e' kérdések fejtegetésén tanácskozni, a' mi nem sok, egy ország ugy szólván ötödrészének kiszáritása, 's az egésznek a' tengerrel összeköttetése végett: elmulthatlanul ki fogja ezen időnek veszteségét a' legnagyobb kamatokkal pótolni azon közérdek, melly e' tárgy körül buzduland fel, mert kiki átlátandja, hogy Árvátul Szepességig, Zalátul Bánságig a' legkisebb vizre, a' leghijábabelőbb malomra is ellenségesen visszahatni kénytelen a' Duna, 's ekép minden fáradozásink gyümölcse, akármilly hasznos lenne is, iránylag 's azon haszonhoz képest csak veszteség volna, melly a' Dunának tökéletes rendbehozása után tűnadna. 'S ha mind ez hydraulice szórul szóra nem ugy áll is mint mondóm, azért még sem hiszem, hogy ezen tárgy, ha minden oldalrul legnagyobb nyilvánossággal, 's tandem aliquando végrehajtási férfiúi akarattal fejtegettetnék, annyi köz lelket ne szüljön, mint a' mennyit teljes jussal érdemel, minthogy legtöbb mocsárinkat termőfölddekké varázslaná, geographiai helyzetünk becsét pedig 50^{riil} 100ra emelné. 'S ez, ugy hiszem, fejdelemtül lefelé mindenkinek hasznosnál hasznosb lenne.

'S minekutána talpigazság, hogy a' salus privata nem fakadhat semmi egyébbul valódikép 's tartólag, mint a' köz haszonbul 's köz bátorlétbül — de csak az a' baj, hogy ezen talpigazságot vagy nem látja át a' nagyobb rész, vagy ha átlátja is, nem akad könnyen olly tárgy, mellynek megnyitott köz kutfejbül közvetlen fakadna az egyesek haszna — 's mert ez így van, nem lehetünk elegendőkép háladók a' kedvező sors iránt azért, hogy anyaföldünk közepén vitte keresztül azon hatalmas folyamat, melly ideig óráig csak felette kicsi hasznunkra, sőt áradási 's visszatorlási által annál nagyobb kárunkra volt, 's melly éppen ezen okbul alkotja azon egyeztetői tárgyat, mellynek kifejtése 's rendbehozása,

midőn leghathatósban mozdítná elő a' köz hasznót, az egyesek hasznát is eszközlené minden közvetés nélkül! A' mit ha nem látunk át, valóban szomorú, 's csak abbul ered, hogy az soha nem volt közérdekű, t. i. kirekesztőleg és hathatósan megpendített országgyűlési tárgy!

'S ha meggondoljuk, mennyivel hasznosb és jobb vért okozó foglalatosság még egyesekre nézve is, munkás élet közt fáradni inkább, mint reggeltől estig politizálni, — tán az is eszünkbe jutand, hogy nem holnap hanem még ma kellene fogni köz érdeklettel, köz fáradozással olly hazai munkákhoz, mellyek az igen is divatba jött józan útból kitérő political vizsgát a' fő foglalatosságok sorából a' mellékes 's dologutániak közé iktatná. 'S valljon milly mechanikai tárgy lehetne az, melly ezt hathatósban eszközölhetné, mint egyedüli valóságos tengeri kapcsunk elrendelése — — — —? Istenem, valóban nincs annak szive, nem lehet egész ember, 's annál kevésbé hazafi, kinek vére nem buzog, midőn a' mappát veszi kezébe 's átgondolja, hogy nem csalfa 's kegyetlenül kecsegtető képzéleti báb, de valóság, hogy csak tőlünk függ vizcsatornák, gőzhajók által Édenné bájolni a' most olly nagy részben sivatag honunkat; csak mi tőlünk viruló kerteket, szorgos gyárokat, szabad embereket állítani oda, hol ma róka 's farkas lappang, szomorú jószág teng és szolganép henyél — — — —; ki életet látott, 's tudja mit tehet nemzeti erő, annak szive tudom erősen dobog, — és valóban üdvözöljük a' szerencsésb jövődöben élőket, mert Hunnia szebb sorsra méltó, 's arra, ha nem leszünk is többé már, egykor minden bizonnyal fel is emelendi a' későbbi Magyar.

'S ha illy nemzeti tárgyakról van szó — mellyek csak úgy vitethetnek végbe, ha moralis erő indítja azokat, mint-

hogy kirekesztőleg csak férfiúi elszánás 's állhatatosságuk engednek, ezek pedig egyedül csak morális erő ivadéki — ha mondom, illy kérdések forognak fen, 's egy részről a' köz jóllét 's nemzeti dicsőség képe tűnik lelkünk elé, más részről pedig azon hihetőség sőt bizonyosság nyugtatja belsönket, hogy adományunk bizonyos sikert is szürend; nem érezzük e bennünk minden jobb érzelmink leghatározósb felébredését, 's tagadhatjuk e, hogy vajmi büszkébben ülnénk asztalinkhoz, ha azokon legkisebb ezüst sem volna, büszkébb érzéssel járnánk gyalog 's laknánk egyszerű házainkban, 's büszkébb férfiúi öntudattal szorítók csak természeti kellemikre hagyott szívrokoninkat érző mellinkhez, ha ezüstünk, pénzünk, fényes palotánk becse, drága köveink és kincseink a' nemzeti nagyság alá volnának temetve!!! 'S most, midőn a' csalódások 's illusiók idejét már túl éltük, 's az idők szelleme komoly méltósággal int 'gyermekkorai szenvedelminknek öröki bucsut adni 's ezentul férfiakhoz illőbb pályára lépni, hol többé nem nyughatunk becsstelen időlopás pulyasági közt, hanem csak a' közhaszon, a' köz dicsőség elősegítésében találhat szomjuzó lelkünk nyugtot', kérdem őszintén a' hajlandó Olvasót: nem talál e lelkében egyetlenegy hurt is, melly érzemimmal egyhangu volna? 'S ha velem rokonszenvet érez, nem volna e ezen pillanatban a' legsajnosb vagy inkább legtisztább örömöket szülő áldozatokra is kész, *ha bizonyos sikert látna!* 'S im éppen ezért szükséges, hogy illy szövényes mechanical elrendelések hosszú, nyilvános és minden oldalu országgyűlési tanácskozások legyenek.

Tudom, ezen utolsót sokan antipracticainak hívják, — a' mit nem tagadhatni, ha t. i. az egész országgyűlés szólna a' dologhoz, 's az e' részbeni végrehajtóság

néhány száz főbül állna; mert akkor minden kétségen kívül a Bábeli torony építtetése ismételtetnék. De hogy egy szabadon választott bizottság, melly mindenekben a legnagyobb nyilvánossággal dolgoznék, 's valamint egy részről legnagyobb becsületet várhatna, úgy más részről megint a legszorosb feleletnek is alája volna vetve, jobban, sikeresebben; és főkép mindenkinek nagyobb megnyugtatóására vinné a dolgot, mint három, kettő vagy egy, ki se számolni se felelni senkinek nem köteles, 's más pénzével tesz; a' mit akar, midőn a világosságot mindenben kerüli; azt teljes meggyőződésem szerint állítani merem; 's ebben felette keveseket kivéve, tán mindenki velem egyet ért.

Az országgyűlésnek csak négy dolgot kellene közösen 's minden illetők hozzájárulásával döntenie el, 's ugyan is, hogy

A' Duna akár mikép 's mi módon, de tökéletesen rendeltessék is.

Ezen elrendelés terhét idomzat szerint mindenki vigye, ki viszont annak hasznában részesül.

Az, ki ezen ország-hozta parancsnak akár positive, akár per vim inertiae, ellenszegzi magát, házasértés bűnségébe essék, és mint ollyas, vagyona vagy szabadsága, sőt még élte vesztével is lakoljon.

'S végre szabad szavazással 's nem kinevezés által olly bizottság válasszon, mellyben bizik, 's melly, mint-hogy a' lehető legnagyobb tekintettel bírna, a' legnagyobb feleletnek is ki volna téve, 's a' közönséget munkálódásiról, országgyűlésen kívül, minden lehető módon 's mindig a' legnagyobb ébredésben 's tudomásban tartaná, országgyűlésen pedig a' legkisebbről is felelnie 's számot adna.

A' vizkörüli munkák philosophiája abban áll, hogy azok elrendelése vagy hasztalan vagy hasznos. Ha bizonyosan hasztalan, akkor azzal fel kell hagyni, mert a' *gyógyszernek* mindig könnyebb terhünek kell lenni mint a' *nyavalyának*; ha pedig bizonyosan hasznos: akkor eldönthetlen igazság, hogy annak eszközzését azok tartozák vinni, kik a' haszonban részesülnek, és pedig olly irányban, mint a' millyenben több vagy kevésb hasznot aratnak.

Nehézség itt csak kettő adja elő magát: tudni bizonyosan, hasztalan e hasznos e valamely viz elrendelése; 's kitalálni azon kulcsot, melly szerint azon idomzatban vigye valaki az elrendelés terhét, a' millyenben fogja aratni az elrendelés-szülte hasznot.

A' mi a' *hasztalant*, t. i. azt, a' mi többbe telik mint a' mennyit nyujt, és *hasznot* illeti: igaz arrul appodictumot előre nem mondhatunk, mint szinte semmirül az egész világon; 's így bizonyosan e' részben csak a' hihetőségek dönthetik el józanul azon határozást 'hogy tegyünk e vagy ne tegyünk.' De ha valami munkának lehet előre látni és jóslani leghasznosb 's legszerencsésb következésit, az valóban a' Duna elrendelése körül történhetik; ugy annyira, hogy ki azt a' tulállítás mindent nagyító üvegével nézné és igérné is, itéletem szerint nemcsak nem csalná meg magát és másokat, sőt még a' leggyengédebb szerénységet sem bantaná meg; mert ha moralis effectusáruul egy szót nem szólunk is — a' mi pedig mindenben legelső — szinte magok a' mechanikai hasznok is olly óriásiak lennének, mellyeknél egy országra nézve nagyobb és valódiabbakat életre hozni, sőt még tán képzelni is alig lehetne.

A' népesedés' hiját állítja a' nagyobb rész az ország hátramaradásának egy fő okául; 's ámbár az eddig mondottak után sok el fogja tán ismérni, hogy ez felette nagy Csal — csalatkozás — 's nem a' nép mennyisége, hanem minemüisége hervaszt vagy virágoztat valamely hazát; tegyük fel, hogy a' nagyobb résznek igaza van, 's valóban a' népesedés' hja okozza hátramaradásunkat legfőkép; valljon mit fogunk mondhatni 's azon nagyobb rész consequentiájáról tartani — nota bene, itt mindig csak a' privilegiált rendről van a' szó — ha azt látjuk, hogy az' midőn egy részről a' népesedés' hiját adja disztelen vadonságunk 's mocsárunk okául, más részről béketüréssel vagy inkább resten ül annyi század óta éppen azon vadonságok 's mocsárok közt, mellyek egészségtelen 's néha halálos kigőzölgési egyenesen az élet, t. i. a' népesedés' gyökereiben dülnek, 's elannyira, hogy tán egyedül a' melegebb magyar vérnek, vagy valami csudának köszönhetjük, ha némi tiszta-, sárréti et compagnie helységek tökéletesen ki nem haltak még, hol ha nem éppen a' cholera is, de ahoz felette hasonló nyavalya, esztendőről esztendőre szánakozás nélkül kívánja meg szerencsétlen áldozatit. Mit fogunk mondani! Népesedés' hijáról fecseg, de vesztég ül a' népesedést egyenesen csorbító undok elemek között!

Ha azt gondolnám 'főkép a' népesedés' hja okozza hátramaradásinkat', valóban nem nyughattam volna mindaddig, míg hathatósan 's férfhoz illő energiával nem pendítettem volna meg e' tárgyat; de én hátramaradásunkat 'intellectualis erőnk 's nemzetiségünk fejlettségének tulajdonítom', 's ekép ezek nagyobb kifejtésére egyesítém, habár gyarló, de minden tehetségimet. Hanem ha a' nagyobb rész a' népesedés' hiját tartja hátramaradásink egyik

vezér-okául, valljon miért nem 'pendíté meg a' vizek 's egészségtelen mocsárok regulatióinak tárgyát eddiglen hathatós erővel 's férfihoz illő energiával; valljon miért nem tevé ezt lehető legnagyobb elszánással; mert hiszen azt, hogy némi megyékben itt amott ásatott egy kissé 's jobbadán az adófizető által, vagy némellykor az auctum salis pretium egy részeért kéretelt és koldultatott is, azt tán csak igen nagy elszánás, energia 's patriotismusnak még nem mondhatni. Tehát miért nem tette? Mert fejletlen ismérte 's fejletlen nemzetisége nem engedé illy eszközlések alá mindenek előtt vétetni saját férfiui vállát; fejletlen ismérte nem: mert azt hitte, illy tett szabadsága ellen volna, minek következésében ő egy mocsár-közti rab; fejletlen nemzetisége pedig nem: mert illy óriási munkáktul visszajedt, magában nem bizott és nem mert, — nem sejdítvén, mi 's milly ellenállhatlan hatalom a' kifejlett 's egyesült nemzeti erő 's akarat.

'S ha igaz, hogy a' halál principiuma egyenesen a' haza legbelsejében rejtezik, minek következésében némi lapályos helyen nagyobb volt a' halandóság 1830^{ban} cholera nélkül, mint 1831^{ben} a' cholera hozzájárultával, a mit sókan tán nem tudnak, hanem a' mi szorul szóra ugy van; akkor azt sem tagadhatni, hogy midőn számtalan egy részről nagyobb népesedést kívánna, más részről pedig nem járul minden lehető módon az egészségtelen és mérgelehelő posványok 's mocsárok lecsapolásához 's kiszárításához, azaz a' vizek 's mindenek előtt a' Dunának regulatiójához sőt azt elfogultsági 's előítéleti által lehetőleg ellenzi, az egyenesen azon okokat hagyja támadatlan, melyek következésit kárhoztatja! A' mi más szavakkal 's ezen tárgyra szorítva ennyi: 'Szeretnék és kívánnék a' nagyobb

népesedést, de azon okot elmellőzni, melly annyi nép vesztét okozza, sem elég akaratjok sem elég erejök nincs; 's valljon miért? mert az értelmi suly parányisága miatt eléggé ki nem fejlett nemzeti 's egyesülési szellem hozzájok elég hangos 's hathatós szavakkal nem szólott soha még!

Sokan pedig a' kereskedés hiját nevezik azon fő oknak, melly a' hon minden hátramaradásit szüli; 's ám-bár én igen elismérem, 's meg vagyok győződve, hogy a' kereskedésnek az egészre nézve mágusi befolyása van, azért még is a' nemzeti gazdagságnak leg és legmélyebb talpköve mindig a' belső fogyasztás marad, melly semmi parancs után, hanem kirekesztőleg az ország minden lakosinak polgári alapításából veheti eredetét. Azonban tegyük fel, hogy ezen soknak teljes igaza van, 's rajtunk Magyarokon semmi nem segíthet olly hathatósan mint a' kül kereskedés; valljon mit fogunk mondhatni 's azon soknak consequentiájáru tartani, ha megint azt tapasztaljuk, hogy midőn egy részről minden harmadik szavok a' kereskedés elnyomatása körül kong, más részről még az sem jut egyiknek is eszébe. — pium desideriumi fohászkodáson kívül — a' Dunát rendes kereskedési csatornává tenni; a' mit állítnom tán nem éppen olly nagy merészség, minthogy nem tudom, de nem hiszem, mind azon külkereskedési véleményüek közül csak egy is fáradozott volna, mappán kívül meg-nézni a' Duna folyamátját tengerig; minek 's illyféle lethargiáknak következésében Dunánk regulatioját soha férfiasan eddig nem sürgeténk, 's így annak hasznát kereskedési tekintetbe se vesszük. 'S valljon miből fakad ez? Semmi egyébbül, mint számtalanszor előhozott értelmi sulyunk parányiságából 's nemzeti lelkünk fejletlenségéből. Ezek részint nem engedik a' gyökérhibák ott keresését, hol van-

nak, részint ellenzik a' mélyen keblünkben fekvő moralis erőknek olly egyességre ébredését, mellyek nemcsak, tesszem, felette könnyen reguláznák a' Dunát, sőt nem is tűrnék, ha valaki más akarná eszközteni azt! — — —
 — — — — — .

'S ha ekép népesíteni 's kereskedni akarunk, valóban ne teoriázgassunk, hanem rendeljük a' Dunát el.

Már a' mi ama nehézséget illeti, mint fentebb érintém kitalálni egy igazságos kulcsot, melly szerint azon idomzatban kellene vinni mindenkinek az elrendelés terhét, mint a millyenben aratandná a' kész hasznót: az ámbár közönségesen felette szövevényes feladás, 's tán az, mellyen megakad minden, itt igen könnyen eszközölhető; a' mit egyébiránt addig is, mig e' tárgyul bővebben lesz időm 's alkalnam szólni, itt csak ezen sorral kívánom felvilágosítani: hol a' munka a' lehető veszteség százalékkal, például = 100, a' munka okozatja pedig = 120, 's így a' tiszta nyereség = 20, ott egy teherviselési kulcs kidolgozása, mellyel mindenki meg is elégednék, felette nehéz, tán lehetetlen; de hol a' munka 's a' t. = 100, okozatja pedig = 1000, 's ekép a' nyereség = 900, ott megint ezen kulcs készítése, ugy hogy azzal mindenki meg is elégedjek, felette könnyű. 'S hogy a' Duna regulatióinak költsége, ha az abból fakadó népesedési 's kereskedési hasznót tekintjük, 's azon száz meg száz négyszeg mérföldet, melly most víz alatt hever 's akkor kenyeret termene, de mindenek felett azon moralitást, inelly illy roppant és hazai munkák közt fejlődne ki, és számosakat a' henyélő 's azért olly veszedelmes ábrándozások theoriáiból a' munkás élet praxisába vezetne, melly mind egyesekre mind az egészre nézve az áldásokuak tán

legnagyobbika; hogy mind ezeket tekintvén a' Duna regulatióinak költsége úgy állna a' rendelkezés - utáni haszonhoz, mint 100: 1000-hez, 's ekép a' tiszta nyereség = 900 lenne, — azt bátran állíthatom, minthogy azt tán az egész hazában de külföldön bizonyosan senki sem fogja kérdésbe venni; mibiül azon következtést huzom, hogy azon kulcsot, melly a' Duna elrendelésében a' mindenkitül milly idomzatban viendő teher viselését határozza el, készíteni éppen nem volna nehéz, ha nota bene valósággal a' teher úgy állna a' haszonhoz mint 100: 1000-hez. 'S ha ezt nem tudjuk appodictice, 's azt tán csak én hiszem, más urak pedig, mert kálha mögött teoriáztak, 's ekép tagadhatlan felette sok érdemök van, állításimat nemcsak nem hiszik, hanem az egészzet mint valami agylobi, t. i. velőgyuladási költeményt kaczagják, Olvasóimnak pedig tán egyike sincs a' másikkal e' tárgy iránt egy véleményen — — — —; valljon miért van ez így? mert — 's itt kérek figyelmet — mert a' vizek regulatiója eddiglen csak félig meddig, de soha kirekesztőleg országgyűlési tárgy nem vala — — — 's mert sem hitelünk nem lévén, sem a' nagyobb résznek polgári léte nem, 's csak mindig a' tehetetlenebb rész járula jobbadán illyféle rendelkezésinkhez, és mert ebéli törvényink, vagy legalább — hogy a' szóokban meg ne akadjunk 's azokért a' dolgot fel ne áldozzuk — törvényink alkalmaztatása hiányos volt; a' mi kis szerencsétlenséget összevéve, bátran mondhatni: egy keresztény nemzetnek vize sincs olly szomorú állapotban, mint a' jó szöke Duna!

'S hogy milly kapcsolatban vannak az előhozott 7 törvény - javaslatok a' vizek s' a' t. elrendelésével, azt e' próbamunka végén, vagy ha idomzaton túl vastagulna,

ennek folytatásában adandom elő; de a' mi ehélti törvényin-
ket vagy azok alkalmaztatását illeti; nem mulaszthatom el
azoknak régibb 's újabb praxisát előadni, mellynek követ-
kezésében a' siker nemcsak nem kétséges, hanem minden
bizonnyal lehetetlen volt.

A' sajátságai jus legszentebb megtartatása akár ingó
akár ingatlanban a' józan országlásnak legmélyebb alapja,
melly, ha egyszer megrázódik vagy felforgattatik, az egész
nemzeti társaság sarkaibul kidül, 's békesség helyett anar-
chia nyomja a' hont, 's boldogság helyibe köz nyomoruság
üti fel hazafiak közt lakhelyét! 'S im e' szent törvény szel-
leme okozá, hogy régibb időkben egyetlenegy malom, melly
valakinek igazi sajátja vala, ha elrontani nem engedé azt,
egy egész vidék kiszárítását hátráltatá, 's tudok több esetet,
hol a' sajátságai jus szentsége miatt, melly az országlásnak
legmélyebb alapja, minden további munkával felhagyatott.
Később időkben azonban — mert sok nem látta igazságos-
nak, hogy egy malom, 's így tán egy vagy csak kevés tulaj-
donosok haszna bilincselje örökre le egy egész vidék virág-
zását, 's ekép tán sok ezrek hasznát, az történt, hogy az or-
száglásnak egy tán még mélyebb fundamentuma — t. i. 'a'
köz haszon alá van vetve az egyes haszon' — jöve divatba,
és az e' részbeni köz kívánatnak egy kissé erősb hangzása
véggkép bizonyos törvényeket 'de molis nocivis' szüle, mel-
lyek viszont a' köz haszonért egyenesen a' privat hasznot
túnadják meg, és mellyeknek ha nem értelme is de alkal-
maztatása szerint, megint több esetet tudnék előhozni, hol
egy szerencsétlen malombirtokos — mert egyebe nem volt
— minden proprietásából kivetkezett, vagy ha ez nem is,
legalább felette sajnosan károsodott, ha t. i. a' birtokosnak
nem volt elég hatalma a' regulatiót akár mi módon is há-

tráltatni; ha pedig illy hatalmas volt — — — felhagyatott a' regulációval 's a' t. Mibül azt tanulhatjuk, hogy valamint az egész világi egyetemben minden csak lassan fejlődik ki nagyobb tökélyre, ugy a' törvények lelke is csak lassan lassan érheti el azon tökéletességi pontot, mellyrül az emberi társaság egyedül remélheti 's várhatja valódi boldog 's bátor létét, melly tökéletességet azonban a' vízi törvények nálunk korántsem érték el még, mert tagadhatlan — ha factumokat nem veszünk kérdésbe — hogy azok applicatioja, t. i. effectusa, egy tulságbul a' másikba ment át; mert valamint az előtt egynek sajátja hátráltatá a' nagy rész hasznát; ugy támadá viszont későbbi törvény a' nagy rész haszna végett az egyes sajátját meg; mibül megint az sül ki, hogy azért, mert valaki tökéletesen jártos latán törvénykönyvekben, még éppen nem következik az, hogy ő a' törvények valódi szellemét is felfogta legyen.

Azon két talpigazság, mellyet érintünk, hogy t. i. nem állhat fen országlás ott bátorlétben, hol a' sajtásági jus nem szent, 's hol nincs az egyes jó a' köz jónak alája vetve, összeütközni látszik, 's kivált az alkalmaztatásban; mert néléz a' közjót következtetni egyesek áldozati nélkül, — ha pedig ezeknek áldozni kell, már nem szüz a' sajtáság törvénye! 'S ha azért az idők járása szerint vagy az egyik vagy a' másik talpigazságra állított törvény praevaleált, az természetesnél természetb, mint nem különben az is, hogy illyes alapi principiumok egyeztetetése régibb, vagy is inkább az emberiség gyermekkori idejében tökéletesen nem fejlődhetett még ki, 's az csak a' mostani század férfiasb időszakának hagyatott fell.

'S hogy miképpen lehessen e' két talpigazságot —

melly közt az alkalmaztatásban legalább némi kis anomalia látszik — felette könnyen egyeztetni, ahoz vizcink regulatiója a' lehető legjobb alkalmat nyujt. 250^{ik} lapon illyest mondék: vizek regulatiója hasznot vagy nem okoz, vagy okoz; ha nem okoz, akkor fel kell hagyni vele, ha pedig okoz, akkor nincs igazságos ok, az által valakit károsítani. Már hogy másutt hajt e a' vizek regulatiója hasznot, vagy sem, azt itt vizsga alá venni nem szándékom, megelégedvén azt tudni vagy legalább hinni, hogy Magyarorszáiban egy józan 's tökéletes vizi regulatióinak haszna ugy állna a' teendő költségek és viendő terhekhez mint 1000 : 100-hoz; a' mibül, ha ez való, az következik, hogy a' most fejtegetésben lévő két talpigazságot felette könnyű, 's nemcsak theoriában hanem praxisban is egyeztetni; 's ugyan is mert a' hihető nyereség 900 percent — ha *minden akadály*, mint teszem, malom, más épület, szántó föld, erdő 's a' t. igazságos becsü után 10, 20 vagy akár 100 percent hozzáadással megváltatik 's ekép *minden akadály* nélkül tovább foly a' munka. A' sajátsági jus szentsége ez által tökéletesen fen van tartva, de nem elfacsarva — 's itt fekszik a' dolog veleje — vagy visszaértve, 's egy mindent gyökeribül kidöntő lengyel *Veto-ra*, vagy egy török önkényi caprice maszlagára rutítva, melly éppen ugy áll a' józan országlás szellemével szemközt, mint a' vak indulatosság 's maga bőrében majd majd szét-puffadó biasag áll a' valódi szabadsághoz. Azon országlási axioma pedig, hogy mindenben a' nagyobb rész haszna alá legyen vetve a' kisebb rész, az is tökéletesen el van érve, 's nota bene a' proprietási szentség sérelme nélkül, minthogy a' vak indulatosság, önkény, makacsság, biasag, 's a' t. ámbár nem ritka *proprietások*, de még sem ollya-

sok, mellyekre a' törvényhozó testnek ügyelni kellene; 's így a' két talpigazsági törvények practice igen könnyen egyeztetethők, ha t. i. — 's itt a' bökkenő — a' vizregulatioinkbul háramló haszon úgy áll a' vállainkra háramlandó terhekhez mint 1000 : 100-hoz.

'S im itt vagyunk megint a' szükségnél, hogy illyes dolgokat egyenesen országgyűlési tárgyakká tegyünk; mert mig azok 's akár hány századokig csak dicasteriumi tárgyak maradnak, mindaddig — habár legjobban 's legcélrányosabban fejlődnének is ott ki — soha nem lesznek olly köz érdekűek, mint a' millyeknek lenniük kell, hogy ne csak papirosra kenessenek szüntelen, hanem valahára végbe is vitessenek. A' tárgy olly óriási, hogy azt semmi, vagy csak hathatósan felébredt *nemzeti lélek 's akarat* viheti végbe; 's ez legfőbb oka, hogy nem dicasteriumba, hanem egész ország, egész nemzet elibe tartozó. A' mi pedig azon kapcsot illeti, mellyben ezen periodus az előbbivel van összeköttetésben; legyen szabad kérdezniem, ki mondhatja most a' hihetőségek törvénye szerint, hogy azon állításom, melly szerint vízi regulatiónk haszna = 900 percent volna, tulállítás e vagy sem? Én azt hiszem, senki; minek következtében megint feltűnik az országgyűlési küldöttség elmulhatlan szüksége, 's döntse végre az el a' köztünk külön állításokat. Minden esetre bizonyosat vagy legalább bizonyosat fogunk tudni mint ma, a' mi akár jó akár rossz lesz, a' kétségnek mindig kellemesb leendő, mellynél itt 's mint mindenütt, kellemetlenebb a' világon nincs, elannyira, hogy szinte jobb még a' bizonyos halál is, mint a' mindig veszély közt forgó élet. Tisztába fog akkor jöni, állításim költemények e vagy nem; a' mi után vagy minden megmaradand a' ré-

giben — ha t. i. csak egy románt irtam — vagy pedig minden további idővesztés nélkül tüstént munkához fogandunk — ha t. i. az sül ki, hogy a' tökéletes vízi elrendelésből minden esetre óriási nyereség várható, habár nem éppen 900 percent is mint én állítom —. Első esetben az egész kár arra szoríttatandik, némi kis vizsgálati költségeken kívül, — mellyek az egész országtul egyenlő időzathban vitetvén alig lesznek észrevehetőek — hogy engem kaczagni fog a' közönség, mire azonban igen szívesen elszánom magamat, mert részint megleszünk végre a' kétes állapottul mentve, 's egy gyáva remény 's erőködés kellemetlen sphaerájából egyenesen azon bizonyosságba iktatva, hogy ezentul is mocsárink közt hideglelősködnünk, verhaskodnunk, esőmörködnünk, pokolvarkodnunk és tán choleráskodnunk is elkerülhetlenül 's örökké kell — a' mi után philosophiai elszánással azt férfiasan tűrni, ellengyógyszerekkel éldogelni fogunk — — — és extra hungariam — — —; sokan pedig podgyászikat összefűzvé a' hazai kapufátul bucsut veendnek; részint pedig 's legfőkép azért szánom el szívesen magamat köz kaczagás tárgyul, mert a' szoros tudományi hihetőségek számolása szerint, tán ugy fordulhatna a' dolog, hogy végkép nekem lesz némi jusom kaczagni, — a' min megvallom, nem tudnék eléggé örülni, 's valóban nem azért, hogy azon közönséget nevessem, mellyben tiz Dunát regulázni is elég erő van, de mellyben eddig legalább egyetlenegyet csak félig meddig is elrendelni sem elég bátorság sem magában bizás még nem volt, ámbár ez tán elég nevetséges; hanem azért, mert illy óriási munka közt annyi magunkba-rejtező erővel ismerkednünk meg, hogy ennekutána a' helyett hogy most ugy szólván minden hátramaradásunkat mindig csak másokban keressük 's másokra toljuk, akko

nem vizsgálónók ezt *olly szorosán*, hanem minden idővesztés nélkül saját erőnk által ütnők helyre azt, a' mit mások — — mulattak el 's a' t.; tökéletes elrendelés után pedig — mert se nem vesznének halálos epidemia által annyi jó hazánkfiak el — kiknek vékony rendeinkből eddigi 's olly nagy számbani kiesésök úgy is elég kin vala mindig lel-kemnek se meggyőzhetlen akadályok nem szegeznék ellenünk magokat — kereskedési de kivált vételkedési, azaz civilisatioi tekintetben más nemzetekkel összekapcsolatnánk, 's mindenek felett, mert morális becsünk olly mértékben nőne illy nemzeti közös munkák által, mint a' millyenben szinte semmi sem nevelhetné azt.

Hogy a' Duna 's egyéb vizeink elrendelése nem tréfa, hanem óriási munka, már mondtam, 's most újra ismétlem; 's im ez oka, hogy a' dolgot nem is kell könnyen venni, azaz nem lehet kirekesztőleg valami társasági vagy dicasteriumi tárgy, hanem azon semmi egyéb, mint köz nemzeti erő diadalmaskodhatik. Midőn azonban egy részről a' haszon nagysága minden képzelet és számolás-tuli lehet, 's illy óriásit végbevihetni 's végbevinni valódi nemzeti dicsőség; más részről ellenben a' kár szinte lehetetlen, a' mit tán senki nem tagadhat, ki csak egy kissé ismeri is vizeink mostani állapotját, további mocsár-közi maradásunk becsületünket valóban nem igen nevelheti; úgy hiszem, kötelességünk, hogy azon munka iránt minél előbb egyesüljünk, melly mind mechanikai mind morális tekintetben, 's mind kifejtés alatt mind kifejtés után, nemcsak legnagyobb hasznunkra, hanem mindenek felett legvalódibb nemzeti dicsőségünkre is válnék.

Ha más régibb nemzetek évrájt 's tapasztalásit tekintjük és használjuk, hol némi óriási 's olly munkák állnak

már, mellyek az egész emberiséget dicsőítik, azt fogjuk találni 's tanulni, hogy ott is volt annak idejében elég ollyféle rablélek, ki illy nagyobb szabásu tárgyaktul századokon keresztül mindig visszatartá a' nemzet nagyobb részét; 's hogy ekép nálunk is van elég olly szép foglalatosságok közt szorgoskodó 's izzadó, hanem hogy valamint ott is győzött mindenen a' hazafiság angyalátul gyámolított férfiui állhatatosság, ugy Hunniát is össze fogja kapcsolni tengerekkel a' tiszta lélek, tiszta szándék 's a' mindenen diadalmaskodó kifejlett nemzeti egyesség.

'S ha e' próbanunkának azon sorai, mellyek által egykori nemzeti nagyságunkat jövendölöm, tán nem fognak tökéletes feledékenységbe süllyedni; azt gondolom állíthatni, hogy most csak némi fő vonásokkal 's elég ügyetlenül rajzolt Duna-regulatiói horoscopomban, tán csak az fog az egykori Olvasók előtt egy kissé Román színben jelenni meg, a' mit 248^{ik} lapon érinték, hogy t. i. büszkén fogunk ülni asztalinkhoz, mellyeken legkisebb ezüst sem fénylik, *büszkén szegénykedni gyalog 's egyszerű hajlékinkban 's büszke érzéssel szorítani gyémántlan, gyöngyetlen szivrokoninkat dobogó keblinkhez, ha áldozatunkbul emelkedendik ki a' közjó 's nemzeti nagyság léte*, mert az eddig történetek szerint ezen képzeleti költemény helyett, a' bizonyos valóság azt fogja velünk tapasztaltatni, hogy mennél több *józan* áldozatot teszünk a' közjóért, 's minél nagyobb bőkezűséggel de okosan vetjük kincseinket a' hon kebelébe, annál ellenállhatlanabbul tornyozik asztalainkon 's palotáinkban ezüst 's arany fel, 's annál fényesb drágaságok közt fognak virágozni hölgyeink, mert a' köz anyaföld minden legkisebb áldozatot is százszorozva fizet vissza — — — — —. 'S így a' haza javáért szegénységbe süllyedt nagyság költői

nimbusában, általányosan véve, senki sem fog elhatározott akaratja nélkül fényleni, hanem annál több a' vagyonosság 's ekép polgári függetlenség prósa körei közt, melly azonban, mig ember ember marad, hozzá tán illőbb álláspont, mint egy felhőkbeni képzelgés hajlászata.

Ha eddig nem történt vizeink 's főkép Dunánk elrendelésében még igen sok, nem azokban van a' hiba, kik illyeseket felsőbb parancs következtében mozgattak, mert azok eleget fáradának 's némi felette becses előkészületeket is tevének, egy 's más el is készült már, hanem részint az gátlá a' sikert, hogy illy óriási munkához, mellyet sokszor nem lehet időn túl halasztani, minthogy 's kivált nagyobb vizek medre 's a' t. szinte minden esztendőben változik, 's ekép soknak bizonyos és elhatározott idő alatt 's ugy szólván egyszerre kell végbevitetni; tehát részint az akasztá meg a' sikert, hogy illy óriási munkára nem volt elég pénz mint-hogy azok, kiket a' dolog legjobban illetett, igazi irány 's idomzat szerint nem járultak, nem fizettek hozzá, részint pedig — 's im itt vagyok megint régi themámnál — mert nem vitetett a' dolog nemzeti nyilvánossággal, melly ha valahol, illy tárgyak körül bizonyosan szükséges.

Ugyan is az álmosakra 's kétszinűekre nézve nincs hasznosb mint a' közönség *ébredt szeme*; a' szorgosakra 's tiszta lelkűekre ellenben nem lehet és nincs is nagyobb állhatatossági inger 's végrehajtói ösztön, mint a' közönség *háladatos szive*; pedig azért — ha az életből vesszük okoskodásinkat 's az embereket általányosan képzeletünkben oda állítjuk, hol valósággal állnak 's *nem magasbra* — mert felette sok megyen félre ör hja, 's felette sok marad abbau tanu hja miatt — 'S ha meggondoljuk, milly óriási som-mák fordulnak meg illy munkák közt 's milly nagy csábító

az arany, más részről pedig milly elszánás és férfui állhatatosság kell, mocsárok közt élbi egy rövid, tán — — — — életen keresztül, és sárt csak sárt látni — Oh Isten, ugy szólván örökké tán nem fogjuk tagadhatni, hogy illy munkák hegyibe egyenesen a' nemzetet állítani nemesak felette józan, sőt legszükségesebb is, minthogy a' munkálók ekép komoly felvigyázat és szoros rend közt a' megérdemlendő köz taps és dicséret reményében — minél nagyobb inger, erősb ösztön, emberileg szólva alig van — csudákat művelendnek.

Az egész dologban, ámbár temérdek akadály van, meggyőzhetlen azért nincs, t. i. ha — 's ez itéletem szerint *conditio sine qua non* — ha az eddigi törvény-javaslatok *philosophiája* elfogadtatik, mellyeknek e' fejtegetésben lévő törvénnyel 's kivált a' Duna regulatiójával szoros összekötetése csak utobbi vizsgálatok folyamatjában fog jobban ki-világlani, 's ha — — — — —, ha a' végrehajtásban nem leszen egyoldalúság, hanem mindenkire 's mindenben felnyíttatik a' lehető legnagyobb *concurrentia*.

E' célznak elérése végett, 's hogy más hazai tárgyakban se gátolhassa a' köz szorgalmat a' *concurrentia* hja, természetesen foly a' IX^{ik} törvény szükségé, t. i.

A' MONOPOLIUMOK, CZÉHEK, LIMITATIÓK 'S EGYÉB ILLYES INTÉZETEK ÖRÖKRE ELTÖRLÉSE.

Ezen thema tán az, melly az egész országglási lánczolat sorában minden oldalról a' legkimérítőbb okoskodásokkal fejtegettetett már, 's tán az — ha nem akarjuk magunkat kész akarva csinálni — mellynek alkalmaztatása még azokat is a' legnagyobb zavarba hozná, kik legel-szántabb 's legügyesebb ellenségi; a' mit őszintén elis-

mérni, tudom, mindenki fog, ki nem élt mindig theoriák körei közt, hanem a' dolog practikai folyását is-méri, vagy oly hivatalt viselt is már, melly a' Monopoliumokkal, Czéhekkal, Limitatiókkal 's a' t. szorosb és mindennapi összeköttetésben van.

“Felette helyes ezek eltörlése *theoriában*, de *praxisban* az még nagyobb rossznak szülése nélkül nem esz-közülhető; 's ekép habár magokban rosszak is, még is tűrni kell azokat, minthogy még nagyobb rossznak, t. i. veszedelmes összeütközéseknek, hervasztó megakadások-nak 's legnagyobb zavarnak veszik elejét.” Így szólnak e' kérdésről nemcsak az illy gátló intézetek sáfári, ha-nem azok is, kik eltörlésüket ohajtva várják, de *nem ért-hetik el*, *mikép lehessen azt eszközteni* a' köz országos mű-nek akadályoztatása sőt tán ingadoztatása nélkül is. — — — Így okoskodnak továbbá:

“Milly szerencsétlenség a' monopolista járma alatt görbedni, kivált ha az a' szegény szántóvetőt éri, ki egy szivtelen pénzfukar által sokszor szinte véres verítékű szerzettjéül is megfosztatik, minthogy csak *egy* vevő van, 's ekép minden rendelések ellenére is *de facto* csak *egy* szab árt; mi által a' tehetetlen pór, javainak elbitangolása vagy el-nem-adhatása közé állítatik; el-lenben milly veszélynek volna kitéve az országlás 's ekép a' köz bátorlét, ha némi javak bevásárlására előle-ges rendelések nem tétetnének, 's kivált oly országban, hol bőség szükséggel sokszor oly rögtön változik.”

“Milly szomoruk továbbá a' Czéhek következési, mellyek által az ipar és természeti ügyesség oly szűk korlátok közé szorítottatik, hogy a' tehetetlenebb, 's ekép sokkal számosb rész, soha nem szabadithatja meg magát

a' felkent mesterek önkényitül, kik midőn az alattok dolgozókon uriásan hatalmaskodnak, egyszersmind a' nagy közönséget is korántsem művészi ügyességök, hanem csupán csak összeröffenési talentumok által, tetszésök szerint taksálják; ellenben mi lenne a' közönségbül, 's ki látná el mind azon legsürgetőbb életszükségekkal, mellyek némi rend nélkül, majd igen soktul is állíttatnának elő, majd pedig igen kevéstül, 's így egyik rontaná meg a' másikat, mi által zavarba sőt végveszélyre is jöhetne az egész."

"Milly kimondhatlan szorgalom-hervasztó végre a' javak árszabása, az irgalmatlan limitatio! Minden ipart *elfagyaszt*, 's a' legnagyobb kiállító erőt visszajeszti; ellenben tagadhatni e, hogy limitatiók nélkül a' nagy közönség bünhödnék legirgalmatlanabbul, mert sokszor, kivált szükség idejében, nem volna olly tulcsapongó ár, mellyel a' tehetős nem nyomná a' tehetetlent."

A' mibül tehát ezen plausibilis következés foly "A' nagyobb rossz elkerülése végett, a' kisebb rosszat tűrni t. i. a' Monopoliumok, Czéhek, Limitatióknak tovább is fenmaradniok kell,"

Azon fallacia pedig, melly e' részben a' sokaságot éppen magának legnagyobb kárára csábítja el, csak abban rejtezik, legelőször is: hogy a' Monopoliumok, Czéhek 's Limitatiók haszna vagy kára-körülti fejtegetések, vélemények 's ítélet-hozatalok jobbadán csak rövididőszakra szoríttatnak, azaz közönségesen csak azon *tüsténti hátramaradás és kár* vétetik számba, melly eltörlésök által *közvetlen* foly a' községre, 's nem eléggé tekintetik más részről azon *későbbi*, de sokkal nagyobb *haszon*, és *áldás*, melly félretételök után, habár közvetve is, de *okvetetlenül* az egészre áradna; minek következésében a'

mérleg — bilanx — mindig kedvezőleg mutat a' Monopoliumok 's a' t. további fentartására, — minthogy t. i. az egyik tálba a' *tüsténti*, habár kicsi haszon *téteik*, a' másik tálba ellenben a' *későbbi*, jóllehet nagy haszon és áldás *nem téteik!* Az említett fallaciának másik és sokkal nagyobb oka pedig abban gyökerezik, hogy a' Monopoliumok, Czéhek és Limitatiók eltörlési haszna vagy kára mindig azon összeköttetésben tekintetik, mellyben politiai, gazdasági 's kereskedési rendelkezésink *ma állnak*, 's nem abban, mellyben *állniok kellene*, 's azok előbb utóbb okvetetlenül állni fognak.

E' tévedés első okát most közvetlen nem vehetem fejtegetés alá; mert ugy is akaratomon túl vastagódik a' fő tárgytul annyiszor eltávozó vázmunkám. Legyen azért addig is, míg e' fontos kérdést némileg kimeríteni alkalman lesz, elég a' fallaciának első okát közvetve, másodikat pedig néhány fővonással érintnem.

Ha politiai, gazdasági 's kereskedési rendelkezésink, mennyire azokat helyzetünk, kormányhozi állásunk 's törvényink határozzák el, A - tul Z - ig azon állapotban mozdatlan maradnak meg mint azok ma állnak, t. i. a' változó körülményekhez szabatlan 's ekép javítlan, akkor megengedem — ámbár még ez sem bizonyos — hogy a' Monopoliumok, Czéhek, Limitatiók, tán nem egy könnyen törültethetnének el, 's azok további fentartása tán kevésb kárt okozna, mint az lenne, mellynek félretételébül következni kellene. Midőn azonban bizonyos, hogy politiai, gazdasági és kereskedési rendelkezésinket az idők szelleméhez szabnunk, és azokat minden oldalrul javítnunk kell, ha nem akarjuk az egészet végpusztulásnak engedni; az foly: hogy a' Monopoliumok, Czéhek és Limitatiók léte is egészen más

tekintetet nyer; miből azon nem eléggé elménkbe nyomtatható igazságot tanulhatjuk — melyet századok tapasztalása bizonyít — hogy “Szinte soha sem lehet egy állandó systemának csak egyegy karikáját vetni ki, ’s helyibe egy más systemának csak egyegy karikáját venni be, hanem hogy vagy egészen meg kell maradni a’ réginnél, vagy egy javított systemának legalább egy stadiumát egyszerre venni át — t. i. az új rendelkezésnek nem valami egyes karikáját, hanem annak egy összefüggő egész láncolatját.”

’S ha más nemzetek ingadozásinak philosophiáját részrehajlatlan szemmel vizsgáljuk, arrul fogunk meggyőződni, hogy azok legfőképp azért olly erőszakosak, ’s hosszadalmasak, mert a’ régi systemákat, ha így szabad mondani, csak darabosan hagyták el, ’s a’ támadt ürességekbe csak *új systemai darabokat* raktak a’ helyett, hogy a’ régi rozsdák ’s penészek gyökeresen kiszakítva ’s az új javítások összefüggő egész láncolatjokban lettek volna elfogadva; mi okból azon jótévő ragaszték hijok, mely a’ külön részeket tartaná össze, ’s melly nélkül se test, se mű, se semmi egéségesen nem foroghat.

Sok, tudom, e’ sorokból azt fogja következtetni: “Telát így az egész magyar alkotmányt halkan ’s reszenként, nem javíthatni, hanem azt egyszerre fel kell fordítani ’s helyibe mást állítani — —”. Ez azonban ítéletem szerint, a’ mondottakból nem következik; mert egy országos alkotmány igen számos alrendu systemákat foglal magában, mellyek tökéletesen megváltoztathatnak, de bizonyosan nem a’ nélkül, hogy azok módosítása az egész alkotmányra némiképp *ne hasson*, hanem minden bizonnyal a’ nélkül, hogy azok változása az egész országglási machinát forgassa fel.

Ezen állítás igazságát, számtalan erősítő hasonlításokon kívül, nagyban a' napsystemai revolúciók, kicsinyben pedig közönséges földművelési 's gazdasági tapasztalásunk minden kétségen tul teszik.

Időszakként, mikor valami uj planeta vétetik fel egy napsystemában, vagy néha belőle egy kiesik, változnak akkor a' világok forgási 's tengelyei kifordulnak, a' természet is egyben másban tán más elveket követ; de az attractio és repulsio törvényi, habár módosítva is, fennmaradnak, 's az egész naprendszer nemcsak nem bomlik el, hanem midőn belőle tán egy büntül rothadó föld ki-dobatik, vagy egy uj csillag áll belé, százszorta egés-ségesebben 's a' Mindenség nagyobb dicsőségére forog mint azelőtt. 'S valóban nem az hozza a' napsystemát veszélybe, mert azok a' Mindenható mély bölcsesége szerint néha néha reformáltatnak, hanem valóban akkor dülnének sarkaikbul ki, ha az álbölcsék hiúsága elég hatalommal birna *tisztítlan 's javítlan változatlanságra* itélni azokat mint a' magyar Constitutiót; miből azon valóság tűnik elő minden fényében, hogy nemcsak az örökség, de még a' tartósság — durabilitas — principiuma sem alapul *változatlanságon*, hanem az egyedül szünetnélküli reformatio 's javítási mozgásban él 's élhet csak; megint 's megint — szünetlen.

Ez a' nagy példa. A' kicsi pedig földművelési 's gazdasági munkálódásinkban adja elő magát szünetlen. Birkát tenyésztünk, hol eddig nem volt; de csak egyedül a' birkát nem fogadhatjuk el, hanem mulhatatlanul szükséges, hogy fenálló gazdaságunkat, noha azt fő alakjainál fogva változtatni nem kell, némileg még is a' birkatartási rendszerhez módosítsuk; mert a' birka csak egyik kari-

kája az egész láncolatnak, mely csak akkor lesz tökéletes 's ekép hasznos, ha a' többi egy egész egybefüggő systemát alkotó karikák is tekintetbe vétetnek, t. i. akol, birkás-lak, tiszta legelő; téli eleség 's a' t. 's a' t. 'S ha egy gazdának, ki eddig ahoz alkalmas helyen, birkát nem tartott, az javasoltatik, hogy ezental birkát tartson, valóban ő nem arra ítéltetik, hogy egész gazdaságát fordítsa fel, és senki sem fogja hinni, hogy azért megszünt tulajdonos és föld-birtokos lenni, de azt, hogy ő a' javaslat elfogadása után tán hatalmasb gazda leend, ha t. i. nemcsak birkát szerzett, hanem egyszersmind azt is megszerzette, a' mi a' birkatar-tási rendszerhez, vagy is inkább lánczolat-hoz megkívántatik, azaz ha nemcsak egy karikáját fogadta el valami új systemá-nak, hanem annak egész lánczolatját is.

Szint így új provisiók által némi rendezkedések szükségtelenekké is lehetnek, mint p. o. a' közlegelő, ha t. i. egészen el vannak intézve 's külön választva a' birtokok 's mindenki saját legelőjével bir.

Mi után egyenesen azt állítom, hogy én a' Monopoli-umok, Czéhek 's Limitatiók hasznát vagy kárát mai körülményinkhez irányozva, legkisebb fejtegetésbe venni sem kívánom; mert ítéletem szerint, szint olly hihető hogy hasznosak mint károsak, 's minden esetre eltörlésök által az egészre nevezetes nyereség soha nem háramolhatnék, mig a' velök olly szoros összefüggésben lévő karikák nem javíttatnak némileg, 's így csak azt bátorodom erősíteni, hogy létök csak akkor leszen bizonyosan felesleg, és eltör-lésök csak akkor árasztthat valódi áldást az egészre, ha poli-tiai, gazdasági 's kereskedési elvink is javíttatnak iránylag.

Nem is mertem volna e' most mondottak követke-zésében, soha a' Monopoli-umok, Czéhek, Limitatiók 's a' t.

eltörlését, minden egyéb előzmények, módosítások 's javítások nélkül egyedül javasolni, mint sok ezt rögtön tenni ohajtjá; hanem midőn előbbi munkáimban helytelen léteket, általános vonásokkal már több helyen érintém, itt csak azon feltétel alatt mérék mint feleslegsgökrül mind eltörlési hasznokrul kezeskedni, *ha a' fentebb elő adott 8 törvények divatoznak már.*

Legyenek azok csak egyszer elhatározva, 's tüstént olly közönséges szorgalmi hév ébred fel, melly a' köz bátorlétbül és szabadságbul fakadó nagyobb belső fogyasztás által ingerelve, olly ügyes és mindennemű munkálókat állítand elő, kik minden czélnak megfelelnek, 's annyi és olly külön hasznu javakat, mellyek minden lehető szükségnek eleit veszik, 's ekép az előleges rendeléseket, megszorításokat, Monopoliunokat, Czéheket 's Limitatiókat nemcsak szükségtelenekké sőt felette károsokká teszik.

Most, igaz, sokszor szükség rögtön áll bőség helyibe; de valljon miért történik ez? Valóban semmi egyéb okbul, mint hogy a' közönség legnagyobb része szolgál helyezetésben van, 's így se testi se lelkikép nincs kellőleg kifejtve; a' mi a' célirányos és siker-szülő szorgalom hiját, ez pedig azon szükségét okozza, melly nem ritkán bőség helyibe áll, 's azon országot sanyarítja 's diszteleníti, melly számtalan természeti ajándéki mellett, két annyi népet bőségben tarthatna könnyen el, mint a' mennyit elég precarie tart most, 's minden arányon 's idomzaton tul gazdagabb, mint a' világ olly számos vidéki, hol azonban ha nincs is annyi időszaki bőség mint köztünk, más részrül ellenben még sincs olly sokszori nyomoruság és éliség is mint nálunk.

Mikép él a' fejletlen buta ember, kitül az emberiség szinte minden jusai meg vannak tagadva, vagy ki azokat

nem is ismeri? Valljon mikép él? Ugy szólván márul holnapra, és semmi sincs, mi annyira altatná el minden tehetőségét mint a' termékeny föld 's kedvező éghajlat; 's ha honunk számos lakosát tekintjük, kivált az Oláht, Ráczt, fogjuk e tagadhatni, hogy ő valóban nem igen sokkal él különben a' barommál, 's tobzódik ha van, ellenben szinte éhen hal ha nincs? Már illy néprül kell gondoskodni, igaz; de valljon mi jobb 's czélirányosb: örökön örökké mint gyermeket ringatni akarni e őt, akármennyire lógjon is lába ki a' bölcsöbül, 's vezetni őt, bármilly erősre nőtt legyen is már, vagy lassan arra oktatni, hogy maga lábain állni tanuljon valahára.

Ád a' Mindenható az embernek mindent, 's nemcsak a' mire szüksége van, hanem a' mi nélkül, szorosán véve, élni is lehetne 's a' mi egyedül csak kényecit neveli; de mind ezt csak *ritkán adja minden hozzájárulásunk nélkül, rendszeren pedig szinte soha se*, — úgy hogy a' fejletben természet fia csak addig él bőségben, míg egy szerencsés véletlen azt úgy hozzá, de tüstént inséggel küszködik, mihelyest a' jó szerencse elhagyja; a' kicsinosult férfsu ellenben nem alapítja létét vak véletlenre, hanem esze 's tenyere által parancsol az elemeknek 's bőségben gondoskodik előre a' lehető szükségrül, 's minden inségnek elejét veszi.

Ki ingatlan földet 's házat mint sajátot bír, 's háborítlan folytathatja dolgait, mert mind személye mind vagyona nemcsak *ex principio* — 's erre felette kell vigyázni mert igen is nagy a' különbség — hanem *de facto* is a' legnagyobb bátorságba van helyezve, az lassanként olly szorgalomra ébred, mellynek következtében nemcsak külön tartozásit teljesítendi könnyebben, hanem saját szükségit is minden irányon túl tökéletesben pótolgatja, sőt még némi

életkellemeket sem tagad magától meg. A' bérbenlakó ember ellenben, 's kinek több az ura mint az uja, 's ekép balra és jobbra kellene fordulnia egyszerre, 's ki, habár ex principio legdicsőségesebben pártoltatik is, még is de facto nem ritkán az önkény által legbecstelenebbül sanyarítottatik, az ha éppen nem gondolkozik, ugy sem egyéb mint barom, ha pedig csak egy kissé eszmél, elkeseredett kétségbe születvén és élvén, semmi lelki 's testi rugóssággal nem bír, mert azok nincsenek benne józanul kifejtve, hanem csak lappangnak, 's ő se tartozásit teljesíteni nem leszen képes, se szükségit előre gondolólag kipótolni. Minek veleje az: hogy egy, törvény alatt álló kicsinosult szabad ember, egy bizonyos mezőből = 100-at fog kiteremteni, midőn egy, önkény alatt tespedő szolga éppen azon mezőből tán = 30-at sem fog kicsikarhatni; a' miből maga magától foly azon következés, hogy caeteris paribus annál hihetőbb a' néhai szükség, megszorulás és éhség valami országban, minél szolgálabb helyzetetésben élnek lakosi; 's viszont annál kevesebbé hihető, minél nagyobb számban vannak azok a' jól elrendelt társasági szabadság áldásiba iktatva; a' mi ezen sorokra alkalmaztatva más szavakkal ennyi "Minél szolgálabb valami alkotmány, annál szükségesb a' közönségrül gondoskodás; minél szabadabb, annál feleslegesb sőt károsb is, — mert hihető 's lehető e, hogy egy kissé hosszabb időt tekintvén, egy vagy kevesen olly jó sikerrel gondoskodhassanak több milliórul, mint ha milliókban ébresztetnék fel azon előregondoskodó szellem, melly kirekesztőleg teljes *személyi 's vagyoni bátorságnak*, azaz egyedül *jól értett köz szabadságnak lehet okozatja*, 's melly azon jótévő köz ébredéséget szüli, mellynél fogva kiki nagyobb és kisebb mértékben, minden teltségét a' berohanható

szükség eltávoztatására vagy elbirhatására gyakorolja szüntelen?

Ha igaz, hogy a' szabad ember egy bizonyos mezőből = 100-at állít, egy szolga ellenben = 30-at, akkor az is bizonyos, hogy az elsőnek, legalább általjányosságba véve, mindig 70 percenttel több tehetsége van mint a' másodiknak; miből az következik, hogy ő tartozásinak kielégítése után, sokkal tökéletesebben fogja éleltszükségit, pótolni 's némi kellemekbe is engedődni, mint a' szolga; minek végokozatja elvégre az, hogy legkisebb előrelátás nélkül sem fog a' szabad ember, 's eképp a' szabad ország, olly könnyen valódi inségre, éhségre 's elpusztulásra jutni mint a' szolga, 's eképp a' járom alatt görbedező hon.

Hol rendes és köz gyarapodás van, ott a' legrosszabb esetben időszaki szükölködés támadhat; midőn ott, hol a' gazdagság nem közös és az csak kedvezőbb véletlenekhez van kötve, a' rossz eset egyenesen az élet principiumát támadja meg, — a' mit egyesek sorsa legjobban felvilágít, minthogy a' tehetőt csak sajnosan éri éppen azon eset, melly a' tehetetlent tökéletesen tönkre dönti.

Ha mostani körülményinkben a' Czehék 's Limitatiók némi plausibilitással pártoltatnak, igen elértem — ámbár rég elismért axioma, hogy minden, a' mi egyeseknek kedvez 's a' concurrentiát kizárja, a' közönségnek káros; de az iránylag felette csekély fogyasztásnak látkadt folyása tán valóban szükségessé teszi, a' tüsténti provisiót, vagy jobban mondva, a' mindigi provisoriumot! Most könnyen megeshetnék — ámbár mind ezeken is kételkedem — hogy a' Czehék eltörlése által felette sok jó mesterember végpusztulásra jutna, mert a' sokaság könnyen elcsábíthatatik a' sokat-ígérők serege által; a' kiesettek helyibe pedig nem

léphetnének tüstént elég tehetségű mesterek, minthogy, kivált némi mesterségekre sok előkészület 's tetemesb tehetség kell — a' miből a' közönség legalább egy darabig egyben és másban némi rövidséget és kárt szenvedhetne; hanem valóban csak kevés időre, mert a' régi tapasztalás azt mutatja, hogy habár a' divat csábjátul zsarnokolva, sokan inkább A-nál dolgoztatnak mit B-nél, jóllehet ez jobban 's olcsóbban szolgál is, a' nagy közönségnek illyesekben még is bámulandó józansága van, 's bizonyosan azon mester fog legerősben használva, 's ekép legbizonyosabban végkéig boldogulni, ki egyenlő jóságut olcsóbban állít elő; a' mi legigazságosh, 's vele mind a' közönség mind a' munkáló nyer; mert valljon miért 's mi okbul kellene a' közönséget egy ügyetlen 's drága művész járma alá görbíteni, 's melly igazsal kívánhatna viszont egy illetén művész elsőséget, sőt legkisebb védpaizsot is?

A' marhahus limitatiója sok helyen, bizonyos oknál fogva, már sokszor egy darab időre elörltetett; de jóllehet ezen eltörlés, tudtomra nagy zavart sehol nem okozott, az ismét visszaállítatott. A' hiba tán az volt, hogy nem vala az eltörlés országos, 's nem váratott bé elég idő az új rendelkezésnek maga magátuli egyensulyba tételére; minnek következésében egy megye a' másik megye kárán nyerekedt 's elég idő nem engedtetett, hogy minden táj és vidék a' gszdaság azon ágára adja magát testestül lelkestül, melly körülményikhez legjobban illik — t. i. az egyik legfőkép marha —, másik birka —, harmadik sörtéstartásra, 's így tovább. Ezen meginti limitáltatások pedig, vagy azok kutfefe — hogy a' limitatiói principium általában olly erősen gyökerez azoknak képzeletökben és belátásokban, kik annak eltörlését eszközölnhetnék — tán abbul ered jobbadán, hogy

eltörlésök által sok kis jövedelem elmaradna, mellynek *huzása* sok előtt érdeklőbb szempont, mint a' közjó előmozdítása; igen sok érdeksek volnának megsértve 's a' t. 'S én valóban azt gondolnám, hogy ezen oknak nemcsak jobbadán, hanem egyedül 's kirekesztőleg kellene köszönnünk a' maiglan fenmaradt huslimitatio bilincset; *ha* egy magában kicsinységnek látszó, de ítéletem szerint, felette fontos factum nem czáfolgatná azt némileg 's nem mutatná meg, ellenállhatlan persuasióval, hogy habár minden theoria az ellenkezőt bizonyítja is, még is, stantibus rerum circumstantiis, a' marhahus limitatiójának némi más hasznai is lehetnek mint az, a' mit a' mészáros et comp. huz! A' borjúhus nincs limitálva, szabad a' concurrentia; 's még sem vagyunk egyféle husnembben is olly rosszul mint éppen borjúhusban. Valljon tehát itt miért nem mutatkozik a' limitatio hja 's a' szabad concurrentia léte kedvezőleg? 'S valljon nem félhetni e, habár a' marhahus általányosb 's ekép szükségesb eledel is mint a' borjúhus, hogy az, a' mi ennek mennyiségére 's mineműségére *felette ellenségesen* hat, ne hasson legalább egy *kissé kedvetlenül* a' marhahus mennyiségére 's mineműségére is; mert hogy köztök némi analogia 's atyafiság csakugyan van, tagadni nem lehet. Valljon tehát mi okozza a' legliberalisabb elvekre rakott borjúhusnak kevés és rossz létét? 's valljon mi az, a' mi practice a' marhahus limitatiója eltörlését is felette nehezítné? Semmi egyéb, mint a' *nagyobb rész szolgálai helyezetelése, melly a' csekély és olcsó eledel-fogyasztásnak egyedüli oka.* Nem keresik sokan a' borjúhust, 's ekép nincs is sok; ha keresnék, akkor volna elég. De hát miért nem keresik? mert nincs tehetségök, 's bárcsak kenyerek volna mindig! tehetségök pedig miért nincs; tán szűk a' határ,

rossz a' föld? korántsem; hanem mivel 'a' szolga azon mezőbül csak = 30-at nyer, mellybül a' szabad ember = 100-at szorít ki!' És ez az egész titok!!!

A' Monopoliumok, Czéhek, Limitatiók s' a' t. léte tehát csak akkor leszen bizonyosan felesleg 's eltörlésök csak akkor okvetetlen és szembetünőleg hasznos, ha az ország lakosi nem szolgál hanem polgári helyzetben vanuak, azaz ha mindeukinek személye 's vagyona szent 's csupán a' törvény alatt álló, ha szorgalma 's jó szerencséje által mindenki proprietást szerezhethet magának, 's ha mindenkinek igazi 's nem illusorius védje is van, ki a' törvény holt betűjét, érette életbe is hozhassa ha kell, a' mi *conditio sine qua non*! Minek veleje az, hogy legelsőben is a' javaslott 8 első törvényt kell felszentelni 's köz divatuvá tenni, 's csak aztán lehet a' 9^{dik} törvény-javaslatnak valódi sikere; a' mi más szavakkal ez: vagy addig kell fentartani a' Monopoliumokat, Czéheket, Limitatiókat 's a' t. a' vele egybenfüggő elavult szolgálai systemával együtt, mint csak lehet, (???) vagy a' Monopoliumok, Czéhek, Limitatiók 's a' t. eltörlésével mind azon javításokat is el kell fogadni, mellyek azok félrevetését tökéletesen ki is pótolják, 's a' köz erőműnek creibe 's inaiba egészen új életerőt is öntenek!

És itt, azt hiszem, a' gondolkozó előtt már elég világosan kitünik a' Monopoliumok, Czéhek, Limitatiók 's a' t. conditionált eltörlési haszna!

Mind ez azonban, mi e' tárgyul eddig mondatott, korántsem meríti ki a' dolog érdemét, mert az csupán csak mint a' felállítandó első 8 törvény *supraedificatum*a vétetett tekintetbe; igazi haszna pedig csak akkor tünik elő, mikor azon *visszahatás* vétetik szemügyre, mellyel a' Monopoliu-

mok, Czéhek, Limitatiók, 's a' t. eltörlése a' javaslott 8 első törvényre foly bé.

Ugyan is a' *haszon* az, a' mi e' munkában fő ingerül tétetett ki; 's midőn eldönthetlen igazság, hogy az ok következtét szül, ez megint valami más következtetésnek oka, és szinte minden a' hatás és visszahatás szakíthatlan lánczolatjában függ, — vizsgáljuk practice milly behatása van a' Monopoliumok, Czéhek, Limitatiók 's a' t. eltörlésének első 8 törvény-javaslatimra. Ezt pedig röviden 's általányosan, — ítéletem szerint csak valami gazdasági mellékes fontolgatás által eszközölhetni némileg; — Nézzük csak:

Hazánkban a' gondolkozó gazdák általányosan véve átlátják már, hogy valóban tán nem legjobb gazdasági mód: a' fél mezőt elvetni, felét pedig parlagoltatni, vagy egyik harmadába őszit, másikba tavaszt 's harmadikba semmit vetni, 's hogy ennél nagyobb hasznot hajtó methodus tán csak még is lehet; melly köz sejdítésből a' váltó-gazdaságnak közünk olly nagy divata támadt. *Látjuk* ezen sejdítés következtetésében — sejdítésnek mondom, mert a' dolog fenékig sokaktul elismérve még nincs — a' váltó-gazdaság legfurcsább erőködésit, melly által sok helyen a' mező 7, 9, 13 szinü leszen, 's lóher, répa, bükköny, zabb, korompély, tönköly, buza, árpa, rozs, csicsóka 's a' t. rendre váltja fel egymást, 's minden van, csak pénz nincs; 's végre néhány ritka eseten kívül, mellyeket kivétel gyanánt felette kedvező körülmények határoznak el, az egész váltó-gazdasági phantasmagoriát, a' régi 2 vagy 3 lábú szomorú gazdasági módra visszahelyeztetni *látjuk*, 's lassanként megint lesz pénzecske!

Illy nem ritka visszahelyeztetés pedig mit szül? Illyféle okoskodásokat "Nem ér semmit köztünk az angol me-

thodus, mert a' fekvése, éghajlata 's a' t. határozhatja csak el minden ország gazdasági methodusát; nálunk nincs elég kéz, 's a' vám sulya bilincsezi le a' nagyobb szorgalmat". Ez pedig mit következtet? Sikertelen fáradozásbul okvetellen eredő tespedséget, melly ha közös, félszázadokra löki civilisatiói előmenetekben a' nemzeteket vissza.

A' hiba pedig sem az angol methodusban, sem a' fekvés, éghajlat 's kezek hiányosságában 's hiában, sem a' vám sulyában, sem a' közönség számnélküli *restség ürügyiben* niucs; hanem egyenesen 's egyedül hibás és fejletlen rendelkezésinkben lappang, azaz abbul támad, hogy a' dolog csak sejdítve 's csak félig meddig van elérve, de koránt sincs, úgy mint kellene, fenéig ki-merítve.

Tudok több helyen egész angol gazdasági szer-
számántárt; görbe kaszát, loggó ekét, kettős boronát, földi kést 's a' t., da haszna nem volt, mert vele senki nem tudott bánni; a' mi azonban nem jutott az anathemai "Semmit nem ér, csak bliktri 's félre vele!" közt a' gazda ur eszébe, jóllehet egész életén tapasztalható keresztül, hogy valamint sipolásra, hegedülésre, ugy cséplésre, kaszálásra még nem elég a' sip, hegedű, csép és kasza, hanem ahoz tanult uj és szokott kéz is kell; 's ekép a' görbe kasza, loggó eke, kettős barona, földi kés 's a' t. sem 'bliktri' — hanem annak legnagyobb haszna lehet, ha t. i. gyakorlott kéz markolja és forgatja azt. Ezen igazságnak valami jó ismerősemtüli észrevétele illyféle beszélgetésre adott alkalmat:

Ismerős. "Neked több jószágid vannak, hol könnyen lehetne egyet 's mást practice próbálni, 's alig hajthatnál nagyobb hasznot hazádnak, mint ha a' műveltebb

gazdasági kézfogásokat 's mind azon külhoni 's exotica szerszámok hasznóvételét olly emberek által gyakoroltatnád a' hely színén, kik illyesekben nőttek fel 's tökéletesen jártosak is. Mi volna az Noked valami ügyes angol Farmert hozatni, 's neki 100 vagy 150 hold földet adni át, hadd próbálja szerencsáját; valljon több tiszta nyereséget tud e belölök tartóslag kiállítani mint mi? El lenne az akkor rövid idő alatt practice döntve, a' mirül mi végnélkül 's örökön örökké csak theoriáztatunk hasztalan."

Én. 'Ezt javasolnod igazságod lenne Barátom, ha én nem tudnám előre 's pontig, illy próba milly resultatumu lenne; de midőn annak következésit tökéletesen előre látom, nem az által gondolok a' hazának legnagyobb hasznot hajthatni, ha valami angol Farmert hozatok, hanem az által remélek kötelességemnek némileg megfelelni, ha általános gazdasági rendelkezésinkben olly javítások tételére vagyok elég szerencsés néni utmutatást adni, mellyek nemcsak az angol Farmernek, hanem minden józan gazdának alapul okvetetlenül szükségesek. Legyenek ezen sarkalatok egyszer csak megtelepítve, nem lesz akkor mesterség embereket találni, sőt nem is lesz szükség; mert akkor magunk is könnyen eljárandunk dolgainkban. Most illyetén experimentálgatásoknak csak az lehetne haszna, hogy az ügyesebben készült 's javult gazdasági szerszámok használását tanulók; ez azonban, habár igen hasznos is, még is valóban igen drágán volna mind azon alkalmatlansággal, 's pénz- és idő-veszteséggel fizetve, melly idegen 's távollakó emberek hozatalából eredne. Nehogy mindazáltal pusztá szavaimnak, minden ok nélkül hitelt adni légy kénytelen, tegyük fel, hogy egy angol Farmert hozattam ki;

ő köztünk van, és mi vele beszédbe állunk, majd meglásuk mit mond ő.'

Farmer "Uram, azon 150 hold földet, melyet mutatott 's kezeimbe adni kíván, valljon mikép műveljem; *szemre* e vagy *nyereségre*?"

Én. 'Nyereségre Barátom, mert én eszközlésit nem szemfényvesztési csábok gyanánt kívánnám a' közönség elibe tenni, hanem józanságoknál 's bizonyos tartós hasznoknál fogva.'

Farmer. "Mikép használta eddig az Ur a' kijelelt tért?"

Én. '50 holdba őszt, 50-be tavaszt vetettem, 50 pedig ugarultam.'

Farmer. "'S e' gazdasági módnak volt e némi haszna? Az őszi 's tavaszi gabna elkelt e mindig jó áron, 's van e lehetőség, hogy ára tovább is fenmarad, 's abban nagy ingadozás nem lesz? 'S millyen a' közellévő vásár?"

Én. 'A' közel vásár türhető, 's habár számtalan oknál fogva, mellyeket most előhozni igen is hosszadalmas lenne, a' gabna árában óriási ingadozásokat tapasztaltunk is néha már; azért még is csak azt tartottuk, hogy — minden illusio nélkül — a' kérdésben lévő 150 holdat nem használhatuók jutalmasabban, mint gabnatermesztés által. Ára ha nem magas is, még is mindig csak megfizettetik.'

Farmer. "Ha ez így van, akkor kár volna a' gazdasági methodus fő elvét változtatni; 's én addig is, míg jobban megismerkedem a' föld keverékkel, vásárral 's a' közönség szükségivel; a' *gabnatermesztést állítom* gazdálkodásom alapául. A' feladás tehát csak az lesz: 'irány 's idomlag kevésb munkával nemcsak annyit, sőt többet is állítani ki, 's mind a' mellett a' jövedelemnek valami más

hathatós kufejét is megnyitni egyszersmind.' Ennek elérésére mindenek előtt árokkal 's aztán lassanként sövényvel kell a' kérdésben lévő 150 holdnyi tért elkülöníteni, úgy hogy az mintegy magában-álló gazdaság, minden kül alkalmatlanságtul 's zavartul ment legyen."

Én. 'Ez már nem lehet, minthogy aratás után a' tarló köz legelővé lesz — és — — —'

Ismerős. "Már ne dévajkodjál, mintha nem volna privatisált meződ vagy pusztád, hol — — —."

Én. 'Aha, ezt vártam, mert most Magad jeleled ki, hogy illy jobb systemai gazdálkodásokat honunkban nem mindenüvé alkalmazhatni, mert azok alá privatisált mező vagy puszta kell; a' mi ítéletem szerint, szemsértőleg tanubizonyítja gazdasági rendelkezésink általános helytelenségét, minthogy az ország legszámosb és leghasznosb lakosa, t. i. az adófizető sem privatisált földet, sem pusztát nem bir; 's ekép, ha igaz, hogy jobb systemai gazdálkodásnak privatisált föld vagy puszta kell alapul, ő általában ki van rekesztve a' sikeresb előmenetel lehetőségébül, mi által ő tetemesen, de a' köz haza 's országlás legfájdalmasabban károsul 's veszít! A' dolog jobb felvilágosítása miatt azonban, ki akarom vágni egyik pusztámbul a' kívánt 150 holdat — — —'

'Vegye tehát át Farmer Uram 150 holdját, 's árkolja és kerítgesse bé tetszése szerint; de valljon mit ért az által, a' mit mondott, t. i. iránylag kevesebb munkával annyit, sőt többet kiállítani, 's a' jövedelemnek egy uj kufejét megnyitni; ugyan mikép fogja azt eszközölni?'

Farmer. "Mindjárt felvilágosítom. 100 hold helyett csak 60 holdat vetek el őszi 's tavaszi gabnával a' fenmaradt 90 holdba pedig lóhert, répát, angol füvet, bükkönnyt, ko-

rompélyt 's több efélet ültetek. Első, második esztendőben, igaz, csökkenni fog a' gabnatermesztés, mert trágya nélkül vagy egyenlő trágyával okvetellen több terem 100 mint 60 holdon; de már harmadik esztendőben kipótoltatandik a' kár, mivel most, mint látom ugyancsak kényesen trágyáztatik, 's berbécs ganéjjal, melly illy meleg földre mint az Uré, ugyan jobb mint semmi, de kivált hosszabb időt revén öszsze, nem sokkal minthogy kiégeti. Milly egészen új képet fog azonban mutatni a' gazdaság jó, kövér marhatrágya után. Erre van szükség, 's midőn mesterséges legelőre szánt 90 holdunk szép számu marhát tarthat el, annyi jó 's hathatós trágyánk készülend, hogy akkor, mikor már gazdaságunk rendesen forgand, 60 hold — mellynek elkészítése csakugyan kevésb munkába kerül mint 100 holdé — annyit, ha nem többet, fog nyújtani mint ma 100. A' legnagyobb haszon egyébiránt a' marhatartásbul fog háramlani, mellynek hizlalásához érték 's jót állók — a' mindennap szemlélt marhák után — hogy husunk felével drágábban kelend el, mint akárkié — — — — —"

Én. 'Hallod Ismerős mit mond a' Farmer? Drágábban akarja adni a' jó hust mint a' rosszat!!! A' jámbor nem tudja, hogy az *nálunk* ábrándozás; minthogy ott áll a' Limitatio — — — —. Ütessük azért minél előbb gyorszekerre, 's küldjük vissza, nehogy szánakozási mosolygását önszemeinkkel lássuk, 's minden közvetés nélkül kénytelenek legyünk képébe megvallani, hogy midőn nem ritka fitogatással Thaerne, Koppenek, Burgernek 's a' t. neveit vaczogtatjuk fogaink közt és rágjuk, a' józau gazdaság legelső rudimentumit sem ismerjük, mellyeket nota bene nem a' mezei művelés elveiben találunk, minthogy az már *superaedificatum*; hanem sehol másutt, mint a' bel political rendel-

kezésnek philosophiájában. És azért addig is kedves *Ismerős*, míg a' nagyobb rész azon nem fog felakadni, hogy a' jó hus csak annyiba telik mint a' rossz — a' mi semmivel nem józanabb, mint ha posztó és pakrócz, tokaji 's baki egyáru volna — 's míg a' nagyobb rész meg nem szünik önmagának legelszántabb ellensége lenni; addig ne fecséreljük időnket *superaedificatum*i fejtegetések hasztalanságival, vagy minden esetre csak felette parányi hasznaival; hanem egyeítsük minden tehetségünket inkább annak megmutatására 's elismertetésére, hogy minden, a' mi természet - elleni, akárhol lappang is a' hiba, mellyet tüstént kitalálni nem olly könnyű — előbb utóbb, de multhatlanul egyensulyba helyzi maga magát 's tán legijesztőbb erőszakkal — ha az önként nem helyeztetik valódi útjába — 's hogy se éghajlat, 's fekvési mostohaság, se földsoványság, 's más akármi nem hat olly ellenségesen uz emberi nem felemelkedési 's szerencsei előmenetelére, mint maga az ember, t. i. hibás elvekre rakott rendelkezésinek elfogult 's makacs pártolása!

'S most, midőn a' jó *Ismerőstül* bucsut veszek, arra bátorodom figyelmeztetni az Olvasót, hogy ezen előhozott beszélgetés a' váltó-gazdaságuak csak legáltalánosb vázát érdeklí, 's az előhozott Farmer tudakozásinak kimerítlen 's tán felszines voltát nem egyedül az okozza, mintha ő nem lett volna ébren más és kimerítőbb kérdések tételére is, hanem csupán csak a' hely szüke! 'S csak ez, 's nem más hátráltat engem is, a' dolognak tüsténti legkörülállásosabb kimerítésében.

Addig is egyebiránt, míg erőmen tul felhalmosult foglalatosságim a' földművelés azon szoros összeköttetését körülállásosan kijelelni engedik, mellyben az a' törvényekkel, országlással és szomszéd tartományi viszonyokkal feloldhat-

lan lánczolatban függ, addig is legalább ennyit legyen mondani engedelmem. 'Ama serény 's állhatatos földművelési ébredséget és szorgalmat — melly semmi nehézségtől nem retten vissza, minden diadalmaskodik, 's ekép mind az egyes mind a' köz gazdagságnak legbiztosb és legbőbb kut-feje — egyedül azon öntudat szüli, mellynél fogva mindenki, nagyobb kisebb mértékben remélheti, sőt legbiztosabban hiheti is, *hogy homlokának veritéke megjutalmazatik.* Ezen öntudat a' henyélőt állati rutalmibul lassanként kivetkezteti, a' szorgalmasnak inaiba pedig óriási rugalmat önt, 's az Égnek valóban legboldogítóbb malasztja; mert midőn az embert megismérteti bámulandó crejével, egyszersmind őt a' rendes munkáló életből okvetetlenül fakadó polgári erényekkel ékesíti fel, mellyek a' házasság 's polgáriság - civismus - szent érzelmi közt a' halandót halhatatlanságra emelik, 's olly égi tüzet gyujtnak keblében, melly soha nem lobban lángra, hogy maga körül megsemmisítsen mindent, hanem mindenbe csak életerőt lövel, 's csak a' köz jóllétért, köz dicsőségért ég! Minél elevenebb valahol ezen öntudat, annál egészségesebb ott a' hon. De ha azt gondoljuk, hogy illyesekben a' nagy közönséget mystificálhatni, oh akkor még messze vagyunk az örökön fenmaradó és soha nem változható 'Igazság' megismerésétől! — — — Nem, nem; a' természetet nem csallhatni meg, 's bizonyos, hogy minden emberben, a' legbutábbban is, lakik valamelly elősejdtési erő, melly valamint senkiben nem engedi a' hosszas, hiábai 's oknélküli fáradozást, hanem a' legbuzgóbbat is végkép laukadságra lágyítja, ugy edzi viszont erőre lassanként a' leghenyébb 's restebbet is, ha a' fáradozó szorgalom 's állhatatosság megérdemlett jutalmát biztosan várhatja bé.

Ezen égi malasztot pedig — hogy t. i. a' lehető leg-

nagyobb rész nyugodt lélekkel 's biztosan várhassa bé munkája jutalmát, és senki hasztalan ne izzadja törekedésének kinos verítékét — e' mennyei áldást senki nem áraszthatja a' föld népeire olly anyai bőkezűséggel mint a' kormányok!!! Ezeket hívta meg a' Mindenható e' dicső tisztre, azon legédenibbre, t. i. milliókat szerencsésíthetni — —; midőn mi egyesek, ha kezet nem fogunk, legelszántabb törekedésünknel fogva is alig tudunk csak legközelebbi felebarátunkon is segítni!

Illy jótévő csudákat azonban nem művelhet egyedül tiszta szándék, nem a' legnemesb szívönledezési, hanem itt leginkább a' bölcsesség 's kifejtett tudomány bájолhatja az emberi nemre azon áldást, melly a' számkivetett ember sorsát, ki, kenyerét verítékével keresni kénytelen, az által enyhíti némileg, hogy verítéke legalább ne folyjon hasztalan, sikerellen! Ezt pedig kirekesztőleg csak ugy érhetni el, ha a' szerzésnek és keresetnek — *modus merendi et acquirendi* — körei mindenkire nézve lehetőleg tágíttatnak; ezt továbbá *általában semmi* nem eszközli olly hathatósan, mint ha a' vevők, t. i. vásárlók, száma nagyobbíttatik; ezek számát végre semmi nem neveli olly mennyiségre, mint a' bel 's kül akadályok elhárítása, azaz minden a' köz szorgalmat 's concurrentiát gátló belintézetek 's külvánok eltörlése; ugy hogy egyedül az országok bölcse bel elrendelési és szerencsés kül körülményi árasztják a' községe azon áldást, mellynél fogva senki sem fárad hasztalan, 's egy szorgalmas munkáló homlokán sem ül a' veríték hijába.

A' közönségre leghatalmasb fejdelem sem árasztthat ennél nagyobb áldást, melly, mint a' mondottakbul eléggé világlik, nem abban áll, hogy kész kenyér nyujtassék sok-

nak, tán éppen a' leghenyélőbbeknek; hanem hogy mindenkinek valami pálya nyitassék, mellyen, habár nehéz és tikkasztó munka után, de még is bizonyos kenyeret nyerni lehessen.

A' vevők, vásárlók számát kell tehát nevelni! Ez a' dolog fő veleje. Mert legyen csak ki keresse 's meg is fizethesse, leszen akkor elég fáradozó is, ki minden javakat kiállít.

A' *venni-vágyat* azonban mi határozhatja általánosan véve más el, mint a' tehetség? Semmi más! — 's így mind a' bel mind a' kül tehetséget kell nevelni; mert ha mind ideben mind odakün csak szegénykedő lakosok vegetálnak, akkor valljon *ki vegyen?* azaz ki fizesse meg a' külön fáradozások díját? — A' bel és kül tehetséget pedig mikép nevelhetni legbiztosabban — —? Bátorlélet, szabadságot, 's ekép jó kedvet 's állbatatoságot szülő rendelkezések által; 's im egy kis foglalatban előttünk áll, a' *szabad kereskedési és szabad alkotmányi systemának*, egyszerű, a' természettel legöszhangzóbb, de az emberi hiúságtul legvisszásbra facsart philosophiája!

Világosan kitünik a' mondottakbul a' kül kereskedési reciprocitas szelleme. Mert kül kereskedés valljon mikép támodhat? Nem máskép, hanem csak úgy, ha tehetős a' szomszédság, minthogy a' tehetetlen nem vehet, nem vásárolhat; minden tehát, a' mi tehetségét kisebbíti, vevői vágyát 's tehetségét is kisebbíteni kénytelen, — mibül az foly, hogy ha teszem, mi a' szomszéd tartományok készítményeit el nem fogadnók, minkárunkat éppen olly mértékben eszközzenők mint szomszédinkét, minthogy ezek tehetőségét csorbítván, vevő vágyaikat 's tehetségeiket is kisebbítők; minek kára az által háramlanék ránk, hogy viszont

mi sem tudnok eladni javainkat. Ha ez áll, akkor tagadhatlan, hogy minhasznunk legszorosb őszhangzásban van Austria, Morva 's a' t. — 's a' t. — gazdag létével 's gyarapodásával, — a' mit egyébiránt Bécs kézzel-foghatólag bizonyít, mert az ott felhalmozott gazdagság tenérdek magyar munkának valódi oka; úgy hogy volna bár honunk minden sarkán egy egy Bécs, melly éppen annyi magyar terméket fogyasztana el mint az austriai Bécs, 's valóban idomzaton tul több haszna volna belőle honunknak, mint mind azon tehetetlenségteli szomszédinkbul, kik éjszak, kelet 's délrül környezik hazánkat. De ha ez is igaz, — min tán senki sem fog kételkedni, ki csak félig meddig tud 's akar is gondolkozni — azt sem tagadhatni semmikép, hogy viszont Austria, Morva 's a' t. legközelebbi haszna is, Magyarország gazdag létét 's gyarapodását kívánja meg; mert ha *nincs mivel*, valljon mikép vásárolhatjuk meg mind azt, a' mit Austria, Morvaország 's a' t. készít? Már hogy azon felette magas vám, melly portékáinkat nyomja, kedvezőleg hat e gyarapodásunkra 's abbul származó nagyobb tehetségünkre; 's valljon nyer e az által Austria, Morva 's a' t. nagy közönsége is — mert hogy egyesek nyernek, azon egy cseppet se kételkedem — de nyer e az által a' nagy közönség is, ha mi Magyarok tehetetlenek vagyunk, 's ekép *legjobb akarattal* sem vásárolhatunk annyit, mint a' mennyit akarnánk, 's ők, t. i. az Austriaiak, Morvák, Csehek 's a' t., azt 20, 30 sőt 60 percenttel drágábban fizetni kénytelenek, a' mit tőlünk annyival olcsóbbon vehetnének? azt mindenkinek belátására bízom; midőn *bizonyos okoknál* fogva nem akarván e tárgyba mélyebbre bocsátkozni, arra szorítom e' részbeni véleményem egybevonatját, hogy nincs országokra nézve kereskedés dolgában

sikeresebb gazdagító mint gazdag szomszédok; 's viszont nincs bizonyosb hervasztó mint mind azon tilalnak 's a' t., mellyeket az emberiség legnagyobb kárára részint haszonles talált fel, részint tudatlanság koholt tulcsapongó avatkozási viszketege által, még pedig olly erőre, hogy annak enyveitül, szurkaitul, békóitul, bilincseitül 's a' t. végre a' legjobb szándéku 's legmélyebb belátásu országlások sem menekhetnek egy könnyen meg! Magyarország Bécsből, Auszriából 's a' t. sok hasznot huz, mit a' mult esztendei egy darab ideigi elzárás minden kétségen tul teszen, mert minden csüggött, midőn kivinni 's eladni nem lehet; de viszont ki kételkedhetik azon is, hogy Bécs, Austria, Morvaország 's a' t. gyarapodása 's gazdasága egy jó részét Magyarországnak köszönheti, a' mit megint számos évek folyása bizonyít; mert valljon volna e Bécsben 's a' t. annyi felhalmozott tehetség, ha a' Magyarok nem vinnék oda 's nem költenék ott pénzeiket? 'S ha most annyi nehézség 's akadály ellenére is, Magyarország bécsi, auszriai 's a' t. kereskedése által teszem = 50-et nyer, Bécs, Austria 's a' t. magyarországi kereskedése által hasonlóul = 50-et; nem természetes e, hogy a' nehézségek és akadályok tökéletes eltörlése által, mind a' két rész legalább is = 100-at nyerne? Kétségtelenül! Egyes interessék meg volnának ugyan nagyon sértve, ez nem szenved kétséget, de az se legkisebbet is, hogy illyes javítások által csak kis idő leforogta után, az egészre legvalódibb 's tartósb áldás háramlanék.

Hancem e' fejtegetésből 'a' belkereskedés szelleme is ki világlik, a' mi nem egyéb mint belfogyasztás. 'S valljon ez némi kiterjedésben mikép támadhat? Nem másképp, hancem csak ugy, ha a' lakosok tehetősek, minthogy a' tehe-

tellen nem vehet; minden tehát, a' mi a' lakosok tehetségét kisebbíti, vevői vágyokat 's tehetségüket is kisebbíteni kénytelen; miből az foly, hogy az ország legtöbb lakosinak szolgai 's ekép henyelő léte, minhasznunkat éppen olly sajnosan éri, mint az ő károk 's ekép megelégedetlenségöknek legbizonyosb kutfefe is.

A' vevők mennyiségét 's tehetségét tehát egyedül a' szabad kül kereskedés 's a' lakosok tökéletes emancipatiója határozza el. Ebben fekszik az egész dolog!

Már a' mi az elsőt illeti, az számnélküli körülményektől függ, 's akárki mit mond is, soha, de soha nem fejlődhetik ki némi magasságra, míg rendben nincs a' második. 'S habár a' kül kereskedés a' belszorgalommal karöltve látszik is előre menni — minthogy egyik a' másikkra legnagyobb be- 's visszahatásu — azért még sem szenved kétséget, hogy valami nevezetes külkereskedés egyedül 's kirekesztőleg csak előleges belszorgalman, t. i. a' köz szabadság okozatján emelkedhetik. 'S ha van fallacia, melly hazánk minden tehetségét lebilincsezi, az valóban nem egyéb, mint azon szerencsétlen előítélet, mellynél fogvást a' legnagyobb rész nálunk azt gondolja; országunk gazdagulhatásának leg és legelső talpköve a' *külkereskedés*. Ez azon hervasztó fallacia, melly a' kül vám létét, mint ellenállhatlan akadályt állítja szemünk elébe, 's annak egyedüli oka, hogy tespedségünk 's hervadozásunk forrását — mert hiszen 'bizonyosak vagyunk azt ugy is tudni, és hogy az nem egyéb mint a' vám!!!' — egyebütt nem is keressük.

A' vevő határozza el a' szorgalmat; ugy hogy minél több, tehetősb 's állandóbb vevő van, annál bizonyosb a' köz felébredés, 's az állandó köz szorgalom. Mar a' vevő, akár kül- akár belföldi legyen is, az a' természetöre nézve

mindegy, sőt rá nézve a' belföldi vevő sokkal hasznosb — minthogy hosszab vitel semmit nem ró portékája árából le, 's mindenek felett, mert a' hon-vásár nincs annyi 's olly külön phasisok alá vetve mint a' kül-vásár.

És itt kérem az Olvasót, ha tán éppen földbirtokos, ismérje meg végre legvalódibb hasznának olly igen gazdag kutfejét, melly nyitva áll, 's mellyből csak merítui kell!

Most termékink 's készitményink hazánkban alig kelnek el, 's ha elkelnek is, árok minden esetre felette potom. De valljon miért? mert nincs vevő! Vevő pedig miért nincs? mert a' legnagyobb rész nem bírhat ingatlan földet mint sajátot; mert nincs *de facto* a' törvények által eléggé pártolva, hanem *de facto* az ország mind kül-mind belterheit csak ő viseli; mert a' Monopoliunok, Czéhek, Limitatiók 's a' t. minden szorgalomágra halál-lepleget vonnak; szóval: mert az ország legtöbb lakosi sem testi sem lelki-kép nincsenek emberhez illőleg kifejtve, 's valljon miért nincsenek annyira kifejtve mint a' mennyire mind rájok, mind ránk, mint aze gészre nézve leghasznosb, legbátorítóbb, legdicsőbb lenne? Mert nincsenek — — — emancipálva.

Most csak néhány ezer nemzetség áll egy szabad alkotmány paizsa alatt, a' milliók alóla *de facto* ki vannak rekesztve, vagy is inkább 'csak a' szabad ég alatt állnak;' hanem éppen azért, mert csak az ég alatt állnak, 's így sokszor csak az ég hallja panaszikat, nincs is a' természet elleni igazságtalan rendelkezésnek valódi áldása; mert a' helyett, hogy azon kevesek, kik a' polgári szabadság körei közt állnak, gazdagok, nagy befolyásuak, szerencsések 's bátorlétüek volnának, naprul napra mind mélyebbre sülyednek; legrégibb 's egykor legdúsabb nemzetségünk vég elpusztuláshoz közelítnék, — kisebb nemességünk nagy részint

már most is szükölködéssel küzd, 's majd majd nyomorúságra jut; befolyásunk nem nagyobb mint köz intelligentiánk, melly felette parányi, 's a' szerencsétül vajmi távol vagyunk, mert sok közülünk állati tobzódásban már rég elnyoma magában minden nemesb érzést, minden lelki felemelkedést; ezek kifejtése nélkül pedig valljon lehet e ember szerencsés? — — — — sok pedig vérző szívvel nézi a' Jövendőt! — 's a' t.

V É G S Z Ó .

Mibiül azt tanuljuk, hogy az igazság nemcsak legdicsőbb, hanem végre mindenkinek leghasznosb is; 's hogy bármi sokáig el voltak is nyomva a' természet törvényi, 's bár mi dúsak, hatalmasak, boldogak (?) 's bátorlétűek (?) valának is egykor Eldődink, nem lehet azért a' *természet törvényit* örökre elzuzni, mert azok elasticitásokat mindaddig nem vesztek el, míg csillagunk sarkaibul ki nem düll; 's ekép — — — — alkotmányunkat vagy javítunk 's azt lassan lassan az idő szelleméhez szabunk, vagy gazdagságtul, befolyástul, szerencsétül, nyugalomtul, 's bátorlétűl bucsut vennünk kell; mert ha azt gondoljuk, hogy annyi századok visszaélései után, mellyeknek időszaki felhalmozását 's türhetetlen voltát törvénykönyvünk sok helyén, 's többek közt I^ü Ferdinand X^{ik} decretumának 26^{dik} cikkelye im ezen nevezetes szavakkal festi "Cum autem variis exemplis, et vetustis et recentioribus, saepenumero palam innotuerit Dei Optimi Maximi vindex ira, ob peccatum aliquod populi gravius: Neque ulla res magis ab aliquot annis, florenti quondam Hungariae nocuisse videatur, oppressione colonorum, quorum clamor ascendit jugiter ante

conspectum Dei" - - 's a' t. — ha azt gondoljuk, mondom, hogy annyi századok abususi után, a' jobbagyságnak sok helyen szinte kétségbeesésig torlott bajait ezentul is egy egy leplező — palliativ — szerrel fogjuk orvosolhatni, sőt vak kábultságunkban azt merjük hinni: ezentul is minden megmarad csend- és rendben, mert hiu elbizottságban néha néha egy rozsdás '*Maradjont*' kongatunk: akkor valóban minden haszon nélkül folyt le ránk nézve a' nemzetek évrája, mert abul semmit sem tanultunk, 's ekép ezen elkerülhetlen tapasztalást, tán sajátunkkal, tán létünkkel fizetendjük.

'S im ez, ha nem javítunk, 's pedig gyökeresen nem javítunk, a' mit várhatunk!

Milly mosolygó szinekkel mutatkozik elleuben jövendők, ha magunktul ellökvén az enség 's elfogultság nyomorult békóit, szívünk sugalminak engedünk, eszünk józan tanácsit fogadjuk 's Humnia szolgálakosit az emberiség örök jusaiba iktatjuk! Nemesak a' jobb ember nyeregne hennünk illy cselekvésmód által, hanem a' gyaló ember is; mert honfitársink boldogítása által nemesb érzésink vágya volna kielégítve, legvalódibb hasznunk tágitása 's bátorítása által pedig földi létünkhez kötött szükségünknek tökéletesb megfeleltetése eszközölnék.

Ha a' kérdésben lévő törvény-javaslatok veleje elfogadtatnék, akkor mind termékink mind készítményink bizonyosan 's jó áron kelnének el, — minthogy az, ki saját ingatlan földet bir, kinek a' törvény nem holt betű, hanem élő véd, ki nem egyedül viszi az ország terheit, 's ki Monopoliumok, Limitatiók, Czéhek 's eféle akadályok alatt nem szynlódik, lassanként tehetössé válik. Hol pedig a' tehetség nagyobbodik, ott a' vevők száma is nevededik; 's így töké-

letesen világos, hogy mi nemesek csak akkor fogjuk valódi hasznunk talpköveit megrakni, ha az ország minden lakosának megnyitjuk azon köröket, mellyek közt felébred a szorgalom, tágul az értelem, nevededik az önbizodalom, mellyek közt futó homok kertté, berek viránná, sivatag paradicsommá bájul, 's mellyek közt ma jobbadán csak azon kevesek foroghatnak, kik a' szerencsés születés vakító mámoritul elcsábítva, még távolrul sem sejdítik állások kedvező 's édes létét, 's mellyet az ismér inkább, kit állhatatos szorgalma emelt oda.

Do ut des. E' három szó egész systemámat magában foglalja. Azonban ne neveljük honfitársink tehetségit terhes vagy acquivaleus nélküli concessiók vagy adományok, alamizsnák, hanem azon körök megnyitása által, mellyek közt ők bizonyosan boldogulnak; midőn mi nemcsak nem károsodunk, hanem tán még hathatósabban boldogulunk.

A' vevők számát 's tehetségét a' bel rendelkezés igazsága éppen olly hathatósan nyelheti, sőt hathatósabban neveli, mint a' kül kereskedés szabadsága, — ez a' mondottakbul fejlik ki.

Fogjunk tehát kezét, vessünk vállat addig is, mig külkereskedési szerencsénk jobbra fordul; egyesítsük minden tehetséginket, törvényink kifejtését lassan lassan mind közelebbre vinni az örök természet törvényalapihoz. Igy századokon keresztül nyughatnak háborítlan, midőn az embergondolta rendszabások rugóssága csak rövid idő alatt elvesz, 's a' sok palliativ gyógyszerek 's mindigi recidivák következésében, mellyeknél egyebet se törvénykönyvünk se évrájazunk nem igen mutathat, végkép összerogy a' test, 's hamvainak egy emléke, történetinek még csak tán egy lapja sem leend!

Belső rendelkezésink javítása 's nemesítése tőlünk függ, mert atyai kormányunk semmiben nem fog hátráltatni, a' mi számos milliói jobbágyinak hasznát emelvén, saját legbizonyosb hasznát eszközli; 's azért tegyünk addig is, a' mit bizonyosan tehetünk. Így habár a' vám által utóbb is eltiltatik tőlünk a' *küllevő*, neveljük addig is legnagyobb hasznunkra a' *bellevők* számát, melly most antiphilosophiai alkotmányunknál fogva csak néhány ezer nemzetségben van concentrálva, a' természettel öszhangzóbb törvényjavítások következtében pedig több millióban fenekülne; 's mindenek felett ne felejtjük:

'hogy kivált mostani időkben, a' nagyobb rész megelégtelése, a' kisebb résznek, ha nem is tüsténti, de egy kissé hosszab hasznára 's bátorlétére *conditio, sine qua non*;

'hogy a' kisebb rész haszna 's bátorléte annál nagyobb és bizonyosb, minél megelégteltebb a' nagyobb rész'; 's végre:

'hogy azon gyáva megtagadási ürügy — *praetextus* — a' bujósdi ajtócskák leggyalázatosbika "Mennél többet nyer a' nép, annál elégedetlenebb" semmi egyéb mint egy nyomorult *sophisma*; 's hogy a' nagyobb rész, ha nem is tökéletesen — a' mi nem is lehet, míg ember ember marad — olly annyira meg fog elégedni, ha most javasolt törvényim veleje elfogadtatik, hogy valamint az ő haszna 's bátorléte hathatósan nevelre lesz 's ő egy egészen új acrát fog élni: ugy minhasznunk 's bátorlétünk is, minden határon túl nevedkend, 's mi csak rövid idő alatt egy poros, berkes, szomorú honbul kilépendünk, 's egy kellemes, nyájas vig honban fogjuk lelmi magunkat.

Nagyon szívesen ereszkedném már most azon lán-
czolat bővebb kifejtésébe, 's világosb kimutatásába, mel-
lyel az itt érintett 9 törvény függ egymással practikai te-
kintetben; de azt mindaddig nem tehetem némi sikerrel,
mig a' hátralévő három törvény-javaslatot nem hozom
egy kis világba. Ugyan is a' X^{dik} törvény-javaslatot fogom
megkezdeni e' munka folytatását, 's annak bévégzetével
fog csak kitűnni — ha kitűnik! a' mit azonban remélek,
sőt hiszek — hogy midőn senkinek sem haszna sem tu-
lajdona legtávolabbrul sem támadtatik meg, 's a' javasolt
törvények szelleme inkább engedő mint parancsoló, nem-
csak meg nem rendülend alkotmányunk philosophiája, 's
fő veleje, hanem az több század vilári ellen ismét fel-
lesz aczélozva.

Ki fog tűnni — 's ha ki nem tűnend, valóban egye-
dül tehetségem hija gátolandja — hogy aequivalensnélküli
concessiókrul vagy tán éppen vesztéségrül 's kárul egész
javaslatomban nincs szó, hanem az ellenkezőrül; 's hogy
a' kérdés nem a' körül forog: ki mit 's ki memmit ve-
szítsen, hanem kirekesztőleg csak arról: kinek legyen haszna
's nyeresége nagyobb, kinek kisebb!

Δ' szent igazság törvénye mindenkire áldást halmoz,
ki abbul önmagát szűklelkűen ki nem zárja! —

M A G Y A R Á Z A T O K.

Melleyeket a' Kiadó e' munkához hozzáadni szükségesnek vélt.

11-ik lap. "Herder" = német híres író.

24-ik lap. "olla putrida" = mindenféle ételek zagyvaléka egy edényben.

24-ik lap. "car soit qu' une 's a' t."

Akár fegyverrel csikortatott ki gyöngé fejedelemtül a' constitutio, akár önként 's szabadon adta az uralkodó; a' nép azt használni nem tudja, míg a' föld, mellybe ültetni akarja, elkészítve nincs. Angolországnak például nem volt addig javára a' dicső 'magna charta', míglen a' Nagyok feudális hatalma nem csokkított meg és a' Nemzet nem világosított fel.

26-ik lap. "ultraradical" = ki mindent gyökerestül ujítani 's változtatni akar.

26-ik lap. "ultratory" = ki mindent a' réginél változtatlan megtartani igyekszik.

27-ik lap. "mystificáló" = ki valakinek könnyűhívőségét használván, azzal mindenféle nevetséges képtelen dolgokat elhítt.

27-ik lap. "helota" = Spártaiak rabszolgái. Bővebben Világ 534-ik lapou.

28-ik lap. "Les petites propriétés"

A' kis birtokok védőjei a' nagy birtokoknak.

43-ik lap. "trapistá" = egy felette kemény szerzet tagja, melly szerzetet Franciaországban Rotrou Gróf Perche 1140-ben alapított és Bouthillier-Rancé 1664-ben felújított.

52-ik lap. "Bentham" = angol tudós és igen szapora szerző.

59-ik lap. „banqueroutte” = értékbukás, fizetésbeli tehetetlenség.

62-ik lap. „Verulami Baco” = angol cancellár és nagy tudós + 1626.

66-ik lap. „lazariánusink” = Kristus Lázárt a' halottakból feltámasztotta.

69-ik lap. „Melpomene” = szomorú játék musája.

84-ik lap. „harpagon” = görög szó, rablót jelent, — Plautusnál is egy nagy rabló neve.

90-ik lap. „marasmus” = testnek erőtlensége, tespedése.

115-ik lap. „ravatal” ritkán előforduló szó: sír, halotti emlék, holti poshadás, rothadás.

120-ik lap. „templum” a' nem keresztény vallásuak ajtosságai helye; azonban kinek jobban tetszik Gyarmanyval használhatja ezen szót: 'ajta', melly a' Lappoknál templomot jelent.

122-ik lap. „fiatalb” rövidített comparativus, mint külön, különb, különbözik; öreg, öregb, öregbedik.

130-ik lap. „leg - arachneibb”

Arachne Joniai leány volt, kit Pallas szövésre 's hívvarrásra tanított, és erővel történt holta után pókká változtatott.

130-ik lap. „Montesquieu, Smith, Young, Roscoe, William Penn, Franklin”

Nemzeti gazdaságrul 's vagyonságrul irtak; az első francia, a' második, harmadik, és negyedik angolok, az ötödik angol születés utóbb Amerikában Pensylvania tartományt népesetette, 's annak polgári alkotását szerkeztette; a' hatodik ejszak - amerikai.

131-ik lap. „sthenia, asthenia, hypersthenia”

Jelentősök 1 testi izgatóság erős léte, gyöngesége, fölősereje. — 2 általában erő, gyöngeség, fölöserő.

140-ik lap. „Bosco” = híres, ügyes alakos.

144-ik lap. „Oligarchia”, midőn kevesek kezében a' hatalom.

151-ik lap. „talio” egyenlő viszonyítás, ugyan azt visszaadni.

152-ik lap. „atomok” a' testeknek tovább nem oszolható elemi.

153-ik lap. „regimen” itt az Orvosok által kitűzött rendtartás az ételben és italban az egészség fentartására.

185-ik lap. „bon mot” = eles eszes mondas.

166-ik lap. „Utopia” = tökéletlenség - nélküli képzeleti tartomány, lásd 'Világ' 537 lap.

171-ik lap. "kilencz részeitül" ezt nem értem.

183-ik lap. "vampyrkodjanak." Vampyr egy amerikai vérszopó denevér.

186-ik lap. "C. Gracchus"

Cajus Gracchus, és Tiberius Sempronius Gracchus, két felemelkedett lelkü testvér 's római tribunus plebis, kik a' nép boldogulását ügyelvén, attul elhagyattak 's életüket veszítették.

237-ik lap. "Rothschild" felette gazdag pénzváltó testvérek és fiaik, Londonban, Frankfurtban 's a' t.

240-ik lap. "l' insufficance 's a' t.

Elégtelenség szüli az önkényt.

262-ik lap. "horoscopum" nap 's éj hosszát mutató mathematicai szerszám, mellyel az astrologusok a' csillagzatok helyzetét vizsgáltak, 's abbul joslottak.

283-ik lap. "Thaer, Hoppe, Burger"

Híres német mezei gazdák, kik sok jeles munkákat adtak ki a' mezei gazdaságrul.

291-ik lap. "phasis" a' hold éj planetáknak-a' nap különböző világosításából következő-változó formái.

J a v í t á s o k.

Mindenütt		valyon	helyett olvass	valljon.
	—	egészség	— —	egésség.
2-ik lap.	19-ik során	le-gelső,	— —	leg-első.
3	— 11	me-gismértetvén	— —	meg-ismértetvén.
9	— 30	he-lyzetünk	— —	hely-zetünk.
11	— 14	bos-zontoi	— —	bo-szontói.
13	— 21	selszabadított	— —	felszabadított.
13	— 31	mel-lyben	— —	melly-ben.
16	— 27	ninc-sen	— —	nin-csen.
18	— 16	me-gállt	— —	meg-állt.
22	— 16	töb	— —	több.
30	— 5	akáár	— —	akár.
40	— 16	ne messég	— —	nemesség.
47	— 22	visz-avet	— —	vissza-vet.
53	— 8	Te hát	— —	Tehát.
68	— 20	fe-ladás	— —	fel-adás.
74	— 2	becüle-tért	— —	becsület-ért.
76	— 26	egy-enlő	— —	e-gyenlő.
78	— 8	gyó-gyszer	— —	gyógy-szer.
78	— 13	ákarjuk	— —	akarjuk.
98	— 9	“tánt” - t	— —	“tán-t”.
208	— 15	multságakba	— —	multságokba.

DB Szechenyi, Istvan
934 Stadium
S88
rész.1

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 09 30 24 11 020 7